cogito

ARİSTOTELES

retorik

Çeviren: Mehmet H. Doğan

YKY

RETORİK

Aristoteles (İ.Ö. 384-322), antik Yunan felsefesinin en önemli adlarındandır. Akılcı yaklaşımı ve bilimsel görüşleriyle felsefede gerçekçiliğin "baba"sı ve mantığın öncüsü kabul edilir. Aristoteles, yirmi yıl boyunca Platon'la onun Atina'daki Akademia'sında diyaloglarda bulundu, sonra Assos'ta (bugün Çanakkale ilinde Behramkale) bir Akademia kurdu. Büyük İskender'in öğretmenliğini yaptıktan sonra Atina'ya dönüşünde Akademia'nın başına getirilmeyince, kent dışında kendi okulu Lykeion'u ("lise" adı buradan gelir) kurdu. İ.Ö. 323'te, Büyük İskender'in ölümünden sonra, eski bir şiirinden dolayı dinsizlikle yargılandı; Sokrates'in akıbetine uğramamak için Khalkis'e gitti ve orada öldü.
Aristoteles, felsefe tarihine en özgün katkısı olan metafizik için *protophilosophia* ("ilk felsefe") adını kullanıyordu. Lykeion'un son yöneticisi Rodoslu Andronikos, İ.Ö. 60 yıllarında Aristoteles'in yapıtlarını derlerken, "varlık" konusundaki görüşlerini *Physike*'den (*Fizik*) sonraki kitaba koyarak *ta meta physike* ("fizikten sonra gelen") adını verdi ve "metafizik" sözcüğünün isim babası oldu.
Türkçeye çevrilen başlıca yapıtları: *Fizik, Metafizik, Poetika, Retorik* (İngilizceden çeviren Mehmet H. Doğan, YKY, 1995), *Nikomakhos'a Etik, Organon* (altı kitaplık bu yapıtın bir bölümü Türkçeleştirilmiştir).

Mehmet H. Doğan 1931'de Adana'da doğdu. 1960'tan bu yana deneme-eleştiri arası yazılar yazıyor. Son on-on beş yıldır çalışma alanını şiir üzerine deneme ve eleştiri ile sınırladı. 1992'den beri *Adam Sanat Şiir Yıllıkları*'nı hazırlıyor. YKY'den çıkan *Çağının Tanığı Olmak* (1993) ve *Şiir ve Eleştiri* (1998) de içinde olmak üzere altı deneme-eleştiri kitabı, İngilizce ve Fransızcadan yapılmış otuza yakın çevirisi var. Ayrıca, anılarını topladığı ilk kitap olan *Şimdi Uzaklardasın* 1999'da çıktı.

Aristoteles'in
YKY'deki öteki kitabı:

Fizik *(1997)*

ARİSTOTELES

RETORİK

İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN:
MEHMET H. DOĞAN

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 442
Cogito - 17

Retorik / Aristoteles
Özgün Adı: Tekhne Rhetorike
İngilizceden Çeviren: Mehmet H. Doğan

Kitap Editörü: Selahattin Özpalabıyıklar

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Üç-Er Ofset
Yüzyıl Mah. Massit 5. Cad. No: 15 Bağcılar / İstanbul

Çeviriye Esas Olan Metnin Adı: Rhetoric, The Modern Library, New York, 1954

1. Baskı: İstanbul Ocak 1995
7. Baskı: İstanbul, Ekim 2004
ISBN 975-363-256-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Giriş[1]

Retorik ve *Poetika*'nın, birbirine koşut çizgilerde ilerleyen ya da birbirini tamamlayan yapıtlar olduğu pek düşünülemez. Ele alındıkları düşünce tarzına bağlı olarak, karşılıklı ilişki içinde olabilirler de, olmayabilirler de. Aristoteles, kendisinden sonra gelen kuşaklar boyunca, her iki alanda da bir yetke olacaktı; adı ve saygınlığı, iki konuyu bir arada götürmekte rol oynayacaktı. Bunun bir nedeni, şiirin, *Retorik*'te tanımlayıcı, betimleyici bir gereç kaynağı olarak Aristoteles'in işine yarıyor olmasıdır – onun, tragedya konuşmalarından bu kadar çok sayıda eşsiz kanıt çıkarmış olması dikkat çekicidir. Yine de, başlangıçta, hitabet ile şiir arasındaki koşutluklara değil, retorik ve diyalektik kanıtlama arasındaki koşutluklara ilgi duyuyordu. *Poetika*'yı oluştururken amacı üstün yazınsal örnekler için standartlar oluşturmaktı; *Retorik*'te ise böyle bir iddiası yoktur. Doğru, Lysias'ın, Demosthenes'in söylevleri, Homeros, Sophokles ve Platon ile aynı düzeyde sayılmasa bile, Yunan yazınının herkesçe kabul edilen başyapıtları arasında yer alır; Aristoteles'in zamanında bile bunlar "okunur"du. Burke'ün ve Fransız ihtilalinin hatiplerinin konuşmalarının, Cobden ve Bright, Webster ve Lincoln, Gladstone ve Churchill'in belagatlerinin kendi ülkelerinin yazınında bir yerleri olduğu savı da doğrudur. Ama, bunun öyle saygın

1) Aristoteles'in *Retorik*'ini, *Retorik* ve *Poetika*'nın Modern Library'deki birlikte basımından çevirdim. *Retorik*, W. Rhys Roberts, *Poetika* ise Ingram Bywater tarafından İngilizceye çevrilmiş. Aristoteles'in her iki yapıtıyla da ilgili olan Giriş bölümü Friedrich Solmsen tarafından yazılmış. Benim buraya aldığım giriş bölümü yalnızca *Retorik* ile ilgili olan kısımdır.
Retorik metninin dış kenarlarındaki numaralar, August Immanuel Bekker'in hazırladığı Yunanca Aristoteles basımının (1831-36, Berlin) sayfa ve satır numaralarıdır. (Aristoteles'te bir pasajın yerini göstermek için bu standartlaşmış basımın sayfa ve satır numaralarının kullanılması gelenekselleşmiştir.) Yunanca metne göre belirlenen numaralar Türkçe çeviriyle yaklaşık olarak çakışmaktadır. Metnin iç kenarlarındaki numaralar ise bölümleri göstermektedir. "Ç.N." ile belirtilen benim notlarım dışındaki dipnotlar Friedrich Solmsen'e aittir. [Ç.N.]

bir sav olup olmadığı sorunu bir yana, konuşmacının kendisinin her şeyden önce kendisini dinleyen çağdaşlarıyla ilgilendiğini rahatça anlayan kimselerin hayranlığını kazanmak için yazılmış değil de, özgül ve pratik bir amaç için tasarlanmış, bir dinleyici kitlesi önünde yapılmış, bir şeyi tanıtlayacağı, bir şeye inandıracağı düşünülmüş bir konuşmayı canlandırıyor gözünde. Eşyanın tabiatı içinde bundan başka türlüsü de olamazdı.

Ama konuşmanın ve şiirin birtakım ortak özellikler taşıması da eşyanın tabiatındandır. Aristoteles'in er ya da geç bunların farkına varacağı kesindi. *Poetika*'da, tamamlanmış yapıtın bazı yönlerini diğerlerinden ayırırken, bunların, ancak küçük bir yoruma gereksinimi olduğunun farkına varır, çünkü bunların bütünüyle tartışılması *Retorik*'in bazı bölümlerinin tekrarlanması anlamına gelecekti (bu bölümlerin önce yazılmış olup olmadıkları o kadar önemli değil: aslında, *Poetika*'nın mı yoksa *Retorik*'in mi ilk yapıt olduğu sorunu nerdeyse anlamsız bir şeydir, çünkü her ikisi de yıllar içinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir). Düşünce, tragedyanın "niteleyici parçaları"ndan biridir ve "retoriksel" poetik düşüncenin, Euripides'in zamanından beri nasıl oluştuğunu anımsamak önemlidir. Güneşin altında tartışılmamış bir şey yoktur; öyle çok sayıda kanıtlar ve karşı-kanıtlar vardır ki, dikkatle hazırlanmış konuşmalara dağılmış büyük ve küçük ağırlıkta düşüncelerin, çoğu kez ilgiyi, oyunun merkezindeki düşünceden saptırması kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada Aristoteles, önceliği retoriğe tanımakla, şiirin kendisinin ardından gitmiş oluyor. Hem (konuşmalarda) coşkuları uyandırmak, hem de (olay dizisinde) bunları betimlemek için kendi *Retorik*'ine başvurmakla bir adım ileri atmış oluyor. Ama aynı zamanda, tarih de onu onaylamaktadır; çünkü hatipler, şairler, filozoflar, politik düşünürler ve "insanın doğası" üzerine çalışanlar *Retorik*'in İkinci Kitabındaki tutkular üzerine olan bölümlere, yüzlerce yıl hep aynı şekilde, konunun klasik ele alınışı olarak bakmıştır.

Bir başka ilgi çakışması alanı, biçemdir; Aristoteles'in, ilk hatiplerin, şairlerin başarılarının, kullandıkları dilin güzelliğine ve inceliğine ne derece bağlı olduğunu farkettikleri için şiirsel ifadeyi etkilediklerine değgin kurnaz gözleminde bir hakikat zerreciğinden daha fazla bir şey vardır. Aristoteles, *Poetika*'da biraz taslak halindeki biçem tartışmasında bırakılan boşlukların, *Retorik*'te sunulan daha ayrıntılı çözümlemeye başvurularak doldurulması gerektiğini açıkça söylemiyor. Ne de, *Poetika*'da karakter üzerinde dururken, yaşlıların ve gençlerin, zenginlerin ve yoksulların ayırıcı karakter çizgileriyle ilgili –aynı zamanda sevgi dolu ve tarafsız, etkileyici ol-

duğu kadar eksiksiz– kısa tanımlamalar veren öteki yapıtı anımsatıyor bize. Bununla birlikte, kendinden sonra gelen kuşaklar bir anımsatıcıya gereksinme duymadı: yüzlerce yıl, şiirsel ifade tartışmalarına, Aristoteles'in *Retorik*'te kurmuş olduğu iyi ve kötü biçem ölçütleri egemen olmuştur; karakter taslaklarına gelince, bunları Horatius'ta bile, *Retorik*'ten *Poetika*'ya, tümüyle aktarılmış olarak buluyoruz. Ayrıca bu örneklerde olanlar başkalarında da olmuştur; daha sonra şiir üzerine yazan yazarlar, *Retorik*'i, Aristoteles'in *Poetika*'sının temelleri üzerinde sapasağlam durmakla birlikte, diğer kısımlarında birçok dolguya gereksinimi olan kendi yapıları için taş sağlayan bir ocak olarak kullanmışlardır.

Yine de, Aristoteles ile Aristotelesçi gelenek arasında bir ayrım yapmamız, zaten kendisinin de iki konuyu birbirinden tamamen farklı çizgiler üzerinde kurduğunu görmemiz gerekmektedir. Retorik ve şiir Aristoteles'in kafasında ilişkili idiyse, bu, bizim şiirin eski saygınlığına kavuşturulmasından söz ederken dokunduğumuz nedenden dolayı olabilirdi. İnsan etkinliğinin, amaçları yükseğe –felsefeyle yarışacak kadar yükseğe– çıkarılmış iki biçiminden söz ediyoruz burada. Retoriğin, mümkünse, eski saygınlığına kavuşturulması gereksinimi şiirinkinden daha da büyüktü; Aristoteles de bu incelemesinde bu konuyu gerçekten yeniden biçimlendiriyor ve felsefi olarak saygın bir konuma kavuşturuyor. Ve Aristoteles *Poetika*'da, şiirin, şeylerin düzeninde insanın yeri ve durumu hakkındaki hakikati açıklama savını nasıl önemli bulmuyorsa, onun *Retorik*'i de, retorik hocalarının, çok yönlü bir eğitim sağlama ve en yüksek tipten insan biçimlendirme gibi aldatmacalarını önemsemiyor. Ne retorik ne de şiir, felsefeye bir seçenek olarak kabul edilemezdi artık; ama biri olduğu kadar diğeri de, felsefi kuralları ve koyutları kabul ettiği ya da onlara uyduğu ölçüde, alçakgönüllü bir yer tutabilir ve değerli bir şeyler başarabilirdi.

Felsefe, bir süre, retorikle herhangi bir alışverişi kabul etmemişti. Platon, retoriği –"bu inandırma ustası"nı–, onu uygulayanlar, hakikat bilgisine ya da saygısına sahip olmaksızın inandırma yollarını aradıkları için, reddetmişti. Kendi üstünlüğünü kurmaya çalışırken kalabalığın hoşuna gitmeyi amaçlayan hatip, iktidar arzusunun kölesidir ve tamamen sahte değerler düzeni içinde iş görür. Eğer şiir ideal devletten kovulmuşsa, retorik de bu sürgünden payını almalıdır; aslında onun durumu daha da kötüdür. Bununla birlikte, ta başlangıçtan beri –retorikte bu daha az açıklıkla kavranabilir gibiyse de– her ikisinin de iyi davranış göstermeleri halinde eski durumlarını kazanabileceklerinin belirtileri de vardır. Refor

mu gerektirir bu ve felsefenin kendisi bu konuda yolu açacak demektir. Bir kinik, felsefenin bunu yapabilmesi için, kendisinin reforma gereksinimi olduğu yorumunu yapabilir; ne olursa olsun, temelini değilse bile alanını mutlaka genişletmesi gerekecekti; hoşgörü tanımayan katılığını gevşetmesi ve biçimler ülkesinden bu dünyanın gerçekliklerine inme yolunu bulması gerekecekti. Böyle bir gelişme, Platon'un daha sonraki felsefesinde gerçekten görülür; retoriği ve onun temsil ettiği şeyi toptan suçlayan *Gorgias*'tan –çok daha geç bir diyalog olan– *Phaidros*'a gelen okuyucu, sıradan retorik uygulamalarının bir başka suçlamasıyla, gerçek felsefi retorik için ayrıntılı bir tasarıyı yan yana görünce şaşıracaktır. Bunun nedenini açıklayan yeni düşünce, Platon'un "ruhların biçimleri"ni tanımasıdır. Daha az felsefi bir dille bunlara kişilik tipleri diyebiliriz. Her ruh "şekli"nde ruhun farklı bir parçası egemendir, bu da bazı kişilerin bir coşkunun, diğerlerininse başka bir coşkunun etkisi altında olması demektir. Platon'un felsefesi ve diyalektiği bu coşkusal arzularla ilgilenme tenezzülünü göstermezdi; bunlar, insana akıllı bir varlık olarak yönelir. İşte retoriğin, felsefenin işini tamamlayarak ona değerli bir yardımda bulunacağı yer burasıdır. Eğer ruhun farklı "biçimleri"ni inceliyorsa (ve bunları bireylerde tanıma noktasına geliyorsa), felsefi kanıtın farklı türden insanlara nasıl uydurulacağını bilmesi de gerekecektir. Çünkü gerçekten de bu haliyle kanıt, işlem yöntemi ve hakikate doğru gidiş yolu –dinleyiciye bakmaksızın– ancak bir tek şey olabilir. Bu temel noktada retoriğin felsefeden sapmasına izin verilmez.

Platon'un burada zihninde canlandırdığı türden retorik, ancak kendi okulunun bir üyesi tarafından ortaya çıkarılabilirdi. Bu görevi yüklenen, Aristoteles oldu. Elimizdeki eskil tanıklığın gösterdiğine göre, onun retorik üzerine ilk dersleri –bizim kitabımıza da alınmış olan kısımlar– Platon'un yaşadığı sırada verilmişti, yani Aristoteles kendini hâlâ Akademinin bir üyesi saydığı sırada. Bu kurs profesyonel konuşma hocalarına bir meydan okumaydı; daha özel olarak da, retorik sanatını hem daha esnek hem de ayrıntılı hale getirmiş olan ve retorik eğitimine liberal eğitimin eşanlamlısı olarak, aynı zamanda görkemli politik kariyere bir giriş belgesi olarak bakan, Atina okulunun ünlü lideri İsokrates'in yüzüne çarpılmış bir eldivendi. Aristoteles'in *Retorik*'inin açılış bölümü bu ilk kurslara kadar gidiyor olmalı: orada hemen, günün geçerli sistemlerine karşı bir saldırıya girişir, onların bir tartışma öğretisi yaratamamış olmalarını ve bütün dikkatlerini coşkusal çekicilik üzerine toplamalarını kınar. Modaya uygun –belki de çoğu kez başarılı–

oyunlara, hilelere karşı, Platon'un bir methiye sanatı ya da ne pahasına olursa olsun "inandırma ustası" olarak retoriğe karşı polemiğindeki aynı aşağılamayı, horgörüyü gösterir.

O zaman Aristoteles'in felsefi retoriğinin, profesyonel okullarda öğretilen inandırma ve başarı sanatına üstünlüğü nerededir? Onun sistemini daha felsefi, daha bilimsel ve daha eksiksiz yapan şey nedir? Coşkularla ilgili bölümlere dönüp bakarsak, Aristoteles'in, uygulamadaki önemli serbestliğe karşın, Platon'un isteğini yerine getirdiğini görebiliriz. Ruhların Biçimlerini ayırdetmez, (kendi tasarımında pek anlamı olmayacaktı bunun); bunun yerine, her coşkuyu incelerken, her şeyden önce, bu coşkunun hangi koşullar altında uyanabileceğini, ne tür kişilerin buna uygun olduğunu gösteren, kesin ve dikkatle seçilmiş sözcüklerle dile getirilen bir tanımla başlar. Bu coşkuların oluşmasıyla ilgili daha özgül ifadeler, bir tür ilk ilke ya da temel öncül olarak iş gören başlangıçtaki bu tanımdan çıkarılır. İyi bir bilimsel yöntemdir bu; böyle bir bilgiyle donanan konuşmacı, belli bir durumu değerlendirebilecek ve hangi tutkunun uyandırılabileceğine (ya da yatıştırılabileceğine), bunun nasıl yapılabileceğine karar verebilecektir. (Daha önceki retorik hocaları ise öğrencilerine şöyle diyordu: "Eğer sizi dinleyenlerde acıma uyandırmak istiyorsanız, bu amaçla benim hazırlamış olduğum ve burada ezberlemeniz için size aktaracağım hazır cümlelerden seçebilir ya da bazılarını birleştirebilirsiniz.")

Bundan da daha felsefi olanı, yeni retoriksel kanıt öğretisidir. Aristoteles'ten önce hiç kimse, bu öğretiyi tasımlara dayandırmayı aklından geçirmemiştir, çok basit bir nedenden dolayı: tasım henüz bulunmamıştı çünkü. Aristoteles'in bile onu bulabilmesi, bu demek Platoncu Formlar arasında bulduğu ilişkilerden geliştirebilmesi için zaman geçmesi gerekti. Önceleri Yunanca "tasım" [*syllogism* –Ç.N.] sözcüğü kabaca, hiç de teknik olmayan bir anlamda kullanılıyordu: ("olguları kanıtla bir araya getirme") anlamında. Aristoteles'le birlikte sözcük yavaş yavaş çok teknik bir anlam kazanır; yine de *Retorik*'te, günün birinde açıklayacağı tasımsal usavurmanın geçerli üç formundan habersiz olarak, retoriksel kanıt ile tasım arasındaki koşutluğun üzerinde durur sık sık. Örnekse, İkinci Kitabın sonunda o kadar önem kazanan "sıradan sözler"den çıkarılan kanıtlar, tasım şekillerine ve onların geçerliğini sağlayan mantıksal anlayışlara değgin bir bilgiyi hiç de gerektirmemektedir. Sıradan kanıtlardan herhangi birini, örneğin, "eğer tanrılar bile her şeyi bilmiyorsa, insanlar haydi haydi bilemez"i alalım. Burada ne büyük ne küçük bir önerme, ne de bu terimler arasındaki alışılmış ilişkiye

benzer bir şey vardır. Emin olmak için, "babasını döven, komşusunu da döver" büyük önermesi verilip, buna "X babasını döver" küçük önermesi eklenerek ve her ikisi "X komşusunu döver" sonucunda bir araya getirilerek, Aristoteles'in aynı sıradan söz için verdiği bir başka betimleme, kolaylıkla bir alışılmış tasım şekline getirilebilirdi – ama bu noktada Aristoteles'in aklında olan şey bu değildir. Aristoteles tasım şekilleri konusunda o büyük buluşunu yaptıktan sonra, öğrencilerinden bazıları, sıradan kanıtları bu şekillere "ayrıştırmak"la uğraşmaya başladı. Bunların girişimleri ustanın onayını da almış olabilir; ama o, *Retorik*'in sıradan kanıtlarını teknik bakımdan doğru tasımlara yeniden şekillendirme gereksinimini hiçbir zaman duymadı. Bu "sıradan sözlerin" yardımıyla inanılır, akla uygun kanıtlar oluşturulması ve retorisyenin usavuruşunun bunlara uydurularak yöntem ve yapı kazanması yeterlidir. Aristoteles ara sıra eski bir hocanın "tüm sistemi"nin kendi sıradan sözlerinin birine denk düştüğüne işaret ediyorsa da, altta yatan düşünceyi –biçimsel ilke ya da buna verilebilecek başka bir ad– soyutlayıp ortaya çıkarmış olma onuruna sahip çıkabilir. Ondan öncekilerin yaptığı, öğrencilerine, en azından Aristoteles'in önerdiği gibi –hepsi de aynı tipten– çok sayıda kanıt vermekti, ama bunları soyutlama ya da bu tipi formüle etme gücünü henüz gösteremiyorlardı. Pratik ayrıntılar üzerine çıkmayı beceremeyen kaba retorisyenle, birçok kişisel örneğe özgü biçim ve ilke aramayı Platon'un okulunda öğrenmiş, felsefi eğitimi olan bir insan arasındaki fark burada yatmaktadır.

Aristoteles'in bazı geleneksel "delil" türlerini incelediği ve her birini kendi tasımlarıyla karşılaştırarak geçerliliğini araştırdığı öteki bölümlerde durum bundan farklıdır. Burada, tam olgunlaşmış tasım şekilleri kuramı gereklidir. "Bir insanın ateşi olması onun hasta olduğunun bir belirtisidir" geçerli bir kanıttır, çünkü ilk şekilde "ateşi olan biri hastadır" büyük önermesi, "X'in ateşi var" küçük önermesi ve "X hastadır" sonucu ile doğru bir tasım şekline sokulabilir. Öte yandan, "Sokrates dürüsttür" ve "Sokrates akıllıdır" gibi iki öncülden, akıllı insanlar dürüsttür sonucuna varmak, inandırıcı olmayacaktır, çünkü tasım kuramı, özne olarak aynı terime –bu örnekte Sokrates– sahip iki olumlu öncülün, doğru bir sonuç içinde birleştirilemeyeceğini gösteriyor.

Yine öteki bölümlerde de, her biri bir tür konuşmada egemen olan üç temel değer: amaca uygunluk (yararlılık, iyilik), soyluluk (ya da güzellik), ve adalet üzerine ilk öncüller sıralanıyor, çünkü politik söylevci öğütlediği eylem gidişinin amaca uygun olduğunu

kanıtlamak, methiyeci övmek istediği herhangi bir şeyin soyluluğunu, adli konuşmacıysa belli bir eylemin gidişinin haklılığını (ya da haksızlığını) kabul ettirmek zorundadır. Örneğin, politik söylevci, barış yandaşı ve savaş düşmanı olarak konuşuyorsa, "iyi, sırf kendisi adına seçilen şeydir" öncülü ile başlayıp, barışın sırf kendi adına seçildiğini (oysa savaşın, olsa olsa, onun sonucu ortaya çıkacak iktidar ya da gelir gibi şeyler yüzünden seçildiğini) göstererek devam edebilir. Bu şekilde, barışın iyi olduğunu kabul ettirebilir. Ya da, daha gerçekçi bir kanıt kullanmayı yeğlerse, "iyi, zıttı düşmana uygun düşen şeydir" gibi bir öncül seçebilir, daha önceki durumda savaşın karşı taraf için bir nimet, bir iyilik olacağı düşüncesini açıklayabilir. Aristoteles bu öncülleri, kanıtlama biliminin "ilk ilkeleri"yle karşılaştırır. Kastettiği şey, bir matematikçinin, diyelim, bir eşkenar üçgenin açıları üzerine bir önerme ile başlayıp, söz konusu üçgen eşkenar olduğu için açıların da önermede belirtildiği gibi olduğunu göstermekle devam etmesidir. Aristoteles'e göre, barış lehine ortaya kanıtlar koyan konuşmacı, temelde matematikçiyle aynı yolu izler.

Ama bir mecliste ya da bir jüri önünde, bir konuşmacının böyle kesin ve mantıklı bir biçimde ilerlemesi gerçekten zorunlu mudur? Aristoteles bunu ileri sürmez. Kanıtların mantıksal yapısına derinden ilgi duymasına karşın, *Retorik*'inde yine de, biçimsel mantık üzerine incelemesinde yanlış ve etkisiz diye nitelediği usavurma tarzlarına izin verir. Hatibin, bilgiç bir tavırla kurama uyarak, yani önce bir öncülü, daha sonra ötekini bildirip bundan sonra da ciddi ciddi sonuca doğru ilerleyerek dinleyicisini sıkmasını da istemez. Bir kanıtın sunuluşu onun mantıksal formunun göz önüne serilmesini gerektirmez. Aristoteles'in, öncülleri o kadar özen ve dikkatle topladığı bölümler bile sonunda yalnızca, hatibin olgularını şekillendirmesine ve düzenlemesine şu ya da bu şekilde yardım edebilecek genel olarak faydalı düşüncelerin bir bir sayımı [*envanteri* – Ç.N.] gibi iş görebilir. Bu da, bir tasımın bir parçası olarak öncülün ilk anlamının gözden kaybolması demektir.

Aristoteles bu türlü kullanışlı öncülleri aramaktan usanmayan biri olmalıydı. Ana değerlerle –iyi, güzel ve haklı– ilgili olanların yanında başka öncül takımları da sağlar: bunlarla, bir şeyin olanaklı olduğu, olmuş olduğu ya da olabileceği, iyi ve uygun iki eylem seyrinden birinin daha iyi olduğu, iki suçtan birinin ötekinden daha kötü olduğu kanıtlanabilir. Aynı zamanda, her biri uygun biçimde tanımlanmış, iyi ya da uygun olan bir özel şeyler listesi çıkarır; bir politik hatibin iyi bilmesi gereken ana konuları sıralar; suç-

ların türlerine, nedenlerine, koşullarına girer. Gerçekten de, adli hitabet alanında, eksik bir şey bırakmama arzusu sınır tanımaz. Adaletsizlik yapabilecek ya da adaletsizlikten etkilenebilecek kimselerin tam bir listesini yapmakla kalmaz: aynı zamanda yasa ve hakkaniyet üzerine konuşur; suça dürtü sorununa geldiğindeyse, insani eylemlerin nedenlerinin tam bir araştırmasında herhangi bir noksanlığın olmasına dayanamaz. Toplam yedi neden vardır, ve liste, dış zorunluluk, rastlantı, karakter, alışkanlık, tahmin ve tepi [*impulse* – Ç.N.] gibi birbirinden farklı maddeleri içerir. Ama bu liste yine de tüm ilgili nedenler konusunu kapsamaya yetmeyebilir; ek etmenlerin dikkate alınması gerekebilir. Aristoteles, insani eylemler kalıbında nasıl yansıdıklarını anlamak için, gençlikle yaşlılık arasındaki farklılıkları, ekonomik durum farklılıklarını incelemenin yardımcı olup olmayacağını düşünür. Fakat neyse ki bu konular incelemenin bir başka kısmında ("konuşmacının karakteri" başlığı altında) ele alınır; nedenler üzerine olan bölümün bunlarla karıştırılmasına gerek yoktur. Ama böyle olsa bile, insani eylemlerin daha başka bir nedeni ele alınıp en ayrıntılı bir biçimde gözden geçirilmeden bir sona ulaşmaz. Bu güdülenim [*motivation* – Ç.N.] zevktir. Aristoteles'in zevkin nedenleri ve amaçları açıklamasıysa, nerdeyse kendi başına bir tezdir; en geniş imgelemin mahkemelerdeki davalarla ilgili olarak düşünebileceği şeyin bile çok ötesine uzanır.

Filozof, tanımlama, ayırdetme, kanıtlama, genelleştirme, tartışma ve sonuç çıkarma işini yaparak hemen hemen her yerde iş başındadır. Ama yine de filozofun insan doğası konusunda gözünden hiçbir şey kaçmaz; hayatı –genellikle hayatı ve özellikle Yunan hayatını– bilir. Gerçekten de, okuyucu çoğu kez, yöntemlerinden ayrı olarak bu bölümlerin içeriği konusunda, Aristoteles'in ne pahasına olursa olsun gerçek ahlaki değerleri yüceltmeye kararlı ve pratik gerekliliklere karşı soylu bir kayıtsızlık gösteren bir filozof olarak mı konuşuyor, yoksa gözü pratik durumda, bazan küçük ama diğer zamanlarda oldukça büyük ödünlerde bulunan bir kişi midir, diye merak ediyor. Çünkü çeşitli bölümler bu yönden önemli farklılıklar gösteriyor; *Retorik*, tanımlanmak için yazılmış bir "kitap" değil de, daha çok Aristoteles'in bir iki kez değil birçok kez kullanmış olduğu ve devamlı gözden geçirip değiştirdiği, bir profesörün ders notları gibi bir şey olduğu için, tutumlardaki bu farklılıkların onun konuya yaklaşımındaki daha derin değişiklikleri yansıttığı akla daha yakın geliyor. Genel olarak düşünülürse, pratik düşüncelere –"şeyleri olduğu gibi" almaya– karşı yakınlığının,

gençliğindeki spekülatif ve idealist eğilimini aştığı, geride bıraktığı ve Platon'la arasındaki mesafenin büyüdüğü ölçüde arttığı bir gerçektir; ama yine de bu yol gösterici düşünceyi yapıtın tek tek bölümlerine uygularken çok dikkatli bulunmak gerekir. İki gözlem, okuyucunun davranıştaki ve yönelimdeki bu farklılıklara karşı duygularını bileyebilir. Birinci Kitabın beşinci bölümünde ileri sürülen hayatın iyilikleri, felsefi etikle popüler değerler arasında ortada bir yer tutuyor; burada sokaktaki adama ağırlık verilirken (bu bölümler, ortalama bir Yunanlının "hayat görüşü" hakkında, *Ethika*'daki buna eş düşen bölümlerden çok daha fazla şey öğretiyor); bunların, politik meclisteki bir konuşmacı için öğrenilmesi yararlı "iyilikler" olmadığı da aşikârdır. Açıkça görülüyor ki, burada konuşan, filozofun kendisidir: doğru, o yüce yerinden biraz aşağı inmiştir, ama yine de gerçek iyilikler hakkında bizi aydınlatmaya büyük önem vermektedir. Dikkat edilmesi gereken öteki nokta, yapıtın aynı bölümünde, "iyi" ile "uygun" arasında garip bir kararsızlık olduğudur. Aristoteles, gerçekten, bunlardan hangisini, politik hatibin çabalarını yöneltmesi gereken hedef olarak ileri sürmek istiyor? Eğer Aristoteles bir filozof olarak yazıyor olsaydı, yanıt vermede bir kuşku duyulmazdı: kuramcı, etikçi, Platoncu için "iyi", bütün insani eylemin normu ve amacıdır; politikacıların daha az yüce görüşlerini değişikliğe uğratmak için bundan daha güzel bir fırsat bulabilir miydi? Çünkü Aristoteles'in zamanındaki politikacıların ve karar organlarının "iyi"den çok uygun terimiyle düşünecek kadar gerçekçi olduklarından da kuşku duyulamaz. Aristoteles, bir yolunu bulup, durumu idare ediyor; burada "iyi" ile ilgileniyor, şurada "uygun"la, zaman zaman da, bu iki kavramı gerçekten birbirinin aynı olarak ele alıyor – şaşılacak, ama bu yapıtın birden fazla bölümü için de karakteristik bir davranış bu, öteki incelemeleri üzerinde çalışanlar için bütünüyle anlaşılamayan bir şey.

Hiç kuşkusuz, *Retorik*'te felsefenin izinin hafif olduğu yerler var – gerçekten o kadar hafif ki, insan hiç hissedemiyor. Aristoteles'in zamanına kadar, çok az deneyimli bir hatip bile bilirdi ki, işkence altında alınan ifadeler davasını destekliyorsa, hakikati ortaya çıkarmanın bundan daha güvenli bir yolu olmadığında direterek sonuna kadar üzerinde durması gerekirdi bunun; oysa buna karşıt bir davada, talihsiz kimselerin, acılarına bir son vermek için her şeyi söyleyebileceklerini ileri sürerek, böyle ifadelerin adı kötüye çıkmış güvensizliği üzerinde durması gerekecekti (ama daha başka durumlarda bazılarının işkence altında bile hayatlarını devam ettirdikleri de vurgulanabilir). Aristoteles'ten önceki son üç kuşaktan

uygulamacıların, onun "teknik olmayan tanıtlar" adını verdiği şeyle –bu demek yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkenceler ve yeminler– ilgili geliştirmiş olduğu yöntemler bunlardır. Bu "tanıtlar" hâlâ önemli iseler de, kanıt ve akla uygun tanıt bunların yerini almadan önce olduğu gibi, bir yasal davada, daha çok kendiliğinden bir tarzda karar vermede etkili olamıyorlar artık. Aristoteles'in dediği gibi, bu tanıtlar "bulunmak" değil, "kullanılmak" zorundadır. Filozof ise, kendi fikirlerini, hatta biraz daha geniş perspektifleri ileri sürmekten bütünüyle vazgeçmiyorsa da, genelde, uzmanların kendi çıkarları için "kullandıkları" eskiden beri kullanılan düzenleri –ticaret oyunları dememek için– onaylamaktan biraz daha az şey yapıyor.

Filozofun hemen hemen gölgede kaldığı, pratikle ilişkinin bir kez daha çok yakın olduğu bir başka bölüm, Üçüncü Kitabın ikinci bölümüdür. Retorik hocaları öğrencilerine, bir süre, "konuşmanın çeşitli bölümleri"nde ne söyleneceğini öğretirlerdi: (giriş, anlatı, tanıtlar vb.); onlara, konuşmalarının başında dinleyicilerinin iltifatını kazanma, davaya ait olguları inandırıcı bir biçimde ileri sürme, rakibinin kanıtlarını karşılama, onun iftiralarını boşa çıkarma... vb. yollarını ve yöntemlerini öğretirlerdi. Aristoteles, vicdan azabı duymaksızın, düzeylerinin üzerine çıkma çabası gösteriyorsa da, yine de izlerinden gidiyor onların. Alışılmış kurnazlığı, insan doğası üzerine bilgisi ve ironisiyle –genellikle kısaca, bir iki sözcükle– dikkate alınması gereken psikolojik etmenleri tanıyor; seyrek olmayarak, şairleri, buna benzer durumları görkemli ele alış tarzlarıyla hatibe örnek olarak gösteriyor. Yine de, kendisinden öncekilerin açmış olduğu yolu açıkça izliyor; bazı pasajların, aşağı yukarı sözcüğü sözcüğüne, İsokrates okulundan bir retorisyenin (olasılıkla, bu kitapta Aristoteles'in bir kez adını andığı Theodektes'in) sisteminden alındığı sonucuna karşı çıkmak zordur. Herhangi bir okuyucu, *Retorik*'in bu kısmında Aristoteles'in, yapıtın birinci bölümünde: tanıtın –yalnızca tanıtın– gerçek bir retorik hocasının ilgi alanı olduğunun söylendiği yerdeki soylu ve sade ilkelerden ne kadar uzaklaştığına kendisi karar verebilir.

Friedrich Solmsen

RETORİK

içindekiler

BİRİNCİ KİTAP

Birinci Bölüm

Retorik, Diyalektiğin eşdeşidir (αντίστροφος). Dizgesel olarak ele alınacak bir konudur. Kanıtlarla inandırma (πίστεις) tarzları retorik sanatının özüdür: yargıyı coşkularla saptırmaya başvurur. Bugün retorik üzerine kitapların yazarları, (hilenin daha kolay olduğu) adli dala çok fazla, (konuların daha geniş olduğu) politik dala çok az önem veriyor. Kanıtlarla inandırma (πίστεις) bir tür gösteridir (απόδειξις), gösterinin retoriksel biçimi ise örtük tasımdır (ενθύμημα). Retoriğin dört kullanımı. Olası kötüye kullanımı, hakikat ve adalet yanında asıl kullanımı aleyhinde kanıt olamaz. Dürüst retorikçinin, kendisini dürüst olmayandan ayıracak bir başka adı yoktur.

İkinci Bölüm

Retoriğin, 'belli bir durumda elde var olan inandırma yollarını gözlemleme yetisi' olarak tanımı. İnandırma tarzlarından bazıları kesinlikle retorik sanatına girer, bazılarıysa değil. Retorikçi, ikinci türü (tanıklar, anlaşmalar ve benzeri) hemen elinin altında bulur. Birinci türü kendisi elde etmek zorundadır; bunlar üçe ayrılır: (1) konuşmacının, konuşmasını inandırıcı kılacak bir kişisel karakteri (ηθος) açığa vurma gücü; (2) dinleyenlerin coşkularını (πάθη) uyandırma gücü; (3) bir hakikati ya da sözde hakikati inandırıcı kanıtlar yoluyla tanıtlama gücü. Bu yüzden, retoriğe diyalektiğin ve aynı zamanda etik (ya da politik) çalışmaların bir dalı olarak bakılabilir. İnandırıcı kanıtlar (*a*) diyalektikteki tümevarımı (επαγογή) karşılayan örnek (παράδειγμα); (*b*) tasımı karşılayan örtük tasım; (*c*) sözde tasımı karşılayan sözde örtük tasımdır. Örtük tasım retoriksel bir tasımdır, örnek ise retoriksel bir tümevarım.

Retorik, sınıflarla ilgilenir, tek tek insanlarla değil; konuları ve ileri sürdüğü öncüller, büyük kısmıyla, insani eylem alanındaki seçenek olasılıklar gibidir; ve kendini, uzun bir uslamlama zincirini izleyemeyen eğitimsiz düşünürlerden oluşan bir dinleyici grubuna uydurmak zorundadır. Örtük tasımların oluşturduğu öncüller 'olasılıklar' ve 'göstergeler'dir; göstergelerse ya yanılabilir ya da yanılmazdır, son gruptakilere (τεκμηρια) denir. Örtük tasımların izlediği kanıtlama yolları, ya da konular, ortak (ya da genel) ve özel (yani, doğa bilimi ya da etik gibi bir tek çalışmaya özel) olarak birbirinden ayrılabilir. Özel yollar, retorikçi kendi alanını bir başkasına terketmek istemiyorsa, ayrı ayrı kullanılmalıdır.

Üçüncü Bölüm

Üç tür retorik vardır: A. politik (sakıntılı), B. adli (yasal), ve C. epideiktik (törensel gösteri söylevi). Bunların (α) bölümleri, (β) zamanları ve (γ) sonuçları şöyledir: A. Politik (α) cesaretlendirme ve umut kırma, (β) gelecek, (γ) uygunluk ve uygunsuzluk; B. Adli (α) suçlama ve savunma, (β) geçmiş, (γ) adalet ve adaletsizlik; C. Epideiktik (α) övme ve eleştirme, (β) şimdiki zaman, (γ) onur ve onursuzluk.

Dördüncü Bölüm

(A) Politik Söylev konuları beş ana başlık altında sıralanır: (1) yollar ve araçlar, (2) savaş ve barış, (3) ulusal savunma, (4) dışalım ve dışsatım, (5) yasama. Bu bölümlerin her birinin alanı.

Beşinci Bölüm

Politikacı hatip, kendisini dinleyenleri bir eyleme sokmaya ya da ondan kaçınmaya kışkırtırken, onların mutluluğunu gözettiğini göstermelidir. Mutluluğun dört tanımı (popüler türden: *Retorik*'te hep olduğu gibi), ve on dört kadar ögesi.

Altıncı Bölüm

Politik konuşmacı, dinleyicilerinin ilgisine de başvurur, buysa neyin iyi olduğuna ilişkin bilgiyi kapsar. 'İyi' şeylerin tanımı ve çözümlenmesi.

Yedinci Bölüm

'İyi' şeylerin karşılaştırılması. İki 'iyi' şeyden hangisi daha iyidir? Bu, derece düşüncesini getiriyor beraberinde – 'daha az ya da daha çok'un bilgisi.

Sekizinci Bölüm

Politik konuşmacı, inandırma güçlerinin en çok, dört tür yönetime ilişkin bilgi sahibi olmakla arttığını görecektir – demokrasi, oligarşi, aristokrasi, monarşi; bunların kendine özgü töreleri, kurumları ve çıkarları. Dört türün ayrı ayrı tanımı. Her birinin amacı.

Dokuzuncu Bölüm

(C) Epideiktik konuşmacı, erdem ve kusurla ilgilenir, birini över, ötekini eleştirir. Erdemin biçimleri. Hangileri en büyük erdemlerdir? – epideiktik konuşmacının kullandığı bazı retorik araçlar: özellikle 'büyütme'. Büyütme epideiktik söyleve çok uygundur; örnekler politik söyleve; örtük tasımlarsa adli söyleve.

Onuncu Bölüm

(B) Adli konuşmacı kötü davranışı incelemiş olmalıdır – nedenleri, kötülük yapanlar ve kurbanları. Kötülüğün, yasaya aykırı olarak işlenmiş istemli bir haksızlık olarak tanımı. Yasa ya (*a*) özeldir, yani belli bir topluluğun yaşamını düzenleyen yazılı bir yasaldır, ya da (*b*) geneldir, yani her yerde bilindiği varsayılan yazılı olmayan ilkelerdir. İnsanların eylemlerinin yedi nedeninin sıralanması ve açıklanması: yani üçü istemsiz, (1) şans, (2) doğa, (3) zorlanma; ve dördü istemli, (4) alışkanlık, (5) uslamlama, (6) öfke, (7) kösnü. Bütün istemli eylemler iyi ya da görünürde iyidir, zevk verici ya da görünürde zevk vericidir. İyi (ya da uygun) politik söylev başlığı altında tartışılıyor. Zevk vericinin üzerinde ilerde durulacak.

On Birinci Bölüm

Zevkin tanımı ve zevk verici şeylerin çözümlenmesi. – Kötü davranış nedenleri, yani çıkar ve zevk, 6, 7 ve 11'inci bölümlerde tartışılmakta.

On İkinci Bölüm

İnsanları kötülük işlemeye götüren, ya da onları kötülüğün kurbanı yapan özellikler ve durumlar.

On Üçüncü Bölüm

Haklı ve haksız eylemler, (1) yasayla, (2) etkilenen kişilerle ilişkili olarak sınıflandırılabilir. Yasa (*a*) özel, yani belli bir Devletin yasası, ya da (*b*) evrensel, yani Doğanın yasası olabilir. Etkilenen kişiler, (*a*) tüm topluluk, (*b*) onun tek tek üyeleri olabilir. Kötülük

işleyen biri ya eylemi bilmeli, onu kasıtlı yapmalıdır, ya da bilmemeli ve kasıtlı yapmamalıdır. Birinci durumda, ya önceden düşünerek seçip ya da tutkular nedeniyle yapıyor olmalıdır. Günahkârlığı ve suçluluğu oluşturan, düşünerek konulmuş amaçtır. Yazılı olmayan yasa (1) hüküm bölümünde, kural dışı iyilik ve kötülükten ortaya çıkan davranışı içerir, yani iyilik edenlere ve dostlara karşı davranışımızı; (2) bir topluluğun yazılı yasa kitabındaki kusurların yerini doldurur. Bu ikinci tür, hakkaniyettir. Yasa yapıcılar onun varlığını kısmen planlamış, kısmen planlamamıştır: yasada hiçbir kusur görmediklerinde planlamamışlardır; şeyleri tam olarak tanımlayamama durumunda kaldıkları ve aslında genellikle iyi olan şey her zaman geçerliymiş gibi yasa çıkarmak zorunda kaldıklarında planlamışlardır. – Hakkaniyetin doğası ve alanı üzerinde başka düşünceler.

On Dördüncü Bölüm

Başkalarına yapılmış iki kötülükten daha kötüsü, daha kötü eğilimce kışkırtılanıdır. Eylemlerin karşılaştırmalı kötülüğünün anlaşılması için başka yollar.

On Beşinci Bölüm

'Teknik olmayan' (dışsal) inandırma yolları – kesinlikle retorik sanatına (τέχνη) girmeyenler. Beş tanedir ve özellikle adli hatipliğe aittirler: (1) yasalar, (2) tanıklar, (3) anlaşmalar, (4) işkenceler, (5) yeminler. Yasalar, davacıya uyma durumuna göre, nasıl gözden düşürülebilir, nasıl desteklenebilir. Tanıklar ya eski olabilir (yani, şairler ve öteki saygın kişiler; biliciler; atasözleri); ya da yeni (yani, tartışmalı bir konuda kendi düşüncelerini dile getirmiş olan ünlü çağdaşlar, ve mahkemede düşüncelerini dile getirmiş olan ünlü çağdaşlar, ve mahkemede tanıklık yapanlar). Eski tanıklar çağdaşlardan daha inanılırdır. Anlaşmalar ve işkence altında verilmiş tanıklıklar nasıl küçültülebilir ya da önemli olarak gösterilebilir. Yeminlerle ilgili olarak, dörtlü bir ayrım vardır: bir insan ya hem yemin edebilir ve yemini kabul edebilir, ya da ne o ne o, veya biri olmadan diğeri – yani, yemin edebilir ama kabul etmez, ya da yemini kabul edebilir ama yemin etmez.

İKİNCİ KİTAP

Birinci Bölüm

Retorik –politik ve adli retorik, her durumda– kararlar vermeyi etkilemek için var olduğuna göre, hatip, konuşmasındaki kanıtı açımlayıcı ve inanılmaya değer yapmaya çalışmakla kalmamalı, aynı zamanda (1) kendi karakterinin de doğru görünmesini sağlamalı ve (2) karar verecek kişiler olan dinleyicilerini doğru düşünce tarzına sokmalıdır. Kendi karakteri konusunda: dinleyicilerine, kendisinin sağgörülü, erdemli ve iyi niyetli biri olduğunu hissettirmelidir. Bu, tartışmalarda özellikle önemlidir. Mahkemelerde, davayı yargılayacak olan jürinin coşkularını ya da moral duygularını etkileyebilmesi özellikle önemlidir. Çeşitli coşkuların tanımı. Her coşkuyla ilgili olarak (1) o coşkunun hissedildiği ruh halini, (2) kime karşı hissedildiğini, (3) nelere dayanılarak hissedildiğini düşünmeliyiz.

İkinci Bölüm

2-11. Bölümlerde çeşitli coşkular tanımlanıyor ve demin belirtilen bakış açılarından (rastgele gözlemlerle) tartışılıyor. 2. Bölümde konu, Öfke. Hatip, kendisini dinleyenleri karşıtlarına karşı öfkelendirecek şekilde konuşmalıdır.

Üçüncü Bölüm

(Öfkenin karşıtı olarak) Sakinlik.

Dördüncü Bölüm

Dostluk ve Düşmanlık.

Beşinci Bölüm

Korku ve Güven.

Altıncı Bölüm

Utanç ve Utanmazlık.

Yedinci Bölüm

Sevecenlik ve Zalimlik.

Sekizinci Bölüm

Acıma.

Dokuzuncu Bölüm

Hiddet.

Onuncu Bölüm
Kıskançlık.

On Birinci Bölüm
Gıpta.

On İkinci Bölüm
Bundan sonra, çeşitli coşkular ve ahlaki niteliklerle, çeşitli yaşlar ve yazgılarla ilişkili olarak çeşitli insan karakter tipleri ele alınıyor. 'Yaş'la gençlik, olgunluk ve yaşlılık; 'yazgıyla' doğum, zenginlik, güç ve bunların karşıtları kastediliyor. Bunun üzerine genç karakter tipi çiziliyor.

On Üçüncü Bölüm
Yaşlı insanların karakteri.

On Dördüncü Bölüm
Olgunluk çağındaki insanların karakteri. – Beden, otuzundan otuz beşine kadar, zihin yaklaşık otuz dokuzuna kadar en olgun çağındadır.

On Beşinci Bölüm
İnsan karakterini etkileyen yazgısal veriler. Önce soylu doğum.

On Altıncı Bölüm
İkincisi, zenginlik.

On Yedinci Bölüm
Üçüncüsü, erk.

On Sekizinci Bölüm
Geriye ve ileriye bakış. Daha sonra bütün söylevlerce ortak kanıt yolları tartışılacak.

On Dokuzuncu Bölüm
Dört genel kanıtlama yolu (*κοινοι τόποι*) şunlardır: (1) Mümkün ve Mümkün Olmayan; (2) Geçmiş Olgular; (3) Gelecek Olgular; (4) Derece.

Yirminci Bölüm
İki genel inandırma tarzı (*κοιναι πίστεις*) şunlardır: (1) örnek

(*παράδειγμα*), (2) örtük tasım (*ενθύμημα*); örtük tasımın bir parçası olarak maksim (*γνώμη*). Örnekler, ya (*α*) tarihsel koşutluklar, ya da (*β*) yaratılmış koşutluklardır, yani ya (*α*) betimlemeler (*παραβολαί*) ya da (*β*) hayvan masallarıdır: (*λόγοι*) Aisopos'unkiler gibi. Hayvan masalları halk söylevlerine uygundur; yaratılmalarının nispeten kolay olması gibi bir üstünlükleri vardır, oysa gerçek geçmiş olaylar arasında koşutluklar bulmak zordur.

Yirminci Birinci Bölüm

Maksimlerin kullanımı. Maksim, pratik davranış soruları üzerine genel bir ifadedir. Dört tür maksim. Maksimler, (*a*) yaşlılar tarafından, (*b*) halk deyişlerini yalanlamak için kullanılmalıdır. Maksimlerin yararları: (*a*) Bir konuşmacının, sıradan dinleyicilerin özel durumlarda savundukları düşünceleri evrensel bir gerçekmiş gibi dile getirerek, onları hoşnut etmesini mümkün kılar; (*b*) konuşmaya ahlaki bir özellik verir.

Yirmi İkinci Bölüm

Örtük tasımlar. Örtük tasımlarda uslamlamamızı çok gerilere de taşımamalıyız, çıkaracağımız sonuçlara götüren bütün basamaklara da girmemeliyiz. İki tür örtük tasım vardır: (*a*) Birbiriyle uyumlu önermelerin birbirine bağlanmasıyla oluşturulan tanıtlayıcı; (*b*) birbirine uygun olmayan önermelerin birleşmesiyle oluşan çürütücü örtük tasım.

Yirmi Üçüncü Bölüm

Örtük tasımların, tanıtlayıcı ve çürütücü, üzerine kurulabileceği yirmi sekiz konusunun (kanıtlama yolları) sıralanması. Buna iki genel düşünce ekleniyor: (*a*) çürütücü örtük tasımın tanıtlayıcı olandan daha büyük bir saygınlığı vardır, çünkü küçük bir alan içinde bir birine zıt iki kanıt ortaya çıkarır ve böylece yan yana getirilen kanıtlar dinleyiciye daha açık gelir; (*b*) çürütücü ya da tanıtlayıcı olsun, bütün tasımlardan en beğenilenleri, ilk bakışta apaçık olmadıkları sürece, sonuçlarını daha başlangıçtan gördüklerimizdir – çünkü algıladığımız zevkin bir bölümü bizin zekâmızın da işe katılmasından gelir; ya da bizim, son söz söylenir söylenmez taşıdıkları anlamı görebilecek kadar yakından izlediklerimiz.

Yirmi Dördüncü Bölüm

Sözde ya da sahte örtük tasımlarla ilgili dokuz düşünce.

Yirmi Beşinci Bölüm

Çürütme. Bir kanıt ya bir karşı-tasımla ya da bir itiraz ileri sürerek çürütülebilir. İtirazlar dört yoldan yapılabilir: (α) karşıtınızın ifadesine doğrudan saldırarak; (β) ona benzer bir ifade ortaya atarak; (γ) onun tersine bir ifade ortaya atarak; (δ) daha önceki kararlardan söz ederek.

Yirmi Altıncı Bölüm

Olası ya da gerçek iki hatanın düzeltilmesi: (1) Yüceltme ve Küçültme, 'örtük tasımsal bir kanıtlama yolu' anlamında bir örtük tasım ögesi oluşturmaz; (2) çürütücü örtük tasımlar yapıcı olanlardan farklı bir tür değildir. Burada, retoriğin düşünce-ögesinin –inandırıcı kanıtlar yaratma ya da çürütme yolu– ele alınışı bitmiş oluyor. Geriye (A) biçem ve (B) düzenleme konuları kalıyor.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

Birinci Bölüm

(A) Biçem. Ne söyleyeceğimizi bilmek yetmez; onuayrıca doğru bir şekilde söylemeliyiz. Konuşma tarzı konusu üzerinde (burada ortaya çıkıyor ki) dizgesel bir çalışma yapılmamıştır, oysa bu sanatın (şiirle olduğu kadar) söylevle de ilişkisi vardır. Bununla birlikte, Thrasymakhos 'Merhamete Çağrı' adlı kitabında bu konuya dokunmuştur. Biçemin yeri konusunda: konuşmada gerçekten en doğru şey, çıplak olgulardan başka şeyden yardım almaksızın davamızı savunmamız gereğidir; ama yine de burada, başkalarına açıklamak zorunda olduğumuz şey ne olursa olsun, dil sanatlarının ufak ama gerçek bir önemi mutlaka vardır. Şairlerin etkisi yoluyla, söylev düzyazısının dili, başlangıçta, Gorgias örneğinde olduğu gibi, şiirsel bir renk almıştır. Fakat düzyazının dili şiirinkinden farklıdır; ayrıca, tragedya şiiri yazarları bu sözcüklerden artık vazgeçmişlerdir, ilk dramaları süsleyen bu sözcükler bugün günlük konuşmada kullanılmamaktadır.

İkinci Bölüm

Aynı tanım ve yöntemler, çoğunlukla, şiir ve düzyazı biçemlerine hâlâ uygulanmaktadır. Biçemin iyi olması için açık olması gerekir; aynı zamanda uygun olmalı, adilikten ya da aşırı yücelikten kaçınmalıdır. Bu niteliklere nasıl ulaşılabilir. Ender, bileşik ve yeni bulunan sözcükler, düzyazıda dikkatle kullanılmalıdır; şeyler için, ayrıca, düzenli ve uygun terimler, eğretilemeli terimler, yine dik-

katle kullanılırsa yararlı olabilir. Aslında, söylev düzyazısının dili sıradan karşılıklı konuşmanınki gibi olmalıdır. Eğretileme üzerine bir tartışma.

Üçüncü Bölüm

Düzyazı biçeminin dört hatası, betimleyici örneklerle: (1) bileşik sözcüklerin kötü kullanımı; (2) yabancı sözcüklerin kullanılması; (3) uzun, yersiz, ya da sık belgeçler; (4) uygun olmayan eğretilemeler.

Dördüncü Bölüm

Benzetme tam gelişmiş bir eğretilemedir. Benzetmeler koşukta olduğu kadar düzyazıda da kullanışlıdır; fakat şiir yapısında oldukları için sık kullanılmamalıdırlar. Platon'dan ve hatiplerden benzetme örnekleri. Eğretilemeler kolaylıkla benzetmeye dönüştürülebilir, benzetmeler de eğretilemelere. Orantılı [*Poetika* b. 21'de tanımlandığı gibi] eğretilemeler, her zaman, bağlantılı terimlerinin her birine karşılıklı olarak uygulanmalıdır.

Beşinci Bölüm

İyi biçemin temeli dilin doğru olarak kullanılmasıdır, bu da beş başlık altında tartışılıyor: (1) bağlayıcı sözcüklerin doğru kullanımı; (2) özel, belirsiz olmayan genel terimlerin kullanımı; (3) belirsizlikten kaçınma; (4) cins gözetimi; (5) dilbilgisel sayının doğru belirtisi. Bir kompozisyonun, okunması ve dolayısıyla yüksek sesle ifadesi kolay olmalıdır; (1) noktalama konusundaki belirsizliklerden, (2) zeugmalardan [yalnız bir adın anlamıyla ilgili bir fiilin iki adla kullanılması – Ç.N.], (3) parantezlerden kaçınılması.

Altıncı Bölüm

Biçemin etkinliği. Altı başlık: (1) basit bir ad yerine bir betimlemenin kullanılması; (2) eğretileme ve belgeçler; (3) tekil sayılar yerine çoğul; (4) maddenin tekrarı; (5) bağlayıcı sözcükler; (6) olumsuzlama yoluyla betimleme.

Yedinci Bölüm

Uygunluk. Uygun bir biçem kendini (1) dinleyicilerin coşkularına, (2) konuşmacının karakterine, (3) konunun doğasına uyduracaktır. Bütün söylev çeşitlerinde zarafet ve yargıya gereksinim vardır.

Sekizinci Bölüm

Düzyazı ritmi. Dilin biçimi ölçülü olmamalıdır, öte yandan hiç ritimsiz de olmamalıdır. Çeşitli olası ritimlerden epik olanı fazla yücedir, iambik fazla sıradandır, trokaik olanı gürültülü bir dansa fazla benzer. Düzyazı için en iyi ritim, paean ritimdir, çünkü yalnızca bundan kesin bir ölçü çıkmaz. Paean –UUU bir cümlenin başında, paean UUU– ise sonunda kullanılmalıdır.

Dokuzuncu Bölüm

Periyodik biçem. Düzyazının dili ya (1) Herodotos'unki gibi özgür akışlı; ya da (2) yoğun (yani, periyodik) olmalıdır. Bir cümle bir başlangıcı ve bir sonu olan, aynı zamanda bir bakışta anlaşılamayacak kadar fazla geniş olmayan bir konuşma parçası olarak tanımlanabilir. Bir ögesi (cümlecik), ya da birden fazla cümleciği olabilir. Birden fazla ögesi olan cümle ya (*a*) basitçe bölünmüş, ya da (*b*) karşıtlamalı olabilir. Karşıtlam anlam zıtlığını belirtir. *Parisosis* bir cümlenin iki ögesinin uzunluğunu eşitler. *Paromoeosis*, her iki ögenin ilk ya da son sözcüklerini birbirine benzer yapar. *Homoeoteleuton*, yalnızca bitişlerde benzerliği gösterir.

Onuncu Bölüm

Ustaca ve popüler deyişler. Bu zekice, sivri deyişlerin en başta gelen üç özelliği: (1) karşıtlam, (2) eğretileme, ve (3) güncellik ve canlılıktır (yani, 'sahneyi gözlerimiz önünde canlandırma')

On Birinci Bölüm

'Şeyleri gözümüzün önünde canlandırma'nın grafik gücü, nesneleri etkinlik halinde gösteren ifadelerin kullanımını gerektirir: Homeros çoğu kez, bu yolla, cansız şeylere eğretilemeli canlılık verir. Ufacık bir şaşırtma ögesinin de bu canlılığa katkısı vardır. İnsanlar, bir şeyler öğrendiklerini hissederler; vecizelerin, bilmecelerin ve sözcük oyunlarının verdiği zevk de buradan gelir. Benzetmeler, atasözleri ve abartmaların da, eğretilemelerle ilişkili oldukları için, burada bir yeri vardır.

On İkinci Bölüm

Retoriğin her türünün kendine özgü biçemi vardır. Yazılı metnin biçemi, sözlü söylevinkinin biçemi değildir; politik ya da adli konuşmanın biçemleri de birbirinin aynı değildir, Yazılı biçem daha yetkindir: sözlü biçem dramatik söyleyişi daha iyi kabul eder – karakteri yansıtan türle, duyguları coşturan tür gibi. Halk toplulukla-

rına seslenilen söylev biçemi sahne dekoru yapmaya benzer. Birinde ve ötekinde, ayrıntılı bir son süsleme gereksizdir ve olmasa da olur. Adli biçem çok daha işlenmiş ve özentilidir. Törensel söylev en edebi olanıdır, çünkü okunmak üzere yazılmıştır; ondan sonra adli söylev gelir. Biçemi daha fazla çözümlemek ve hoşa gider ya da görkemli olması gerektiğini eklemek yararsızdır; çünkü 'sınırlılık', 'özgür düşüncelilik' ya da daha başka bir ahlaki yücelikten daha çok bu özelliklere neden sahip olsun ki?

On Üçüncü Bölüm

(B) Düzenleme. Bir konuşmanın genellikle iki temel bölümü vardır; ifade ve tanıt. Bu ikisine giriş ve epilog da eklenebilir.

On Dördüncü Bölüm

Giriş. Giriş şiirde prologu, flüt müziğindeyse prelüdü karşılar. Girişin en temel işlevi ve ayırıcı özelliği konuşmanın amacını göstermesidir. Bir giriş, (1) önyargıyı kışkırtabilir ya da yatıştırabilir, (2) yüceltebilir ya da değerinden düşürebilir. Bir politik konuşmada giriş ender olarak bulunur, çünkü konu genellikle dinleyicilerin bildiği bir şeydir.

On Beşinci Bölüm

Önyargı. Önyargıyı kışkırtacak ya da yatıştıracak çeşitli kanıtlama yolları.

On Altıncı Bölüm

Anlatı. (1) Törensel söylevde anlatı, kural olarak, devamlı değil kesintili olmalıdır; değişiklik hoştur, ünlü bir kişinin övülmesindeki olgular genellikle iyi bilinir. (2) Adli söylevde, anlatının hızlı olması gerektiği konusunda bugünkü kural yanlıştır: doğruluk, ne hızlılıkta ne kısalıktadır, mutlu ortadadır. Savunan taraf anlatıyı davacı taraftan daha az kullanacaktır. (3) Politik söylevde anlatıya en az yer vardır; henüz olmamış bir şeyi hiç kimse anlatamaz. Bir anlatı varsa bile, bu geçmiş olayların anlatısı olacaktır: bunların anlatılması, dinleyicilerin gelecek için daha iyi planlar yapmasına yardım edecektir. Ya da birisinin karakterine saldırmak veya onu övmek için kullanılabilir.

On Yedinci Bölüm

Kanıtlar. Kanıtların görevi, sonuca ulaştırıcı tanıtlar sağlamaktır. (1) Adli söylevde, tartışılan soru dört başlıktan biri altında ola-

bilir: (*a*) olgu, (*b*) zararın varlığı, (*c*) zararın miktarı, (*d*) doğruluğun tanıtlanması. (2) Törensel söylevde, olguların kendileri genellikle güvenle kabul edilecek, ve konuşmacı, diyelim, söz konusu edimlerin soyluluğunu ya da yararlılığını savunacaktır. (3) Politik söylevde, bir önerinin uygulanamaz olduğu, ya da uygulanabilir olsa da doğru olmadığı veya iyi olmayacağı, veya onu öneren kişinin sandığı kadar önemli olmadığı ileri sürülecektir. 'Örnek'le kanıtlama politik söylev için son derece uygundur, 'örtük tasım'la kanıtlama adli söyleve daha uygun düşer. Örtük tasımlar birbiri ardından devamlı olarak kullanılmamalıdır; aralarına başka şeyler yerleştirilmelidir. 'İleri sürecek tanıtlarınız varsa, törel söyleminizle birlikte ortaya sürün onları; örtük tasımlarınız yoksa, törel söyleme başvurun o zaman: ne de olsa, kendini kurnaz bir uslamlamacı olarak sergilemektense, namuslu bir insan olarak sergilemek iyi bir insana daha uygun düşer.' Kanıtların sunulacağı sıraya değgin ipuçları. Karaktere gelince: kendiniz hakkında övücü şeyler, ya da başkası hakkında kötü şeyler söyleyemezsiniz, fakat bu türlü düşünceleri üçüncü bir kişinin ağzından verebilirsiniz.

On Sekizinci Bölüm

Sorgulama ve alay. Sorgulamayı uygulamak için en iyi zaman, hasmınızın bir soruyu, bir tek soru daha sorsanız saçmalamaya başlayacak şekilde yanıtladığı andır. Sorulara karşılık verirken, onları, eğer belirsizse, kısa bir yanıtla değil, mantıksal farklılıklar çıkararak karşılamalısınız. –Alayların tartışmada bir yararı olduğu varsayılır. Gorgias, hasımlarınızın ciddiyetini alayla, alaylarını ise ciddiyetle boşa çıkarmanız gerektiğini söylemişti; haklıydı da bunda. Alaylar *Poetika*'da sınıflandırılmıştır. 'Bazıları kibar insanlara uygundur, bazılarıysa değil; *size* uygun olanı seçmeye çalışın. İroni kibar bir insana maskaralıktan daha uygundur; ironiyi kullanan bir insan eğlenmek için şaka yapar, maskara ise başkalarını eğlendirmek için.'

On Dokuzuncu Bölüm

Epilog (Kapanış, Sonuç). Dört bölümden oluşur. (1) dinleyiciyi kendinize karşı iyi niyetli, hasmınıza karşı kötü niyetli bir hale getirin, (2) önde gelen olguları büyültün ya da küçültün, (3) sizi dinleyenlerde gereken türde coşku uyandırın, ve (4) bir özet yaparak belleklerini tazeleyin – Kapanış sözlerinizde bağlaçlar kullanmayabilirsiniz, ve bu yolla söylevle bitiş bölümü arasındaki farkı belirtebilirsiniz: 'Söyleyeceklerim bu kadar. Beni dinlediniz. Olgular önünüzde. Yargınızı bekliyorum.'

BİRİNCİ KİTAP

Retorik, Diyalektiğin eşdeşidir.[1] Her ikisi de, aşağı yukarı, bütün insanların genel bilgi alanı içine giren ve belli bir bilime ait olmayan şeylerle ilgilidir. Dolayısıyla, herkes şöyle ya da böyle kullanabilir bunları; çünkü bir dereceye kadar, bütün insanlar zaman zaman görüşleri tartışma ve doğrulama, kendilerini savunma ve başkalarına karşı çıkma girişiminde bulunur. Sıradan insanlar bunu ya rastgele ya da alışkanlıkla ve edinilmiş alışkanlıklar yüzünden yapar. Her iki yol da olanaklı olduğuna göre, konu dizgesel bir biçimde açıklıkla ele alınabilir, çünkü bazı konuşmacıların pratikle, bazılarınınsa kendiliğinden başarılı olmalarının nedenini araştırmak mümkün; ve böyle bir araştırmanın, bir sanatın işlevi olduğu konusunda herkes düşünce birliğinde olacaktır.[2] 1354a

İmdi, bugün retorik üzerine geçerli olan incelemelerin sahipleri, bu sanatın ancak bir bölümü üzerinde durmaktadır. İnandırma tarzları,[3] bu sanatın tek gerçek ögeleridir; bunun dışındaki her şey yalnızca ikinci önemdedir. Bununla birlikte, bu yazarlar, retorik inandırmanın tözü olan örtük tasımlar[4] [*enthymeme* – Ç.N.] üzerine hiçbir şey söylememekte, fakat temelde asli olmayan şeylerle uğraşmaktadırlar. Önyargı, acıma, öfke ve benzeri coşkuların uyandırılmasının temel olgularla hiçbir ilişkisi yoktur, bunlar durumu yargılamakta olan insana kişisel bir çağrıdan başka bir şey değildir. Sonuç olarak, bugün bazı devletlerde –özellikle de iyi yö-

1) 'Retorik' ve 'Diyalektik' İngilizceye kabaca 'halk önünde konuşma sanatı' ya da 'mantıklı tartışma sanatı' olarak çevrilebilir. Aristoteles'in 'retorik' için yaptığı felsefi tanım ikinci bölümün başında verilmiştir. [Eşdeş'i *counterpart* karşılığı olarak kullanıyorum – Ç.N.]

2) [Burada ve daha sonraki pasajlarda 'sanat' terimi bir konunun yönteme bağlı olarak ele alınışı yerine kullanılıyor.]

3) Burada Aristoteles ['inandırma tarzları'] derken *mantıksal uslamlama* da Retorik'i dayanır görmek istediği çabaları kastediyor. Bundan sonraki bölümde, 1355b 35 - 1356a 4, terime, zamanındaki retorik kullanımda sahip olduğu geniş alanı veriyor ve kanıtsal yanına bir göndermeyle bitiriyor... Sözcüğe bir örnek bir karşılık vermek olanaksız, ama başlangıçta Aristoteles'in, gereçlerinin doğasından dolayı Retorik'in genelde tamamen *gösterici* olmaktan çok *inandırıcı* olduğu... temel görüşünün vurgulanması önemli. Kitabın daha sonraki kısımlarında tek-sözcüklük karşılık verildiğinde, 'tanıtlar' yerine 'kanıtlar' yeğlenecektir...

4) Retorik kanıtlar.

netilen devletlerde– konulmuş olan duruşma kuralları her yerde uygulansa, bu gibilerin söyleyecek hiçbir şeyi olmazdı. Hiç kuşkusuz, bütün insanlar yasaların böyle kurallar belirlemesi, emretmesi gerektiğini *düşünüyor,* ama bazıları da Areopagus mahkemesinde olduğu gibi,[5] kendi düşüncelerini uygulamaya sokuyor ve asli olmayan şeyler üzerine konuşmayı yasaklıyor. Doğru yasa ve töre budur. Yargıcı,[6] öfkeye, hasete ya da acımaya sürükleyerek yolundan saptırmak doğru değildir – bir marangozluk kuralı da kullanılmadan önce çarpıtılabilir. Yine, bir davacının ileri sürülen olayın böyle olduğunu ya da böyle olmadığını, meydana geldiğini ya da gelmediğini göstermekten başka yapacak şeyi yoktur açıkçası. Bir şeyin önemli mi önemsiz mi, haklı mı haksız mı olduğu konusuna gelince, yargıcın davacılardan talimat almayı kesinlikle reddetmesi gerekir: yasa yapıcının henüz belirlemediği bu gibi noktalarda kendisi karar vermek zorundadır.

İmdi, iyi yapılmış yasaların bütün bu noktaları elden geldiğince belirlemesi ve yargıçların kararma mümkün olduğunca az şey bırakması çok önemlidir; çeşitli nedenleri vardır bunun. Önce, yasa
1354b yapma ve adaleti uygulama yeteneğinde olan, aklı başında bir ya da birkaç insan bulmak, bu türden çok sayıda insan bulmaktan daha kolaydır. Sonra, yasalar uzun düşüncelerden sonra yapılır, oysa mahkemelerdeki kararlar kısa süre içinde verilir, bu da davayı gören kişilerin, adaletin ve kişisel çıkarların isteklerini gereğince yerine getirmelerini zorlaştırır. En büyük neden de, yasa yapıcının kararının bireysel değil geleceğe dönük ve genel olması; meclis ve jüri üyelerininse, önlerine getirilen belli davalarda karar vermeyi *kendi* görevleri olarak kabul etmeleridir. Bunlar çoğu kez, dostluk duygularının, nefretin ya da kişisel çıkarların etkisinde o kadar kalabilirler ki, hakikati açık olarak göremeyebilirler ve yargılarına kişisel hoşnutluk ya da acı gibi düşüncelerin gölgesi düşebilir. Şu halde, biz diyoruz ki, yargıcın elinden geldiğince az şeye karar vermesi gerekir. Fakat bir şeyin olduğuna ya da olmadığına, olacağına ya da olmayacağına, öyle ya da böyle olduğuna ilişkin sorular, yasa yapıcı bunları önceden göremeyeceği için, mutlaka yargıca bırakılmalıdır. Eğer bu böyle ise, 'giriş'in ya da 'anlatı'nın, ya da konuşmanın öteki bölümlerinin içeriklerinin ne olması gerektiği gibi başka sorunlar üzerine kurallar koyan herhangi bir kimsenin, asli olmayan şeyler üzerinde, sanki bunlar sanata aitmiş gibi, fikir yürütüyor

5) [Atina'daki en yüksek mahkeme.]
6) Burada ve bundan sonraki yerlerde... okuyucu, 'yargıç'ı, 'jüri üyeleri' ve 'yargılayan' başka kişiler de içinde olmak üzere geniş bir anlamda anlamalıdır.

olacağı besbellidir. Bu yazarların burada uğraştıkları tek soru, yargıcın belli bir ruh haline nasıl sorulacağıdır. Bunların, hatibin kendine özgü inandırma tarzları üzerine bize söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur; yani, örtük tasımlarda nasıl ustalık kazanılacağına ilişkin söyleyecek hiçbir şeyleri yoktur.

Dolayısıyla, politik söylevle adli söyleve aynı dizgesel ilkelerin uygulanmasına, ve ilkinin, özel kişilerin ilişkileriyle ilgili olanlardan daha soylu bir iş, bir yurttaş için daha uygun bir şey olmasına karşın, bu yazarların politik söylev üzerine hiçbir şey söylemedikleri, fakat hepsinin mahkemede savunma yapar gibi kitapçıklar yazdıkları sonucu çıkar ortaya. Bunun nedeni, politik söylevde, asli olmayan şeyler üzerinde konuşmaya karşı daha az vesile olmasıdır. Politik söylev, daha geniş konulardan söz ettiği için, ilkesi olmayan uygulamalarda adli tartışmalardan daha az kullanılır. Politik bir tartışmada, bir yargı oluşturan bir insan, kendi yaşamsal çıkarları hakkında bir karar veriyor demektir. Bu yüzden olguların, bir önlemin destekleyicisinin ileri sürdüğü şeyler olduğu haller dışında, herhangi bir şeyi kanıtlamasına gerek yoktur. Adli tartışma söylevinde, bu yeterli değildir; burada amaçlanan şey dinleyicinin kazanılmasıdır. Karar verilecek şey başka insanların işleridir, öyle ki, önce kendi kanılarına yönelik, yan tutarak dinleyen yargıçlar, kendi aralarında karar verecek yerde tartışmacılara teslim olurlar. 1355a
Dolayısıyla, daha önce de söylediğimiz gibi[7] birçok yerde, mahkemelerde konu dışı konuşmalar yasaktır; halk meclisinde bir yargı oluşturmak zorunda olanlar bunu pekâlâ önleyebilirler.

Bu durumda retorik üzerine çalışmanın, tam anlamıyla, inandırma tarzlarıyla ilgili olduğu açıktır. İnandırma bir tür gösteridir, çünkü bir şeyin gösterilmiş olduğunu düşündüğümüzde tam olarak inanmış oluruz. Hatibin gösterdiği bir örtük tasımdır, buysa genel olarak inandırma tarzlarının en etkili olanıdır. Örtük tasım, bir tür tasımdır [*syllogism*, kıyas – Ç.N.], her türden tasımın üzerinde durmaksa, hiç ayrımsız, diyalektiğin işidir, ya tümüyle diyalektiğin ya da onun dallarından birinin. Bu nedenle, bir tasımın nasıl ve hangi ögelerden yapıldığını en iyi bilen kişinin, bir de, konusunun ne olduğunu ve katı mantığın tasımından hangi bakımlardan ayrıldığını daha iyi öğrenirse, örtük tasımlarda da en ustalaşmış kişi olacağı açıkça çıkar ortaya. Neyin gerçek olduğu, neyin yaklaşık olarak gerçek olduğu aynı yetiyle kavranır; burada, insanların neyin gerçek olduğunu anlamak için yeterli doğal içgüdüsü olduğu ve hakikate genellikle ulaştıkları söylenebilir. Dolayısıyla hakikat

7) 1354a 22.

üzerine iyi bir tahmin yapan insan, olasılıklar üzerine de iyi bir tahmin yapacaktır.

Retorik üzerine yazan sıradan kişilerin, asli olmayan şeyler üzerinde durdukları gösterilmiş bulunuyor artık; bir de, söylevin adli tartışma dalına neden daha çok eğilimli oldukları.

Retorik, (1) gerçek olan şeylerle doğru olan şeyler karşıtlarına üstün gelecek doğal bir eğilime sahip olacağı için, yararlıdır; öyle ki, yargıçların kararı, olması gereken kararlar değilse, yenilgi, konuşmacıların kendi hatasıdır ve bu yüzden de suçlanmaları gerekir. Ayrıca, (2) en tam bilgiye sahip olmak bile, bazı dinleyiciler önünde, söylediğimiz şeylere inanılmasını kolaylaştırmayacaktır. Çünkü bilgiye dayalı kanıt, öğrenim gerektirir, ve bir şey öğretilemeyecek kişiler de vardır. Bu durumda burada, inandırma ve kanıtlama tarzı olarak, halktan bir dinleyici kitlesini nasıl yönlendireceğimizi tartışırken *Topika*'da gözlemlediğimiz gibi,[8] herkesin bildiği kavramları kullanmamız gerekir. Dahası, (3) bir sorunun karşıt yanlarında, tıpkı kesin uslamlamayı kullanabildiğimiz gibi inandırmayı da kullanabilmeliyiz, uygulamada onu her iki şekilde kullanabilelim diye değil (çünkü insanları yanlış olan şeye inandırmamamız gerekir), olguların ne olduklarını açıkça görebilelim ve bir başkası dürüst olmayan bir biçimde tartışıyorsa, onu yalanlayabilelim diye. Başka hiçbir sanat karşıt sonuçlar çıkaramaz; ancak diyalektik ve retorik yapabilir bunu. Bu iki sanat, yansız olarak karşıt sonuçlar çıkarır. Yine de, temelde yatan olgular zıt görüşlere aynı derecede yatkın değildir. Hayır; gerçek olan şeylerle ötekilerden daha iyi olan şeyler, doğaları gereği, kanıtlanması ve inanılması daima daha kolaydır. Yine, (4) mantıklı konuşmanın kullanılması, kolların-bacakların kullanılmasından daha ayrı bir insani özellikken, bir insanın konuşma ve akıl[9] yoluyla kendini savunamadığı için değil de, kolları-bacaklarıyla kendini savunamadığı için ayıplanması gerektiğini savunmak saçma bir şeydir. Böyle bir konuşma gücünü haksız bir biçimde kullanan birinin büyük zarar vereceği söylenerek karşı çıkılırsa, *bu,* erdem dışında bütün iyi şeylere, her şeyden önce de güç, sağlık, varlık ve önderlik gibi en yararlı şeylere karşı ayrım gözetmeksizin yapılabilecek bir suçlamadır. Bir insan bunları doğru bir biçimde kullanarak en büyük yarar sağlayabilir, yanlış bir biçimde kullanarak da en büyük zararı verebilir.

Bu durumda, retoriğin belirli bir tek konu sınıfına bağlı olma-

8) *Topika,* i, 2, 101^{a} 30-4.

9) [Çeviren burada 'konuşma' ve 'akıl' sözcüklerini kullanırken, Yunanca 'logos' sözcüğünün ikili anlamını gözetiyor.]

yıp diyalektik kadar evrensel olduğu açıkça ortaya çıkar; aynı zamanda yararlı olduğu da açıktır. Dahası, işlevinin yalnızca inandırmada başarı sağlamak değil, daha çok bu başarının, her tikel durumun koşullarının izin verdiği kadar, yakınına ulaşma yollarını bulmak oldukça açıkça ortaya çıkar. Bu yönden bütün öteki sanatlara benzer. Örneğin, tıbbın işlevi bir insanı yalnızca yalnızca sağlıklı kılmak değil, aynı zamanda onu sağlığa giden yolda olabildiğince iyi bir duruma getirmektir; hiçbir zaman tam sağlıklı olamayanlara bile çok iyi bir sağıtım vermek olanaklıdır. Bundan başka, gerçek ve sözde inandırma yollarını birbirinden ayırmanın da aynı sanatın işlevlerinden biri olduğu açıktır, tıpkı gerçek ve sözde tasımı ayırmanın, diyalektiğin işlevi oluşu gibi. Bir insanı 'sofist' yapan, onun yetisi değil, törel amacıdır. Bununla birlikte, retorikte, 'retorisyen' terimi ya konuşanın sanat hakkındaki bilgisini ya da törel amacını tanımlayabilir.[10] Diyalektikteyse bu farklıdır: bir insan, belli türden bir törel amacı olduğu için 'sofist'tir, buna karşılık bir 'diyalektisyen' törel amacı olduğu için değil, yetisi olduğu için 'diyalektisyen'dir.

Şimdi Retoriğin kendisinin dizgesel ilkelerinin –önümüze koyduğumuz hedefe ulaşmanın doğru yöntem ve yollarının– ne olduğunu görelim. Sanki yeniden başlıyormuş gibi yapmalı ve daha fazla ilerlemeden retoriğin ne olduğunu tanımlamalıyız.

2 Retorik, belli bir durumda, elde var olan inandırma yollarını kullanma yetisi olarak tanımlanabilir. Bu, başka herhangi bir sanatın işlevi değildir. Bunun dışındaki her sanat kendi konusuna değgin öğretim ya da inandırmada bulunabilir; örneğin tıp, sağlığın ve sağlıksızlığın ne olduğu; geometri, oylumların özellikleri; aritmetik, sayılar üzerinde; aynı şey diğer sanat ve bilimler için de geçerlidir. Fakat biz retoriğe, bize sunulan hemen hemen her konu üzerinde inandırma yollarını kullanma gücü olarak bakıyoruz; işte bunun için de, teknik karakteriyle, onun herhangi bir özel ya da kesin bir konu sınıfı ile ilişkili olmadığını söylüyoruz.

İnandırma yöntemlerinden bazıları kesinlikle retorik sanatına aittir, bazılarıysa değil. Bu sonuncularla, konuşmacının sağlamadığı fakat daha başlangıçta var olan şeyleri kastediyorum – tanıklar, işkence altında verilen tanıklıklar, yazılı anlaşmalar ve benzeri. Birincilerle de, retoriğin ilkeleri aracılığıyla kendimizin kurabileceği

10) ...Aslında [Retorisyen] ya *yetişmiş konuşmacı* ya da *becerikli, usta konuşmacı* anlamlarına gelebilir.

şeyleri kastediyorum. Bir tür yalnızca kullanılmak zorundadır, ötekiyse bulunmak, çıkarılmak zorundadır.

1356a Söylenen sözün sağladığı üç tür inandırma tarzı vardır. İlki konuşmacının kişisel karakterine bağlıdır; ikincisi dinleyiciyi belli bir ruh haline sokmaya bağlıdır; üçüncüsüyse, konuşmacının kendisinin sözcüklerinin sağladığı tanıta ya da sözde tanıta. Konuşma, bize, konuşanın inanılacak biri olduğunu düşündürecek biçimde yapıldığında, inandırma, konuşmacının kişisel karakteriyle başarılmış olur. İyi insanlara ötekilerden daha tam ve daha kolay bir şekilde inanırız: sorun ne olursa olsun bu genellikle doğrudur, tam bir kesinlik olanaksızsa ve fikirler bölünmüşse mutlak olarak doğrudur. Ötekiler gibi bu tür inandırma da, konuşmacının söylediği şeylerle başarılmalıdır, konuşmaya başlamadan önce halkın bu kişi hakkında düşündükleriyle değil. Bazı yazarların retorik üzerine kitaplarında varsaydıkları gibi, konuşmacının gösterdiği kişisel iyiliğin onun inandırma gücüne hiçbir şey katmadığı doğru değildir; tersine, karakterinin, sahip olduğu en etkili inandırma yolu olduğunu söyleyebiliriz. İkinci olarak, konuşma, coşkularını harekete getirmişse, inandırma, dinleyicilerden de gelebilir. Mutlu ve dostluk duygularıyla dolu olduğumuz zamanlardaki yargılarımız, sıkıntı içinde ve düşmanlık duygularıyla dolu olduğumuz zamanlardakilerin aynı değildir. İleri sürdüğümüz gibi, retorik üzerine yazan bugünkü yazarlar bütün çabalarını işte bu etkileri yaratmaya yöneltiyorlar. Coşkulardan söz etmeye sıra geldiğinde bu konu üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır.[11] Üçüncüsü, söz konusu duruma uygun inandırıcı kanıtlar yoluyla bir gerçeği ya da sözde gerçeği kanıtladığımızda, inandırma, konuşmanın kendisi aracılığıyla olur.

Öyleyse, inandırmayı etkileyen bu üç yol var demek oluyor. Açıkça görülüyor ki, bunlara egemen olan insanın, (1) mantıksal olarak düşünebilmesi, (2) insan karakterini ve erdemini çeşitli biçimleri içinde anlayabilmesi, (3) coşkuları anlayabilmesi –yani, onları adlandırabilmesi ve tanımlayabilmesi, nedenlerini ve harekete geçirilme yollarını bilebilmesi– gerekir. Böylece, retoriğin diyalektiğin ve aynı zamanda törebilim çalışmalarının bir dalı olduğu ortaya çıkıyor. Törebilim çalışmaları, politik olarak da nitelendirilebilir; bu yüzden sahte roterik gösterilerine politika bilimi, bunu öğretenlere de politika uzmanları denilebilir – bazan eğitim gereksinmesinden, bazan lüzumsuz gösterilerden, bazan da öteki insani başarısızlıklardan dolayı. Gerçekte o, diyalektiğin bir dalıdır ve ona benzer,

11) ii, bb. 2-11.

başlangıçta söylemiştik bunu.[12] Ne retorik ne de diyalektik başlı başına bir konunun bilimsel incelemesi değildir: her ikisi de kanıtlar sağlama yetisidir. Belki de bu, onların çalışma alanlarını ve birbirleriyle nasıl ilişkili olduklarını yeterli bir biçimde anlatabilir.

Tanıtla ya da sözde tanıtla başarılan inandırmaya gelince: tıpkı diyalektikte olduğu gibi, bir yanda tümevarım, öteki yandaysa tasım ya da sözde tasım vardır, retorikte de öyle. Örnek, bir tümevarımdır; örtük tasım, bir tasımdır, sözde örtük tasım ise sözde bir tasımdır. Örtük tasıma bir retorik tasımı, örneğe ise bir retorik tümevarımı diyorum ben. Tanıt yoluyla inandırma işini gerçekleştiren herkes, aslında ya örtük tasımlar ya da örnekler kullanır: bunun başka bir yolu yoktur. Ve bir şey kanıtlayan herkes ya tasımlar ya da tümevarımlar kullanmaya zorunlu olduğu için de (*Analitikler*'den biliyoruz bunu),[13] örtük tasımların tasımlar, örneklerin de tümevarımlar olduğu sonucuna varırız. Örnekle örtük tasım arasındaki fark, *Topika*'da[14] tümevarımın ve tasımın tartışıldığı pasajlarda açıkça görülebilir. Bir önermenin [*proposition* – Ç.N.] tanıtını, benzeri birçok örneğe dayandırdığımızda, diyalektikte tümevarım, retorikteyse örnektir bu; bazı önermeler gerçekse, oldukça farklı bir başka önermenin de, sonuç olarak, ister her zaman isterse genellikle, gerçek olması gerektiği gösterildiğinde, buna diyalektikte tasım, retorikteyse örtük tasım denir. Şurası da açıktır ki, bu söylev tiplerinin her birinin kendine özgü üstünlükleri vardır. Söylev tipleri, diyorum: çünkü *Methodika*'da[15] söylenmiş olan şeyler burada da aynen uygulanabilir; bazı söylev biçemlerinde örnekler, bazılarındaysa örtük tasımlar egemendir; ve aynı şekilde, bazı hatipler birincisinde daha iyidir, bazılarıysa ikincisinde. Örneklere dayanan konuşmalar öteki tür kadar inandırıcıdır, fakat örtük tasımlara dayananlar daha büyük alkış koparır. Örneklerin ve örtük tasımların kaynaklarını,[16] ve nerelerde kullanıldıklarını daha ilerde tartışacağız.[17] Bundan sonraki adımımız, süreçlerin kendilerini daha açık olarak tanımlamak olacaktır.

Bir ifade, ya kendiliğinden açık olduğu için, ya da böyle olan başka ifadelerle kanıtlanır göründüğü için inandırıcı ve inanılırdır. Her iki durumda da inandırıcıdır, çünkü inandırdığı bir kimse vardır. Oysa sanatlardan hiçbiri bireysel durumlar üzerine kuram getirmez. Örneğin tıp, Sokrates'i ya da Kallias'ı sağaltmaya neyin yar-

12) i, 1. 1354a 1.
13) *Ön Analitikler*, ii. 23, 24; *Son Analitikler*, i, 1. Bkz. 68b 13.
14) *Top.* i, 1 ve 12.
15) Aristoteles'in kayıp bir mantık kitabı...
16) ['Bunun nedenini' değişik ve belki de daha iyi bir okuma olabilir.]
17) ii, bb. 20-4.

dımcı olacağı üzerine değil, yalnızca belli bir grup hastanın birini ya da hepsini sağaltmaya neyin yardımcı olacağı üzerine kuram getirir: onun işi yalnızca budur: bireysel durumlar o denli çeşitlidir ki, onlara değgin dizgesel bir bilgi olanaksızdır. Aynı şekilde, retorik kuramı, Sokrates ya da Hippias gibi belli bir bireye olası görünen şeyle değil, belli tipten insanlara olası görünen şeyle ilgilenir; diyalektik için de geçerlidir bu. Diyalektik, tasımlarını, delilerin hayalleri gibi rastgele gereçlerden değil, tartışma gerektiren gereçlerden kurar; retorik de düzenli tartışma konularından yararlanır. Re-
1357a toriğin görevi, karmaşık bir tartışmayı bir çırpıda anlayamayan ya da uzun bir usavurma zincirini izleyemeyen kişilerin karşısında, bize yol gösterecek sanatlar ya da sistemler olmaksızın üzerinde düşündüğümüz konularla uğraşmaktır. Bizim düşünce konularımız, bize değişik seçenekler sunar gibi görünenlerdir: olduklarından başka türlü olamamış, bugün de, gelecekte de olamayacak olan şeyler; onları bu yapılarıyla kabul eden hiç kimse, düşünmekle boşa harcamaz zamanını.

Tasımlar oluşturmak ve daha önceki tasımların sonuçlarından, ya da böyle olduğu tanıtlanmamış, aynı zamanda tanıt gerektirecek derecede az kabul edilen öncüllerden [*premisses* – Ç.N.] kararlar çıkarmak mümkündür. Birinci türden usavurmaları izlemek, uzun olmaları nedeniyle mutlaka zor olacaktır, çünkü eğitimsiz düşünenlerden oluşan bir dinleyici kitlesini varsayıyoruz; ikinci türden olanlar, genel olarak kabul edilmeyen ya da inanılmayan öncüllere dayandıkları için onay kazanamazlar.

Bu durumda, örnek, bir tümevarım, örtük tasımsa bir tasım olduğuna göre, örtük tasımın ve örneğin bu gibi konularda ana olumsalın [*contingent* – Ç.N.] içindekiyle ilgilenmesi gerekir. Örtük tasım, az sayıda, çoğunlukla da normal tasımı meydana getirenlerden daha az sayıda önermeden oluşmalıdır. Çünkü eğer bu önermelerden herhangi biri bilinen bir olguysa, adını anmaya bile gerek yoktur; işiten bunu kendisi ekleyebilir. Örneğin, ödülün bir taç olduğu bir yarışmada Dorieus'un galip olduğunu göstermek için, herkesin bildiği bir gerçek olan 'Olimpiyat oyunlarında ödülün bir taç olduğu' eklenmeksizin, 'Çünkü o Olimpiyat oyunlarını kazandı' demek yeter.

Retorik tasımların temelini oluşturabilen 'zorunlu' tipten az sayıda olgu vardır.[18] Üzerinde karar verdiğimiz ve bu yüzden araştırdığımız şeylerin çoğu bize değişik seçenekler sunar. Çünkü biz eylemlerimiz üzerinde düşünür ve araştırma yaparız, bütün eylem-

18) ['Maddi kaynaklar', hatta 'öncüller'.]

lerimizin de olumsal bir karakteri vardır; onlardan hemen hiçbiri zorunluluk tarafından belirlenmez. Yine, yalnızca olağan ya da olası olan şeyi bildiren sonuçlar, aynı şeyi yapan öncüllerden çıkarılmalıdır, tıpkı 'zorunlu' sonuçların 'zorunlu' öncüllerden çıkarılması gerektiği gibi; Bunu *Analitikler'* de çok açık biçimde görmüştük.(19) Bu yüzden, örtük tasımların temelini oluşturan önermelerin bazıları 'zorunlu' olsa da, çoğu genellikle sadece gerçek olacaktır. Örtük tasımların gereçleri, Olasılıklar ve Göstergeler olduğuna göre, görebildiğimiz şeyin, sırasıyla, genellikle gerçek olan önermelerle ve zorunlu olarak doğru olan önermelerle uyuşması gerekir. Bir Olasılık, genellikle olan bir şeydir; bazı tanımların ileri sürdüğü gibi ne olursa olsun genellikle olan bir şey değil de, ancak 'olumsal' ya da 'değişken' sınıfına aitse olan bir şey. Olası olanla ilişkisi, tümelin tikelle olan ilişkisinin aynıdır.(20) Göstergelere gelince, bir türünün, 1357b
desteklediği ifadeyle olan ilişkisi, tikelin tümelle olan ilişkisinin aynıdır; diğer bir türününse tümelin tikelle olan ilişkisinin aynı. Yanılmaz tür 'tam bir tanıt'tır (*τεκμήριον*); yanılabilir türünse özel bir adı yoktur. Yanılmaz göstergelerle, tasımların dayandırılabileceği göstergeleri kastediyorum; bu da bize bu tür Göstergenin neden 'tam bir tanıt' diye adlandırıldığını gösterir: insanlar söyledikleri şeylerin çürütülemeyeceğini düşündüklerinde, konunun ortaya serilmiş olduğu ve tamamlandığı (*πεπερασμένον*) anlamına gelen 'tam bir tanıt' öne sürdüklerini düşünürler; çünkü *πέρας* sözcüğü, eski dildeki *τέκμαρ* sözcüğüyle aynı anlama ('son' ya da 'sınır'la ilgili anlamına) sahiptir. İmdi (desteklediği önermeyle ilişkisi tikelin tümele ilişkisiyle aynı olan) bir tür Gösterge bu şekilde gösterilebilir. 'Sokrates'in akıllı ve dürüst oluşu, akıllıların dürüst olduğunun bir göstergesidir' denildiğini varsayalım. Burada gerçekten bir gösterge vardır elimizde; fakat önerme gerçek olmuş olsa bile, kanıt çürütülebilir, çünkü bir tasım oluşturmuyor. Öte yandan, 'Onun ateşi oluşu hasta olduğunun bir göstergesidir' ya da 'Kadının sütünün gelmesi yakınlarda bir çocuk doğurduğunun göstergesidir' demiş olalım. Burada elimizde yanılmaz türden bir Gösterge, tam bir tanıt oluşturan tek türden bir Gösterge var demektir, çünkü, tikel ifade gerçekse, çürütülemez olan tek türdür bu. Öteki türden, desteklediği önermeyle ilişkisi tümelin tikele olan ilişkisinin aynı olan türden bir Gösterge, 'Hızlı soluk alışı, ateşi olduğunun bir göstergesidir' diyerek açıklanabilir. Hızlı soluk almayla ilgili ifade doğru olsa bile, bu kanıt da çürütülebilir, çünkü bir insan ateşi olmadan

19) *Ön An.* i. 8, 12-14, 27.

20) Yani, ulaşılacak sonuçla: 'genel olasılığının yönelmiş olduğu şeyle' –kanıtlanması gereken tikel olası olayla– aynı ilişkiyi taşır.

da hızlı soluk alabilir.

Yukarda, bir Olasılığın, bir Göstergenin ve tam bir tanıtın yapısının ne olduğu, ve aralarındaki ayrımların neler olduğu anlatılmış bulunuyor. *Analitikler*'de[21] bu noktalar hakkında daha kesin bir tanım verilmiştir; bu usavurmaların bazılarının neden tasımlara sokulabileceği, bazılarınınsa neden sokulamayacağı orada gösterilmiştir.

'Örnek'i bir tür tümevarım olarak tanımlamıştık; onu öteki türlerden ayıran şeyin özel doğası da yukarda dile getirilmiştir. Onun desteklediği önermeyle olan ilişkisi, ne bir parçanın bir bütüne olan ilişkisi, ne bütünün parçaya olan ilişkisi, ne de bütünün bütüne ilişkisi değil, fakat parçanın parçaya ya da benzerin benzere olan ilişkisidir. İki ifade aynı tarzda, fakat biri öbüründen daha bilinir olduğunda, ilki bir 'örnek'tir. Örneğin, kanıt şu olabilir: Dionysios[22] bir muhafız isterken bir zorba olmayı planlıyor. Çünkü geçmişte, Peisistratos,[23] böyle bir planı gerçekleştirmek üzere bir muhafız isteyip durmuştu ve muhafızı alır almaz da bir zorba olmuştu; Megara'da Theagenes[24] de aynı şeyi yapmıştı; aynı şekilde, konuşmacının bildiği bütün öteki durumlar, henüz bilinmeyen şeyi: Dionysios'un aynı isteği ileri sürmekle aynı amacı güttüğünü göstermek için, örnek haline getirilebilir: bütün bunlar, bir genel ilkenin: muhafız isteyen bir adamın zorba olmayı planladığı ilkesinin örnekleridir. Halkın tanıtlayıcı olarak kabul ettiği inandırma yollarının kaynaklarını vermiş bulunuyoruz.

İki tür örtük tasım arasında, hemen hemen herkes tarafından tümüyle görmezlikten gelinen önemli bir ayrım vardır – diyalektikte ele alınan tasımlar arasında da var olan bir ayrımdır bu. Bir tür tasımın gerçekten diyalektiğe ait olduğu gibi, bir tür örtük tasım da retoriğe aittir: fakat öteki tür, ister bugün kullandıklarımız olsun, isterse henüz edinememiş olduklarımız olsun, diğer sanat ve yetilere girer. İnsanlar bu ayrımı gözden uzak tutunca, kendi tikel konularını ne kadar doğru ele alırlarsa, katkısız retorik ya da diyalektikten o kadar uzaklaştıklarını farkedemezler. Bu ifade daha tam olarak açıklanırsa daha açık hale gelecektir. Demek istiyorum ki, diyalektik ve retorik tasımlara özgü konular, düzenli ya da evrensel Kanıtlama Yollarıyla[25] ilgili olduğunu söylediğimiz şeylerdir; yani doğru sorulmuş sorulara, doğal bilimlere, politikaya ve birbiriyle ilişkisi olmayan daha birçok şeye ait sorulara aynı şekilde uygula-

21) *Ön An.* ii. 27.
22) [Syrakusa Tiranı.]
23) [Atina Tiranı.]
24) [Megara Tiranı.]
25) Ya da Topikler, Herkesin bildiği sözler.

nan kanıt dizeleridir. Örneğin 'az ya da çok'la ilgili kanıtlama yolunu alalım.(26) Bu kanıtlama yolu üzerine, temelde birbiriyle ilişkisiz de olsa –doğru davranış, doğabilim ya da başka herhangi bir şey– herhangi bir konuya ait bir tasım ya da örtük tasım kurmak aynı derecede kolaydır. Fakat yalnızca özel grup ya da sınıftan şeylere uygulanan özel Kanıt Yolları da vardır. Örneğin, üzerine etik'e ait herhangi bir örtük tasımın ya da tasımın kurulması olanaksız olan doğa bilimlerine ait önermeler vardır; üzerine doğa bilimlerine ait herhangi bir şeyin kurulamayacağı etik'e ait önermeler de vardır. Aynı ilke her yere uygulanabilir. Genel Kanıt Yollarının özel konuları yoktur, bu nedenle de herhangi bir özel sınıftan şeyler hakkındaki bilgimizi araştırmazlar. Öte yandan, özel Kanıt Yollarına uygun önermelerden ne kadar iyi bir seçim yapılırsa, diyalektik ve retorikten farklı bir bilim kurmaya farkında olunmadan o kadar yaklaşılabilir. Bir insan gerekli ilkeleri ifade etmede başarılı olabilir, ama onun bilimi artı diyalektik ya da retorik değil, bu şekilde bulunan ilkelerin ait olduğu bilim olacaktır. Aslında çoğu örtük tasımlar bu tikel ya da özel Kanıt Yolları üzerine kurulur; sıradan ya da genel tür üzerine kurulu olanlar nispeten azdır. *Topika*'da,(27) dolayısıyla bu metinde de olduğu gibi, örtük tasımları ele alırken, üzerinde kurulabilecekleri özel ve genel Kanıt Yollarını birbirinden ayırmak zorundayız. Özel Kanıt Yolları derken, değişik sınıftan şeylere özgü önermeleri, genel Kanıt Yolları derken birbirine benzer bütün sınıflarca ortak olanları kastediyorum. Özel Kanıt Yollarıyla başlayabiliriz. Ama her şeyden önce, retoriği çeşitlerine ayıralım. Bunları birbirinden ayırmakla, onları teker teker ele alabilir ve her birinin oluşturduğu ögeleri, her birinin kullanmak zorunda olduğu önermeleri bulmaya çalışabiliriz.

Retorik, konuşmaları dinleyen üç sınıf dinleyiciye göre üç bölüme ayrılır. Çünkü konuşma isteminin üç ögesinden –konuşmacı, konu ve seslenilen kişi– konuşmanın amacını ve hedefini belirleyen bu
sonuncusu, yani dinleyicidir. Dinleyici, ya geçmiş ya da geleceğe 1358b
ait şeyler üzerinde bir karar verme durumunda olan bir yargıç, ya da bir gözlemci(28) olmalıdır. Meclisin bir üyesi gelecek olaylar üze-

(26) Yani, derece fikri. [Bkz. 1397b 12 vd.]
(27) Bkz. *Top.* i. 10, 14; iii. 5; *Sofistçe Çürütmeler Üzerine*, 9.
(28) *θεωρός*, yani bir gösteride hazır bulunan sıradan bir seyirci, orada ciddi politik ya da yasal konularda *karar vermez* (bkz. 1391b 16-20), konuşmayı değerlendiricininkinden ya da söylev uzmanınkinden daha yüksek bir rol oynamaz. – İngiliz okuyucusu için daha açık olduğundan *politik* sözcüğü *düşünce* sözcüğüne yeğlenmiştir. '(Parlamenter) danışmanın söylevi' kastedilmektedir bununla.

rine, bir jüri üyesi geçmiş olaylar üzerine kararlar alır: oysa yalnızca hatibin ustalığı üzerine karar veren kişiler gözlemcidir. Bundan da şu sonuç ortaya çıkar: üç türlü söylev vardır – (1) politik, (2) adli ve (3) törensel gösteri söylevi.[29]

Politik konuşma bizleri ya bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya iter: kamu meclislerine seslenen kişiler gibi özel danışmanlar da bu iki yoldan birini tutar. Mahkemelerdeki konuşma bir kişiye ya saldırır ya da onu savunur: bu iki şeyden biri ya da diğerinin, bir davada daima taraflarca yapılması gerekir. Törensel gösteri söylevi birini ya över ya da kötüler. Bu üç tür retorik farklı üç zaman türüne işaret eder. Politik söylev gelecekle ilgilidir: lehine ya da aleyhine konuştuğu, bundan sonra yapılacak şeyler üzerinedir. Yasada, bir davadaki taraf geçmişle ilgilidir; yapılmış olan şeylerle ilgili olarak, biri öbürünü suçlar, öteki ise kendini savunur. Tören hatibi, doğruyu söylemek gerekirse, şimdiki zamanla ilgilidir, çünkü herkes aynı zamanda geçmişi anımsatmayı ve gelecek hakkında tahminler yapmayı çoğu kez yararlı görürse de, o sırada varolan şeylerin durumunu göz önünde turarak ya över ya da suçlar.

Retoriğin, her biri bu üç türden birine giren üç amacı vardır. Politik hatip, önerilen bir eylem yolunun uygunluğunu ya da zararlı olduğunu tanıtmayı amaç edinir; eğer onun kabulünü zorluyorsa, yararlı olacağına dayanarak yapıyordur; önerinin doğru ya da haksız, onur verici ya da onur kırıcı olduğu gibi bütün diğer noktaları, ana düşünceye yardımcı ya da bağlı şeyler olarak sunar. Bir davada taraflar, bir eylemin haklılığını ya da haksızlığını saptamayı amaçlar, onlar da bütün diğer noktaları buna yardımcı ya da bağlı şeyler olarak sunarlar. Bir insanı öven ya da ona saldıranlar, onun onurlu ya da tersi olduğunu kanıtlamayı amaçlarlar, bütün diğer düşünceleri bu amaçla ilgili olarak ele alırlar.

Üç tür retoriğin, sırasıyla yukarda saydığımız üç amaca yönelik olması, konuşmacıların bazan başka hiçbir şeyi kanıtlamaya çalışmayışlarıyla gösterilir. Örneğin, davalı bazan bir şeyin olduğunu ya da kendisinin birine zarar verdiğini yadsımaz. Ama haksız bir şey yaptığını da hiçbir zaman kabul etmez; yoksa bir yargılamaya gerek olmayacaktı. Aynı şekilde, politik hatipler de çoğu kez, dinleyicilerine uygunsuz bir yol tutmalarını ya da uygun bir yol tutmamalarını salık verdiklerini kabul etmek dışında her itirafı yaparlar. Bir kentin suçsuz insanlarını köle yapmanın, o kente *haksızlık* olup olmadığı sorusu onları hiç mi hiç rahatsız etmez. Bu gibi durumlar-

29) Ya da: sakıntılı (danışmalık), yasal ve epideiktik – sırasıyla, parlamenter meclislere, mahkemelere, ve 'sergileme', 'gösteri', 'söylev çekme' gibi ögelerin olduğu ve sonucun bir 'kalıp nutuk' ya da 'tumturaklı bir nutuk' olduğu tören olaylarına ait söylevler.

da bir insanı öven ya da kötüleyenler, onun davranışlarının uygun olup olmadığını akıllarına getirmez de, çoğu kez, onun onur verici şeyi yapmak için kendi çıkarını gözardı etmiş olmasını gerçek bir 1359a övgü nedeni yaparlar. Örneğin, bunun ölüm demek olduğunu bildiği, bunu yapmazsa ölmüş olmayacağını bilmesine karşın, düşen arkadaşı Patroklos'u koruduğu için Akhilleus'u överler; ama bu şekilde ölmek, onun yapacağı daha soyluca bir şey olsa da, uygun olan, yaşamayı sürdürmesiydi.(30)

Buraya kadar söylenenlerden, hatibin elinde, başkalarından çok bu üç konu üzerinde öneriler olması gerektiği açıktır. Retoriğin önermeleriyse Eksiksiz Tanıtlar, Olasılıklar ve Göstergelerdir. Her tür tasım, önermelerden oluşur; örtük tasım ise daha önce söylenmiş önermelerden oluşan özel türden bir tasımdır.(31)

Geçmişte ya da şimdiki zamanda imkânsız değil de ancak mümkün eylemler yapılabileceğinden, ve olmamış ya da olmayacak şeyler yapılmış olamayacağından ya da ilerde yapılmayacağından, politikada, yargıda ya da törende konuşanın da mümkün olan ya da olmayan hakkında, bir şeyin olmuş mu olmamış mı, olacak mı, olmayacak mı olduğu hakkında elinde hazır önermeleri olması gerekir. Dahası, bütün insanlar, överken ya da suçlarken, bizi eylem için önerileri kabule ya da redde zorlarken, başkalarını suçlarken ya da kendilerini savunurken, yalnızca belirtilen noktaları kanıtlamaya değil, aynı zamanda iyi ya da zararlı olanın, onurun ya da onursuzluğun, adaletin ya da adaletsizliğin, ister mutlak ister görece olsun, büyük ya da küçük olduğunu göstermeye de çalışır; bu yüzden de büyüklük ya da küçüklük hakkında, daha büyük ya da daha küçük hakkında elimizde önermeler –hem genel hem de özel önermeler– olması gerekir. Yani, neyin daha çok ya da daha az iyi olduğunu; neyin daha büyük ya da daha küçük adalet ya da adaletsizlik eylemi... vb. olduğunu söyleyebilmeliyiz.

Öyleyse, kendileriyle ilgili önermelere mutlaka egemen olmak zorunda olduğumuz konular bunlardır. Şimdi sırasıyla bu konuların her birini, yani politik, törensel ve son olarak adli söyleve ilişkin konuları tek tek tartışacağız.

O halde önce, politik söylevcinin hakkında iyi ya da kötü dediği şeylerin ne tür şeyler olduğunu araştırmalıyız. Çünkü her şeyle değil, yalnızca olabilecek ya da olamayacak şeylerle uğraşır o. Var

(30) Homeros, *İlyada*, xviii. 97. vd.

(31) Yani, uygun, haklı ve soylu konu üçlüsüyle ilişkili Eksiksiz Tanıtlardan, Olasılıklardan ve Göstergelerden.

olan ya da var olacağı kaçınılmaz olan, ya da olasılıkla var olamayan veya oluşamayacak olan şeylerle ilgili düşünce ileri sürülemez. Aynı şekilde, meydana gelebilecek ya da gelemeyecek bütün bir sınıf şey hakkında da bir şey ileri sürülemez, çünkü bu sınıf doğal olarak oluşan bazı iyi şeyleri de, rastlantıyla oluşan bazılarını da içerir; bunlar üzerine bir şey ileri sürmenin bir yararı yoktur. Açıkça görülüyor ki, ancak insanların üzerinde düşündükleri şeyler hakkında bir şeyler söylenebilir; örneğin, eninde sonunda kendimize bağlı olan ve başlatılması bizim gücümüz sınırları içinde olan şeyler hakkında. Çünkü yapabileceğimizi ya da yapamayacağımızı göreceğimiz noktaya ulaşıncaya kadar bir şeyi kafamızda evirir 1359b çevirir dururuz.

Şimdi, kamusal işlere değgin bilinen konuları doğru olarak sıralamak ve sınıflandırmak, sonra da onlara olabildiğince doğru tanımlar bulmak, bu durumda girişmememiz gereken bir görevdir. Çünkü bu retorik sanatına değil, daha öğretici bir sanata ve daha gerçek bir bilgi dalına girer;[32] retoriğeyse, bilindiği gibi, kesinlikle kendisine ait olandan çok daha geniş bir içerik verilmektedir. Gerçek şu ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, retorik, mantık bilimi ile politikanın etik dalının bir bileşimidir;[33] ve kısmen diyalektiğe, kısmen de sofistik usavurmaya benzer. Fakat biz ister diyalektiği ister retoriği, gerçekte olmadıkları, kılgısal [pratik – Ç.N.] *yetiler* değil de bilim yapmaya çalıştıkça, onların gerçek doğalarını elimizde olmadan o derece bozmuş oluruz; çünkü o zaman onları yeniden şekillendirmiş, usavurma sözcükleri ve biçimlerinden çok kesin konularla uğraşan bilimlerin bölgesine girmiş oluruz. Fakat birbirinden ayrılmaları kılgısal bakımdan önemli olan ve daha tam kullanımları doğallıkla politika bilimine giren noktaları burada bir kez daha belirteceğiz.

Bütün insanların üzerinde düşündüğü, politik söylevcilerin üzerinde konuşmalar yaptığı ana konuların sayısı beş kadardır: yollar ve araçlar, savaş ve barış, ulusal savunma, dışalım ve dışsatım, ve yasalar.

Yollar ve Araçlar konusunda konuşacak olan kişinin ülkenin gelir kaynaklarının sayısını ve ölçüsünü bilmesi gerekir ki, herhangi biri gözden kaçmışsa eklenebilsin, ya da yetersizse artırılabilsin. Ayrıca, herhangi bir kısmı gereksizse kaldırılabilsin, ya da çok fazlaysa kısılabilsin diye ülkenin giderlerini de bilmelidir. Çünkü insanlar yalnızca var olan gelirlerini artırmakla değil, giderlerini kıs-

32) [Politika bilimine.]

33) [Yani, etik kuramının. Bkz. i. 2 1356^a 25 vd.]

makla da zenginleşir. Bu sorulara ilişkin kapsamlı bir görüş yalnızca iç işlerindeki deneyimlerden kazanılamaz; bu gibi konularda akıl verecek kimsenin başka ülkelerde uygulanan yöntemlerle de yakından ilgilenmesi gerekir.

Savaş ve Barışa gelince, konuşmacının, ülkesinin hem gerçek hem de potansiyel askeri gücünün derecesini, aynı zamanda o gerçek ve potansiyel gücün yapısını bilmesi gerekir; dahası, ülkenin hangi savaşları yaptığını, bunları nasıl yaptığını da bilmesi gerekir. Kendisininkinden daha güçlü ülkelerle barışın sürdürülebilmesi ve kendi ülkesinin, kendisinden daha zayıf olanlara karşı savaşsın ya da savaşmasın, savaş yapacak güce sahip olabilmesi için bu gerçekleri yalnızca kendi ülkesi hakkında değil, aynı zamanda komşu ülkeler, ayrıca bir savaş olasılığının olduğu ülkeler hakkında da bil- 1360a
mesi gerekir. Bir başka ülkenin askeri gücünün kendisininkine benzeyip benzemediğini de bilmelidir; çünkü bu, onların görece gücünü etkileyebilecek bir şeydir. Aynı amacı göz önünde tutarak, kendi ülkesinin olduğu kadar başka ülkelerin yaptığı savaşları da, nasıl sonuçlandıklarını da incelemiş olması gerekir; benzer nedenlerin doğuracağı sonuçlar da benzer olabilir çünkü.

Ulusal Savunma ile ilgili olarak: bir askeri birlik çok küçükse büyütülebilsin diye, stratejik noktalar dikkatle korunabilsin diye, savunma birliğinin gücü ve özelliği, kalelerin konumları gibi o günkü geçerli savunma yöntemleri hakkında her şeyi bilmek zorundadır – kalelerin konumlarını bilmesi, ülkenin toprak durumunu da iyi bilmesi gerektiğini anlamına gelmektedir.

Yiyecek Kaynaklarıyla ilgili olarak: ülkesinin gereksinimlerinin neyle karşılanacağını; ne tür yiyeceklerin ülkede üretilip neyin dışardan getirildiğini; hangi malların dışa satılması ya da dıştan alınması gerektiğini bilmesi gerekir. Bu sonuncusunu, ilgili ülkelerle anlaşmalar ve tecimsel bağlaşmalar yapılabilsin diye bilmek zorundadır. *Aslında, yurttaşlarının herhangi bir saldırıya neden ol*mamasını gözeteceği iki tür devlet vardır, kendisininkinden daha güçlü olan devletler ile ticaret yapmanın yararlı olduğu devletler.

Fakat güvenlik bakımından, bütün bunları dikkate alabilme gücünde olması gerekirken, her şeyden önce yasama konusundan da anlamalıdır; çünkü bir ülkenin bütün varlığı, zenginliği, yasalarına bağlıdır. Bu yüzden, kaç tane farklı anayasa olduğunu bilmelidir; bunlardan her birinin hangi koşullar altında gelişeceğini, başarılı olacağını, hangi iç gelişmeler ya da dış saldırılarla yıkılacağını bilmelidir. İç gelişmelerle yıkılmaktan söz ederken, hepsinin en iyisi dışında, bütün anayasaların hem yeteri kadar ileri götürülmediği

hem de fazla ileri götürüldüğü için yıkıldıkları gerçeğine işaret ediyorum. Örneğin demokrasi, yalnızca yeteri kadar ileri götürülmediği zaman değil, aynı zamanda çok fazla ileri götürüldüğü zaman da gücünü yitirir ve sonunda oligarşiye döner;(34) tıpkı kartal gagası burnun ya da kısa ve yukarı kalkık burnun, yalnızca yeteri kadar kartal gibi ya da yukarı kalkık ve kısa olmadığından normal buruna dönüşü gibi değil, aynı zamanda çok fazla kartal gibi ya da çok kısa ve yukarı kalkık olduğunda da artık burun olmaktan çıkacağı gibi.

Yasaları oluştururken, bir ülkeye hangi anayasanın yararlı olduğunu anlayabilmek için insanın yalnızca kendi ülkesinin geçmiş tarihini incelemek değil, aynı zamanda başka ülkelerin anayasaları hakkında da bilgi sahibi olmak ve çeşitli anayasaların hangi ülkelere uyduğunu da öğrenmek, araştırmak yararlıdır. Bundan, farklı ırklardan insanların yasalarını ve törelerini öğrenebileceğimiz için, gezi kitaplarının yasa yapanlar için çok yararlı olduğunu çıkarabiliriz. Politik konuşmacı tarihçilerin araştırmalarını da yararlı bulacaktır. Fakat bütün bunlar retoriğin değil politika biliminin işidir.

O halde bunlar politik konuşmacının sahip olması gereken en önemli türden bilgilerdir. Şimdi geriye dönelim de bu ve başka konularda ilgili önlemleri kabul etmek ya da reddetmek lehinde tartışmak zorunda kalacağı öncülleri bildirelim.

Tek tek her insanın ve ortak olarak bütün insanların, seçtikleri ve kaçındıkları şeyleri belirleyen belli bir amaca yöneldikleri söylenebilir. Bu amaç, kısaca özetlersek, mutluluk ve onu oluşturan şeylerdir. O zaman, genel olarak mutluluğun yapısının ne olduğunu, onu oluşturan parçaların ögelerinin ne olduğunu yalnızca örnekleme yoluyla araştıralım. Çünkü bazı şeyleri yapmak ya da yapmamak için verilen bütün öğütler, mutlulukla ve ona yardımcı olan ya da karşısında olan şeylerle ilgilidir; mutluluğu ya da onun bir kısmını yaratan ya da artıran ne varsa onu yapmalıyız; mutluluğu yok eden ya da önleyen ya da onun tersine yol açan ne varsa, yapmamalıyız.(35)

Mutluluğu erdemle birleşmiş refah olarak tanımlayabiliriz; ya da yaşam bağımsızlığı olarak; ya da en çok hazdan güvenli yararlanma olarak; ya da insanın malını mülkünü ve bedenini koruma

34) [Aristoteles, anayasaların yıkılma ya da bir başka biçime dönüşme nedenleri üzerinde *Politika* adlı yapıtının V. Kitabında daha ayrıntılı olarak durmaktadır.]

35) ['Mutluluğun' daha felsefi tartışması için bkz. *Nikomakhos Etiği*, Kitap I.]

ve onları kullanma gücüyle birlikte varlığın ve bedenin iyi bir durumda olması olarak. Mutluluğun bu şeylerden biri ya da birkaçı olduğu konusunda herkes hemen hemen aynı fikirdedir.

Mutluluğun bu tanımından, onu oluşturan parçaların şunlar olduğu ortaya çıkar: – soylu bir doğum, çok sayıda arkadaş, iyi arkadaşlar, varlık, iyi çocuklar, çok sayıda çocuk, mutlu bir yaşlılık, aynı zamanda da ün, onur, şans ve erdemle birlikte sağlık, güzellik, güç boy-bos, atletik güç gibi bedence üstünlükler. Bir insan bu iç ve dış iyi koşullara sahipse, tamamen bağımsız olmaması için hiçbir engel kalmaz; çünkü bunların dışında sahip olunacak başka şey yoktur. (Ruhun ve bedenin iyiliği içseldir. Soylu bir doğum, arkadaşlar, para ve onur dışsaldır.) Dahası, onun, yaşamını gerçekten güvenli kılabilmesi için kaynaklara ve şansa sahip olması gerektiğini de düşünürüz. Genel olarak mutluluğun ne olduğunu böylece araştırdıktan sonra, şimdi de onun bu ögelerinin neler olduklarına bakalım.

Soy ya da devlet bakımından iyi bir doğum, onun üyelerinin yerli ve eski olması demektir;(36) onun ilk önderlerinin seçkin insanlar olması demektir, ve hayranlık duyduğumuz niteliklerinden dolayı seçkinleşmiş birçok insanın onlardan gelmiş olması demektir.

Bir bireyin soylu doğumu, ister erkek isterse kadın tarafından gelsin, her iki anababanın da özgür yurttaşlar olduğunu; bir devlette olduğu gibi, o soyun kurucularının erdem, varlık ya da değerli herhangi bir şeyden dolayı seçkinleşmiş olduklarını; o ailede kadın, erkek, genç, yaşlı birçok seçkin kimsenin bulunduğunu gösterir.

'İyi çocuklara sahip olma', 'çok çocuğa sahip olma' gibi ifadelerin anlamları oldukça açık. Bunlar bir topluluğa uygulandığında, o topluluğun gençlerinin çok sayıda ve nitelikli oldukları anlamına gelir: boy-bos, güzellik, güç, atletik yeti gibi bedence üstünlükler yönünden iyi; aynı zamanda, ruh üstünlükleri bakımından iyi: genç bir insanda ölçülülük ve yüreklilikdir bunlar. Bir bireye uygulandığında, o bireyin çocuklarının çok sayıda olması ve saydığımız iyi niteliklere sahip olmaları anlamına gelir. Buna hem erkek, hem dişi girmektedir; bu sonuncuların üstünlükleri bedencedir: güzellik, boy-bos; ruhça, kendine egemen olma ve aşağılık olmayan bir yapı. Bireyler kadar toplumlar da, erkeklerinde olduğu kadar kadınlarında da bu yetkinliklerin hiçbirinden yoksun olmamalıdır. Lakedaimonlularda [Sparta – Ç.N.] olduğu gibi, kadınların durumunun kötü olduğu yerlerde insan yaşamının hemen hemen yarısı çürümüş, bozulmuştur.

(36) [Özellikle Atinalılar için büyük bir gurur konusu.]

Zenginliği oluşturan şeyler şunlardır: bol miktarda sikke ve toprak; çok sayıda, büyük ve güzel malikâne, aynı zamanda çok sayıda ve güzel araç gereç, hayvan ve köle. Bütün bu tür mallar bizimdir, güvendedir, efendiye yakışır şeylerdir ve yararlıdır. Yararlı türden olanlar üretken olanlardır, efendiye yakışır türden olanlar zevk verenlerdir. 'Üretken' demekle bizim gelirimizi elde ettiğimiz şeyleri kastediyorum; 'zevk verenler' derken de kullanımlarından başka değerli bir şey elde etmediğimiz şeyleri. 'Güvenlik' ölçütü, kullanımı bizim yetkemizde olacak yer ve durumlarda mala sahipliktir; onu elden çıkarmak ya da saklamak kendi yetkemizde ise o şey 'bizim' demektir. 'Onu elden çıkarma' derken onu başkasına vermeyi ya da satmayı kastediyorum. Bir bütün olarak zenginlik, onlara sahip olmaktan çok onları kulanmaktadır; zenginliği yaratan şey, gerçekten de malın hareketidir – yani kullanımı.

Ün herkes tarafından sayılmak, ya da herkesin, veya çoğunluğun, iyilerin veya akıllıların arzu ettiği herhangi bir niteliğe sahip olmak demektir.

Onur, bir insanın iyi şeyler yaptığı için ünlü olduğunun işaretidir. En çok ve en uygun olarak, halihazırda iyilik yapmış olanlara, ama gelecekte iyilik yapabileceklere de verilir. İyi şeyler yapmakla, ya yaşamın ve yaşam araçlarının korunması; ya da zenginlik veya her zaman ya da belli bir zaman ve yerde elde edilmesi güç bazı başka iyi şeyler kastediliyor – çünkü birçok kimse, küçük görünen şeylerden dolayı onur kazanır, ama bunun zamanı ve durumudur onun değerini yapan. Onuru oluşturan şeyler şunlardır: özveriler; şiir ya da düzyazıda anılmalar; devlet gömme töreni;[37] heykeller; kamu yardımları;[38] yabancılar arasında, sayılma, yer verilme; ve çeşitli insan toplulukları arasında onur göstergesi olarak kabul edilen armağanlar. Çünkü bir armağan yalnızca bir parça malın bağışlanması değil, aynı zamanda bir onur nişanıdır; bu da, para düşkünü kişilerin olduğu kadar onur düşkünü kişile-
1361 b rin de onu neden istediğini açıklar bize. Armağan, her ikisine de istedikleri şeyi getirir; para düşkünlerine arzuladıkları şeyi getiren bir mal parçasıdır; onur düşkünlerinin arzuladıkları onuru da getirir.

Bedence üstünlük sağlıktır; yani, bizi bir yandan hastalıktan uzak tutarken, bir yandan da bedenlerimizi kullanmamıza izin veren bir durumdur; çünkü birçok kimse, bize anlatıldığı kadarıyla Herodikos[39] kadar 'sağlıklı'dır; hiç kimse de bunları 'sağlık'ların-

37) Ya da (görkemli) mezarlar; anıt mezarlar.
38) 'Emeklilik maaşları.'
39) [Bir hekim. Onun garip sağlık rejimi Platon, *Devlet*, iii 406ª ve devamında tanımlanıyor.]

dan dolayı şanslı sayamaz, çünkü bunlar insanların yaptıkları her şeyden ya da hemen hemen her şeyden kaçınmak zorundadırlar. – Güzellik yaşam dönemine göre değişir. Genç bir insanda güzellik, koşma ve kuvvet yarışmaları gibi çabalara uygun bir bedene sahip olmak demektir; seyretmesi insana zevk veren biri demektir o; bu yüzden de, komple atletler, hem kuvvet yarışmalarına hem de sürate doğal olarak kendilerini uydurdukları için en güzelleridir. Yaşamının en güzel dönemindeki bir insan için güzellik, hoş fakat aynı zamanda heybetli bir dış görünüşle birlikte, savaşıma elverişliliktir. Yaşlı bir insan için güzellik, gerekli çabaları gösterecek kadar güçlü olmak ve yaşlılığın başkalarına acı çektirecek tüm sakatlıklarından uzak olmaktır.[40] Kuvvet, bir başkasını, istediği gibi hareket ettirebilme gücüdür; bunu yapmak için, o kimseyi ya çekmek, itmek, kaldırmak, durdurmak ya da yakalamak zorundasınızdır; yani bütün bunları, ya da en azından birkaçını yapacak kadar güçlü olmak zorundasınızdır. Beden büyüklüğü bakımından üstünlük, sıradan kimselerden, sonuçta hareketlerini yavaşlatmayacak derecede boyca, yapıca ve nefesçe üstün olan demektir. Bedenin atletik üstünlüğü irilikte, güçte ve çevikliktedir; çeviklik güç demektir. Bacaklarını belli bir biçimde ileri doğru atabilen ve onları hızla uzağa hareket ettirebilen kişi, koşmada iyidir; yakalayabilen ve altta tutabilen kişi güreşte iyidir; bir rakibi doğru bir vuruşla yerinden kımıldatabilen kişi iyi bir boksördür; son ikisini yapabilen kişi iyi bir pankrasçıdır, hepsini yapabilen kişiyse 'komple' bir atlettir.

Yaşlılıkta mutluluk, yaşlılığın yavaş ve acısız biçimde gelmesidir; çünkü bir insan ya hızla ya da yavaş fakat ağrılarla, sızılarla yaşlanırsa bu mutluluğa sahip değildir. Hem bedenin üstünlüklerinden hem de şanstan doğar bu. Bir insan hastalıktan uzak değilse, ya da güçlü değilse, acı çekmekten kurtulamayacaktır; şanslı da değilse, uzun ve acısız bir yaşam süremeyecektir. Gerçekten de, sağlıktan ve güçten tamamen bağımsız bir uzun yaşam olasılığı vardır; çünkü bedence üstün olmayan birçok kişi uzun yaşıyor; fakat bizim şu andaki amacımızı göz önünde tutarsak, bunun ayrıntılarına girmenin yararı yok.

'Birçok dosta sahip olma', 'iyi dostlara sahip olma' terimlerini açıklamaya gerek yok; çünkü biz bir 'dost'u, sizin uğrunuza, sizin için iyi olacağını düşündüğü şeyi yapmaya her zaman çaba gösteren biri olarak tanımlarız. Birçok kimse ona karşı bu duyguları duyuyorsa, o insanın birçok dostu var; eğer bu insanlar değerli insanlarsa, iyi dostları var demektir.

40) [Metin ve anlam belirsiz.]

'Şanslılık', şansa bağlı iyi şeylerin hepsini ya da çoğunu ya da en önemlilerini edinme ya da onlara sahip olma anlamına gelir. 362a Şansa bağlı olan şeylerin bazıları yapay düzenlemeye de bağlı olabilir; fakat bunların birçoğu beceriden bağımsızdır, örneğin doğaya bağlı olan şeyler – bununla birlikte, elbette, şansa bağlı şeyler aslında doğaya zıt olabilir. Örneğin sağlık yapay beceriye bağlı olabilir, ama güzellik ve boy-bos doğaya bağlıdır. Kıskançlık doğuran bütün bu gibi şeyler, bir grup olarak, şanslılığın bir sonucudur. Şans aynı zamanda akla uygun bir beklentinin zıddına oluşan iyi şeylerin de nedenidir: örneğin, bütün erkek kardeşleriniz çirkinken, siz yakışıklısınızdır; ya da başka herkesin gözden kaçırdığı bir hazineyi siz bulmuşsunuzdur; ya da bir mermi sizi ıskalamıştır da hemen sizden sonraki adamı vurmuştur; ya da her zaman düzenli olarak gittiğiniz bir yere gitmeyen tek insansınızdır, oysa başkaları ilk kez oraya gider ve öldürülürler. Bütün bu gibi şeyler şanslılık örnekleri sayılır.

Erdeme gelince, Övgü konusuyla çok yakından ilişkilidir, bu yüzden de onu tanımlamak için o konuyu tartışmaya başlayıncaya kadar bekleyeceğiz.[41]

Bir öneriyi ileri sürmede ve ona karşı çıkmada, gelecekteki ya da şimdiki amaçlarımızın ne olması gerektiği artık açıkça ortada; ikincisi birincisinin zıddıdır. İmdi, politik hatibin ya da tartışmacının amacı, yarardır: tartışma, sonuçları değil sonuçlara götüren yolları, yani yapılacak en yararlı şeyin ne olduğunu saptamayı düşünür. Dahası, yararlılık iyi bir şeydir. Bu yüzden de, genellikle İyilik ve Yarar hakkında ana olgulardan emin olmamız gerekir.

İyi bir şeyi, sırf kendisi olduğu için seçilecek, ya da uğruna başka bir şeyi seçtiğimiz şey olarak tanımlayabiliriz; ya da her şeyin, veya anlamı ve nedeni olan her şeyin elde etmeye çalıştığı, ya da neden kazanan herhangi bir şeyin elde etmeye çalışacağı şey olarak; ya da belli bir kişi için genellikle bir nedenle salık verilmesi gereken, veya ona kendisine ait bir nedenle salık verilen şey olarak –bu onun kişisel iyiliğidir–; ya da varlığı, herhangi bir şeyi doyurucu ve kendine yeter yapan şey olarak; ya da kendine yeterlik olarak; ya da bu tür özellikleri doğuran, sürdüren veya gerektiren, ve de bunların tersini önleyen ve yok eden şey olarak tanımlayabiliriz. Bir şey iki yoldan birinde bir başka şeyi beraberinde getirir – (1) aynı zamanda, (2) sonradan. Örneğin bilgi, sağlığı daha sonra getirir;

41) i, b. 9.

sağlıksa yaşamı aynı zamanda getirir. Şeyler, üç anlamda başka şeylerin yaratıcısıdır: birincisi, sağlıklı olmak sağlık yaratır; ikincisi, yiyecekler sağlık yaratır; üçüncüsü, idman da böyle yapar – yani genellikle böyle yapar. Bütün bunları böylece koyduktan sonra, görürüz ki, hem iyi şeylerin elde edilmesinin, hem de kötü şeylerin uzaklaştırılmasının iyi olması gerekmektedir; ilki sonradan iyi şeylere sahip olmayı getirirken, sonuncusu hemen o anda kötülüklerden kurtulmayı getirir. Daha küçük bir iyiliğin yerine daha büyüğünün, ya da daha büyük bir kötülüğün yerine daha küçüğünün elde edilmesi de daha iyi bir şeydir; çünkü daha büyüğün daha küçüğü aştığı oranda, iyinin kazanılması ya da kötünün uzaklaştırılması diye bir şey vardır.(42) Erdemlerin de iyi bir şey olması gere- 1362b
kir; çünkü bunlara sahip olmakla iyi bir durumda oluruz, bunlarsa iyi işler ve iyi eylemler yaratmaya vesile olurlar. Bunları başka yerde ayrı ayrı adlandırmamız ve tanımlamamız gerekiyor.(43) Yine zevk de iyi bir şey olmalı, çünkü bütün hayvanların doğasında onu amaçlamak vardır. Sonuç olarak, hem hoş hem de güzel şeylerin iyi olması gerekir, çünkü ilki zevkin yaratıcısıdır; güzel şeylerden bazıları kendinden ve kendi için hoş, bazılarıysa kendinden ve kendi için arzu edilir şeylerdir.

İyi olması gereken şeylerin daha ayrıntılı bir listesini verelim: kendinde arzu edilir ve kendi kendine yeterli bir şey olarak, uğruna başka birçok şeyi seçtiğimiz şey olarak mutluluk. Ruhun üstünlükleri olarak adalet, cesaret, ölçülülük, yüce gönüllülük,(44) görkem, ve bütün buna benzer nitelikler.(45) Ayrıca, bedensel üstünlüklerin ve başka birçok iyi şeyin yaratıcısı olarak sağlık, güzellik ve benzeri şeyler: örneğin sağlık hem zevkin hem de yaşamın yaratıcısıdır, bu nedenle de iyi şeylerin en büyüğü olduğu düşünülür, çünkü onun neden olduğu iki şey, zevk ve yaşam, sıradan insanlarca en değerli sayılan iki şeydir. Yine, zenginlik: çünkü mal mülk yüceliğidir o, ve de birçok başka iyi şeyin yaratıcısıdır. Dostlar ve dostluk: çünkü bir dost, kendinden istenen bir şeydir ve başka birçok iyi şeyin yaratıcısıdır. Sonra, hoş olduğu, başka birçok iyi şeyin yaratıcısı olduğu ve çoğu zaman da bunların [insana – Ç.N.] ihsan edilmesine neden olan iyi şeylerle birlikte olduğu için onur ve ün de öyle. Konuşma ve iş yapma yeteneği; çünkü bütün bu nitelikler

42) ...Cümlenin başka türlü okunuşları şunlar: (1) ...'çünkü daha büyükle daha küçük arasındaki fark bir durumda iyinin elde edilmesini, bir başka durumda kötünün uzaklaştırılmasını oluşturur'; (2) ...'çünkü daha büyükle daha küçük arasındaki farkın elde edilmesi ve uzaklaştırılması, sırasıyla iyinin elde edilmesi ve kötünün uzaklaştırılmasına varır.'

43) ...'ayrı ayrı'; bölüm 9'da.

44) Yani, akıl yüceliği, ruh büyüklüğü.

45) *Nikomakhos Etiği*'nde ele alındıkları gibi.

iyi denen şeyin yaratıcısıdır. Ayrıca – iyi bedensel organlar, güçlü bir bellek, duyarlılık, hızlı sezgi ve benzeri şeyler, çünkü bütün bu yetenekler iyi denen şeyin yaratıcısıdır. Ve yaşam: çünkü, başka iyi şeylerden hiçbiri yaşamın sonucu olmasa bile, kendinden istenen bir şeydir yaşam. Ve topluluğa iyiliğin nedeni olarak da, adalet.

Yukarda saydıklarımız iyi olarak kabul edilen bütün şeylerin oldukça eksiksiz bir listesidir. İyiliği tartışmalı şeylerle karşılaştığımızda şöyle şeyler söyleyebiliriz: – Zıddı kötü olan şeydir iyi. Zıddı düşmanlarımızın yararına olan şeydir iyi; örneğin, bizim korkak olmamız düşmanlarımızın özellikle yararınaysa, cesaretin yurttaşlarımız için özellikle değerli olacağı açıktır. Genellikle de düşmanlarımızın istediği şeyin, ya da onları sevindiren şeyin tersi hiç kuşkusuz değerlidir. Bundan dolayı şöyle başlar o parça:

Priamos elbette sevinecek.[46]

Bu ilke her zaman değil ama genellikle geçerlidir, çünkü bizim çı-
1363a karımızın düşmanlarınkiyle aynı olduğu zamanlar pekâlâ olabilir.
Dolayısıyla 'kötülükler insanları bir araya getirir' denir, yani, aynı şey her iki taraf için de zararlı olduğunda.

Ayrıca, aşırı olmayan şey de iyidir,[47] olması gerekenden daha büyük olan şey kötüdür. Üzerinde fazla emek ya da para harcanmış olan şey iyidir; yalnızca bu gerçek onu iyi gösterir, böyle bir iyinin bir amaç, bir sonuç olduğu varsayılır – uzun bir araçlar zincirinin sonunda ulaşılan bir son; ve her son iyidir. Şu dizeleri alalım:

Priamos <ve Troya halkı> için arkalarında bir övünç bırakacaklar;[48]

ve şu dizeler:

Ama bunca yıl kalıp boş elle dönmek yakışık almaz bize.[49]

bir de 'testiyi kapıda kırmak' üzerine bir atasözü var.

Birçok insanın peşinde koştuğu, ve açıkça bir hoşnutluk nesnesi olan şey de iyidir; çünkü, daha önce de gösterildiği gibi[50] herkesin peşinde koştuğu şeydir iyi, burada 'çoğu kimseler' sözü 'her-

46) [Yunanlıların aralarındaki kavgalardan öğrenseydi, sahnesi] *İlyada,* i. 255. Öteki Yunanlı yazarlar gibi Aristoteles de çoğu kez, burada olduğu gibi bütün bir pasajı, içinden alınmış bir iki sözcükle veriyor.
47) ...'Ilımlılık' kastediliyor.
48) *Ilyada,* ii. 160.
49) *İlyada,* ii. 298.
50) 1362^a 23.

kes'e eşdeğer olarak alınmıştır. Övülen şey iyidir, çünkü kötü olan şeyi kimse övmez. Yine, düşmanlarımızca [ya da değersiz kişilerce] övülen şey de öyle; çünkü yakınması olanlar bile o şeyin iyi olduğunu düşünüyorsa, herkesin onlarla aynı düşüncede olacağı akla gelir hemen; düşmanlarımız gerçeği, yalnızca apaçık olduğu için kabul eder, tıpkı dostlarınca eleştirilen, düşmanlarınca eleştirilmeyen kimselerin değersiz olacağı gibi. (Bu yüzden Simonides şunları yazdığında Korentliler kendilerini aşağılanmış kabul ettiler:

Korentlilerden hiç şikâyeti yok İlium'un[51])

Yine, zeki ve erdemli bir erkek ya da kadının değer verdiği şey iyidir; tıpkı Athena'nın değer verdiği Odysseus, Theseus'un yeğlediği Helena, tanrıçaların değer verdiği Paris ve Homeros'un değer verdiği Akhilleus gibi. Ve genel olarak söylersek, insanların düşünerek yapmayı seçtikleri her şey iyidir; şu ana kadar saydığımız şeyler, düşmanları için kötü, dostları için iyi olabilen ve aynı zamanda yapılabilir her şey de buna girer. Şeyler iki anlamda 'yapılabilir'dir: (1) yapılması mümkündür, (2) yapılması kolaydır. Şeyler, ya güçlüksüz ya da çabucak yapılabiliyorsa 'kolayca' yapılabilir demektir: bir işin 'güçlüğü' onun zorluk çıkarışında ya da uzun zaman alışında yatar. Yine, insanlar bir şeyi arzu ediyorsa, o şey iyidir;[52] insanlar, ya hiç kötülük istemez ya da en azından iyinin kötü üzerinde bir dengesi olsun ister. Bu sonuncusu, ceza ya hissedilmez ya da hafif olduğunda olur. Bir insanın kendisinin olan, başka biri tarafından sahip olunmayan ender şeyler de iyidir; çünkü bu onlara sahip olmanın saygınlığını artırır.[53] Sahiplerine uygun olan şeyler de öyle, tıpkı soylarına ve yeteneklerine uygun olan herhangi bir şey, sahip olmaları gerektiğini fakat yoksun olduklarını hissettikleri herhangi bir şey gibi – bu tür şeyler önemsiz şeyler olabilir, ama insanlar yine de onları eylemlerinin amacı haline getirebilir. Kolayca başarılan şeyler de öyle; çünkü bunlar (kolay olmaları anlamında) yapılabilir şeylerdir; bunlar herkesin ya da çoğu kimsenin, ya da eş değerde olduğu kimsenin, ya da kendinden aşağı kimsenin başarılı olduğu şeylerdir. Yapmakla dostlarımızı hoşnut ettiğimiz ya da düşmanlarımızın canını sıktığımız şeyler de iyidir: hayranlık duyduğumuz kimselerce seçilen şeyler de: kolayca başaracağımızı düşündüğümüz için, doğuştan ya da deneylerimizle bize uygun olan şeyler de: daha büyük övgüler getireceği için değersiz hiç

51) [Ünlü koral lirik şairi Keos'lu Simonides'ten (İ.Ö. 556-468) fragman]
52) Ya da belki daha iyisi, 'Bir şey.... ise onu isteyerek seçerler'
53) Ya da, 'onlara verilen değeri' (sahiplerince).

kimsenin başaramayacağı şeyler de: arzu ettiğimiz şey yalnızca hoş değil aynı zamanda daha iyi olacağı için gerçekten arzu ettiğimiz şeyler de, iyidir. Dahası, belli yaradılışta bir insan buna uygun işler
1363b yapmaya yönelir: utkudan hoşlananlar utkuya, onuru sevenler onura, para canlısı kimseler paraya... vb. Öyleyse, bunlar bizim İyi ve Yararlı üzerine inandırma yollarımızı çıkarabileceğimiz kaynaklardır.

Bununla birlikte, çoğu kez insanların iki şeyden her ikisinin de faydalı olduğu üzerinde anlaştıkları, ama hangisinin daha fazla böyle olduğu üzerinde anlaşamadıkları da olur; ikinci durum, nispi iyilik ve nispi yararlılık konularında ele alınacaktır.

Bir başka şeyi aşan bir şeye, o şey ve biraz daha fazlası gözüyle bakılabilir; o başka şeye de, ilk şeyin içinde gözüyle bakılabilir. İmdi bir şeye 'daha büyük' ya da 'daha çok' demek, daima onun 'daha küçük' ya da 'daha az' bir şeyle karşılaştırıldığını gösterir, oysa 'büyük' ve 'küçük', 'çok' ve 'az', normal büyüklükle karşılaştırmada kullanılan terimlerdir. 'Büyük', normali aşan şeydir, 'küçük'se normalin aştığı şeydir; 'çok' ve 'az' için de aynı şey.

O halde biz 'iyi' terimini bir başka şey olarak değil, kendisi olarak arzu edilebilir olan şeye uyguluyoruz demektir;(54) bütün şeylerin yöneldiği şeye; anlayışa ve pratik zekâya sahip olabilselerdi seçebilecekleri şeye; bu tür iyileri üretme ya da koruma eğiliminde olan, ya da daima onlarla birlikte olan şeylere. Bundan başka, uğruna bir şeyler yapılan şey, amaçtır (amaç da zaten uğruna başka her şeyin yapıldığı şeydir), ve her birey için, kendisine göre bu koşulları yerine getiren şey iyidir. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: daha çok sayıdaki iyi, bir iyiden ya da daha az sayıdaki iyiden daha büyük bir iyidir, eğer o bir ya da daha az sayı hesaba dahilse; çünkü daha büyük sayı daha küçük sayıyı aşar, daha az miktarsa daha çok olanın içinde olduğu için aşılır.

Yine, bir türün en büyüğü bir başka türün en büyüğünü geçerse, o zaman bir tür öteki türü geçer demektir; eğer bir tür diğerini geçiyorsa onun en büyüğü ötekinin en büyüğünü de geçer demektir. Böylece, en uzun boylu erkek en uzun boylu kadından daha uzunsa, genel olarak erkekler kadınlardan uzun demektir. Buna karşılık, eğer erkekler genel olarak kadınlardan uzunsa, en uzun boylu erkek en uzun boylu kadından uzun demektir. Çünkü bir türün bir başka türe üstünlüğü onların en büyük örneklerinin sahip

54) Bkz. 1362a 24.

olduğu üstünlükle orantılıdır. Yine, bir iyiye hep bir başkası eşlik ediyor da, o ona daima eşlik etmiyorsa, o ötekinden daha büyüktür, çünkü ikinci şeyin kullanılışı birincinin kullanılışına bağımlı demektir. Bir şey bir başka şeyle üç yoldan birlikte olabilir, ya aynı zamanda, ya sonradan ya da gizilgüç olarak. Yaşam, sağlıkla aynı zamanda birliktedir (sağlık yaşamla değil); bilgi, öğrenme eylemiyle sonradan birliktedir; hilecilik, kutsal şeylere saygısızlıkla gizilgüç olarak birliktedir, çünkü kutsal şeylere saygısızlık etmiş olan bir insan daima hile yapabilir. Yine, iki şeyden her biri bir üçüncüyü geçtiğinde, bunu daha büyük miktarı ile yapanı öteki ikisinden daha büyük demektir; çünkü öteki ikinin daha küçüklüğünü olduğu gibi daha büyüğünü de geçmesi gerekir. Daha büyük bir iyinin yaratıcısı olan bir şeyin kendisi de ötekinden daha büyük bir iyidir. Çünkü bu 'daha büyüğün yaratıcısı' kavramı tartışmamızın içinde vardır.(55) Aynı şekilde, daha büyük bir iyi tarafından yaratılan şeyin kendisi de daha büyük bir iyidir; böylece, eğer sağlığa yararlı bir şey, zevk veren şeyden daha arzu edilir ve daha büyük bir iyi ise, sağlığın da zevkden daha büyük bir iyi olması gerekir. Yine, kendi olarak arzu edilen bir şey kendi olarak arzu edilir olmayan bir şeyden daha büyük bir iyidir, örneğin bedensel güçle sağlığa yararlı bir şey gibi, çünkü ikincisi sırf kendisi olarak aranmaz, oysa birincisi kendi olarak aranan bir şeydir; işte bizim iyi tanımımız da buydu.(56) Yine, iki şeyden biri bir amaç, öteki değilse, birincisi daha büyük olan iyidir, çünkü başka bir şey değil kendisi olduğu için seçilir; örneğin, idman, bedensel iyilik için seçilir. İki şeyden ötekine ya da başka şeylere daha az gereksinimi olan şey daha büyük iyidir, çünkü daha çok kendine yeterlidir. (Başkalarına 'daha az' gereksinimi olan şey, *daha az sayıda* ya da *daha kolay* şeylere gereksinimi olandır.) Bunun için, bir şey ikinci bir şey olmadan var olamıyorsa, ya da bir varlığa kavuşamıyorsa, oysa ikincisi birinci olmadan var olabiliyorsa, ikincisi daha iyidir. Bir başka şeye gereksinimi olmayan şey olandan daha kendine yeterlidir, bu nedenle de daha büyük bir iyi olarak gösterir kendini. Yine, başka şeylerin başlangıcı olan şey, olmayandan daha büyük iyidir, ve bir neden olan şey, olmayandan daha büyük iyidir; her ikisinde de neden aynıdır, yani bir nedeni ve bir başlangıcı olmadan hiçbir şey var olamaz ya da varlık kazanamaz. Yine, iki farklı başlangıçtan ya da nedenden ortaya çıkan iki grup sonucun bulunduğu durumda, daha

55) Yani, daha önce (1363b 15) söylediğimize göre, iyinin üreticisi olan şey iyidir; öyleyse, 'üretici' ve 'derece' [kavramlarına] bakış tarzımızdan, daha büyük bir iyinin üreticisinin de daha büyük bir iyi olduğu ortaya çıkar.

56) 1362a 22.

önemli başlangıcın ya da nedenin sonuçları da daha önemlidir; tersine, daha önemli sonuçları olan başlangıç ya da nedenin kendisi de daha önemlidir. İmdi bütün bu söylenenlerden açıktır ki, bir şeyin bir başkasından daha önemli olduğu, iki zıt bakış açısından gösterilebilir: daha önemli görülebilir, (1) çünkü bir başlangıçtır, ötekiyse değildir, aynı zamanda (2) çünkü bir başlangıç değildir, ötekiyse öyledir – sonucun daha önemli olması ve bir başlangıç olmaması nedeniyle.(57) Bu yüzden de Leodamas, Kallistratos'u suçlarken, işi kışkırtan kişinin yapan kişiden daha suçlu olduğunu, çünkü kışkırtan kişi tasarlamamış olsaydı suçun işlenmeyeceğini söylemişti.(58) Öte yandan, Khabrias'ı suçlarken de işi yapan kişinin kışkırtandan daha kötü olduğunu, çünkü yapacak bir kişi olmasaydı yapılan işin de olmayacağını söylemiştir; insanlar, demişti, bir şeyi ancak yapmak için planlar.

Ayrıca, ender olan şey bol olan şeyden daha büyük bir iyidir. Yani, altın, daha az kullanışlı olsa da, demirden daha iyi bir şeydir: elde edilmesi güçtür, bu yüzden de elde edilmeye daha çok değer. Tersine, bol olan şeyin, daha çok yere kullanabildiğimiz için, ender şeyden daha iyi bir şey olduğu ileri sürülebilir. Çünkü sık olarak kullanışlı olan şey, seyrek olarak kullanışlı olan şeyi geçer,

Şeylerin en iyisi sudur.(59)

deyişi de burdan gelir. Daha genel olarak, zor şey, daha ender olduğu için, kolay şeyden daha iyidir: ve tersine, kolay şey, bizim olmasını istediğimiz şey olduğu için, zor şeyden daha iyidir. Zıttı daha büyük kötülük olan ve kaybı bizi daha çok etkileyen şey daha büyük iyidir. Kesin (positive) iyilik ve kötülük, iyiliğin ve kötülüğün *yokluğu*ndan daha önemlidir: çünkü kesin iyilik ve kötülük, sonuçlardır, onların yokluğu ise böyle olamaz. Dahası, şeylerin kendileri, işlevleri soylu ya da aşağılık olduğu oranda iyi ya da kötüdürler: tersine, şeylerin kendileri iyi ya da kötü oldukları oranda işlevleri de iyi ya da kötüdür; çünkü sonuçların doğası, nedenlerinin ve başlangıçlarınınkiyle uyumludur; bunun tersine, nedenlerin ve başlangıçların doğası bunların sonuçlarıyla uyumludur. Bundan başka, birbirine üstünlükleri daha çok istenen ya da daha onur ve-

57) Şöyle olduğunu da tahmin edebiliriz belki: 'önemli olan sonuçtur, başlangıç değil'...

58) [Akharnai'li Leodamas, 4. yüzyılın ünlü söylevcisi; Aphidna'lı Kallistratos da Atinalı seçkin bir söylevci ve politikacı. Leodamas tarafından suçlanması, İ.Ö. 366'da Oropos davasındaki davranışına yöneltiliyor olmalı: Atinalı bir general olan Khabrias'la işbirliği halindeydi ve onunla birlikte yargılanmıştı.]

59) Pindaros, *Olympia Odları*, i. 1.

rici olan şeyler daha büyük iyilerdir. Örneğin, görme genellikle kokudan çok daha istenen bir şey olduğu için görme keskinliği, koku alma keskinliğinden daha çok arzu edilir; aynı şekilde, alışılmamış 1364b
derecede büyük dost sevgisi, alışılmamış derecede büyük para sevgisinden daha onur verici olduğu için, sıradan arkadaş sevgisi sıradan para sevgisinden daha onur vericidir. Buna karşılık, bir ya da iki normal şey, diğerlerinden daha iyi ya da daha soylu ise, o şeyin alışılmamış derecesi ötekilerin alışılmamış derecesinden daha iyidir. Yine bir şey, onu istemek daha onur verici ya da daha iyiyse, bir başka şeyden daha onur verici ya da daha iyidir; belli bir içgüdünün nesnesinin önemi, içgüdünün kendisinin önemiyle uyumludur; aynı nedenle de, eğer bir şey ötekinden daha onur verici ya da daha iyiyse, onu istemek de daha onur verici ya da daha iyidir. Yine, eğer bir bilim ötekinden daha onur verici ve değerli ise, ona ilişkin olan eylem de daha onur verici ve daha değerlidir; bilim öyle olduğuna göre onun nesnesi olan gerçeklik de öyle, çünkü her bilim kendi alanında yetkilidir, saygındır. Bunun için de, bir bilimin hedefi ne derece değerli ve onur verici ise, sonuç olarak o bilimin kendisi de o derece değerli ve onur vericidir. Yine, anlayış sahibi kimselerin hepsi ya da çoğu tarafından, veya insanların çoğunluğu veya en güçlüleri tarafından iyi bir şey ya da daha iyi bir şey diye yargılanacak veya yargılanmış olan şeyin öyle olması gerekir; ya niteliğine bakmaksızın ya da yargılarını oluşturmak için akıllarını kullandıkları kadar. Bu gerçekten de bütün yargılara da uygulanabilecek genel bir ilkedir; şeylerin yalnızca iyiliği değil, aynı zamanda özleri, büyüklükleri ve genel doğaları da, aslında bilgi ve akıl onları nasıl açıklıyorsa öyledir. Burada ilke, iyilik yargılarına uygulanmaktadır, çünkü 'iyi'nin bir tanımı, 'aklı, anlayışı olan kimselerin belli bir durumda seçeceği şey' idi:[60] bundan da açıkça aklın *daha iyi* dediği şey öyledir sonucu çıkar. Yine, ya saltık olarak ya da daha iyi olmaları nedeniyle daha iyi insanlara bağlanan şey daha iyidir; örneğin cesaret güçten daha iyidir. Ya saltık olarak ya da daha iyi olması nedeniyle daha iyi bir insan tarafından seçilen şey daha büyük bir iyidir; örneğin, daha doğru bir insanın seçimi olacağı için, yanlış yapmaktansa yanlış yere acı çekmek daha büyük bir iyidir. Yine, iki şeyden daha hoş olanı daha iyidir, çünkü *her* şey hoşnutluk arar, ve her şey hoşnutluk duygusunu içgüdüsel olarak sırf *hoş olduğu için* ister; bunlarsa 'iyi'nin ve 'sonuç'un tanımlandığı özelliklerden ikisidir. Bir zevk, acıyla daha az karışmışsa ya da daha kalıcı ise, bir diğerinden daha büyüktür. Yine, daha soylu bir

60) Bkz. 1363^b 14 [ve 1362^a 24].

şey daha az soylu bir şeyden daha büyüktür, çünkü soylu ya hoştur ya da kendisi olduğu için istenir. İnsanların kendileri ya da dostları için olmasını içten istedikleri şeyler daha büyük iyidir, olmasını en az istedikleri şeylerse kötü şeylerdir. Daha kalıcı olan şeyler de daha uçucu şeylerden daha iyidir, ve daha az kalıcı olanlardan daha güvenlidir; kalıcı olanın verdiği zevkin daha uzun olma gibi bir üstünlüğü vardır, güvenli olanın verdiği zevkin de, arzu ettiğimiz zaman elimizin altında olduğu için, isteklerimize uygun olma gibi bir üstünlüğü vardır. Bundan başka, eşuyumlu [*coordinate* –Ç.N.] terimler ve aynı gövdeden gelen bükünler [*inflexions* –Ç.N.] kuralına uygun olarak, bu tür ilişkide olan bir sözcük için doğru olan şey, hepsi için de doğrudur. Yani 'cesur' terimiyle nitelenen bir eylem, 'ölçülü' terimiyle nitelenenden daha soylu ve daha istenir bir şey ise, o zaman 'cesaret' 'ölçülülük'ten, 'cesur olma' da 'ölçülü olma'dan daha çok arzu edilir. Yine, herkesin seçtiği bir şey seçmediğinden, çoğunluğun seçtiği şey azınlığın seçtiği şeyden
1365a daha büyük bir iyidir. Çünkü daha önce de söylediğimiz gibi, *herkesin* istediği şey iyidir;[61] bu yüzden de, bir şey ne kadar çok istenirse o kadar iyidir. Dahası, birbiriyle yarışan kimselerin veya düşmanların, ya da, yine, etkili yargıçların veya kendilerini temsil etmek üzere seçtiklerinin daha iyi dedikleri şey öyledir. İlk iki durumda karar gerçekten de her birinin kararıdır, son ikisinde ise yetkililerin ve uzmanların kararıdır. Bazan, herkesin ortakça paylaştığı şeyin iyi olduğu, çünkü ona katılmamanın onursuzluk olacağı ileri sürülebilir; bazan da ender olduğu için hiç kimsenin paylaşamadığı ya da az kişinin paylaştığı şeyin daha iyi olduğu ileri sürülebilir. Şeyler ne derece övgüye değerse o derece daha soylu, dolayısıyla daha iyidir. Başkalarından daha büyük onurlar kazanan şeyler de öyle – onur, denebilirse, değerin bir ölçüsüdür; yoklukları nispeten büyük kayıplara neden olan şeyler; iyi oldukları kabul edilen ya da sanılan, başkalarından daha iyi olan şeyler de öyle. Ayrıca, şeyler, sırf parçalarına ayrılmış olduğu için daha iyi görünürler, çünkü o zaman öncekinden çok daha sayıda geçer görünürler. Homeros işte bunun için Meleagros'un şunları düşünerek döğüşe katıldığını söyler:

Kentleri düşman tarafından alınan bir halkın yılgısı,
Bütün erkekleri kılıçtan geçirdiklerinde, yangın kenti kasıp
kavurduğunda,

61) 1363b 14.

Yabancılar çocukları köle edip götürdüğünde, <güzel kadınları utanca saldığında>.(62)

Epikharmos'un(63) yaptığı gibi, olaylar birbiri üstüne yığılarak bir düğüm noktasında toplanır. Bunun nedeni kısmen bölme durumunda olduğunun aynıdır (çünkü bir araya toplama da büyük üstünlük izlenimi verir), kısmen de en baştaki şeyin, önemli sonuçların nedeni ve kökeni gibi görünmesidir. Bir şey başka şeylerden daha zor ya da daha ender olduğunda daha iyi olduğuna göre, onun üstünlüğü, mevsimlere, çağlara, yerlere ve zamanlara ya da insanın doğal güçlerine bağlı olabilir. Bir insan doğal gücünün ötesinde, veya yaşının ötesinde, veya kendisi gibi insanların ölçüsünün ötesinde, veya özel bir tarzda, veya özel bir yer ve zamanda bir şey başarırsa, hareketi yüksek derecede bir soyluluk, iyilik, adalet ya da bunların zıtlarını kazanacaktır. Olimpiyat oyunlarındaki zafer üzerine epigramı buna bağlayabiliriz:

Eskiden, omuzlarımda yontulmamış ağaçtan bir boyunduruk,
Balık yükümü taşırdım Argos'tan Tegea kentine.(64)

İphikrates(65) de içinden çıktığı aşağı sınıfları anlatarak övünürdü. Burada da, doğal olan edinsel olandan daha iyidir, çünkü onu edinmek zordur. Homeros da bunu söylüyor:

Kimseden değil kendimden öğrendim.(66)

Bir şeyin en iyi parçası ise özellikle iyidir; Perikles'in gömme töreni söylevinde dediği gibi, ülkenin genç erkeklerini savaşta yitirmek 'sanki yılın içinden baharın çekilip çıkarılması' gibiydi.(67) İvedi gereksinim olduğunda yardımı dokunan şeyler de öyle; örneğin, yaşlılıkta ve hastalık zamanlarında. İki şeyden, tasarlanan sona doğru daha doğrudan götüreni daha iyidir. Belli bir birey için olduğu kadar genel olarak halk için iyi olan şey de öyle. Yine, elde *edilebilen*

62) *İlyada*, ix. 592-4 (Aristoteles burada ve başka yerlerde belleğinden alıntılar gibi görünüyor). [Bu dizeler A. Erhat-A. Kadir çevirisinde şöyle:
"düşman elinde insanların çektiği acıları
dövüne dövüne saydı döktü:
Bütün erkekler öldürülürdü,
yangın şehri kasıp kavururdu,
çocukları alır götürürdü]. (Ç.N.)

63) [Sicilyalı komedi yazarı.]

64) [Simonides'ten.]

65) [Bir ayakkabıcının oğlu, Aristoteles'in çağdaşı, onurlu bir Atina generali oldu sonunda. *Retorik*'te birçok yerde adı geçiyor, renkli bir insan olmalı.]

66) *Odysseia*, xxii, 347.

67) Bkz. iii, b. 10, 1411^a 4 [Sözü geçen gömme töreni söylevi, Thukydides'in üne kavuşturduğu söylev değil, İ.Ö. 440'ta Samian Savaşı'nda ölenler üzerine verilen söylevdir.]

şey elde edilemeyenden daha iyidir, çünkü belli bir durumda iyidir, öteki şeyse değildir. Yaşamın sonunda olanlar da olmayandan daha iyidir, çünkü sona daha yakın şeyler daha büyük ölçüde sonuçlardır. Gerçekliği amaçlayan şey görünüşü amaçlayan şeyden iyi-
1365b dir. Görünüşü amaçlayan şeyi, hiç kimse ona sahip olduğunu bilmeyecekse bir insanın seçmeyeceği şey olarak tanımlayabiliriz. Öyle görünüyor ki, bu kendimize çıkar sağlamanın başkasına çıkar sağlamaktan daha istenir bir şey olduğunu gösteriyor, çünkü insan, başkası bilmeyecek olsa bile birinciyi seçecektir, fakat hiç kimse bilmeyecekse sonuncuyu seçecektir diye genel bir görüş yoktur. Bir insanın *olmak* istediği şey, *görünmek* istediği şeyden daha iyidir, çünkü bunu amaçlamakla daha çok gerçekliği amaçlıyordur. Dolayısıyla, insanlar, adil görünmek adil olmaktan daha arzu edilir olduğu için, adaletin fazla değeri olmadığını söyler, oysa sağlık için bu böyle değildir. Farklı birçok amaçlar için yararlı olan şeylerden daha yararlı olan şey daha iyidir, örneğin yaşamın değerini artıran, iyi yaşama, zevke ve soylu davranışa götüren şey gibi. Bu nedenle, zenginlik ve sağlık, bütün bu yararları kapsadığı için genel olarak en yüce değer olarak düşünülür. Yine, hem daha az acıyla hem de gerçek zevkle birlikte olan şey diğer şeylerden daha iyidir; çünkü burada bir yarardan daha fazlası vardır; burada zevk duyma iyiliğine ve acı duymama iyiliğine sahibizdir. Ve iki şeyden, bir üçüncüye eklenmesi, ötekinin aynı şeye eklenmesinden daha iyi bir bütün yapan şey daha iyidir. Yine, sahip olur göründüğümüz şeyler sahip olur görünmediğimiz şeylerden daha iyidir, çünkü birincide gerçeklik havası vardır. Dolayısıyla zenginliğe, varlığı başkalarınca biliniyorsa, daha büyük bir iyi gözüyle bakılır. Yüksek değer biçilen şey biçilmeyenden daha iyidir–bazı kimselerin yalnızca bir tanesine, oysa başkalarının buna benzer daha fazlasına sahip olduğu türden bir şey. Öyleyse, tek gözlü bir adamı kör etmek, iki gözlü bir adamı yarı kör etmekten daha büyük bir kötülük yaratır; çünkü tek gözlü adam için çok değerli bir şey alınmıştır elinden.

Bir önerinin lehinde ya da ona karşıt konuşurken kanıtlarımızı dayandırmamız gereken ilkeleri, aşağı yukarı eksiksiz bir biçimde saptamış bulunuyoruz.

Dinleyicileri inandırma ve kamu ile ilgili konular üzerinde iyi konuşmada başarılı olmak için en önemli ve en etkin nitelik, bütün yönetim biçimlerini anlayabilmek ve onların her birine ait töreleri,

kurumları ve çıkarları birbirinden ayırabilmektir. Çünkü bütün insanlar çıkarlarına saygı duyularak inandırılırlar, bu çıkarlarsa kurulu düzenin sürdürülmesinde yatar. Ayrıca, saygınlığı olan kararlar vermek en yüce yetkenin sorumluluğudur; bu da her yönetim biçimine göre değişir; Ne kadar farklı yönetim biçimi varsa o kadar farklı yüce yetke vardır. Dört yönetim biçimi vardır – demokrasi, oligarşi, aristokrasi, monarşi. Bu nedenle yargı ve karar verme yüce hakkı bu yönetici güçlerden birinin ya da ötekinin bir parçasının ya da bütününün sorumluluğudur.

Demokrasi, yurttaşların devlet görevlerini kura ile aralarında bölüştürdükleri bir yönetim biçimidir, oysa oligarşide mülk sahipliği nitelemesi, aristokrasideyse eğitim nitelemesi vardır.(68) Eğitimle, yasayla konulmuş eğitimi kastediyorum; çünkü bir aristokraside görev alanlar, ulusal kurumlara sadık olanlardır. Bunlar 'en iyi insanlar' olarak düşünülmek zorundadır, bu tür yönetim, adını ('en iyilerin düzeni') işte bu gerçekten almıştır. Sözcüğün de belirttiği gibi, monarşi, bir insanın herkesin üzerinde yetke sahibi olduğu 1366a
yapıdır. İki tür monarşi vardır: daha önceden konmuş koşullarla sınırlı olan krallık, ve herhangi bir şeyle sınırlı olmayan 'tiranlık'.(69)

Halk pratikte amaçlarının gerçekleşmesine götürecek eylemleri seçtiği için, çeşitli yönetim biçimlerinin hedeflediği amaçlardan da söz etmemiz gerekir. Demokrasinin amacı özgürlüktür; oligarşininki zenginlik; aristokrasininki eğitimin ve ulusal kurumların devamı; tiranlığınkiyse tiranın korunmasıdır. Bu durumda, her yapının, idealini gerçekleştirmeye yarayan belli töreleri, kurumları ve çıkarları birbirinden ayırmak zorunda olacağımız açıktır, çünkü insanlar kendi yollarını kendi amaçlarını hesaba katarak seçerler. Ama retorik inandırma yalnızca gösteren kanıtla değil, aynı zamanda etik kanıtla da başarılır; eğer konuşmacının kendisinin iyilik, ya da bize karşı iyi niyet veya her ikisi gibi bazı niteliklere sahip olduğuna inanırsak, bizi ikna etmesine yardımı olur bunun. Aynı şekilde, her yönetim biçiminin özelliği olan bazı moral nitelikleri de iyi bilmeliyiz, çünkü her birinin kendine özgü moral karakteri, ona değgin en etkili inandırma araçlarını sağlayacaktır bize. Bireylerin niteliklerini nasıl öğreniyorsak yönetimlerin niteliklerini de aynı şekilde öğreneceğiz, çünkü bunlar bilerek yaptıkları seçme eylemlerinde kendini gösterir; bunlar da onlara esin veren amaçla belirlenir.

Bir öneri ileri sürürken amaçlayacağımız yakın ya da uzak

68) Belki de 'disiplin': Sparta'ya özel bir gönderme yapılırsa.
69) Mutlakiyet, otokrasi.

hedefleri ve bu önerinin kullanışlılığı lehine kanıtlarımızı dayandıracağımız temelleri gözden geçirmiş bulunuyoruz. Aynı zamanda çeşitli yönetim biçimlerine özgü moral nitelikler ve kurumlara değgin iyi bir bilgi kazanma yol ve yöntemlerini de kısaca gözden geçirdik – bununla birlikte, ancak şu andaki durumun gerektirdiği boyutlarda, konunun ayrıntılı bir açıklaması *Politika*'da verilmiştir.[70]

Şimdi Erdem ve Kusur, Soylu ve Aşağı[71] [kavramlarını] gözden geçirmemiz gerekiyor, çünkü övme ve ayıplama nesneleridir bunlar. Bunu yaparken aynı zamanda bizi dinleyenleri bizim kendi özelliklerimize değgin istediğimiz görüşe nasıl getireceğimizi de anlayacağız – ikinci inandırma yöntemimizdir bu.[72] Onları başkalarının iyiliğine inandırma yolları aynı zamanda kendimizin iyiliğine de inandırma yollarıdır. Yine, övme ciddi ya da saçma olabilir; her zaman insani ya da kutsal bir varlığa değgin olmayabilir de, çoğu kez cansız varlıklara ya da aşağı sınıftan hayvanların en acizine değgin olabilir. Burada da konuyu hangi temellere dayanarak tartışacağımızı, dolayısıyla yalnızca örnek yoluyla da olsa şimdi tartışmak zorunda olduğumuzu bilmeliyiz.

Soylu, sırf kendi adına arzu edilen ve aynı zamanda övgüye değen şeydir; ya da hem iyi olan hem de iyi olduğu için hoş olan şey. Eğer Soylunun doğru bir tanımıysa bu, o zaman erdemin soylu olması gerektiği sonucu çıkar ortaya, çünkü erdem hem iyi bir şeydir, hem de övgüye değer bir şeydir. Alışılmış görüşe göre, Erdem iyi şeyleri bulma ve elde tutma yeteneğidir; ya da birçok büyük yararı, her vesileyle her türlü yararı verme, ihsan etme yeteneğidir. 1366b Erdemin biçimleri, adalet, cesaret, ölçülülük, görkem, yüce gönüllülük, cömertlik, sevecenlik, sağgörü ve akıldır. Erdem eğer iyilik yeteneği ise, onun en yüce türlerinin, başkalarına en yararlı olanları olması gerekir, bu nedenle de insanlar en çok, doğruları ve cesurları saygın kişiler diye bilirler, çünkü cesaret savaşta başkalarına yararlıdır, doğruluksa hem savaşta hem barışta. Bundan sonra cömertlik gelir; cömert kişiler, para için savaşacakları yerde paralarının ellerinden gitmesine aldırmazlar, oysa başkaları her şeyden çok parayı düşünür. Adalet, herkesin kendi malından mülkünden yasaya uygun olarak yararlanma erdemidir; bunun tersi adaletsizliktir,

70) *Politika*, iii ve iv.
71) Ya da (burada ve başka yerlerde) 'İyilik ve Kötülük, İyi ve Bayağı'.
72) 1356a 2 ve 5.

insanlar adaletsizlikle, yasaları göze alarak başkalarının malından, mülkünden yararlanır. Cesaret, insanları tehlikeli durumlarda, yasayla uygunluk halinde ve onun buyruklarına boyun eğerek soylu işler yapmaya götüren erdemdir; korkaklık bunun tersidir. Ölçülülük, bedensel zevkler söz konusu olduğunda, insanları yasalara boyun eğmeye götüren erdemdir, nefsine egemen olamayış, bunun zıddıdır. Cömertlik bizi başkalarının iyiliği için para harcamaya götürür; nekeslik bunun tersidir. Yüce gönüllülük, bizi başkalarına büyük ölçülerde iyilik yapmaya götüren erdemdir; [bunun tersi ruh cimriliğidir]. Görkem, paranın harcanmasıyla ilgili konularda büyüklük yaratan bir erdemdir. Bu ikisinin tersi, sırasıyla ruh küçüklüğü ve adiliktir. Sağgörü, insanların daha önce saymış olduğumuz[73] iyi ve kötü şeylerin mutlulukla ilişkisi üzerine akıllı kararlara varmalarını olanaklı kılan anlayışlılık erdemidir.

Genel olarak erdem ve kusur ile bunların çeşitli biçimleri üzerine şu andaki amacımıza yetecek kadar açıklama yaptık. Konunun daha başka yönleriyle ilgili olarak, olguları ayırdetmek zor değildir; erdem yaratabilen şeylerin, erdeme yönelik olduğu için soylu şeyler olacağı açıktır; aynı zamanda erdemin sonuçları, yani onun varlığının göstergeleri ve ona götüren eylemler. Erdemin göstergeleri ve erdemli bir insanın yapacağı ve kendisine yapılacak şeylerin işareti olan bu tür eylemler soylu olduğuna göre, her türlü cesaret edimleri ya da belirtileri, ve cesaretle yapılmış her şeyin soylu olması gerektiği sonucu çıkar bundan; adil ve adaletle yapılmış eylemler için de aynı şey. (Bununla birlikte, bize karşı adaletle yapılmış eylemler değil; burada adalet, öteki erdemlere benzemez; 'adaletle' yapılmış şey her zaman 'soylu' anlamına gelmez; bir insanın cezalandırıldığında, bunun kendisine adilane yapılmış olması, haksızlıkla yapılmış olmasından daha utanç vericidir.) Aynı şey öteki erdemler için de geçerlidir. Yine, ödülü yalnızca onur olan, ya da paradan çok onur olan eylemler soyludur. Bir insanın bir başkasının iyiliği için arzu edilir olan şeyi amaçladığı eylemler için de öyle; bir insanın kendini düşünmeden ülkesi için yaptıkları da; mutlak olarak iyi eylemler de; kendi doğaları yönünden iyi olan eylem- 1367a
ler de; bireysel çıkarlar bencilce olduğu için, yalnızca birey için iyi olmayan eylemler de öyledir. Bir de, yararlarından yaşarken faydalanılan eylemlerin tersine, ancak ölümden sonra yararlanılan eylemler soyludur: çünkü ilki büyük olasılıkla yalnızca insanın kendisi için olacaktır. Aynı zamanda, başkalarının iyiliği için yapılan eylemler, çünkü bunlar başka eylemlerden daha az insanın kendisi

73) Bkz. 1362b 10-28. [*Nikomakhos Etiği*'ndeki 'erdemler'e göndermeler.]

için yapılmıştır; insanın kendine değil de başkalarına yarar sağlayan başarılar; insanın kendisine iyiliği dokunmuş kimselere karş yaptığı hizmetler, doğrusu da budur çünkü; ve de genel olarak iy olan edimler, çünkü bunlar insanın kendi çıkarlarına yönelmemiştir. Ve insanların utanç duyacağı şeylerin tersi olan şeyler, çünki insanlar utanılacak şeyler söylemekten, yapmaktan ya da ona niyetlenmekten utanç duyarlar. Bunun için de Alkaios:

Bir şey söylemek isterdim sana,
Ancak utanç bağlıyor dilimi,(74)

dediğinde Sappho şunları yazıyordu:

Eğer iyi ve soylu şeyler istiyorsan,
Eğer alçakça konuşmak dilini yakmıyorsa,
Hiçbir utanç payı düşmez gözkapaklarına;
Onurla istediğin şeyi söyleyeceksin.(75)

İnsanların korku duymaksızın, istekle uğrunda çalıştıkları şeyler de soyludur; çünkü kendilerini şöhrete götüren iyi şeyler için duyarlar bu hisleri. Yine, bir nitelik ya da eylem, doğal olarak daha üstün bir şeye aitse, bir başkasından daha soyludur: örneğin bir erkeğin isteği, bir kadınınkinden daha soyludur. Sahiplerinden çok başka insanlara zevk veren nitelikler de soyludur; adaletin ve doğru eylemlerin soyluluğu buradan gelir. Birisinin, düşmanlarıyla uyuşmayıp onlardan öc alması soylu bir eylemdir; çünkü karşılık vermek doğrudur, doğruysa soyludur; teslim olmamaksa bir cesaret belirtisidir. Utku da, onur da soylu şeyler sınıfına girer, çünkü bunlar ürün vermeseler de arzu edilir şeylerdir ve bizim iyi niteliklerde üstün olduğumuzu kanıtlarlar. Anımsanmaya değen şeyler soyludur, buna ne kadar değerlerse o kadar soyludurlar. Ölümden sonra bile süren şeyler de öyle; onurun her zaman eşlik ettiği şeyler; eşsiz olan şeyler; ve yalnızca bir kişide olan şeyler – bu sonuncular başka şeylerden daha kolaylıkla anımsanır. Yine kazanç getirmeyen mal mülk de öyle, çünkü soylu bir kişiye her şeyden daha uygun düşer. Belli bir halkın ayırıcı nitelikleri, ve özellikle hayranlık duydukları şeyin simgeleri de öyle; örneğin Sparta'da uzun saç özgür bir insanın işaretidir, çünkü insanın saçı uzunsa köleye ait işler yapmak kolay değildir. Yine, herhangi bir aşağılık sanat icra etmemek de

74) [Alkaios'tan]
75) [Sappho'dan]

soyludur, çünkü birisinin emri altında yaşamamak özgür bir insanın işaretidir. Bir insanı övmek ya da yermek istediğimizde, onun gerçekten sahip olduğu niteliklere çok yakın olan niteliklerin onlarla özdeş olduğunu varsayacağız; örneğin sakıntılı insan soğukkanlı ve güvenilmezdir, aptal insan dürüst biridir, ya da katı, duyarsız insan ılımlı biridir. Herhangi bir insanı hep onun gerçek niteliklere yakın erdemlerinden yararlanarak yüceltebiliriz; örneğin tutkulu ve kolay heyecanlanan insanın 'sözünü sakınmaz' biri olduğunu, ya da kibirli insanın 'üstün' ya da 'etkileyici' olduğunu söyleyebiliriz. Uçlarda gezinenlerin buna uygun düşen iyi nitelikleri olduğu 1367 söylenir; aceleciliğin cesaret olduğu, israfın cömertlik olduğu söylenir. Çoğu insan böyle düşünecektir; bu yöntem, bir yandan da, bir insan gereksiz yere tehlikeye atılıyorsa soylu bir nedenle haydi haydi böyle yapacağını; herkese, her insana karşı eli açık biriyse dostlarına karşı da öyle olacağını, çünkü herkese karşı iyi olmanın, iyiliğin en uç şekli olduğunu ileri sürerek, sebeplerden aldatıcı bir sonuç çıkarılmasına yol açar.

Bir övgü konuşması yaparken dinleyicilerimizin doğasını da dikkate almak zorundayız; çünkü Sokrates'in bir zamanlar söylediği gibi, Atinalıların önünde Atinalıları övmek zor bir şey değildir.[76] Dinleyiciler belli bir niteliği saygın buluyorsa, ister İskitlere, ister Spartalılara, isterse filozoflara sesleniyor olalım, kahramanımızın o niteliğine sahip olduğunu söylemeliyiz. Aslında, değer verilen, sayılan her şeyi soylu olarak göstermemiz gerekir. Kısacası, insanlar bu iki şeye aynı gözle bakar.

Yapıcısına uygun olan bütün eylemler soyludur: örneğin, bu eylemler onun atalarına ya da geçmiş uğraşlarına değer şeylerse. Çünkü zaten sahip olduğu onura onur katmak için bir şey yapması, mutluluğa yöneliktir ve soylu bir şeydir. Hatta uygun olanlardan daha iyi ve daha soyluysa, uygun olmayan eylemler bile soyludur; örneğin, ortalama bir insan, her şey iyi gittiğinde bir yarışmada kahraman olursa ya da kendisinden yükseklerle daha iyi ve daha kolay geçinen biri durumuna gelirse, yükselir. İphikrates'in "Ne idim ne oldum, düşün" sözlerini Olimpiyat oyunlarında galip gelen üzerine edilen şu özdeyişle:

Eskiden, omuzlarımda yontulmamış ağaçtan bir boyunduruk, [77]

ve Simonides'in şu methiyesiyle karşılaştırın:

(76) Bkz. Platon, *Meneksenos*, 235 D.
(77) Bu ve bundan önceki alıntı için krş. i. 7, 1365^a 24-8.

Babası, kocası ve erkek kardeşleri hep prens olan kadın.[78]

Bir insanı, gerçekten yapmış olduğu şeylerden dolayı övdüğümüzde, ve güzel eylemler diğerlerinden bilerek, istemli olarak[79] iyi olan şeylerle ayırdedildiğine göre, kahramanımızın soylu hareketlerinin istemli[79] olduğunu kanıtlamaya çalışmamız gerekir. Onun daha önce de çoğu kez böyle hareket ettiğini kanıtlayabilirsek daha da kolay olur bu, bunun için de rastlantıların ve denk düşmelerin bilerek[79] yapılmış şeyler olduğunu ileri sürmeliyiz. Birtakım iyi eylemler yapın, hepsi de aynı türden olsun, insanlar bunların bilerek[79] yapılmış olduklarını ve bunların, yapan insanın iyi niteliklerinin kanıtı olduğunu düşünecektir.

Övgü, bir insanın iyi niteliklerinin yüceliğinin sözle dile getirilmesidir, dolayısıyla onun eylemlerinin, bu türlü niteliklerinin ürünü olduğunu göstermeliyiz. Methiye gerçekten yapılmış olan şeyleri gösterir; doğuştan soyluluk ya da eğitim gibi ikinci dereceden şeylerin anılması öykümüzün inanılır olmasına yalnızca yardım eder – kendisi iyi olan babaların çocukları da iyi olacaktır, iyi bir eğitim büyük olasılıkla iyi bir karakter doğuracaktır. Dolayısıyla bir insan halihazırda bir şey yapmışsa ancak o zaman *methiyeler* yaparız ona. Fakat gerçek edimler, yapanın karakterinin kanıtıdır: eğer bir insan belli bir iyi şey yapmamışsa bile, eğer onun bu tür işler *yapacak* bir insan olduğundan eminsek *överiz* onu. Bir insanın kutlu olduğunu söylemek, ekleyelim, onun mutlu olduğunu söylemekle aynı şeydir; fakat bunlar onu övmek ve ona methiyeler yapmakla aynı şey değildir; son ikisi 'mutlu olduğunu söylemenin' bir kısmıdır, tıpkı iyiliğin, mutluluğun bir parçası oluşu gibi.

Bir insanı övmek bir bakıma bir eylemin gidişini hızlandırmaya benzer. Bu son durumda yapılacak öneriler farklı bir biçimde dile getirildiklerinde methiye olur. Hangi eylemin ya da karakterin gerekli olduğunu bilirsek, o zaman, bu gerçekleri eylem için öneriler olarak dile getirmek üzere, sözlerimizin biçimini değiştirmek ve tersine çevirmek zorunda kalırız. Örneğin 'Bir insan yazgıya değil kendine borçlu olduğu şeylerle övünmelidir' cümlesi; bu şekilde konursa bir öneri anlamına gelir; onu övgüye çevirmek için şöyle koymamız gerekir: 'O, yazgıya değil kendine borçlu olduğu şeylerle övündüğü için.' Sonuç olarak, birisini övmek istediğinizde, insanları ne yapmaya teşvik edeceğinizi düşünün; bir şeyin yapılmasını teşvik etmek istediğiniz zamansa, bir insanı ne yapmış olmakla

78) [Simonides'ten.]

79) Bütün bu durumlarda, ahlaki bir seçime dayalı bilinçli bir amaç kastediliyor.

öveceğinizi düşünün. Öneri, bir eylemi yasaklayabilir ya da yasaklamayabilir olduğuna göre, ona vereceğimiz övgü biçimi, iki zıt anlatım şeklinden birini almalıdır.

Övgünün etkisini artırmanın birçok faydalı yolu vardır. Örneğin, bir insanın, bir şey yapmış tek, ilk ya da hemen hemen tek kişi olduğunu; ya da onu başkalarından daha iyi yaptığını belirtmeliyiz; bütün bu farklılıklar saygınlık vericidir. Dahası, bunu tam da o sırada beklediğimizi ileri sürerek, bir eylemin zamanını, zeminini çok önemli göstermemiz gerekir. Bir insan aynı başarıyı sık sık göstermişse bunun sözünü etmeliyiz; önemli bir noktadır bu; o zaman güvenilecek şey şans, talih değil, onun kendisi olacaktır. Aynı şekilde, onunkine benzer başarıları cesaretlendirmek ya da onurlandırmak için kutlamalar bulunması ve kurulması onun lehine olur: örneğin hakkında ilk kez methiye yazılmış olduğu için Hippolokhos'u,[80] pazar yerine ilk kez heykelleri dikildiği için Harmodios ve Aristogeiton'u[81] övebiliriz. Kötü insanları da bunun tersi nedenlerle eleştirebiliriz.

Yine, bir insanın kendisi hakkında söyleyecek fazla bir şey bulamıyorsa, onu başkalarıyla kapıştırabilirsiniz; İsokrates'in adli tartışmalarda yeterince usta olmadığı için yaptığı şey de budur;[82] karşılaştırma ünlü kişilerle yapılmış olmalıdır; bu, davanızı güçlendirecektir;[83] Büyük insanları geçmek soylu bir şeydir. 'Etkiyi artırma'[83] yöntemlerinin, özellikle, övme konuşmalarına eklenmesi çok doğal bir şeydir; bu konuşmalar onun başkalarına üstünlüğünü amaçlar, böyle bir üstünlük de bir tür soyluluktur. Bu yüzden, kahramanınızı ünlü bir kişiyle karşılaştıramıyorsanız, hiç olmazsa genel olarak diğer kimselerle karşılaştırmalısınız, çünkü her türlü üstünlüğün seçkinliği ortaya çıkaracağına inanılır. Ve genellikle bütün konuşmalara özgü kanıt yollarından, bu 'etkiyi artırma' yöntemi, söz söyleme sanatlarına en uygundur; bunlarda kahramanımızın eylemlerini herkesçe kabul edilen gerçekler olarak alırız, yapacağımız tek şey bunları saygınlık ve soylulukla donatmaktır. 'Örnekler' amaçlı konuşmalara çok uygundur; çünkü gelecekteki olayları, geçmişteki olaylardan yapılan kehanetle yargılarız. Örtük tasımlar adli konuşmalara çok uygundur; bir şeyin neden olmuş olması gerektiğini gösteren ya da olmadığını tanıtla-

(80) [Hippolokhos hakkında hiçbir şey bilinmiyor.]

(81) Harmodios ve Aristogeiton ünlü tiran katilleriydi. İ.Ö. 514'te Peisistratos'un oğullarını öldürme girişimleri kısmen başarılı olmuştur. Bkz. Aristoteles, *Politika*, viii 10.]

(82) [Bazı elyazmalarında belki de daha doğru bir okuma olan şöyle yazıyor: 'ustalığı yüzünden'.]

(83) ...Yüceltmek, övmek, artırmak için retorik çabaları. Krş. 1368b10 ve ii b.26.

yan kanıtlara, en çok geçmiş olaylar hakkındaki kuşkularımız olanak verir.

Şimdiye kadar anlattıklarımız, bütün ya da hemen hemen bütün övme ya da suçlama konuşmalarının üzerine kurulduğu genel yollardır. Bu türlü konuşmalar yaparken aklımızda tutmamız gereken şeyleri, methiyelerin ya da eleştirilerin hangi gereçlerden oluşturulduğunu görmüş bulunuyoruz. Özel bir eleştiri ya da sövgü tarzına gerek yoktur. Yukardaki gerçekleri bilince, onların zıtlarını da biliriz; eleştiri konuşmaları da bunlardan oluşur zaten.

368b Suçlama ve Savunma[84] üzerinde durmaya geldi sıra, buralarda kullanılan tasımların parçalarını sıralayacak ve açıklayacağız. Araştırmamız gereken üç şey var – ilki, kötü davranışa götüren dürtülerin doğası ve sayısı; ikincisi, kötü davranan kimselerin ussal durumu; üçüncüsü, kendilerine kötü davranışta bulunulanların kimler olduğu ve durumları. Bu soruları sırasıyla ele alacağız. Ama bundan önce 'kötü davranış' eylemini tanımlayalım.

'Kötü davranış'ı yasaya karşı istemli olarak yapılmış haksızlık diye tanımlayabiliriz. 'Yasa' özel ya da genel olabilir. Özel yasa derken, belli bir topluluğun yaşamını düzenleyen yazılı yasayı kastediyorum; genel yasayla da, her yerde bilinmesi gereken bütün o yazılmamış ilkeleri. Bilinçli olarak ve hiçbir zorlama olmadan yaptığımız şeyler 'istemli' şeylerdir. (Bütün istemli[85] işler bilerek, düşünerek yapılmış değildir, ama bilerek, düşünerek yapılmış bütün şeyler bilinçlidir[86] –hiç kimse bilerek niyetlendiği şeyden habersiz değildir.) Yasaya aykırı, bilerek, isteyerek yaptığımız zararlı ve kötü işlerin nedenleri, 1) kusur, 2) kendini kontrol noksanlığıdır. Çünkü bir insanın başkalarına karşı yaptığı şeyler, o insanın sahip olduğu kötü nitelik ya da niteliklere denk düşer. Yani başkalarına para konusunda kötülük yapan insan cimri; bedensel zevk konularında kötülük yapan edepsiz; kendi rahatı, huzuru için kötülük yapan kadınsı; tehlike söz konusu olduğundaysa korkak insandır – korkusu, aynı tehlike içinde olan kimseleri terkettirir ona. Hırslı insan[87] onur adına kötülük işler, tez canlı insan öfkeden, zafer tutkunu zafer adına, gücenik insan öç aşkıyla, aptal insan doğru ve yanlışın ne olduğu hakkında yanlış yönlendirildiği için, utanmaz insansa insanların kendisi hakkında ne düşüneceğine aldırmadığı için kötü-

84) [Adli konuşmanın iki şekli.]
85) Yani, ve dolayısıyla bilinçli.
86) Yani, ve dolayısıyla istemli.
87) Yunanca, 'onur düşkünü insan'.

lük işler; geriye kalanlar için de aynı şey – bir insanın başkalarına karşı işlediği kötülük onun belli karakter hatalarına denk düşer.[(88)]

Bununla birlikte bu konu, erdemleri tartıştığımız bölümde daha önce açıklanmıştı,[(89)] coşkular[(90)] üzerinde dururken daha bir açıklığa kavuşturulacaktır. Şimdi kötülük işleyenlerin ve kendilerine kötülük yapılanların nedenlerini ve ussal durumlarını inceleyeceğiz.

Önce insanların başkalarına kötülük yapmaya koyulduğunda ne tür şeyler elde etmeye, ne tür şeylerden kaçınmaya çalıştıklarına karar verelim. Çünkü davacının, bizi komşularımıza kötü şeyler yapmaya iten bütün amaçlardan ne kadarının ve hangisinin rakibini etkileyeceğini; davalınınsa kaç tanesinin ve hangilerinin onu *etkilemeyeceğini* düşüneceği apaçık bir şeydir. İmdi her kişinin her eylemi o kişinin kendisine bağlı ya da değildir. Kendisine bağlı olmayanların bazısı şansa, diğerleriyse gereksemeye bağlıdır; yine bu sonunculardan bazıları zorunluluğa, diğerleriyse doğaya bağlıdır. Sonuç olarak, bir insanın kendisine bağlı olmayan bütün eylemler, ya şansa ya doğaya ya da zorlamaya bağlıdır. Bir insanın kendisine bağlı olan ve kendisinin neden olduğu bütün eylemler ya alışkan- 1369a
lık ya da mantıklı veya mantıksız özlem yüzündendir. Mantıklı özlem, iyiye duyulan bir özlemdir, yani bir *arzu* – hiç kimse iyi bir şey olduğunu düşünmedikçe bir şey arzu etmez. Mantıksız özlem ikiye ayrılır, öfke ve bedensel zevk.[(91)]

Yani her eylem yedi nedenden birine ya da ötekine bağlı olmak zorundadır: şans, doğa, zorlama, alışkanlık, uslamlama, öfke ya da bedensel arzu. Eylemleri, yapanın yaşına, moral durumuna, ya da benzeri şeylere göre daha fazla ayırmanın gereği yok; örneğin, gençlerin sert karakterli ve güçlü bedensel arzulara sahip olacağı açık bir gerçek; yine de, gençlikten değil, öfke ve bedensel arzudan dolayı böyle hareket ederler. Yine, eylem varlığa ya da yoksulluğa bağlı değildir; yoksul insanların, parasız oldukları için, paraya karşı bir arzuları olacağı, zengin insanlarınsa gereksiz istekler ileri sürebilecekleri için bu tür zevklere istekli olacakları elbette açık bir gerçek: ama burada da, onların eylemleri varlığa ya da yoksulluğa *değil* bedensel arzuya bağlı olacaktır. Buna benzer bir biçimde, dürüst insanlar, dürüst olmayan insanlar, ve ahlaki nite-

88) Tam olarak, 've benzeri şekilde öteki insanların (başkalarına kötülük yapanların) her biri bunu söz konusu (kötü karakterin) belli bölümüne uygun olarak yapar.' Bkz. ... 1359b 15.
89) i, b. 9.
90) ii, bb. 1-11.
91) ...ἐπιθυμία'yı çevirirken 'bedensel arzu' kadar 'istek' de kullanılmıştır arasıra.

liklerine uygun olarak davrandıkları söylenen bütün diğerleri düşünüldüğünde, bunların eylemleri yukarda adı geçen nedenlerden birine bağlı olacaktır –ya uslamlama ya da coşkuya: gerçekten de bazan iyi eğilimlere ve iyi coşkulara, bazan da kötülerine; fakat iyi niteliklerin ardından iyi niyetler geleceği, kötü niteliklerin ardındansa kötü niyetlerin geleceği yalnızca ikinci dereceden bir olgudur– hiç kuşkusuz, olumlu insanın, örneğin, ılımlı olduğu için, hoş şeylerle ilgili olarak daima ve şaşmaz bir biçimde sağlıklı düşünceler ve bedensel zevkler, ılımlı olmayanınsa kötü düşünceler ve bedensel zevkler *taşıyacağı* da bir gerçektir. Bu yüzden bu türlü ayrımları göz önüne almamamız gerekir. Yine de ne tür eylemlerin ve ne tür kişilerin birlikte olduğunu düşünmeliyiz; çünkü bir insanın sarışın ya da esmer oluşuna ilişkin kesin eylem türleri olmamasına karşın, onun genç veya yaşlı, dürüst olması ya da olmaması bir farklılık yaratır. Ve genel olarak söylersek, insan karakterinde ayrılıklar yaratan bütün nitelikler önemlidir: zenginlik ya da yoksulluk duygusu, şanslılık ya da şanssızlık duygusu gibi. Bununla daha sonra(92) ilgileneceğiz – şimdi önce önümüzdeki konunun gerisine bakalım.

Şansla, rastlantıyla olan şeylerin hepsi, nedenleri saptanamayan, amacı olmayan, ve ne her zaman, ne çoğunlukla, ne de belirli bir zamanda olan şeylerdir. Şansın, rastlantının tanımı onların ne olduklarını gösterir. Belirli ve içsel bir nedeni olan şeyler doğal ola-
1369b rak olur; ya her zaman ya da çoğunlukla hep bir örnek meydana gelir. Doğaya aykırı olarak meydana gelen şeyleri bütün ayrıntılarıyla tartışmanın, bir anlamda doğal olarak mı, yoksa başka herhangi bir nedenle mi meydana geldiklerini sormanın gereği yok; öyle görünüyor ki, şans bu olayların en azından kısmen nedenidir. Yapanın arzusuna ya da aklına karşı, yine de onun eliyle meydana gelen şeyler zorlama yoluyla olur. İnsanların, daha önce birçok kez yapmış oldukları için yaptıkları şeyler alışkanlıkla yapılır. Eylemler, daha önce andığımız(93) iyilerden herhangi biri göz önüne alınırsa, ya amaçlar ya da bir amaca götüren yollar olarak yararlı göründüklerinde ve bu nedenle yapıldıklarında uslamlamaya bağlıdırlar; 'bu nedenle': çünkü ahlaksız insanlar bile birtakım yararlı işler yaparlar, ama yararlı olduğu için değil de zevk verici olduğu için. Bütün öç alma eylemleri hırsa ve öfkeye bağlıdır. Öç alma ve cezalandırma farklı şeylerdir. Cezalandırma, cezalandırılan kişinin iyiliği için yapılır; öç almaysa cezalandıran kişinin iyiliği için, onun

92) ii, bb. 12-17.
93) i, b. 6.

duygularını tatmin etmek için. (Öfkenin ne olduğu, coşkuları tartışmaya başladığımızda açıklanacaktır.[94] Bedensel zevk, hoş görünen bütün eylemlerin nedenidir. Alışkanlık, ister aşinalık yoluyla ister çabayla edinilmiş olsun, hoş şeyler sınıfına girer, çünkü birçok eylem vardır ki, doğal olmadıkları halde insanlar onları yapmaya alışır alışmaz zevkle yapmaya başlarlar. O zaman, özetlersek, kendimize bağlı bütün eylemler iyi veya hoşturlar ya da öyle görünürler. Ayrıca, kendimize bağlı bütün eylemler istemli olarak, kendimize bağlı olmayanlar istemsiz olarak yapıldıklarına göre, bütün istemli eylemlerin iyi veya hoş olmaları ya da öyle görünmeleri gerektiği sonucu çıkar ortaya; çünkü kötü şeylerden ya da kötü görünen şeylerden kaçmayı ve daha büyük bir kötülüğü daha küçüğüyle değiştirmeyi iyiler arasında sayıyorum ben (bunlar bir anlamda kesinlikle arzu edilen şeylerdir), aynı şekilde acı veren ya da acı verecek görünen şeylerden kaçmayı ve daha büyük bir acıyı daha küçüğüyle değiştirmeyi de zevkler arasında sayıyorum. O zaman, faydalı ve hoş olan şeylerin sayısını ve yapısını belirlememiz gerekiyor. Faydalıyı, daha önce politik hitabetle bağlantılı olarak incelemiştik;[95] şimdi de hoş olanı inceleyerek devam edelim. Çeşitli tanıtlamalarımıza, tam olmasalar bile, açık olmaları koşuluyla yeterli olarak bakılmalıdır.

11 İlke olarak, Zevkin bir hareket, bir bütün olarak ruhu bilinçli bir biçimde normal duruma getiren bir hareket olduğunu söyleyebiliriz;
Acı da bunun zıddıdır.[96] Eğer zevk bu ise, hoş olan şeyin bu duru- 1370a
mu yaratmaya yönelik olacağı açıktır, oysa onu yok etmeye ya da ruhu bunun tersi bir duruma getirmeye yönelik şey acı vericidir. Dolayısıyla, bir kural olarak, varlığın doğal durumuna doğru hareket etmek, özellikle de doğal bir süreç bu doğal durumu eksiksiz kendine getiriyorsa, hoş olmalıdır. Alışkanlıklar da hoştur; çünkü bir şey alışkanlık haline gelir gelmez, gerçekten doğaldır; alışkanlık doğaya benzemeyen bir şey değildir; sık sık olan bir şey her zaman olan şeye benzer, doğal olaylar her zaman olur, alışkanlık olayları ise sık sık. Yine, bize zorlanmayan şey hoştur; çünkü zorlama doğadışıdır, bunun içindir ki, zorlanan şey acı vericidir; haklı olarak şöyle söylenmiştir:

94) ii, b. 2.
95) i, b. 6.
96) [Burada zevkle ruh arasında kurulan ilişki Platoncu bir geçmişi gösteriyor. Tanımın ikinci kısmı tıp çevrelerinde ortaya çıkmış olabilir; Platon'un *Timaios*'unda, 64c-65b ile yakından koşuttur.]

Zorlamayla yapılan her şey ruha acı verir.[97]

Bu yüzden, zihni bir yönde yoğunlaştırarak, büyük çabalarla ve zahmetle yapılan bütün eylemler mutlaka acı vericidir; onlara alışık olmadığımız sürece, zorlamayı ve güç kullanmayı içerir, bu son durumda onları zevkli yapan şey alışkanlıktır. Bunların tersi hoştur; dolayısıyla kolaylık, zahmetsizlik, gevşeme, eğlence, dinlenme ve uyku hoş şeyler sınıfına girer; çünkü bunların hepsi herhangi bir zorlama ögesinden kurtulmuştur. Yapmak için içimizde arzu duyduğumuz her şey de hoştur, çünkü arzu, zevk arayışıdır. Arzulardan bazıları mantığa aykırı, bazılarıysa akılla birliktedir.[98] Mantığa aykırı derken, aklın onayladığı herhangi bir düşünceden doğmayanları kastediyorum. 'Doğal' diye bilinenler bu türdendir; örneğin, beslenme arzusu, yani açlık ve susuzluk ile her tür beslenmeye yanıt veren ayrı bir arzu türü gibi bedende doğanlar; ve genel olarak tat, cinsellik ve dokunma duyusuyla bağlantılı olanlar; koku alma, işitme ve görme duyuları. Akla uygun arzular, edinmeye itildiğimiz arzulardır; bize anlatıldıkları ve iyi olduklarına inandığımız için görmek ya da edinmek istediğimiz pek çok şey vardır. Dahası, zevk, bir tür coşku duyguları yoluyla bilinçliliktir; fakat imgelem[99] zayıf türden bir duyumdur, bir şey anımsayan ya da bekleyen bir insanın kafasında, her zaman, anımsadığı ya da beklediği şeyin bir imgesi ya da resmi vardır. Eğer böyle ise, belleğin ve umudun da, duyumun eşliğinde olduğu için, zevkle birlikte olacağı açıktır. Bundan, hoş bir şeyin ya şimdi ve algılanan, ya geçmiş ve anımsanan, ya da gelecek ve umudedilen bir şey olacağı sonucu çıkar, çünkü biz şimdiki zamandaki zevkleri algılar, geçmiş olanları anımsar, gelecektekileri umudederiz. İmdi, anımsanması hoş olan şeyler yalnızca, gerçekten şimdiki zaman olarak algılandıklarında hoş olan
1370b şeyler değil, sonuçları sonradan soylu ve iyi çıkması koşuluyla, hoş olmayan şeylerdir de. Örneğin:

Kurtulunca acıyı anımsamak tatlıdır,[100]

ve

hoşuna gider insanın geçmişteki acıları anmak,
çok çile çekmiş, çok dolaşmışsa dünyayı.[101]

97) [Sokrates'in çağdaşı, mersiye şairi ve sofist Paros'lu Euneos'tan.]
98) 'bunlara akla uygun bir ilke eşlik eder ya da etmez.'
99) ...'zihinde canlandırma.' 'hayal', 'izlenim'.
100) Euripides, *Andromeda'* dan.
101) Bkz. *Odysseia*, xv. 400, 401. [A. Erhat-A. Kadir çevirisi -Ç.N.]

Bunun nedeni, kötülükten kurtulmanın bile tek başına hoş olmasıdır. Umudedilmesi hoş olan şeyler, var olduklarında bize ya büyük bir tat, ya da büyük fakat acı verici olmayan bir çıkar sağlayacağı sanılan şeylerdir. Ve genellikle, var olduklarında hoşumuza giden bütün şeyler, bir kural olarak onları yalnızca anımsadığımız ya da umudettiğimiz zaman da aynı etkiyi bırakırlar. Bundan dolayı, öfke bile hoştur – Homeros der ki öfke,

Bir bal damlası gibi akar insanın içine,(102)

çünkü hiç kimse öç alma olasılığı olmayan bir kişiye kızmaz; ve güç bakımından bizim çok üstümüzde olan kimselere nispeten daha az kızarız ya da hiç kızmayız. Bedensel arzularımızın çoğuna hoş bir duygu eşlik eder; ya geçmiş bir zevki anmaktan ya da gelecekteki bir zevki beklemekten hoşlanıyoruzdur, tıpkı ateşten yatağa düşmüş kimselerin susuzluk nöbetleri sırasında geçmişte içtikleri şeyleri anımsamaktan ve gelecekte daha fazlasını içeceklerini ummaktan hoşlanmaları gibi. Bu yüzden bir âşık da sevgilisi üzerine konuşmaktan ya da yazmaktan, veya onunla ilişkili küçük küçük şeyler yapmaktan hoşlanır; bütün bu şeyler onu(103) belleğinde canlandırır ve imgelem gözünde yeniden yaşatır. Gerçekten de, birisinin varlığından hoşlanmamız yanında, gittiğinde onu anımsamamız, ve artık burada olmadığı için zevk kadar acı da duymamız, aşkın daima ilk belirtisidir. Benzeri bir biçimde, ölmüş olanlar için yas tutmamızda ve ağlamamızda bile bir zevk ögesi vardır. Doğru, kaybından dolayı keder vardır, ama onu anımsamada ve yaptıkları ettikleriyle önümüzde, yaşıyormuş gibi görmede de bir zevk vardır. Şair,

Böyle dedi, uyandırdı herkeste ağlama isteğini.(104)

derken pekâlâ inanırız ona. Öç alma da hoştur; elde edilememesi acı verici olan şeyi elde etmek hoştur, öfkeli kimseler öçlerini alamadıkları zaman büyük acı çekerler; fakat öç alma umudunu severler. Zafer de hoş bir şeydir, yalnızca 'yenilmekten hoşlanmayanlar' için değil, herkes için; kazanan kendini bir şampiyon olarak görür, böyle olabilmek için herkeste az ya da çok güçlü bir arzu var-

102) *İlyada*, xviii. 109. [A. Erhat-A. Kadir çevirisi –Ç.N.]
103) [Bu ve bundan sonraki cümledeki 'onu' ve benzeri eşey adıllarının Türkçeye, eşeyliği belirtecek adıllarla çevrilemeyecek olan 'he', 'him', 'his' olduğunu, eskil çağlardaki 'aşk' anlayışının ilginç bir göstergesi olarak belirtmeliyim -Ç.N.]
104) *İlyada*, xxiii. 108; *Odysseia*, iv. 183.

1371a

dır. Zaferin hoşluğu hiç kuşkusuz çekişmeli sporların ve beyin yarışmalarının hoş olduğunu gösterir (çünkü bunlarda çoğu kez kazanan biri vardır); aşık, top, zar oyunları ve damada da öyle. Ciddi sporlarda da öyle; bunlardan bazıları, insan ona alıştığında hoş hale gelir; oysa ötekiler daha başlangıçtan hoştur, av köpekleriyle avlanma ya da her tür avlanma gibi. Çünkü nerede bir yarışma varsa orada bir zafer vardır. Dava konuşmalarının ve münazaraların, bunlara alışkın kimselerle bunlara yeteneği olan kimselere hoş gelmesinin nedeni budur. Onur ve iyi ün her şeyden hoş olan şeylerdir; insanın kendini, özellikle yargılarına güvendiği kimselerin güvenini kazandırdığında, iyi bir insan karakterinde görmesine neden olur. İnsanın komşuları uzaktaki kimselerden, arkadaşları ve yurttaşları yabancılardan, çağdaşları gelecektekilerden, duyarlı kimseler budalalardan, çok sayıda kimse az sayıda kimseden daha iyi yargıçlardır; her örnekte ilk sınıftan olanlar, büyük bir olasılıkla, kendisinin iyi yargıçlar dediği kimseler olacaktır. Kendinizden çok aşağıdakilerin –örneğin çocukların ya da hayvanların– verdiği onur ve saygınlığa değer vermezsiniz: ama eğer ona değer veriyorsanız, onur ya da saygınlık adına değil, herhalde başka bir nedenledir bu. Dostlar hoş şeyler sınıfına girer; sevmek hoştur – eğer şarabı seviyorsanız, onu elbette hoş buluyorsunuzdur; sevilmek de hoştur, çünkü bu da sizi kendinize, iyiliğin, duyarlığı olan her varlığın sahip olma arzusu duyduğu bir şeyin sahibi gibi gösterir: sevilmek, insanın kendi kişisel niteliklerinden dolayı değerlendirilmesi demektir. Hayran olunmak da hoştur, sırf içinde taşıdığı onurdan dolayı. Dalkavukluk ve dalkavuklar da hoştur: dalkavuk, sizin inancınıza göre, size hayran olan, sizi seven bir kimsedir. Bir şeyi sık sık yapmak da hoştur, çünkü daha önce gördüğümüz gibi, alışılmış olan herhangi bir şey hoştur.(105) Değişmek de hoştur: değişiklik doğaya bir yaklaşmadır, oysa herhangi bir şeyin hiç değişmeksizin yinelenmesi, sabit bir durumun aşırı uzamasına neden olur: bunun içindir ki şair,

Değişiklik her şeyde tatlıdır.(106)

diyor. Bunun içindir ki, ister bir kişi, ister bir şey olsun, ancak uzun aralarla başımıza gelen şey hoştur; çünkü daha önce sahip olduğumuz şeyden bir değişmedir bu, ve ayrıca uzun aralarla gelen şeyin ender olma değeri de vardır. Bir şeyler öğrenmek, bir şeylere şaş-

105) i, b. 10, 1369b 16.
106) Euripides, *Orestes*, 234.

mak da kural olarak hoştur; şaşmak öğrenme arzusunu gösterir,[107] o zaman şaşma nesnesi bir öğrenme nesnesidir; insan öğrenirken kendi doğal durumuna gelmiş olur. Bir şey vermek ve bir şey almak, hoş şeyler sınıfına girer; bir şey almak, insanın istediği şeyi elde etmesidir; bir şey vermekse hem mülkiyeti hem de üstün- 1371b
lüğü gösterir, her ikisi de bizim ulaşmak istediğimiz şeylerdir. İyilik yapma eylemlerinin hoş olması, insanların komşularına destek olmayı ve onların yoksun oldukları şeyleri sağlamayı hoş bulmalarındandır. Yine, öğrenme ve şaşma hoş şeyler olduğuna göre, taklit eylemleri gibi şeylerin hoş olması gerektiği sonucu çıkar bundan –örneğin, resim, heykel, şiir– ve ustaca taklit ürünü her şeyin; bu sonuncu örnekte, taklit edilen nesnenin kendisi hoş olmasa bile; çünkü burada tat veren şey o nesnenin kendisi değildir; seyirci kendisi sonuçlar çıkarır ('Bu falan filandır') ve böylece yeni bir şey öğrenir.[108] Talihin birden dönmesi ve tehlikelerden kıl payı kurtulma hoştur, çünkü bütün bu türlü şeylerin olağanüstü şeyler olduğunu hissederiz.

Doğal olan şey hoş olduğuna göre ve birbirine benzer şeyler birbirine doğal göründüğüne göre, bütün yakın ve benzer şeyler genellikle birbirine hoş gelir; örneğin, bir insan, bir at ya da bir delikanlı, bir başka insana, ata ve delikanlıya hoş gelir. 'Eş eşten hoşlanır', 'benzeri benzerinden',[109] 'hayvan hayvanı tanır', 'karga kargayı' ve buna benzer bütün özdeyişlerin nedeni budur. Ama insana benzer ve yakın her şey hoş olduğuna, her insansa bir başkasından çok kendisine yakın ve benzer olduğuna göre, bundan hepimizin az ya da çok kendimize düşkün olmamız, kendimizi sevmemiz gerektiği sonucu çıkar. Çünkü bütün bu benzerlikler ve yakınlıklar özellikle bir kişinin kendisiyle ilişkisinde vardır. Ve hepimiz kendimize düşkün olduğumuz için, bundan, kendimizin olan şeyin hepimize hoş geleceği sonucu çıkar, kendi yaptıklarımız, ettiklerimiz ve kendi sözlerimiz gibi. İşte bunun içindir ki, genellikle dalkavuklarımıza [âşıklarımıza] düşkünüzdür; çocuklarımıza da düşkünüzdür, çünkü onlar bizim kendi eserimizdir. Noksan olanı tamamlamak da hoştur, çünkü bunun üzerine ortaya çıkan bütün, bizim yapıtımız olur. Başkaları üzerindeki güç çok hoş olduğuna göre, akıllı olduğunu düşünmek de hoştur, çünkü pratik akıl bize başkalarının üzerinde bir güç sağlar. (Bilimsel akıl da hoştur, olağanüstü birçok şeyin bilgisidir çünkü.) Yine, birçoğumuz hırslı olduğumuza göre,

107) [Metin belirsiz.]
108) *Poetika*, b. 4, Bkz. 1448b 5-19.
109) *Odysseia*, xvii. 218.

komşularımızın üzerinde güce sahip olmak kadar onları küçük görmenin de hoş olması gerekir. Bir insanın vaktini en iyi yapabileceğini hissettiği şeyler üzerinde harcaması hoştur; tıpkı şairin dediği gibi:

Önünde eğilir,
Her gün o kadar zaman harcar ona,
Aslında en iyi parçasıdır kendinin.[110]

Buna benzer bir biçimde, eğlence, her tür rahatlama ve gülme de
1372a hoş şeyler sınıfına girdiği için, ister insan, ister sözler, isterse edimler olsun, gülünç şeylerin hoş olacağı sonucu çıkar bundan. Gülün şeyleri *Şiir Sanatı*[111] adlı risalede tartıştık.

Hoş şeyler konusunda bu kadar yeter; bunların zıtlarını düşününce ne gibi şeylerin hoş olmadığını kolaylıkla görebiliriz.

Yukarda, insanları başkalarına kötülük yapmaya götüren güdüler verdik; bundan sonra bunu hangi ruh durumlarında yaptıkları v hangi kişilere yaptıkları üzerinde duracağız.

*İnsanlar, bir şeyin yapılabileceğini ve kendileri tarafından ya*pılabileceğini kendileri varsayıyor olmalıdırlar: ya yakalanmadan yapabileceklerini, ya da yakalanırlarsa cezadan kaçabileceklerini cezalandırılsalar bile, zararın kazançlarından veya önem verdikler şeylerden daha küçük olduğunu varsayıyor olmalıdırlar. Görünüşte olanaklılık ve olanaksızlık genel konusu daha sonra ele alınacaktır,[112] çünkü yalnızca adli konuşmayla değil her tür konuşmayla da ilgilidir bu. Fakat burada denilebilir ki, insanlar, güzel söz söyleme yeteneğine ya da pratiğine, veya engin yasa deneyimine, veya çok sayıda dosta, veya çok miktarda paraya sahipseler, cezalandırılmaksızın başkalarına kolaylıkla kötülük yapabileceklerini düşünürler. Saydığımız üstünlüklere kişi olarak sahipseler güvenleri daha da artar: fakat bunlara sahip dostları ya da destekleyicileri, ya da ortakları var ise bunlar olmaksızın da yetinebilirler: böylece hem suçlarını işlerler hem de kaçarlar ve bu suçları işledikleri için cezalandırılmazlar. Kurbanlarıyla ya da kendilerini yargılayacak olan yargıçlarla araları iyiyse, o zaman da kendilerini güvende hisseder

110) [Euripides, *Antiope*'den.]
111) Bugünkü haliyle *Poetika*'da bulunmamaktadır. Aristoteles belki de gülmenin nedenlerini ve koşullarını, kayıp İkinci Kitabında Komediyi ele alırken çözümlemişti.
112) ii, b. 19.

ler. O zaman, kurbanları kendilerini kötülüğe karşı savunma durumunda olmayacaklar, ve dava açmak yerine onlarla anlaşmaya çalışacaklardır; oysa yargıçları, onları sevdikleri için ya cezalarını bağışlayarak ya da hafif cezalar vererek onların yanını tutacaktır. Dış görünüşleri kendilerine karşı yapılacak suçlamalara zıt düşüyorsa, belki de suç işledikleri anlaşılmayacaktır: örneğin, cılız, güçsüz birinin saldırıyla, ya da çirkin ve yoksul bir insanın zinayla suçlanma olasılığı zayıftır. Kamusal ve açık zarar ziyan, yapılması en kolay olanıdır, çünkü hiç kimse onların yapılabileceğini düşünmez ve dolayısıyla önlem almaz. Yaşayan hiçbir insanın yaptığından kuşkulanılmayacak kadar büyük ve korkunç suçlar için de aynı şey geçerlidir: burada da hiçbir önlem alınmamıştır. Çünkü bütün insanlar sıradan saldırılara karşı korurlar kendilerini, tıpkı sıradan hastalıklara karşı korudukları gibi; fakat hiçbiri o güne kadar hiç kimsenin geçirmediği bir hastalığa karşı önlemler almaz. Düşmanınız yoksa, ya da çok sayıda düşmanınız yoksa, o zaman da güvende hissedersiniz kendinizi; hiç düşmanınız yoksa, gözetlenmeyeceğinizi, dolayısıyla da bulunamayacağınızı ümit edersiniz; eğer çok düşmanınız varsa, gözetleneceksinizdir ve dolayısıyla insanlar(113) onlara karşı bir girişimde bulunma tehlikesini göze alamayacağınızı düşünecektir; siz de, hiçbir zaman böyle bir tehlikeye atılmayı göze alamadığınızı işaret ederek suçsuz olduğunuzu savunabilirsiniz. Suçunuzu, işleyiş tarzınızla veya işlediğiniz yerle, ya da bazı uygun düzenlerle gizleyeceğinize de inanabilirsiniz.

Yakalansanız bile yargılanmaktan kurtulacağınızı veya yargıyı erteleteceğinizi ya da yargıçları satın alacağınızı düşünürsünüz: ya da cezaya çarptırılsanız bile zarar ziyanı ödemekten kurtulacağınızı veya en azından bu işi uzun bir süre erteletebileceğinizi düşünürsünüz: ya da o kadar kötü durumdasınızdır ki, kaybedecek hiçbir şeyiniz yoktur. Kötülük yaparak elde edeceğiniz kazancın, büyük veya kesin ya da yakın olduğunu, cezanın küçük veya belirsiz ya da uzak olduğunu sanabilirsiniz. Elde edilecek yarar, olası her- 1372b
hangi bir cezadan büyük de olabilir: genel görüşe göre, despotik iktidar durumunda olduğu gibi. İşlediğiniz suçların, size sağlam kazanç getirdiğini, bunların karşılığındaki cezanınsa kötü adlarla anılmaktan başka bir şey olmadığını düşünebilirsiniz. Ya da bunun tersi bir düşünce sizi çekebilir: suçlarınız size bir miktar saygınlık getirebilir (böylece, diyelim, Zeno gibi ananızdan ya da babanızdan öç alabilirsiniz)(114) oysa ceza, bir para cezasına, ya da sürgüne

113) Yani, haksızlığa uğrayanlar.
114) [Bu insan ve olay üzerine hiçbir şey bilinmiyor.]

veya bu tür bir şeye varabilir. İnsanlar bu nedenlerden ya da duygulardan herhangi biriyle başkalarına kötülük yapmaya itilebilir; fakat hiç kimse her ikisince değil – oldukça zıt karakterde insanları etkileyebilir bunlar. O güne kadar yakalanmamış olmanız ya da cezalandırılmamış olmanız kışkırtabilir sizi; ya da çok kere denemişsinizdir de başarısız olmuşsunuzdur; çünkü savaşta olduğu gibi suçta da savaşımdan vazgeçmeyi her zaman reddedecek insanlar vardır. Zevki hemen, acıyıysa daha sonra duyabilirsiniz; ya da kazancı hemen, kaybıysa daha sonra. Zayıf iradeli kişileri çeken de budur işte – irade zayıflığı, arzulanacak bütün nesnelerle ilgili olarak gösterilebilir. Bunun tersine –kendilerine hâkim olan, akıllı kimselerde olduğu gibi– zevk ve kazanç daha sonra gelir ve daha uzun sürerken, acının ve kaybın hemen olması sizi çekebilir. Suçunuzu rastlantı, zorunluluk, doğal nedenler ya da alışkanlık yüzünden olmuş gibi gösterebileceğinizi hissedersiniz: hani, genel olarak söylersek, gerçekten kötülük yapmış olmaktan çok, istemiş de doğruluk yapamamışsınız gibi. Başka insanların sizi tarafsız bir biçimde yargılayacağına güvenebilirsiniz. Gereksinim içinde olmak sizi kışkırtmış olabilir: bu da yoksul insanların yaptığı gibi gerekli şeyleri istiyorsunuz, ya da zengin kimseler gibi lüks şeyler istiyorsunuz anlamına gelir. İyi bir ününüz olması sizi cesaretlendirmiş olabilir, çünkü bu sizden kuşkulanılmasını önleyecektir: ya da kötü bir ününüz olması da sizi cesaretlendirebilir, o zaman da ne yaparsanız yapın daha da kötüleştiremezsiniz bu ünü.

İşte bütün bu saydıklarımız, başkalarına kötülük yapma girişiminde, insanların içinde bulunduğu çeşitli ruh halleridir. Kendisine kötülük yapılan kişinin türü ve kötülük yapma yolları üzerinde daha sonra düşünülmelidir. Kendisine kötülük yapılan kişiler, kötülük yapanın istediği şeye sahip olanlardır; bu şey, gereksinimler ya da lüks şeyler ve hoşlanılan nesneler olabilir. Kötülük yapan kişinin kurbanları uzakta ya da hemen el altında olabilir. Yakındalarsa, alacağı şeyi çabucak elde ederler; uzaktalarsa, öc alma yavaştır: Kartacalıları yağmalayan kişilerin düşündüğü gibi. Önemli ve dikkatli değil de, başkalarına güvenen insanlar olabilir bunlar, çünkü bu tür kişileri kandırmak kolaydır. Ya da suçluyu mahkemeye verecek gücü, çabayı gösteremeyen çok rahat insanlar olabilir. Ya da para konularında kavga edemeyen duygulu insanlar olabilir. Ya da o zamana kadar birçok kimsenin kendisine kötülük yaptığı, ama yargılanmadığı kimseler olabilir; bu tür insanlar, hiç kuşkunuz olmasın, atasözündeki "Mysialı av"dır.[115] Ya da daha önce kendileri-

115) Yani kolay bir av. (Mysia, Çanakkale bölgesinin tarihteki eski adı –Ç.N.)

ne kötülük ya hiç yapılmamış ya da pek çok kez yapılmış kişilerdir; her iki durumda da önlem almazlar bunlar; kendilerine daha önce hiç kötülük yapılmamışsa, bundan sonra da asla yapılmayacağını sanırlar, biçok kez kötülük yapılmışsa bunun bir daha olmayacağını düşünürler. Ya da geçmişte kişiliğine saldırılmış veya gelecekte saldırıya açık olan kişilerdir: mahkemeye gidemeyecek kadar yargıçlardan korkarlar, ya da gitseler bile davalarını kazanamazlar: herkesin nefretini kazanmış ya da kimselerin tutmadığı insanlar için geçerlidir bu. Bir başka olası kurban sınıfı da, kendileri- 1373a
ni kötülük yapanların, kendilerine ya da atalarına ya da sevdiklerine, bizzat ya da ataları veya arkadaşları tarafından kötü davrandığını ya da davranmak istediğini ileri sürdükleri kişilerdir; atasözüne göre, 'günahkârlık bir vesileye bakar'. Bir insan düşmanlarına kötülük yapabilir, hoş bir şeydir bu çünkü; aynı şekilde dostlarına kötülük yapabilir, çünkü kolaydır bu. Daha sonra, hiç dostu olmayanlar ya da konuşma yeteneğinden ve iş görme yetisinden yoksun olanlar vardır; bunlar da ya mahkemeye verme girişiminde bulunmaz ya da uzlaşırlar, ya da mahkemeye verseler bile davalarını kaybederler. Yargılama ya da zarar ziyan için boşa vakit geçirmeyi yeğlemeyenler de vardır, yabancılar ya da küçük çiftçiler gibi; azıcık bir şeye razı olurlar ve vazgeçmeye her zaman hazırdırlar. Kendileri de ya sık sık, ya da şimdi kendilerine yapıldığı gibi, başkalarına kötülük yapmış kimseler de vardır – çünkü, kendilerinin başkalarına sık sık yaptığı kötülüğün, bu insanlara yapılırsa kötülük sayılmayacağı sanılır: örneğin, başkalarına şiddetle saldırmaya alışkın bir insana saldırırsınız. Başkalarına kötülük yapmış, ya da yapmayı düşünmüş, ya da düşünen, ya da bunu yapabilecek insanlar için de aynı şey; bu gibi insanlara kötülük yapmada güzel ve hoş bir yan vardır, sanki hiçbir kötülük yapılmamış gibi gelir insana. Aynı zamanda, kendilerine kötülük yapmakla, dostlarımızı, hayranlık duyduğumuz ya da sevdiğimiz kimseleri, ya da ustalarımızı, ya da genellikle yaşamda kendilerini örnek aldığımız kimseleri sevindireceğimiz insanlar vardır. Yine kötülük yapabileceğimiz, ama haklı davranışta bulunduğumuzdan emin olabileceğimiz kimseler vardır. Bir de kendilerinden bir şikâyetimiz olmuş ya da daha önce aramızda bir anlaşmazlık bulunan kimseler vardır: Kalippos'un Dione'ye davranışında olduğu gibi:(116) burada da sanki hiçbir kötülük yapılmamış gibi gelir insana. Bir de, biz kendilerine

116) [Platon'un dostu olan Dione, Sicilya'yı yaşlı Dionysios'un zorbalığından kurtardı ve Platon'un yardımıyla ideal bir devlet kurma girişiminde bulundu. İ.Ö. 354'te eski arkadaşı ve ortağı Kalippos tarafından öldürüldü.]

kötülük yapamasak, başkalarının kötülük yapmak üzere olduğu kimseler vardır, çünkü burada konuyu uzun uzun düşünmeye zamanımız olmadığını hissederiz. Aenesidemos'un[117] 'cottabus'[118] ödülünü, bir kasabayı henüz köle etmiş olan Gelon'a[119] bunun için gönderdiği söylenir, çünkü Gelon oraya önce varmış ve kendisinden önce davranmıştır. Aynı zamanda kendilerine kötülük yapmakla birçok doğru iş yapabileceğimiz kimseler vardır; çünkü o zaman yapılmış olan zararı kolayca giderebileceğimizi hissederiz. Tıpkı Tesalyalı İason'un,[120] birçok haklı iş yapabilmek için bazı haksız şeyler yapmanın bir görev olduğunu söyleyişi gibi.

Başkalarına yapılan kötülük türleri arasında evrensel ya da en azından ortak olanlar vardır: insan bunları yaptığı için bağışlanmayı bekler. Bir de kolaylıkla gizlenebilenler vardır, yenecek şeyler gibi kolayca tüketilebilen şeylerle, ya biçimi, rengi ya da karışımı kolaylıkla değiştirilebilen şeylerle, ya da nereye olursa olsun kolayca saklanabilen şeylerle ilgili olanlar – köşe bucağa gizleyebileceğiniz taşınabilir şeyler, ya da sizde zaten çok sayıda bulunan ve kimsenin ayırdedemeyeceği şeylere benzeyenler. Bir de kurbanın utanç yüzünden açığa vuramadığı kötülük türleri vardır: ev halkından kadınların, kendisinin ya da oğullarının namusuna yapılmış saldırılar gibi. Aynı zamanda, herhangi bir kimseyi mahkemeye verdiğinizde sizi kavgadan, davalaşmadan hoşlanan biri gibi gösterecek şeyler vardır – ufak tefek kötülükler ya da insanların genellikle bağışlandığı türden kötülükler.

İnsanların hangi koşullar altında başkalarına kötülük yaptığının, hangi türden kötülükler yaptığının, bunları hangi türden insanlara yaptığının ve hangi nedenlerle yaptığının oldukça eksiksiz bir listesini vermiş bulunuyoruz yukarda.

1373b Şimdi de haklı ve haksız eylemlerin tam bir sınıflandırmasını yapmanın zamanı. Bunların iki tür yasaya, bir de iki tür kişiye göre tanımlandıklarını görmekle başlayabiliriz. İki tür yasa derken özel yasayı ve evrensel yasayı kastediyorum.[121] Özel yasa, her topluluğun kendi koyduğu ve kendi üyelerine uyguladığı yasadır: bunların bir kısmı yazılı, bir kısmı değildir. Evrensel yasa doğanın yasasıdır. Çünkü herkesin bir dereceye kadar sezdiği gibi, gerçekten de

117) [Leontin Tiranı.]
118) [Bir Sicilya oyunu; ödülü yumurta, pasta ve şekerleme armağanı idi.]
119) [Syrakusa Tiranı.]
120) [Pherai'lı İason, 4. yüzyılda Tesalya'nın yöneticisi.]
121) [Bkz. 1368a 8 vd.]

bütün insanları, hatta birbiriyle birlikteliği ve anlaşması olmayanları bile bağlayan bir doğal adalet ve adaletsizlik vardır. Sophokles'in Antigone'sinin, Polyneikes'in gömülmesinin yasağa karşı doğru bir eylem olduğunu söylerken açıkça kastettiği şey budur: bunun doğaya göre doğru bir iş olduğunu kastediyor.

Bugün ya da dün değil,
Ebediyen yaşıyor: hiç kimse bilemez ne zaman doğduğunu.[121]

Empedokles de, bize hiçbir canlı varlığı öldürmememizi emrederken, bunu yapmanın bazı kimselere doğru gelmediğini, bazı kimseler için de haksız olduğunu söylüyor:

Hayır, ama, her şeyi kucaklayan bir yasa, gökler boyunca
Hiç kesiksiz uzanır, ve toprağın sonsuzluğu üzerinde.[122]

Ve Messenia Söylevinde Alkidamas'ın[124] dediği gibi...

Yapmamız ve yapmamamız gereken eylemler de, ya tüm topluluğu ya da onun üyelerinden bazılarını etkileyenler olarak ikiye ayrılmıştır. Bu bakış açısından, haklı ya da haksız işleri bu iki yoldan birinde yapabiliriz – belli bir kişiye, ya da topluluğa karşı. Zinadan ya da namusa saldırıdan suçlu olan insan belli bir kişiye kötülük yapıyordur; orduya katılmaktan kaçan insansa topluluğa kötülük yapıyordur.

Böylece bütün bir haksız eylemler sınıfı, topluluğu etkileyenler ile bir ya da daha çok kişiyi etkileyenler olmak üzere iki sınıfa ayrılabilir. Daha fazla ilerlemeden önce, 'kötülük yapılmanın' ne demek olduğunu kendi kendimize anımsatacağız. 'Bir kötülük yapma'nın kasıtlı olması gerektiği konusunda anlaştığımıza göre,[125] 'kötülük yapılma'nın da size bir kişi tarafından *bilerek, kasten* yapılmış bir zararı içermesi gerekecektir. Kötülüğün yapılabilmesi için, bir insanın (1) gerçekten bir zarara uğraması, (2) bundan kendi iradesi dışında acı çekmesi gerekir. Zararın çeşitli olası biçimleri, bundan önce, iyilikleri ve kötülükleri ayrı ayrı tartışırken[126] açıkça anlatılmıştı. Ayrıca, istemli eylemin, o işi yapanın ne yaptığını bildiği bir eylem olduğunu görmüştük.[127] Şimdi de her suçlamanın, ya

122) Sophokles, *Antigone*, 456-457.
123) [5. yüzyıl doğa filozofu Empedokles'ten.]
124) [5. yüzyıl sofisti ve söylevcisi] Alkidamas'ın sözleri, yorumculara göre şöyleydi, 'Tanrı herkesi özgür bırakmıştır; Doğa hiç kimseyi köle yapmamıştır.'...
125) i, b. 10.
126) i, b. 6.
127) i, b. 10.

topluluğu ya da herhangi bir kimseyi etkileyen bir eylem hakkında olması gerektiğini görüyoruz. Eylemin yapıcısının, ya eylemi anlaması ve kasıtlı olması ya da anlamaması ve kasıtlı olmaması gerekir. İlk durumda, eylemi ya özgür seçimiyle ya da hırstan, tutkuyla yapıyor olması gerekir. (Öfkeyi, tutkulardan söz ederken tartışacağız,[128] suç nedenleri ve suçlunun ruhsal durumu daha önce[129] tartışılmıştı.) İmdi bir insanın çoğu kez bir işi kabul ettiği, ama davacının o işe yakıştırdığı adı[130] veya o adın ima ettiği gerçekleri kabul etmediği olur. Bir şeyi aldığını, ama onu 'çalmadığını'; birine ilk kez vurduğunu, ama 'saldırı'da bulunmadığını; bir kadınla cinsel ilişkide bulunduğunu, ama 'zina' yapmadığını; hırsızlıktan suçlu olduğunu, ama çaldığı şey kutsal bir şey olmadığı için 'kutsal şeye karşı saygısızlık' etmediğini; bir hakka el uzattığını, ama 'Devlet mülküne el uzatmadığını'; düşmanla bağlantıları olduğunu, ama 'ihanet'ten suçlu olmadığını ileri sürer. Dolayısıyla burada amacımız, bir insanın ister suçluluğunu, isterse suçsuzluğunu saptamak olsun, davamızda adaleti açıkça ortaya koyacaksak, hırsızlık, zulüm, zina olan şeyi olmayandan ayırabilmemiz gerekir. Bir insana karşı bu suçlamaların yapıldığı her yerde, soru, onun ceza gerektiren bir kusurdan suçlu olup olmadığıdır. Günahkârlığı ve ceza gerektiren suçu oluşturan şey kasıtlı amaçtır, 'saldırı' ve 'hırsızlık' gibi adlarsa eylemin kendisi kadar kasıtlı amacı da gerektirir. Bir vuruş her zaman 'saldırı' demek değildir, ancak vurulan adama kötü davranmak ya da vuranın kendisini hoşnut etmek gibi amaçlarla yapıldığında saldırı olur. Sahibinin bilgisi olmadan bir şeyi almak her zaman 'hırsızlık' demek değildir, ancak saklamak ve sahibini zarara uğratmak niyetiyle alındığında 'hırsızlık' olur. Bütün öteki suçlamalarda da buna benzer şeyler vardır.

Başkalarına karşı iki tür doğru ve yanlış davranış olduğunu gördük, biri yazılı emirlerle, ötekiyse yazılı olmayan emirlerle. Şimdi hakkında yasanın söyleyeceği şeyler olan türü tartışmaktayız. Öteki türünün kendisi iki çeşittir. İlki, kuraldışı iyilik ya da kötülükten kaynaklanan, ve buna göre de kınama ve onur kaybıyla, veya övgü ve onur artımıyla ve nişanlarla karşılanan davranıştır: örneğin, bize iyilik yapanlara gönül borcu, iyiliğe karşı verme, dostlarımıza yardıma hazır olma ve buna benzer şeyler. İkinci tür, bir topluluğun yazılı ceza yasalarındaki noksanlıkları karşılar. Hakkaniyet dediğimiz şey budur; insanlar buna haklı olarak bakar; ger-

128) ii, b. 2.
129) i, b. 11 ve 12.
130) ...ileri sürülen suçun, uygun bir ceza isteğiyle, belirlenmesi ya da tanımlanması.

şekle, yazılı yasanın ötesine geçen bir adalet türüdür. Varlığı yasa koyucu tarafından kısmen tasarlanmış, kısmen tasarlanmamıştır; bazı şeyleri tanımlayamadıklarını, ve aslında genellikle geçerli olan şey her zaman geçerliymiş gibi yasa yapmak zorunda kaldıklarını anladıkları hallerde; ya da yara açmakta kullanılan silahların türleri ve büyüklükleri gibi sayısız olası durumun bulunması nedeniyle eksiksiz olmanın kolay olmadığı –bunların tam bir listesini çıkarmaya bir ömür yetmez– durumlarda ise tasarlanmıştır. O zaman, kesin bir ifade olanaksız, ama yasa çıkarmak zorunluysa, yasa kapsamlı terimlerle yazılmalıdır; böylece, bir insan bir başka insana vurmak için elini kaldırdığında ya da gerçekten vurduğunda elinde bir yüzükten başka bir şey yoksa, yasada yazılı sözlere göre cezayı gerektiren bir işten suçlu olacaktır; ama gerçekte suçsuzdur, onun böyle olduğunu bildiren şeyse hakkaniyettir. Hakkaniyetin bu tanımından, hangi tür eylemlerin, hangi tür kişilerin haklı ya da tersi olduğu açıktır. Hakkaniyet, bağışlanabilir eylemlere uygulanmalıdır; ve bize bir yandan cezayı gerektiren eylemlerle, öte yandan yargılama hataları ya da talihsizlikler, kazalar arasında ayrım yaptırabilmelidir. (Bir 'talihsizlik', beklenilmeyen sonuçları olan, ahlaki kötülüğe bağlı olmayan bir iştir; bir 'yargılama hatası' ise beklenebilir sonuçları olmuş olan ve yine ahlaki kötülüğe bağlı olmayan bir iştir; 'cezayı gerektiren bir iş', beklenebilecek sonuçları olmuş olan, ama ahlaki bir kötülüğe bağlı olan bir iştir, çünkü azgın isteklerimizin bize esinlediği bütün eylemlerin kaynağıdır.) Hakkaniyet, insan doğasının zayıflığına karşı merhametli olmamızı; yasalardan çok onu yapmış olan insanları, o insanın ne söylediğinden çok neyi kastettiğini düşünmeyi; ve sanığın eylemleri üzerinde niyetleri kadar fazla durmamayı; ya da şu veya bu ayrıntı üzerinde olayın hikâyesi kadar durmamayı; bir adamın şu anda ne olduğunu değil, her zaman ya da genellikle ne olduğunu sormayı emreder. Zararlardan çok yararları, verilen yararlardan çok elde edilen yararları anımsamayı; bize karşı kötü davranıldığı anda sabırlı olmayı; bir anlaşmazlığı güç yoluyla değil karşılıklı konuşmayı çözmeyi; dava açma yerine hakeme başvurmayı yeğlemeyi emreder – çünkü hakem bir davada hakkaniyetle hareket eder, yargıçsa, kesin yasayla; hakemlik, hakkaniyet için bütün gücü kullanma gibi açık bir amaçla icat edilmiştir.

Yukarda söylediklerimiz hakkaniyetin doğası hakkında yeterli bir açıklama olarak alınabilir.

Başkalarına yapılan iki kötü işten daha kötü olanı, daha kötü olan eğilimin kışkırttığıdır. Dolayısıyla en önemsiz işler, en kötü olanlar olabilir; örneğin, Kallistratos, Melanopus'u, tapınak yapıcılarını üç kutsal yarım-obol dolandırmakla suçlanmıştı.(131) Bunun tersi, doğru işler için geçerlidir. Burada daha büyük olan, potansiyel olarak daha küçüğün içindedir de ondan: üç kutsal yarım-obol çalmış olan bir insanın işlemekten çekineceği hiçbir suç yoktur. Bununla birlikte bazan daha kötü olan iş bu şekilde değil de yaptığı daha büyük zararla saptanır. Ya da verilecek ceza yeteri kadar şiddetli olmayabilir; ya da yapılan zararın düzeltilmesi olanaksız olabilir – savunulması güç hatta umutsuz bir suçtur bu;(132) ya da zarara uğrayan, kendisine zarar vereni yasal yollardan cezalandıramayabilir, zararın ödenmesini olanaksızlaştıran bir durumdur bu, çünkü yasal cezalandırma ve dövme uygun bir çaredir. Ya da yine, yapılan kötülükten acı duyan insan kendisini korkunç bir şekilde cezalandırmış olabilir; o zaman kötülüğü yapan kişinin hakettiği gibi çok daha korkunç bir ceza alması gerekir. Örneğin Sophokles(133) kendisine yapılan saldırı yüzünden boğazını kesmiş olan Euktemon'a kefaret olarak ceza isterken, kurbanın kendi kendisine verdiği cezadan daha hafif bir ceza vermezdim, demişti. Yine, bir insan işlediği suçu işleyecek bir insansa, ya tek insansa ya da hemen hemen tek insansa suçu daha kötüdür: ya da aynı ciddi suçu aynı şekilde ilk defa işlememişse; ya da işlediği suç, benzeri suçların önlenmesi ve cezalandırılması için önlemler düşünmeye ve bulmaya yol açmışsa – Argos'ta, işlediği bir suç adına yeni yasa yapılmış ve cezalandırılmış olan bir adam; ya da adlarına cezaevi yapılmış olanlar örnek gösterilebilir buna; ya da bir suç özellikle vahşice veya özellikle kasten yapılmışsa; ya da suçun öyküsü, acımadan çok korku uyandırıyorsa. Bu suçu retorik yönünden daha etkili olarak ifade edebileceğimiz şu yollar da vardır: Sanık, yeminler, söz vermeler, ya da devletler arasında kız alıp verme hakkı gibi bir değil birçok kutsal yükümlülükleri dikkate almamış ve çiğnemiştir – burada suç daha kötüdür, çünkü birçok suçtan oluşmuştur; suç, suçluların cezalandırıldığı yerde işlenmiştir, örneğin, yalan yere yemin edenlerin yaptığı gibi. Yargı salonunda suç işleyen bir adamın her yerde suç işleyeceği ileri sürülür. Bundan başka, kötü edim, onu yapan kişiyi

131) [Kallistratos için 1364a 21'in notuna bakınız. Melanopus politik bir rakipti; burada ileri sürülen suçlamanın tam olarak ne olduğu bilinmemektedir.] (Obol, eski bir Yunan gümüş sikkesi –Ç.N.)

132) Ya da, 'gerekli ceza güç ya da olanaksız olduğu için'.

133) [Tragedya yazarı olan değil, Peloponez savaşının bitiminden sonraki yıllarda öne çıkmış bir devlet adamı ve hatip. Burada anlatılan olay bilinmiyor.]

...l bir utanca sokan, bu yolla kendisine iyiliği dokunanlara da kö...ük ettiği iştir –çünkü onlara yalnızca zarar vermiş olmakla kal...ayıp onların iyilik yapmasını da önleyerek birden fazla kötülük ...pmıştır; adaletin yazılı olmayan yasalarını çiğnemek de kötü...imdir– daha iyi türden bir insan, dürüst olmaya zorlanmaksızın ...rüst olacaktır, ve yazılı olmayan yasalar kuvvete dayanmazken, ...zılı yasalar kuvvete dayanacaktır. Bununla birlikte başka türlü ... tartışılabilir bu: yazılı yasaları çiğneme suçunun daha kötü ol...ğu ileri sürülebilir, çünkü karşılığında korkunç cezalar saptan...ş suçları işleyen insan, hiç ceza saptanmamış suçları gözünü ...rpmadan işleyecektir. – Suç eylemlerinin karşılaştırmalı kötülüğü ...n bu kadar yeter.

15 ...knik olmayan' yollar(134) denilen inandırma yolları da vardır; ...ndi hızlı bir şekilde bunları gözden geçirmemiz gerekiyor, çünkü ...nlar adli söylevlerde özellikle karakteristiktir. Beş tanedir bun...r: yasalar, tanıklıklar, anlaşmalar, işkenceler, yeminler.

Öyleyse önce yasaları ele alalım ve bunların inandırmada ve ...ydırmada, suçlamada ve savunmada nasıl kullanıldıklarını göre...n. Eğer yazılı yasa bizim davamıza karşı şeyler söylüyorsa, ...z(135) mutlaka evrensel yasaya başvurmalı ve onun daha büyük ...kkaniyetinde ve adaletinde direnmeliyiz. Jüri üyesinin 'Kararımı ...ndi dürüst kanıma göre vereceğim' yemininin, o insanın yalnızca ...zılı yasanın metnine uymayacağı anlamına geldiğini ileri sürme...iyiz. Hakkaniyet ilkelerinin devamlı ve değişmez olduğunu, ev...nsel yasanın da değişmediğini, çünkü doğanın yasası olduğunu, ...ysa yazılı yasaların sık sık değiştiğini inatla ileri sürmeliyiz. ...phokles'in *Antigone*'sinde dizelerin taşıdığı anlam budur: Anti...one, erkek kardeşini gömmekle, yazılı olmayan yasayı değil Kre...n'un yasasını çiğnediğini ileri sürer:

Onlar bugün ya da dün değil, 137
Ebediyen yaşarlar: <kimse bilemez ne zaman doğduklarını.>
Herhangi bir insanın öfkesinden korkmam,
<Ve yiğit Tanrıların gazabından,> bunlara karşı çıktığım için.(136)

134) Bkz. yukarıda b. 2.

135) Burada ve daha aşağıda 'biz' genel anlamda alınmalıdır. Doğrusu şöyle olabilirdi, 'onun davasına karşı bir şey söylüyorsa, davacı mutlaka... meli ve ileri sürmeli vb. Başka yerlerde 'siz' için de aynı şey: örneğin, 1372 a,b.

136) Sophokles, *Antigone*, 456.

Gerçek adaletin doğru ve yararlı olduğunu, sahte adaletin ve sonuç olarak da yasanın gerçek amacını yerine getirmediği için yazılı yasanın böyle olmadığını ileri sürebiliriz. Ya da adaletin gümüşe benzediğini, gerçeği sahtesinden ayırılacaksa yargıçlarca değer biçilmesi gerektiğini. Ya da bir insan ne kadar iyiyse, yazılı yasadan çok doğal yasayı o kadar izleyeceğini, ona o kadar dayanacağını. Ya da kimbilir belki de söz konusu yasanın son derece saygın bir başka yasayla, hatta kendisiyle çeliştiğini. Örneğin, bir yasa bütün sözleşmelerin bağlayıcı olacağını söyleyebilir, oysa bir başkası yasadışı sözleşmeler yapmamızı yasaklayabilir. Ya da bir yasa iki anlamlıysa onu evirip çevirir, adalet ve kullanım çıkarlarına hangi yapının uyduğunu düşünür, daha sonra da ona öyle bakmaya başlarız. Ya da yasa hâlâ var olmasına karşın, ona karşılık olan durum geçmişse, halen yoksa, bunu kanıtlamak için elimizden geleni yapmalı ve yasayla bu yoldan savaşmalıyız. Bununla birlikte yazılı yasa davamızı destekliyorsa, 'kararımı dürüst kanıma göre vereceğim' yemininin, yargıçlara yasaya karşı bir karar verdirmek anlamına gelmediğini, yasanın gerçekten ne anlama geldiğini yanlış anlıyorlarsa, onları yalan yere yemin suçu işlemekten kurtarmak anlamına geldiğini inatla ileri sürmeliyiz. Ya da hiç kimsenin mutlak olarak iyi olanı değil, fakat herkesin kendisi için iyi olanı seçtiğini.(137) Ya da yasaları kullanmamanın, hiç yasaya sahip olmamak kadar kötü olduğunu. Öteki sanatlarda olduğu gibi doktordan daha akıllı olmaya çalışmanın işe yaramadığını: çünkü doktorun hatalarının getireceği zararların, yetkelere boyun eğmeme alışkanlığına yakalanmaktan daha küçük olacağını. Ya da yasalardan daha akıllı olmaya çalışmanın, en iyileri olarak kabul edilen yasa kitaplarınca yasaklanmış şeyden başka bir şey olmadığını. – Yasalarla ilgili olarak yukardaki tartışma yeterlidir sanırım.

Tanıklara gelince, bunlar iki türdür, eski ve yeni; bu sonuncuların da, yine, duruşma risklerinde payları olabilir de, olmayabilir de. 'Eski' tanıklarla, yargıları hepimizce bilinen şairleri ve bütün öteki saygın kimseleri kastediyorum. Örneğin Atinalılar Salamis konusunda bir tanık olarak Homeros'a başvurdular;(138) Tenedoslular da, bu yakınlarda, Sigeum halkıyla anlaşmazlıkları konusunda Korinthos'lu Periandros'a(139) başvurdular; Kleophon'sa(140) Kritias'a

137) Yani, ...ve bizim için yapılmış olan yazılı yasalarımızın soyut yetkinlik idealine ulaşamayacağını, olsa olsa bize daha çok uyduklarını.

138) [Megara'dan Salamis'in sahibi olarak eski haklarını isterken. *İlyada*'nın B 557-58. dizeleri eski çağlarda çoğu kez Atinalıların yaptığı ekleme olarak bilinirdi.]

139) [İ.Ö. 7. yüzyılda ünlü Korinthos tiranı. Sözü geçen olay bilinmiyor.]

140) [Kleophon ve Kritias, Peloponez savaşı sonunda karşıt partilerin liderleri.]

yönelttiği suçlamayı, Solon'un ağıtsal dizelerinden alıntılarla destekleyerek Kritias ailesinde disiplinin uzun süredir gevşemiş olduğunu ileri sürdü, yoksa Solon aşağıdaki dizelerini hiç yazmazdı:

Kendine dua et, kızıl saçlı Kritias'ın, babası ne emrediyorsa
onu yaptığını söyle.[141]

Bu tanıklar geçmiş olaylarla ilgilidir. Gelecekteki olaylara gelince gelecekten haber veren kişilere de başvuracağız: örneğin Themistokles[142] düşman donanmasıyla çarpışmasının nedeni olarak 'ağaç duvar' hakkındaki kehanetten söz etti. Ayrıca, atasözleri, söylenmiş olduğu gibi,[143] bir kanıt biçimidir. Örneğin birisine yaşlı bir insandan dost edinmemesini ısrarla söylemek istiyorsanız şu atasözüne başvurursunuz: 1376a

Yaşlı bir adama asla şefkat gösterme.

Ya da babaları ortadan kaldırmış birisine oğulları da ortadan kaldırması gerektiğini anlatmak istiyorsanız, şu atasözünü söylersiniz:

Kim ki babayı öldürür de intikam alması için oğullarını
sağ bırakır, delinin biridir.[144]

'Yeni' tanıklar, tartışmalı herhangi bir konu üzerine fikirlerini bildirmiş olan tanınmış kimselerdir: bu tür fikirler aynı nokta üzerinde daha sonraki tartışmacılar için kullanışlı desteklerdir: örneğin Eubulos[145] mahkemelerde Khares'e karşı, Platon'un[146] Arkhibios'a[147] verdiği cevabı kullanmıştır: 'Bir insanın alçak olduğunu kabul etmek bu memlekette bilinen bir âdet oldu.' Bir de, kanıtlarının sahte olduğu resmen bildirilirse, kendileri de cezalandırılacak tanıklar vardır. Bunlar, bir eylemin yapılıp yapılmadığına, herhangi bir şeyin o olup olmadığına ilişkin geçerli kanıtlardır; bir eylemin

141) [6. yüzyıl Atinalı devlet adamı ve mersiye şairi Solon'dan.]
142) Herodotos, viii, 141, 143. [Sözü geçen çarpışma, Themistokles'in Yunan donanmasına kumanda ettiği Salamis savaşıydı.]
143) Görünüşte genel bir ifade. Ya da belki de (krş. *Poetika*, 1454a 25) 'atasözleri belirtilen anlamda kanıttır', yani geleceğin kanıtı. Fakat bu Yunan deyişi genellikle 1395b 5'te taşıdığı anlamdadır.
144) [Eski bir destan olan Stasınus'un *Kypria*'sından.]
145) [4. yüzyıldan tanınmış Atinalı devlet adamı. Burada sözü geçen olay hakkında bir şey bilinmiyor.]
146) [Filozof Platon ya da Aristophanes'in çağdaşı komedi şairi olabilir.]
147) [Kim olduğu bilinmiyor.]

niteliği, onun haklı ya da haksız oluşu, yararlı ya da zararlı oluşu konusunda geçerli tanıklar değildirler. Bu tür *nitelik* sorunlarında tarafsız kimselerin fikri son derece güvenilirdir. Hepsinden daha güveniliri de 'eski' tanıklardır, çünkü bunlar aldatılamazlar.

Tanıkların kanıtları üzerinde dururken, şunlar da yararlı fikirlerdir. Sizin yanınızı tutacak tanıdığınız yoksa, yargıçların olası olandan bir karara varması gerektiğini ileri sürebilirsiniz; 'insanın dürüst kanısına uygun olarak bir karar vermesi' budur; olasılıklar mahkemeyi yanlış yola sürüklemek için rüşvet olarak verilemez; ve olasılıklar hiçbir zaman yalan yere yemin olarak suçlanamaz. Eğer sizin tanıdığınız *var* da öteki adamın yoksa, olasılıkların duruşmaya sokulamayacağını, her iki tarafın da tanık kanıtı olmaksızın yapabileceğini, gerekiyorsa her iki tarafça ileri sürülmüş özürlerin birbirini dengeleyebileceğini ileri sürebilirsiniz.

Tanıkların kanıtı ya kendimize ya da karşıtımıza; ya olaya ait sorulara ya da kişisel karakterde sorulara dönük olabilir; bunun içindir ki, besbelli, yararlı kanıtlar konusunda kaybımız hiçbir zaman kayıp sayılmayacaktır. Çünkü davamızı destekleyen ya da karşıtımızın davasını çürüten olgu kanıtlarımız yoksa, en azından, her zaman kendi değerimizi ya da karşıtımızın değersizliğini doğrulayacak kanıtlar bulabiliriz. Bir tanık hakkında diğer düşünceleri –onun bir dost, bir düşman ya da tarafsız olduğu, iyi, kötü ya da önemsiz bir üne sahip olduğu, ve buna benzer diğer ayrımlar– bilinen retorik tanıtlar için kullandığımız genel çizgiler üzerine oturtmamız gerekir.(148)

Sözleşmelerle ilgili olarak kanıt, bunların önemini ya da güvenilirliğini artıracak ya da azaltacak şekilde kullanılabilir; eğer bizim
1376b lehimize bir şeyler söylüyorlarsa her ikisini de artırmaya, karşıtımızın lehine şeyler söylüyorsa azaltmaya çalışırız. İmdi, sözleşmelerin güvenilirliğinin doğrulanması ya da bozulması için gereken işlem, tanıklıklarla ilgili işlemin aynıdır, çünkü sözleşmelere verilecek güvenilirlik, onları imzalamış olanların ya da onları koruyanların karakterine bağlıdır. Sözleşmenin gerçek olduğu kabul edilir edilmez, eğer davamıza destek oluyorsa, onun önemi üzerinde ısrarlı olmalıyız. Bir sözleşmenin, özel ve sınırlı bir türden de olsa, bir yasa olduğunu, sözleşmeler elbette yasayı bağlayıcı yapmazsa da, yasanın herhangi bir yasal sözleşmeyi bağlayıcı yaptığını, ve yasanın kendisinin bir bütün olarak bir tür sözleşme olduğunu, öyle ki bir sözleşmeyi önemsemeyen ya da tanımayan bir kişinin yasanın kendisinin tanımadığını ileri sürebiliriz. Dahası, çoğu iş ilişki-

148) *'Enthymemes'* [örtük tasımlar –Ç.N.]: bkz. ii, b. 23.

leri –yani istemli olan ilişkiler– sözleşmelerle düzenlenir, ve eğer bunlar bağlayıcılık gücünü yitirirse, insan ilişkileri ortadan kalkar. Bu türden başka kanıtlar bulmak için daha derinlere inmemize gerek yok. Bununla birlikte, sözleşmeler bizim aleyhimize, karşıtımızın lehine şeyler söylüyorsa, ilk planda, bizim aleyhimize olan yasaya karşı çıkmada kullanabileceğimiz kanıtlar uygundur. Kendimizi, çıkarılması bile bir hata olmuş olan kötü bir yasaya uymak zorunda görmeyiz: Kötü ve yanlış bir sözleşmeye uymak zorunda olduğumuzu varsaymaksa, gülünçtür. Yine, hakem olarak bir yargıcın görevinin, neyin haklı olduğuna karar vermek olduğunu, dolayısıyla şu ya da bu belgenin ne demeye geldiğini değil, adaletin nerede olduğunu sorması gerektiğini ileri sürebiliriz. Hile ya da güç yoluyla adaleti saptırmanın olanaksız olduğunu, çünkü onun doğaya dayandığını, ama sözleşmede bir tarafın hile ya da gücün kurbanı olabileceğini ileri sürebiliriz. Bundan başka, sözleşmenin ya evrensel yasaya ya da ülkemizin veya bir başka ülkenin herhangi bir yazılı yasasına karşı gelip gelmediğini, aynı zamanda, önceki ya da sonraki bir başka sözleşmeyle çelişip çelişmediğini görmemiz gerekir; sonrakinin bağlayıcı sözleşme olduğunu, ya da öncekinin doğru, sonrakininse hileli olduğunu ileri sürebiliriz – durumumuza hangisi uyuyorsa. Ayrıca, sözleşmenin yargıçların çıkarına karşı olup olmadığına dikkat ederek yararlılık sorunu üzerinde durmalıyız; buna benzer şeyler – bu kanıtlar da diğerleri kadar açıktır.

İşkenceyle sorgu, bir anlamda zorlayıcı olduğu için çoğu kez büyük ağırlık veren bir tanıt şeklidir. Burada da, bizim lehimize olduğunda, onun şaşmaz tek tanıt şekli olduğunu ileri sürerek, onun değerini yüceltmek için uygun zeminlere işaret etmek zor bir şey değildir; ya da öte yandan bilim aleyhimize ve karşıtımızın lehine ise onu reddetmek için de uygun zeminler bulabiliriz: her türünden işkencenin aslının ne olduğunu; işkence zoru altında insanların doğruyu söyledikleri kadar yalan da söyleyebileceklerini, bazan inatla gerçeği söylemediklerini, bazan hiçbir şey düşünmeden, bir an önce salıverilsinler diye yanlış suçlamalar yaptıklarını söyleyebiliriz. İçinde bu türlü şeylerin gerçekten geçtiği, yargıçların da bildiği davalar aktarmalıyız. [Birçok insanın, ister kalın kafalı, vurdumduymaz, isterse yürekli olsun, büyük sıkıntılara soylu bir şekilde dayandıklarını, oysa korkakların ve çekingenlerin, ötekilerin bu sıkıntılarını görene kadar bol keseden kuru sıkı attıklarını gerçeklerle göstererek, işkence altında alınan tanıtın güvenilir olmadığını söylemeliyiz: işkence altında elde edilen tanıta güvenilemez.] [1377a]

Yeminlerle ilgili olarak dörtlü bir ayrım yapılabilir. Bir insan

ya hem yemin eder hem de yemini kabul eder(149) ya da ne yemi eder ne yemin kabul eder, veya yalnızca bunlardan biri – yani, ken disi yemin edebilir fakat yemin kabul etmez, ya da yemin kab eder de kendisi yemin etmez. Bir de, ya kendisi ya da karşıtı tara fından bir yeminin zaten edilmiş olduğunda ortaya çıkan bir du rum vardır.

Yemin etmeyi reddediyorsanız, insanların gözlerini kırpma dan yalan yere yemin ettiklerini ileri sürebilirsiniz; karşıtınız yemi ederse paranızı kaybedeceğinizi, oysa yemin etmezse yargıçları onun aleyhine karar vereceğini düşünürsünüz; yargıçlara güvendi ğinize, ona güvenmediğinize göre, size uygun olmayan bir kara riskini göze alırsınız.

Eğer yemin kabul etmiyorsanız, bir yeminin karşılığının daim ödendiğini; alçağın biri olsaydınız hemen yemin edebileceğinizi çünkü *alçaksanız* yemin etmekle akıllılık etmiş olacağınızı, ve b durumda başarıya ulaşmak için yemin etmek zorunda kalmış ola cağınızı ileri sürebilirsiniz. Böylece, sizin reddinizin, yalan yere ye minden korkudan değil, yüksek ilkelere bağlılıktan ileri geldiğin ileri sürersiniz: tam yerinde, Ksenophanes'in şu deyişini örnek ve rebilirsiniz:

> *Tanrıya inanmayanın ona inanana meydan okuması doğru değildir.*(150)

Sanki güçlü kuvvetli bir adam, dövmek ya da onun tarafında dövülmek üzere cılız birine meydan okurmuş gibi bir durumdu bu.

Bir yemini kabul etmeye razı olursanız, kendinize güvendiğinizi, ama karşıtınıza güvenmediğinizi; ve (Ksenophanes'in düşüncesini tersine çevirerek) doğru olanın, inançsız bir insanın yemin etmesi, inançlı bir insanınsa yemini kabul etmesi olduğunu; kararlarını vermeden önce yargıçların yemin etmesini istediğiniz bir davada sizin kendinizin bir yemini kabul etmemenizin acayip olacağını ileri sürebilirsiniz. Eğer yemin etmeyi istiyorsanız, dindarlığınızın sizi konuyu tanrılara havale etmeye ittiğini; karşıtınızın kendisinden başka yargıca ihtiyacı olmadığını, çünkü kararı ona bıraktığınızı; hasmınızın, başkalarının yemin etmesinde ısrar ederken, kendilerinin bu konuda yemin etmeyi reddetmesinin çok çirkin bir şey olacağını ileri sürebilirsiniz.

149) Yani, hem rakibinden yemin ister (onu söylediklerinin doğru olduğuna yemin etmeye çağırır onu) hem de kendisi yemin eder.

150) [Geleneksel olarak Elea felsefe okuluna bağlanan Kolophon'lu Ksenophanes'ten.]

Her durumda ayrı ayrı nasıl fikir yürüteceğimizi gördüğümüze göre, bunlar ikili ikili ortaya çıktığında –yani yemini kabule isteklisiniz ama yemin etmiyorsunuz; yemin ediyorsunuz fakat yemin kabul etmiyorsunuz; hem yemin ediyorsunuz hem kabul ediyorsunuz; ne yemin ediyor ne de kabul ediyorsunuz– nasıl fikir yürütebileceğimizi de görebiliriz. Bunlar hiç kuşkusuz, yukarda adı geçen durumların bileşimleridir, bu yüzden de kanıtlarınızın 1377b
da yukarda adı geçen kanıtların bileşimleri olması gerekir.

Daha önce, şimdiki yemininize ters düşen bir yemin etmişseniz, bunun yalan yere yemin olmadığını, çünkü yalan yere yeminin bir suç olduğunu, suçunsa istemli bir eylem olduğunu, oysa başkalarının gücü ya da hilesi yüzünden yapılan eylemlerin istemsiz olduğunu ileri sürebilirsiniz. Buradan yola çıkarak yalan yere yeminin söylenmiş sözlere değil, niyete bağlı olduğu uslamlamasını yapabilirsiniz. Ama şimdiki yeminiyle çelişen bir yemin etmiş olan sizin hasmınız ise, yeminine bağlı kalmıyorsa onun bir toplum düşmanı olduğunu, insanların yasaları uygulamadan önce yemin etmelerinin nedeninin bu olduğunu söylemelisiniz. 'Hasımlarım, siz yargıçların etmiş olduğunuz yemine bağlı kalmanızda ısrar ediyorlar, ama kendi yeminlerine bağlı kalmıyorlar.' Yeminin önemini büyütmek için kullanılabilecek başka kanıtlar da var. – ['Teknik olmayan' inandırma tarzları hakkında şimdilik bu kadar yeter.]

İKİNCİ KİTAP

Politik bir eylemi desteklemede ya da ona karşı çıkmada, övgü ya da kınamaları dile getirmede, mahkemelerde dava açmada ya da savunmada kullanılacak gereçleri görmüş bulunuyoruz. Bizi dinleyenleri inandırmak için kanıtlarımızı en iyi şekilde dayandırabileceğimiz, herkesçe kabul edilen düşünceleri –üç söylev türünün her birinde, her birinin özel gereksinimleri diye adlandırabilecek şeye göre örtük tasımlarımızla ilgili, örtük tasımlarımızı oluşturan düşünceleri– artık biliyoruz.

Ama retorik, kararlar vermeyi etkilemek için var olduğuna göre –bir politik konuşmacı ile bir diğeri arasındaki kararı dinleyiciler verir; adli bir hüküm de bir *karardır*– hatip, konuşmasındaki kanıtı apaçık ortaya koymaya ve inanılır kılmaya çalışmakla kalmayıp, kendi karakterinin de doğru olarak görünmesini sağlamalı ve karar verecek kişiler olan dinleyicilerini doğru bir düşünüş tarzına sokmalıdır. Özellikle politik söylevcilikte, ama aynı zamanda davalarda da, kendi karakterinin doğru olarak görünmesi ve dinleyicilerine karşı dürüst duygular taşıdığının düşünülmesi, bir hatipin yapacağı etkiye çok şey katar; bir de dinleyicilerinin kendilerinin de doğru bir düşünce tarzı içinde olması gerekir. Politik konuşmalarda hatibin karakterinin doğru olarak görünmesi, davalarda dinleyicilerin doğru bir düşünce tarzı içinde olması özellikle önemlidir. İnsanlar dostça ve hoşgörülü duygular taşıdıklarında bir tür düşünürler, öfke ve düşmanlık duyguları taşıdıklarındaysa ya tamamen farklı ya da aynı şeyi daha farklı bir yoğunlukta düşünürler: yargılanmak [1378a] üzere karşılarına çıkmış insana karşı dostça duygular beslediklerinde, yapmışsa bile az kötülük yapmış gözüyle bakarlar ona; düşmanca duygular hissettiklerindeyse bunun tam tersi bir tavır takınırlar. Yine, olursa hoşa gidecek bir şeyi çok istiyorlar, ona karşı iyi umutlar besliyorlarsa, bunun sahiden olacağını ve kendileri için iyi olacağını düşünürler: oysa kayıtsız ya da kızgınsalar böyle düşünmezler.

Hatibin karakterine güven esinleyen üç şey vardır – bizi, hak-

kındaki herhangi bir tanıttan ayrı olarak, bir şeye inandıran üç şey: sağduyu, iyi ahlaki karakter ve iyi niyet. Yanlış ifadeler ve kötü öğüt, şu nedenlerden birine ya da birkaçına bağlıdır: İnsanlar sağduyu noksanlığından dolayı ya yanlış bir kanıya varırlar, ya da doğru bir kanıya varırlar ama ahlakça kötü oldukları için gerçekte ne düşündüklerini söylemezler; ya da son olarak, hem duyarlı hem de dürüsttürler, fakat dinleyicilerine karşı iyi niyetli değildirler, sonuçta en iyi yol diye bildikleri şeye onlara salık vermeyebilirler. Tek olası durumlardır bunlar. Bundan, bu iyi niteliklerin hepsine sahip olduğu düşünülen birinin dinleyicilerine güven uyandıracağı sonucu çıkar. Kendimizin duyarlı ve iyi ahlaklı bir kişi olduğumuzu düşündürtmenin yolu, daha önce vermiş olduğumuz[1] iyilik çözümlemesinden çıkarılmalıdır: kendi iyiliğinizi kabul ettirmenin yolu, başkalarının iyiliğini kabul ettirmenin aynıdır. İyi niyet ve dostça tavır, artık incelememiz gereken coşkularla[2] ilgili tartışmamızın bir kısmını oluşturacaktır.

Coşkular, insanları, yargılarını etkileyecek kadar değiştiren, ama aynı zamanda acı ya da zevkle birlikte olan duygulardır. Öfke, acıma, korku, hoşlanma ve benzeri şeylerle bunların zıtları gibi. Her biri üzerine söyleyeceğimiz şeyleri üç başlık altında toplamamız gerekiyor. Örneğin öfke coşkusunu alın: burada (1) öfkeli insanların nasıl bir ruh hali içinde olduğunu, (2) genellikle öfkelendikleri kişilerin kimler olduğunu, (3) onlara hangi nedenlerle öfkelendiklerini araştırıp bulmamız gerekir. Bu noktalardan birini, hatta ikisini bilmek yeterli değildir; her üçünü de bilmedikçe herhangi bir kişide öfke uyandırmayız. Diğer coşkular için de aynı şey geçerlidir. Bu yüzden, bu çalışmanın başında, hatip için nasıl yararlı önermeler listesi çıkardıysak, önümüzdeki konuyu çözümlemek için de aynı yolu izlemeliyiz.

Öfke, bir insanın kendisiyle ya da arkadaşıyla ilgili şeye haksız yere yöneltilmiş apaçık bir saygısızlıktan dolayı apaçık bir öç almaya, acı eşliğinde bir dürtü [*impulse,* tepi –Ç.N.] olarak tanımlanabilir. Eğer öfkenin uygun bir tanımıysa bu, her zaman, genel olarak bir 'insan'a değil de, belli bir kişiye, örneğin Kleon'a karşı hissedilmiş
1378b olması gerekir. Karşı taraf, kendisine ya da arkadaşlarından birine bir şey yaptığı ya da yapmaya niyetlendiği için hissedilmiş olmalıdır. Her zaman belli bir zevkle birlikte olmalıdır – öç alma beklenti-

1) i, b. 9.
2) ii, b. 4.

[...]ından ortaya çıkan bir zevktir bu. Çünkü hiç kimse ulaşamayacağı bir şeyi amaçlamayacağına göre, öfkelenen insan ulaşabileceği bir şeyi hedef alıyor demektir, hedefinize ulaşacağınız inancı ise hoştur. Bu nedenle, öfke için:

Bir bal damlası gibi akar insanın içine,
sarar göğsünü bir duman gibi.(3)

denmesi boşuna değildir. Düşünceler öç alma eylemi üzerinde toplandığı için öfke beraberinde belli bir zevk de getirir, o zaman anımsanan imgeler, tıpkı düşlerle anımsanan imgeler gibi zevke neden olur.

Küçümseme, bir şeyin açıkça önemsiz olduğuna değgin güçlü bir kanıdır. İyi şeyler kadar kötü şeylerin de gerçekten önem taşıdıklarını düşünürüz; bu türlü şeyler doğurma eğiliminde olan bir şey hakkında da aynı şekilde düşünürüz, öte yandan böyle bir eğilime az sahip olan ya da hiç olmayan şeyleri önemsiz kabul ederiz. Üç tür küçümseme vardır: hor görme, garez ve küstahlık. (1) Hor görme, bir tür küçümsemedir: önemsiz olduğunu düşündüğünüz bir şey karşısında horgörü hissedersiniz, küçümsediğiniz şeyler de işte bu gibi şeylerdir. (2) Garez bir başka türdür;(4) kendiniz bir şey elde etmek için değil, başkasının bir şey elde etmesini önlemek için onun arzularını engellemektir. Küçümseme, doğrudan, kendiniz için bir şey hedeflememiş olmanızdan doğar; açıkça, onun size bir zararı dokunacağını düşünmezsiniz, çünkü o zaman onu küçümseyeceğinize ondan korkardınız; size sözü edilmeye değer bir iyilik yapacağını da düşünmezsiniz, çünkü o zaman da onunla dost olmaya çalışırdınız. (3) Küstahlık da bir tür küçümsemedir, çünkü size bir şey olabilsin ya da size bir şey olduğu için değil de, sırf getireceği zevk için, kurbanda utanç duygusuna neden olacak şeyler yapmayı ya da söylemeyi içerir. (Misilleme 'küstahlık' değil öç almadır.) Küstah insanın aldığı bu zevkin nedeni, başkalarına kötü davranırken kendini onların çok üstünde düşünmesidir. Gençler ve zenginler işte bunun için küstahtır; küstahlık gösterdikleri zaman kendilerini üstün görürler. Küstahlığın bir türü, hak ettikleri saygınlığı insanların ellerinden almaktır; böylece küçümsemiş olursunuz onları; çünkü iyi ya da kötü, kendisine saygınlık gösterilmeyen şey, önemsizdir. Akhilleus bu yüzden, öfke içinde:

(3) *İlyada*, xviii. 109 (bkz. yukarıda i, b. 11, 1370b 17).
(4) Ya da 'garez, horgörü göstermek gibi bir şeydir'..

Aldı onur payımı, küçük düşürdü beni,

ve

Koydu her şeyden yoksun bir yabancı yerine,[5]

der niçin öfkeli olduğunu anlatmak için. Bir insan, soy, yetenek, iyilik yönlerinden kendisinden aşağı olan ve genellikle her şeyde üs-
1379a tünü olduğu kimselerden[6] özellikle saygı bekler: konu paraysa, varlıklı bir insan yoksul birinden saygı bekler; konuşmaysa, konuşma yetisi olan bir insan konuşamayan birinden saygı bekler; yönetici, yönetilenlerden saygı bekler, bir yönetici olması gerektiğini düşünen bir insan ise, yönetilmesi gerektiğini düşündüğü insandan saygı bekler. Bundan dolayı:

Zeus'un beslediği kralların amansızdır öfkesi,

ve

bir zaman öfkesini yenerse de
bakarsın bir kin kalır geride[7]

denmiştir, kızgınlıkları yüceliklerinden gelmektedir. Öyleyse, insan kendisine gönül borcu olduğunu düşündüğü kimselerden saygı bekler; bunlar, kendilerine geçmişte ve şimdi iyi davrandığı veya doğrudan kendisinin ya da dostlarının veya isteği üzerine başkalarının, şimdi ya da geçmişte, iyi davranmayı düşündüğü kimselerdir.

Şimdi bütün bu söylenenlerden, (1) hangi ruh halinde, (2) hangi kişilere, (3) hangi nedenlerden dolayı öfkelenildiği açıkça anlaşılmış olmalı. (1) Ruh hali, bir acı duyulan durumdur. Bu durumda, bir insan hep bir şeyi amaçlıyordur. O zaman, bir başkası ister herhangi bir şekilde doğrudan –susuzken bir şey içmesini önlemek gibi,– isterse dolaylı olarak kendisine karşı çıksın, yapılan şey aynı görünür ona; birisi ister kendi aleyhine çalışsın, ister kendisiyle birlikte çalışmasın, isterse kendisi bu ruh halindeyken canını sıksın, bütün bu durumlarda aynı derece öfke duyar ona. Bu yüzden hastalık, yoksulluk, aşk, susuzluk ya da doyurulmamış başka arzular

5) *İlyada,* i. 356; Agy. ix. 648.
6) ...Ya da 'onlarca ve kendisince paylaşılan her şeyde üstünü olduğu... vb.
7) *İlyada,* ii. 196 ve Agy. i. 82 [A. Erhat ve A. Kadir çevirisi; *Retorik* metnindekinden biraz değişik –Ç.N.)

nedeniyle üzülen, acı çeken insanlar öfkelenmeye hazırdırlar, kolaylıkla tahrik olurlar: özellikle de, içinde bulundukları sıkıntılı durumu küçümseyenlere karşı. Yani hastalığına aldırılmayan bir hasta, yoksulluğuna aldırılmayan bir yoksul, verdiği savaşa aldırılmayan bir insan, aşkına aldırılmayan bir âşık... vb. öfkelenir; özel küçümsemeler yoksa, başka türden herhangi bir küçümseme de yeterlidir. Her insan, o anda kendisini kontrolü altına almış olan bir coşkunun etkisi altında, kendisine özgü bir öfkeye hazırdır. Bundan başka, ters bir sonuç beklediğimiz durumda da öfkeleniriz: çünkü arzularımız gerçekten beklenilmeyen bir şekilde yerine gelmesi nasıl hoş bir şeyse, gerçekten beklenilmeyen bir kötülük de özellikle acı vericidir. Bundan dolayı hangi mevsimlerin, zamanların, durumların ve yaşam dönemlerinin insanları kolayca öfkelenmeye iteceği ve bunun ne zaman ve nerelerde olacağı açıktır; yine bu koşullar altında ne kadar bulunursak o kadar kolaylıkla öfkeye itileceğimiz de açıktır.

O halde bütün bunlar insanların kolayca öfkeye sürüklendiği ruh halleridir. Bizimle alay eden, eğlenen ya da bizi sarakaya alan kimselere öfkeleniriz, çünkü böyle bir davranış küstahlıktır. Bir de bize, küstahlık belirtileri taşıyan üzüntüler veren kimselere. Bu üzüntüler, ne misilleme türünden, ne de yapana yarar getiren türden olmalıdır; çünkü ancak o zaman küstahlık yapıldığı hissedilebilir. Bir de en duyarlı olduğumuz şeylere ilişkin olarak hakkımızda kötü konuşanlara, ve bize horgörülü davrananlara öfkeleniriz: örneğin filozof olarak ün kazanmaya can atanlar, felsefelerini hor görenlere kızarlar; dış görünüşleriyle övünenler dış görünüşlerini hor görenlere kızarlar; diğer durumlarda da öyle. Bu nedenle, gerçekten öyle olduğumuzdan kendimiz kuşkuluysak, ya da başka insanların bizi öyle gördüğünden kuşkuluysak, söz konusu niteliklerden büsbütün ya da büyük ölçüde yoksun olduğumuz için daha çok kızarız. Çünkü sarakaya alınan niteliklerin çok üstünde oldu- 1379b
ğumuza inansak, sarakaya alınmayı görmezlikten gelebiliriz. Yine, dostlarımıza başka insanlardan çok kızarız, çünkü dostlarımızın bize iyi davranması, kötü davranmaması gerektiğine inanırız. Bize genellikle saygılı ya da özenli davranmış olan kimseler, eğer bir şey olur da başka türlü davranırsa, kızarız onlara; çünkü bizi hor gördüklerini düşünürüz, yoksa eskiden olduğu gibi davranmaları gerekirdi. Bir de, sevecenliğimize karşılık vermeyen ya da yeterince karşılık vermeyenlere, bizden aşağı oldukları halde bize karşı çıkanlara kızarız; çünkü bütün bu kimseler bize horgörü duyuyorlar gibi gelir; bize karşı çıkanlar bizi kendilerinden aşağı görüyorlar gi-

bi gelir, bizim sevecenliğimize karşılık vermeyenler, bu sevecenliğin kendilerinden aşağıdaki kimseler tarafından gösterildiğini düşünür gibidir. Hiç önem vermediğimiz kimseler bizi küçümsediklerinde özellikle kızarız. Çünkü varsayımımıza göre, küçümsemenin doğurduğu öfke, bizi küçümsemeye hakkı olmayan kimselere karşı duyulur, bizden aşağı olan kimselerinse buna hakkı yoktur. Yine, hakkımızda iyi konuşmadıklarında ya da bize iyi davranmadıklarında, dostlarımıza kızarız; bunun tersini yaparlarsa daha da çok kızarız; ya da ihtiyaçlarımızı anlamadıklarında: Antiphon'un oyununda Pleksippos Meleagros'a bunun için kızgındır;[8] çünkü bu anlayışsızlık bizi küçümsediklerini gösterir – önem verdiğimiz kimselerin ihtiyaçlarını anlamazlık etmeyiz. Yine, uğradığımız talihsizliklere sevinen ya da talihsizliklerimiz karşısında keyiflerini bozmayanlara kızarız, çünkü bu, ya bizden nefret ettiklerini ya da bizi küçümsediklerini gösterir. Bir de bize verdikleri acıya kayıtsız kalanlara: kötü haber getirenlere kızmamızın nedeni de budur. Hakkımızda anlatılan asılsız şeyleri dinleyenlere, ya da boyuna zayıf yanlarımızı görenlere kızarız; bu, bizi küçümseme ya da bizden nefret etme gibi gelir bize; çünkü bizi sevenler bütün dertlerimizi paylaşır, boyuna zayıf taraflarına bakılmasıysa insanı rahatsız eder. Bundan başka, beş sınıf insan karşısında bizi küçük düşürenlere kızarız: (1) rakiplerimiz, (2) hayranlık duyduğumuz kimseler, (3) bize hayranlık duymasını beklediğimiz kimseler, (4) büyük saygı duyduğumuz kimseler, (5) bize büyük saygı duyan kimseler; herhangi biri, bu kişiler önünde bizi küçük düşürürse, özellikle kızarız. Yine, onurlu insanlar olarak, savunmak zorunda olduğumuz şeyle –anababamız, çocuklarımız, karılarımız ve kölelerimiz– ilişkili olarak bizi küçümseyenlere kızarız. Bir de, bir iyiliğe karşılık vermeyenlere; çünkü böyle bir küçümseme haklı görülemez. Bir de, biz ciddi ciddi konuşurken alaycı bir hafiflikle bize yanıt verenlere kızarız, çünkü böyle bir davranış horgörüyü gösterir. Başkalarına gösterdikleri davranıştan daha azını bize gösterenlere de kızarız, çünkü bizden başka herkesin hak ettiği şeyi bizim hak etmediğimizi gösteren bir başka horgörü belirtisidir bu. Unutkanlık da öfke doğurur; örneğin, önemsiz bir şey de olsa adımız unutulduğunda olduğu gibi; çünkü unutkanlık, küçümsendiğimizin bir başka belirtisi gibi gelir; önem vermemek yüzündendir, önem vermemekse bizi küçümsemektir.

Kendilerine öfke duyduğumuz kimseler, öfke duyma anındaki
1380a ruh halimiz ve neden öfke duyduğumuz, bütün bunları ortaya

8) [İ.Ö. 4.yüzyıl tragedya yazarlarından Antiphon'un *Meleagros* adlı oyunundan.]

koymuş bulunuyoruz. Açıkçası, hatip, kendisini dinleyenleri öfkelenmeye hazır bir ruh haline getirecek ve rakiplerini suçlamalara açık ve *insanları öfkelendirecek* bu gibi niteliklere sahip gösterecek gibi konuşacaktır.

Sakinleşmek öfkelenmenin tersi, sakinlik[9] de öfkenin tersi olduğuna göre, insanların hangi ruh hallerinde sakin olduklarını, kime karşı sakin olduklarını ve hangi yollardan sakinleştiklerini araştırmalıyız. Sakinleşme, öfkenin yatışması ve yumuşaması olarak tanımlanabilir. İmdi, bizi küçümseyenlere kızıyoruz; küçümseme de istemli bir hareket olduğuna göre, bu türden bir şey yapmayan, ya da bunu istemsiz olarak yapan veya öyle görünenlere karşı sakin hissederiz kendimizi. Bir de yaptıkları şeyin tersini yapmak istemiş olanlara karşı. Bir de, kendilerine karşı da bize davrandıkları gibi davranan kimselere karşı: çünkü hiç kimsenin kendi kendini küçümseyeceği, küçük düşürebileceği düşünülemez. Bir de hatalarını kabul edip yaptıklarından pişmanlık duyanlara karşı: çünkü yaptıklarından duydukları üzüntüyü ödence olarak kabul ederiz ve öfkemiz geçer. Kölelerin cezalandırılması bunu gösterir: bize karşı çıkıp da suçlarını inkâr edenleri daha da çok cezalandırırız, ama cezalandırılmayı hak ettiklerini kabul edenlere karşı öfkemiz durulur. Bunun nedeni, göz önünde olan şeyi inkâr etmek utanmazlıktır, bize karşı utanmaz olanlarsa bizi küçümsüyor, bize hor bakıyor demektir: ne olursa olsun, aşağı gördüğümüz kimseler karşısında utanç duymayız. Karşımızda gönül alçaltanlara ve bizi yadsımayanlara karşı da sakinizdir; böylece kendilerini bizim astlarımız olarak kabul ettiklerini, astların korku duyduğunu, ve hiç kimsenin ondan korktuğu sürece birini küçümseyemeyeceğini hissederiz. Karşımızda gönül alçaltanlara karşı öfkemiz geçer, oturan kimseleri ısırmayan köpeklerin davranışları bile bunu gösterir. Biz ciddi olduğumuzda kendileri de ciddi olanlara karşı da sakinizdir, çünkü o zaman ciddiye alındığımızı, hor görülmediğimizi hissederiz. Bir de bize, bizim kendilerine davrandığımızdan daha yumuşak davrananlara karşı. Bir de bize yalvaran, merhamet dileyen kimselere karşı, çünkü böyle yapmakla kendilerini bizden aşağıya koyuyorlar demektir. Bir de hiç kimseyi, ya da değerli birini ya da bize benzeyen birini aşağılamayan, alay etmeyen ya da küçümsemeyenlere karşı. Genel olarak, *bizi sakinleştiren şeyler*, bizi öfkelendiren şeylerin zıtlarının ne olduğuna bakılarak çıkarılabilir. Korktuğu-

(9) Ya da kibarlık, ılımlılık, kolay yatışırlık, sabır...

muz ya da saygı duyduğumuz sürece, korktuğumuz ya da saygı duyduğumuz kişilere kızmayız; bir kimseden hem korkup hem de ona kızamazsınız. Yine, yaptıklarını öfkeyle yapmış olanlara kızmayız, ya da az kızarız; bunu bizi küçük düşürmek arzusuyla yapmadıklarını hissederiz; çünkü hiç kimse insanları, onlara kızgın olduğunda küçümsemez, çünkü küçümseme acı vermez, öfke ise acı 1380b vericidir. Bize saygı duyanlara da kızmayız.

İnsanları sakinleştiren ruh haline gelince, basitçe, onları kızdıran şeyin tersidir: eğleniyorlarken, gülüyorlarken ya da sevinçlilerken; kendilerini işleri yolunda, başarılı ya da mutlu hissediyorlarken; kısacası, acısız, kimseye zararı olmayan zevklerle ve savunulabilir umutlarla dolu bir yaşam sürerken. Bir de, zaman geçip de öfkeniz artık eskisi kadar güçlü olmadığında, çünkü zaman öfkeyi bastırır. Daha önce birisinden alınan öç de bir başka kişiye duyulan daha büyük bir öfkeyi bile ortadan kaldırır. Bu yüzden Philokrates[10] kamunun kendisine kızgın olduğu bir sırada 'Kendinizi niçin savunmuyorsunuz?' sorusunu soran birine haklı olarak 'Henüz zamanı değil' yanıtını vermiştir. 'Peki ne zaman?' 'Bir başkasına da iftira atıldığını gördüğümde.' Çünkü insanlar öfkelerini bir başkasından çıkardıkları zaman sakinleşirler. Ergophilos[11] davasında böyle oldu. Halk ona Kallisthenes'ten[11] daha fazla kızdığı halde, bir gün önce Kallisthenes'i ölüme mahkûm ettikleri için onu akladılar. Yine, insanlar suçluyu mahkûm ettirmişlerse[12] sakinleşirler; ya da suçlunun başına, öfkeleriyle kendilerinin getireceğinden daha kötü şeyler gelmişse; çünkü öçleri alınmış gibi hissederler kendilerini. Ya da kendilerinin hatalı olduğunu ve haklı olarak acı çektiklerini hissettiklerinde (haklı olan şey öfke yaratmaz), çünkü o zaman insanlar haksız yere acı çektiklerini düşünmez artık; öfke de, gördüğümüz gibi, budur. Bundan dolayı, önce sözlerimizle bir ceza vermemiz gerekir: eğer bu yapılırsa, köleler bile gerçek cezalandırmayla daha az incitilmiş olur. Suç işleyenin bizim yüzümüzden, bize karşı davranış tarzından dolayı cezalandırıldığını anlamayacağını düşünürsek yine sakinleşiriz. Çünkü öfke bireylerle ilgilidir. Tanımından apaçık belli bu. Şair ne güzel söylemiş:

Dersin ki, Odysseus kör etti beni, kentler yıkan,[13]

Kykloplar kendilerini kimin ve niçin kör ettiğini anlamadıkça,

10) [Çağdaş bir politikacı.]
11) [Her ikisi de İ.Ö. 262'de Khersones'te komuta etmiş Atinalı iki general.]
12) ...Ya da 'acırlarsa'.
13) *Odysseia*, ix. 504.

Odysseus'un kendini öç almış saymayacağını ima ediyor bu dizeler. Sonuç olarak, öfkemizden habersiz olan birine kızamayız, özellikle de kızdığımız insanlar öldüklerinde öfkemiz geçer, çünkü başlarına en kötü şeyin gelmiş olduğunu, ne acı, ne de öfkemizle onlara duyurmayı amaçladığımız başka herhangi bir duyguyu duyamayacaklarını hissederiz. Bu yüzden de, Akhilleus'un ölü Hektor'a karşı duyduğu öfkeye bir son vermek için Apollon'a şöyle söyletmekle iyi etmiş şair:

Boş toprağa sövmeye vardırdı işi bu adam.(14)

Başkalarını sakinleştirmek istediğinizde bu kanıt yollarını kullanmanız gerektiği artık açık; sizi dinleyenleri buna uygun bir ruh haline sokmalı ve öfke duydukları kimseleri korkunç, saygıya değer, hayırsever ya da yapmış oldukları şeyi istemeyerek yapmış ya da bundan çok üzüntü duyan kimseler olarak göstermelisiniz.

Şimdi de Dostluk(15) ve Düşmanlığa dönelim ve bu tür duyguların kimlere karşı, niçin duyulduğunu soralım. Dostluğu ve dostluk duygusunu tanımlamakla başlayalım. Birine karşı dostluk duygusunu, kendinizi değil onu düşünerek, onun için iyi olduğuna inandığınız şeyler dilemek ve bu şeyleri elinizden geldiğince yaratmak istemek diye tanımlayabiliriz. Bir dost, bu duyguları duyan ve karşılığında da aynı şeyleri uyandıran kişidir: birbirlerine karşı bu duyguları hissettiklerini düşünen kimseler kendilerini dost sayarlar. Bu böyle kabul edilince, dostunuzun, iyi şeylerde sevincinizi, hoş olmayan şeylerde acınızı, başka bir nedenle değil de sizin adınıza paylaşan bir insan olduğu sonucu çıkar ortaya. Onun bu sevinci ve acısı, size karşı iyi dileklerinin bir nişanesi olacaktır, çünkü bizler arzu ettiğimiz şeyleri elde edince mutlu, arzu etmediğimiz şeyleri elde edince acı içinde hissederiz kendimizi. O zaman aynı şeylerin kendilerine iyi ve kötü geldiği kimseler dosttur; ayrıca, aynı kimselere karşı dost ya da düşman olan kimseler dosttur; çünkü bu durumda, aynı arzuları duymaları gerekir, böylece de kendileri için diledikleri şeyleri birbiri için dilemekle birbirinin dostu olduklarını gösterirler. Yine, ya kendimize ya da sorumluluğumuz altındaki kimselere, ister büyük işlerde, ister basit konularda, isterse

14) *İlyada*, xxiv. 54.

15) Bu bölümlerde ve daha başka yerlerde φιλειν sözcüğünü (ve onunla ilgili sözcükleri) bir tek İngilizce eşdeğer sözcükle çevirmek zor; yeri geldikçe 'dost olmak', 'hoşlanmak', 'sevmek' sözcükleri kullanılmak zorunda kalınabilir.

belli bir sıkıntı anında, yeter ki bizim iyiliğimiz için olsun, iyi davranmış olan kimselere karşı dostluk hissederiz. Bir de bize karşı iyi davranma *arzu*sunda olan kimselere. Dostlarımızın dostlarına da, bizim sevdiğimiz kimseleri seven ve onlarca sevilenlere de. Düşmanları biz olan kimselerin düşmanlarına da, bizim sevmediğimiz kimseleri sevmeyen ve onlarca sevilmeyen kimselere de. Çünkü bütün bu kişiler bizim iyi diye düşündüğümüz şeyleri iyi diye düşünürler, bizim için iyi olan şeyleri dilerler; bu da gördüğümüz gibi, dostların yapması gereken şeydir. Parayla ya da kişisel güvenliğimizle ilgili konularda bize iyi davranma arzusunda olan kimselere de dostluk duyarız: bu yüzden de cömert, cesur ya da dürüst olanlara değer veririz. Dürüstleri, başkalarının sırtından geçinmeyen kimseler olarak düşünürüz; bunlar da, yaşamlarını kendileri kazanan kimseler demektir, özellikle elleriyle çalışan çiftçiler ve benzerleri gibi. Ölçülü insanları da severiz, çünkü bunlar başkalarına karşı adaletsiz değildirler; ve aynı nedenle kendi işleriyle uğraşanları da. Bizim dostlarımız olmayı arzu ettikleri açıkça belliyse, dostları olmayı arzu ettiğimiz kimseleri de severiz: bunlar iyi ahlaklı kimselerdir: herkesin, en iyi insanların, hayranı düşündükleri kimseleri de. Birlikte yaşamanın, gün geçirmenin hoş olduğu kimseleri de: bu gibiler iyi huyludurlar; hatalarımızı yüzümüze vurmak için tetikte beklemeyenleri de, huysuz, kavgacı olmayanları da –bu gibiler durmadan bizimle kavga etmek isterler, bizimle kavga edenler için, kendimize dilediğimiz şeylerin tersini dileriz– şaka yapmasını bilen ve şakadan anlayanları da; burada, kendileri şaka yaparken, kendilerine şaka yapılmasını hoş görürken her iki tarafın da amacı aynıdır.[16] Bizim sahip olduğumuz iyi nitelikleri övenlere karşı da –özellikle de *gerçekten* sahip olduğumuzdan o kadar emin 1381b olmadığımız iyi nitelikleri överlerse– dostluk hissederiz. Kendileri, giysileri ve tüm yaşam tarzları temiz olanlara da. Kendilerine yaptığımız hatalardan ve bize yaptıkları yardımlardan dolayı bize sitem etmeyenlere de, çünkü her iki hareket de bizi eleştirme eylemini açığa vurur. Kin beslemeyip, yakınmaları biriktirmeyip yeniden dost olmaya her zaman hazır olanlara da; çünkü bunu, başkalarına olduğu kadar bize de dürüst davranacaklarının bir işareti olarak alırız. Şom ağızlı olmayanlara, ne yakınlarının ne de bizim kötü yanlarımızı görmeyenlere de. Öfkeli ya da ciddi olduğumuz zaman bizimle maraza çıkarmaya çalışmayanlara da, ki bu bizimle kavgaya hazır oldukları anlamını taşır. Bize karşı hayranlık, iyi bir insan olduğumuza inanç, birlikteliğimizden hoşlanma gibi ciddi duygu-

16) Yani her iki taraf da hoşça vakit geçirmek istiyordur.

lar besleyenlere de; özellikle de, hayranlık, saygı ve sevgi toplamayı arzu ettiğimiz niteliklerimiz hakkında böyle düşünüyorlarsa. Yolumuza çıkmamaları ya da kazançlarını bizimkiyle aynı kaynaktan sağlamamaları koşuluyla, karakter ve uğraş yönünden bizim gibi olanlara karşı da dostluk duyguları duyarız – çünkü o zaman 'çömlekçi çömlekçiye karşı' gibi bir durum ortaya çıkacaktır:

Çömlekçi çömlekçiyi kıskanır, yapıcı yapıcıyı(17)

Ortakça bölüşmemiz olanağı varsa, bizimle aynı şeyleri arzu edenleri de; yoksa burada da aynı sorun çıkacaktır ortaya. Düşüncelerine saygı duymakla birlikte, önlerinde herkesçe yanlış kabul edilen bir şeyi yapmaktan yüzümüz kızarmayacak kişilere karşı da; bir de önlerinde gerçekten yanlış bir şey yapmaktan utandığımız kişilere. Yine rakiplerimizi ve bizi kıskanmaları –elbette kötü hislerle değil– hoşumuza gidecek kimseleri, ya severiz ya da en azından bizi sevmelerini arzu ederiz. Kendimize büyük zararı dokunmaması koşuluyla iyi şeyler elde etmelerine yardımcı bulunduğumuz kimselere de dostluk hissederiz. Bize karşı, birlikte değilken aynen birlikte olduğumuz zamanki gibi dostluk duyguları hissedenlere de – ölmüş dostlarına bağlı kalanlara karşı insanların dostça duygular hissetmelerinin nedeni de budur. Genel olarak konuşursak, dostlarına gerçekten düşkün olanlara, başları derde girince onları yalnız bırakmayanlara da; iyi insanlar içinden kendimize en yakın, en dost bulduklarımız, iyiliklerini dostça gösterenlerdir. Bize karşı dürüst olanlara da – zayıf noktalarını bize anlatmaktan çekinmeyenler de bunlara dahildir; demin, dostlarımızın yanında, herkesçe yanlış olarak kabul edilen şeyleri yapmaktan utanmayacağımızı söylemiştik, gerçekten de bu utanç duygusunu taşıyorsak, onları sevmiyoruz demektir; dolayısıyla da bu duyguya sahip değilsek, onları seviyoruz demektir. Yanlarında korku ve rahatsızlık duymadığımız kimseleri de severiz – hiç kimse korktuğu bir insanı sevmez. Dostluğun çeşitli şekilleri vardır: yoldaşlık, yakın arkadaşlık, duygudaşlık... vb.

Dostluğa neden olan şeyler şunlardır: iyilik yapmak, bunu istenmeden yapmak, yapıldığında bunu açığa vurmamak – bu da, başka herhangi bir nedenle değil de kendimiz için yapıldığını gösterir bunların.

Düşmanlık ve Kin, zıtlarına göndermeler yapılarak açıkça in- 1382a
celenmelidir. Öfke, garez ya da iftira düşmanlık doğurabilir. İmdi,

17) Hesiodos, *İşler ve Günler*, 25...

öfke, insanın kendisine karşı işlenen suçlardan doğduğu halde, düşmanlık bunsuz da doğabilir; insanlardan, sırf karakterleri olarak düşündüğümüz şeylerden dolayı nefret edebiliriz. Öfke her zaman bireylerle ilgilidir –bir Kallias olabilir bu, ya da bir Sokrates– oysa nefret gruplara da yöneltilir: herhangi bir hırsızdan ya da muhbirden hepimiz nefret ederiz. Ayrıca öfke zamanla yatışabilir, ama kin yatışmaz. Biri onun nesnesine acı vermeyi amaçlar, ötekiyse o kişiye zarar vermeyi; öfkeli insan, kurbanlarının bunu hissetmesini ister; nefret eden kimseyse, kurbanları bunu hissetmiş ya da hissetmemiş, umurunda değildir. Bütün acı verici şeyler hissedilir, ama en büyük kötülükler, haksızlık ve ahmaklık en az hissedilen şeylerdir, çünkü varlıkları acıya neden olmaz. Öfke acıyla birliktedir, kinse değil; öfkeli insan acı duyar, kin tutan duymaz. Öfkeli bir insana, kendisine zararı dokunmuş kimseleri bağışlatacak çok şey olabilir, ama kin tutan insan, bir kez nefret ettiği bir insana, hangi koşullar altında olursa olsun acımak istemez; çünkü biri suç işleyenlere yaptıklarından dolayı acı çektirirken, öteki onların varlığını ortadan kaldıracaktır.

Bütün bunlardan, insanların dost mu, düşman mı olduklarını kanıtlayabileceğimiz açıktır; eğer değillerse, öyle olmalarını sağlayabiliriz; öyle olduklarını ileri sürüyorlarsa savlarını çürütebiliriz; ve bir eylemin öfke yüzünden mi, nefret yüzünden mi olduğu tartışmalıysa, onu bunlardan yeğlediğimiz birine bağlayabiliriz.[18]

Korkuya gelince, aşağıda söylediklerimiz, nelerden ve kimlerden korktuğumuzu, hangi ruh halinde korku duyduğumuzu gösterecektir. Korku, ilerdeki yıkıcı ya da acı verici kötü bir şeyin zihindeki tablosuna bağlı bir acı ya da rahatsızlık olarak tanımlanabilir. Yalnızca yıkıcı ya da acı verici kötülükler; çünkü öyle kötülükler vardır ki, örneğin günahkârlık ya da aptallık gibi, olasılıkları bizi korkutmaz: yalnızca büyük acılara ya da kayıplara mal olanları kastediyorum. Hatta uzakta değil de insanı tehdit edecek kadar yakında olanları kastediyorum: çok uzak şeylerden korkmayız: örneğin, hepimiz öleceğimizi biliriz, ama ölüm hemen bugünden yarına olacak bir şey olmadığı için ondan tedirgin olmayız. Bu tanımdan, korkuya, bizi yok edecek ya da bizde büyük acılar doğuracak şekilde zararı dokunacak güce sahip olduğunu hissettiğimiz şeylerin neden olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu nedenle bu tür şeylerin

18) ... Ya da 'bizimle öfke ya da nefret yüzünden tartışıyorlarsa, bunları bu iki şeyden yeğlediğimiz birine (yani daha büyük bir öfkeye ya da daha büyük bir kine) sokabiliriz.

belirtileri korku vericidir, korkunç olan şeyin kendisinin çok yakında olduğunu hissettirir bize; korkulan şeyin yaklaşması, 'tehlike' dediğimiz şeydir. Bu tür belirtiler, bize herhangi bir şey yapma gücüne sahip insanların düşmanlığı ve öfkesidir; çünkü onların bunu yapma niyetleri olduğu ve yapmak üzere oldukları apaçıktır. Bir de haksız yere güç kuvvet sahibi olmak; çünkü adaletsiz insanı adaletsiz yapan şey onun kötülük yapma niyetidir. Bir de, güce sahip olmanın saldırgan özelliği; çünkü bu güç saldırgan olduğunda, 1382b
her zaman misilleme yapma niyeti vardır, şimdiyse bunu yapma gücünü eline geçirmiştir. Bir de, bize bir şey yapma gücüne sahip kimselerden korkarız, çünkü bu gibi kimseler eninde sonunda bunu yapacaktır. Çoğu insan kötü olma eğiliminde olduğuna göre köleler açgözlülükten, korkaklarsa tehlike anında– kural olarak, bir başkasının acımasına sığınmış olmak korkunç bir şeydir; bu yüzden de, kötü bir şey yapmışsak, bu sırrı bilenler, bizi ele verebilecekleri ya da terkedecekleri düşüncesiyle dehşete salarlar bizi. Bize kötülük yapabilecek kişiler de, kötülüğe karşı savunmasız olduğumuzda korkunç görünür bize; çünkü kural olarak insanlar ne zaman bu gücü ele geçirseler, başkalarına kötülük yaparlar. Bir de, kendilerine kötülük yapılmış olanlar ya da kendilerine kötülük yapıldığına inananlar korkutucudur; çünkü bunlar her zaman fırsat kollarlar. Bir de ellerine güç geçirince insanlara kötülük yapmış olanlar, çünkü bunlar hep bir misilleme korkusu içinde bulunurlar: eline güç geçiren aşağılık insanların korkutucu olduğunu söylemiştik. Yine, bir şeyden dolayı rakibimiz olanlar, her ikimiz de o şeye aynı zamanda sahip olamayacağımız için korkuya neden olurlar bizde; çünkü bu tür insanlarla her zaman savaştayızdır. Bizden daha güçlü insanların korkacağı kimselerden de korkarız: o daha güçlü kimselere zarar verebileceklerine göre bize haydi haydi zarar verebilirler; aynı nedenle, bu daha güçlü insanların gerçekten korktuğu kimselerden de korkarız. Bir de bizden zayıf kimselere saldıranlardan korkarız: ya zaten korkulur olduklarından, ya da bu kadar güçlü hale gelince korkulur olacaklarından. Kendilerine kötülüğümüz dokunmuş olanlardan, rakiplerimizden ve düşmanlarımızdan; korku duymamız gerekenler, hırslı ve açıksözlü olanlar değil de sessiz-sakin, ağzı sıkı ve vicdansız olanlardır; ne zaman üstümüze geleceklerini asla bilemeyeceğimiz için, onların güvenilir bir uzaklıkta olduklarından hiçbir zaman emin olamayız. Bütün korkutucu şeyler, bize bir gafı düzeltme fırsatı vermiyorsa, daha da korkutucudur – ya hiç fırsat vermiyorsa, ya da kendimize değil de düşmanımıza bağlı bir fırsat veriyorsa, önleyemediğimiz ya da ko-

layca önleyemediğimiz şeyler, daha da kötüdür. Genel olarak söylersek, bazı şeyler, olduğunda korku duyurur bize ya da tehdit eder bizi, diğerleriyse acıma duygusu doğurur içimizde.

Yukarda verdiklerimiz, kabaca, korkutucu olan ya da korku duyulan başlıca şeylerdir. Şimdi de hangi koşullar altında korku duyduğumuzu görelim. Korku, bize zarar verecek bir şeyin beklentisi ile birlikteyse; açıkça, kendisine bir şey olmayacağına inanan bir kimse korku duymaz; bize olmayacağına inandığımız şeylerden ya da bize kötülük gelmeyeceğine inandığımız kimselerden korkmayız; kendimizi olabilecek şeylere karşı güvenli hissettiğimiz zaman da korkmayız. Dolayısıyla belli kişilerin eliyle, belli bir şekilde, belli bir zamanda kendilerine bir şey olabileceğine inanan kimselerin korku duyacağı sonucu çıkar ortaya. İnsanlar büyük varlık içinde oldukları ya da olduklarını sandıkları zaman, bunun sonucu olarak da küstah, kibirli ve pervasız oldukları zaman –varlığın, bedensel gücün, dost ve güç bolluğunun yarattığı bir karakter türüdür bu– buna inanmaz; daha önce her türlü korkuyu geçirdiklerini ve gelecek karşısında umursamazlık kazandıklarını hissettiklerinde de korku duymazlar: kırbaçlanmakta olan ve ölmek üzere olan insanlar bunun örnekleridir – belirsizliğin acısını hissediyorlarsa, zayıf da olsa bir kaçma, kurtulma umudu var demektir. Korkunun bizi ne yapılabileceğini düşünmeye itmesinden bellidir bu, durum umutsuz olduğunda hiç kimsenin böyle düşünmeyeceği açıktır. Sonuç olarak, dinleyicilerin korkutulması gerektiğinde, hatip, gerçekten bir tehlike içinde olduklarını hissettirmelidir onlara: böyle bir şeyin kendilerinden daha güçlü insanların başına da geldiğini, umulmadık kimseler tarafından, umulmadık bir şekilde ve umulmadık bir zamanda kendileri gibi kimselerin başına da geliyor olduğunu, gelmiş olduğunu göstererek yapar bunu.

Korkunun ve korkuya neden olan şeylerin doğasını, korkunun hissedildiği çeşitli ruh hallerini gördüğümüze göre, Güven'in ne olduğunu, ne gibi şeylere, hangi koşullarda güven duyacağımızı da görebiliriz artık. Korkunun zıddıdır güven, buna neden olan şey de korkuya neden olan şeyin zıddıdır; bu yüzden zihnimizdeki, bizi güvenli tutan şeyin yakındalığı ve korkulan şeyin yokluğu ya da uzaklığı tablosuyla birlikte olan beklentidir güven: güven duyuran şeyin yakınlığına ya da korkuya neden olacak şeyin yokluğuna bağlı olabilir. Başımıza gelen şeyi düzeltecek ya da önleyecek önlemler –çok sayıda, önemli ya da her ikisi de– alabiliyorsak; ne başkalarına kötülük yapmış ne de onlardan kötülük görmüşsek; ya hiç rakibimiz yoksa ya da güçlü rakiplerimiz yoksa; güçlü rakiplerimiz

dostlarımızsa ya da bize iyi davranan veya bizim kendilerine iyi davrandığımız kimselerse; çıkarları bizimkiyle aynı olanlar daha çok sayıdaysa, daha güçlüyse ya da her ikisiyse, bu hissi duyarız.

Kendi ruh halimize gelince, çoğu kez başarılı olduğumuzu, tersi durumlara hiç düşmediğimizi, ya da sık sık tehlikeyle karşılaştığımızı ve bu durumdan güvenle sıyrıldığımızı hissediyorsak güven duyarız. Çünkü insanların tehlikeyi sakin karşılamalarının iki nedeni vardır: bu konuda deneyimleri olmayabilir ya da onunla başetme yollarını bilebilirler: örneğin, insanlar denizde bir tehlikeyle karşı karşıya kalınca, ya kötü havayla ilgili hiç deneyimleri olmadığı için, ya da deneyimleri onunla başetme yollarını kendilerine kazandırdığı için, olacak şeyler konusunda güvende hissedebilirler kendilerini. Bizim gibileri, ya da bizden zayıf kimseleri, ya da kendilerinden güçlü olduğumuza inandığımız başka kimseleri korkutacak bir şey olmadığında da güvenli hissederiz kendimizi – buna da, onları yenmişsek ya da onlar kadar güçlü veya onlardan daha güçlü kimseleri yenmişsek inanırız. Yine kendimizin, insanları korkulur yapan üstünlüklerin –sağlık, bedensel güç, yandaşlarımı- 1383b
zın güçlü vücutları, geniş topraklar, tüm ya da en önemli savaş araçları– sayısı ve önemi bakımından rakiplerimizden üstün olduğumuza inanıyorsak. Bir de hiç kimseye, ya da çok sayıda kimseye kötülük yapmamışsak; genel olarak, özellikle belirtilerin ve bilicilerin göstereceği gibi, tanrılarla aramız yeterince iyiyse. Gerçek şu ki, öfke bizi güvenli kılar – kendimizin kötülük yapan değil de, kötülük yapılan kimse olduğumuzu, tanrısal gücün her zaman kendisine kötülük yapılan kişinin yanında olduğunun varsayıldığını bilmemiz öfkeyi kışkırtır. Bir de, bir girişimin başlangıcında başarısızlığa uğrayamayacağımıza, uğramayacağımıza ya da tümüyle başarılı olacağımıza inandığımızda kendimizi güvende hissederiz.– Korku ve güvenin nedenleri üzerinde bu kadar yeder.

Şimdi Utanca ve Utanmazlığa geliyoruz; aşağıda söyleyeceklerimiz bu duygulara neden olan şeyleri, bu duyguların kimlerin önünde ve hangi ruh hallerinde duyulduğunu açıklayacaktır. Utanç, şimdi, geçmişte ya da gelecekte olsun, bizi saygınlığımızı yitirecek bir duruma sokacak gibi görünen kötü şeyler konusunda duyulan acı ve rahatsızlık olarak tanımlanabilir; utanmazlıksa, aynı kötü şeyleri küçümseme ya da bunlara aldırışsızlık olarak. Eğer bu tanım kabul edilirse, bizim kendimize, ya da baktığımız kimselere utanç verici olduğunu düşündüğümüz şeyler karşısında utanç duyduğumuz

sonucu çıkar ortaya. Bu kötülükler her şeyden önce moral bozukluğuna bağlı olanlardır. Kalkanını fırlatıp dövüşten kaçmak gibi şeyler; çünkü bu kötü şeyler korkaklık yüzündendir. Bir de, emaneti vermeyip alıkoyma ya da insanları para konusunda başka türlü aldatma gibi; bu şeyler de adaletsizlik yüzündendir. Bir de, aşağılık ve onur kırıcı yollardan ya da çaresiz kişilerden –örneğin, yoksullardan ve ölülerden– kazanç sağlamak: 'Ölünün kefeninden para çalar o' deyimi buradan gelmektedir; çünkü bütün bunlar açgözlülük ve adilik yüzündendir. Bir de, para konularında, yapabildiğinizden daha az yardım etmek ya da hiç etmemek, ya da sizden daha kötü durumda olanlardan yardım almak gibi; yine, dilenircesine borç istemek; bir iyiliğin karşılığını istercesine bir şey rica etmek; böyle bir karşılığı yalvarırcasına istemek; yalvarır gibi görünebilmesi için, bir insanı övmek; işe yaramadığı halde yalvarmayı sürdürmek: bütün bunlar adiliğin belirtileridir. Aynı zamanda insanları yüzlerine karşı övmek, bir insanın iyi tarafını abartılı bir şekilde övüp zayıf taraflarını olmadık anlamlar vererek yüceltmek, beraberken üzüntülerine aşırı yakınlık göstermek, ve buna benzer şeyler; bütün bunlar dalkavukluğun belirtileridir. Bir de, bizden yaşlı, bizden daha özenle büyütülmüş, daha üst düzeydekilerin ve genel olarak daha az dayanıklı kişilerin dayandığı zorluklara dayanmayı reddetmek: çünkü bunlar kadınca davranışları gösterir. Ayrıca, bir başkasından, özellikle sık sık, çıkar sağlamak ve daha sonra bunları verdiği için ona kötü davranmak: bu da zalim, bayağı bir kişiliği gösterir. Ayrıca, boyuna kendinden söz etmek, yüksek sesle itiraflarda bulunmak, başkalarının erdemlerini kendine mal etmek; bu da övüngenlik yüzündendir. Ahlaki karakterdeki bütün öteki bozukluklara bağlı eylemler için, bu tür kötülüklerin belirtileri için de aynı şeyler geçerlidir, hepsi de onur kırıcı ve utanılacak şeylerdir. Utanç duyacağımız başka bir tür kötülük de herkesin, ya bize benzer herkesin ya da hemen hemen herkesin paylaştığı onur payından yoksun olmaktır. 'Bize benzer kimseler' derken kendi soyumuzdan, ülkemizden, çağımızdan ya da ailemizden olanları, genellikle kendi düzeyimizden kişileri kastediyorum. Başkalarıyla aynı düzeyde olduğumuzda, diyelim, onlardan daha az eğitimli olmak utanç vericidir; üstünlük belirtisi olan diğer şeyler için de aynı şey: bunların her birinde, aşağı durumda olmak bizim hatamızsa daha da utanç vericidir; şimdiki, geçmişteki ya da gelecekteki durumlarımız konusunda suçlanacak kişi kendimizsek, bunun büyük ölçüde bizim ahlaki düşüklüğümüze bağlı olduğu sonucu çıkar ortaya. Bunlardan başka, bize onursuzluk ya da leke getirecek işlerin bize

yapılıyor olmasından, yapılmış olmasından ya da yapılmak üzere olmasından da utanç duyarız; kişiliklerimizi aşağılık edimlere teslim ettiğimizde ya da aşağılık edimlere gönül indirdiğimizde, örneğin zulme boyun eğdiğimizde olduğu gibi. Başkalarının karşı konulmaz arzularına teslim olmak da, isteyerek ya da istemeyerek olsun, (güce teslim olmak, istemeyerek teslim olmaya bir örnektir) utanç vericidir, çünkü bunlara teslim olmaya direnmemek, erkekliğe yakışmayan ya da korkakça bir davranışı gösterir.

Bunlar ve benzerleri, utanç duymamıza neden olan şeylerdir. İmdi, utanç, saygınsızlığın sonuçlarından değil de, kendisinden ürktüğümüz, çekindiğimiz ruhsal bir ayıp tablosu olduğuna, ve bizim hakkımızda neler düşünüldüğünü yalnızca bunu düşünecek kimselerden dolayı önemsediğimize göre, karşısında utanç duyduğumuz kimselerin, düşüncelerine önem verdiğimiz kimseler olduğu sonucu çıkar ortaya. Bu gibi kimseler: bize hayranlık duyanlar, bizim hayranlık duyduğumuz, kendileriyle yarıştığımız, hakkımızdaki düşüncelerine saygı duyduğumuz kimselerdir. Herkesin saygıyla karşıladığı bir şeye sahip olanlara, ya da bize verebilecekleri şeyi elde etmeyi çok istediğimiz kimselere hayranlık duyarız ya da bize hayranlık duymalarını isteriz – bir âşığın duyduğu gibi. Bize denk kimselerle yarışırız. Büyüklerimiz ya da iyi eğitim görmüş kimseler gibi akıllı insanların görüşlerine, gerçek diye, saygı duyarız. Herkesin gözünün önünde, açıkça yapılmış bir şeyden daha çok utanç duyarız. 'Utanç gözlerde oturur' deyimi buradan gelir. Bu nedenle, her zaman bizimle birlikte olacakların ve bizim ne yaptığımıza önem verenlerin önünde çok büyük utanç duyarız, çünkü her iki durumda da gözler üzerimizdedir. Bizimle aynı suçlama altında olmayan kişilerin karşısında da böyle hissederiz: çün- 1384b
kü onların bu davranış karşısındaki düşüncelerinin bizimkinin aynı olmayacağı açık bir şeydir. Bir de, davranışlarının yanlış olduğunu düşündükleri kimselere karşı acımasız olanların karşısında; bir insanın, kendisinin yaptığı bir şeyi komşuları kendisine yapınca kızmaması, gücenmemesi gerektiği söylenir; dolayısıyla onların, kendisinin yapmadığı bir şeyi yapmalarına gücenecektir. Bir de, sizi herkese anlatması olası kişilerin karşısında; sizi başkalarına anlatmaması, sizin yanlış olduğunuza inanmaması kadar iyi bir şeydir. İnsanlar, kendilerine kötü davranmışsanız, başkalarına sizin hakkınızda konuşabilir, çünkü size bir zarar verme beklentisi içindedirler; ya da herkes hakkında kötü konuşuyorlarsa: çünkü suçsuz kişilere saldıranlar suçlu olan kişilere haydi haydi saldırır. Bir de, işleri güçleri başkalarının başarısızlığı olan kimseler karşısında

– hicivciler ve komedya yazarları gibi; bunlar gerçekten de bir tür şom ağızlı ve dedikoducu kimselerdir. Bir de, bizim başımızın derde girdiğini asla bilmemiş olanlar karşısında, çünkü onların bize karşı davranışları o zamana kadar hayranlık derecesine varmıştır: işte bunun için, bizden ilk kez bir iyilik bekleyenleri geri çevirmekten utanç duyarız – onların yanında saygınlığımızı henüz yitirmemişizdir. Bu gibi kimseler, bizimle yeni yeni dostluk kurmaya çalışanlardır; yalnızca iyi yanlarımızı görmüşlerdir (Euripides'in[19] Syrakusalılara verdiği karşılığın doğruluğu da buradadır): hakkımızda, saygınlığımızı yitirtecek hiçbir şey bilmeyen eski tanışlarımız arasında olan kişiler de böyledir. Ayrıca, yalnızca sözü edilen gerçek utanç verici davranıştan değil, aynı zamanda ona ilişkin kanıtlardan da utanç duyarız: örneğin, yalnızca cinsel ilişkiden değil, ona ilişkin kanıtlardan da: yalnızca onur kırıcı eylemlerden değil, onur kırıcı konuşmalardan da. Aynı şekilde, yalnızca yukarda adı geçen kişilerin önünde değil, ne yapmış olduğumuzu anlatacakları kişilerin önünde de –köleleri ya da dostları gibi– utanç duyarız. Genellikle de düşüncelerine değer vermeyip hor gördüğümüz kimselerin önünde hiç kimse utanç duymaz); aynı şeylerden, yakınlarımızın yanında da yabancılar karşısındaki kadar utanç duymayız, ama öncekilerin önünde gerçek gibi görünen hatalardan, ikincilerin önündeyse alışılmış hatalardan dolayı utanç duyarız.

Utanç duyacağımız koşullar şunlardır: önce, karşısında utanç duyacağımızı söylediğimiz[20] kişilere benzer kişiler önünde. Bunlar daha önce de belirtildiği gibi, hayranlık duyduğumuz, ya da bize hayranlık duyan, ya da hayranlık duymasını istediğimiz ya da iyi niyetlerini yitirirsek elde edemeyeceğimiz bir hizmet beklediğimiz kimselerdir. Bu kimseler gerçekten de seyirciler olabilirler (Kydias, Samos'ta toprak dağıtımı sırasında yaptığı konuşmada[21] Atınalılara, 'Yunanlıların ne olup bittiğini sonradan işiteceklerini değil, çevrenizde toplanmış, sizin nasıl oy verdiğinizi seyrettiklerini hayal edin' derken bu gibi kimseleri betimliyordu); ya da yakında olabilirler, veya ne yaptığımızı öğrenme olasılığına sahip olabilirler. İşte bunun içindir ki, başımıza kötü bir şey geldiğinde, bir zamanlar bizim gibi olmak istemiş kimselerin bizi görmesini iste-

19) Yorumcunun (ed. Rabe, s.106) bize anlattığına göre, Euripides, Syrakusalılarla barış görüşmelerine gönderilir, onların buna isteksizliğini görünce şöyle der onlara: 'Siz Syrakusalılar, bizim saygı dolu ifadelerimizi, sırf yeni ricacılar olduğumuz için saygıyla karşılamalısınız.'...

20) 1384a 27.

21) [*Kydias hakkında bir şey bilinmiyor. Gönderme yapılan konuşma, adanın İ.Ö. 440'ta Atınalılar tarafından yeniden ele geçirilişinde Samos'un yağmalanışıyla ilişkili olmalı.*]

meyiz; çünkü böyle bir duygu, hayranlığı ifade eder. İnsanlar, saygınlıklarına zarar veren eylemler ve edimler gösterdiklerinde, bun- 1385a lar ister kendi eylemleri, ister atalarının eylemleri, isterse yakın ilişkileri olan kişilerin eylemleri olsun, utanç duyarlar. Genel olarak, kendi yanlış davranışlarından dolayı da utanç duyacağımız kişilerin karşısında aynı utancı duyarız – daha önce sözünü ettiğimiz kişilerdir bunlar; bizi kendilerine örnek alanlar; öğretmenleri ve danışmanları olduğumuz kişiler; ya da olasılıkla rakipleri olduğumuz bizim gibi kişiler.[22] Çünkü bu türlü kimselerin karşısında duyacağımız utancın bize yaptırdığı ya da vazgeçirdiği pek çok şey vardır. Bizim ayıbımızdan haberli olan kimselerce devamlı gözlendiğimiz zaman daha da büyük utanç duyarız. İşte bunun için, şair Antiphon, Dionysios'un[23] emriyle dövülerek ölüme mahkûm edildiğinde, kendisiyle birlikte ölecek olanların kapılardan girerken yüzlerini gizlediklerini görünce onlara şöyle söylemiştir: 'Yüzlerinizi niçin gizliyorsunuz? Şu seyircilerden bazıları *yarın* sizi görür diye mi?'

Utanç konusunda bu kadar yeter; Utanmazlığı anlamak için, yalnızca bunların tersi durumları düşünmeliyiz, bize gerekli olan her şeyi o zaman görürüz.

Sevecenliği ele alırsak: sevecenliğin tanımı, kime karşı, niçin ve hangi ruh hallerinde duyulacağını bize gösterecektir. Sevecenlik etkisi altındayken bir insanın 'sevecen' olduğu söylenen durum– gereksinim içindeki bir kimseye karşı, bir şey karşılığı olmadan, yardımı yapan kimsenin kendi çıkarı için değil de yardım edilen kimsenin çıkarı için yardımseverlik diye tanımlanabilir. Sevecenlik, büyük gereksinim içinde olana, ya da önemli olup da elde edilmesi güç herhangi bir şeye gereksinimi olana, ya da buna önemli ve zor bir durumda gereksinimi olana gösterilirse; ya da yardım eden, yardım edebilecek tek, ilk ya da baş kişiyse değerli bir şeydir. Doğal istekler, özlemler, özellikle de elde edilemediği için acı veren şey, bu tür gereksinimleri oluşturur. İçgüdüsel açlıklar bu tür isteklerdendir; örneğin cinsel arzu ve bedensel yaralanmalar ya da bir tehlike durumunda ortaya çıkanlar gibi; çünkü açlık hem tehlike hem de acı durumunda etkindir. Dolayısıyla yoksullukta ve sürgünde bize destek olanlar, yardımları fazla olmasa bile bize karşı

22) Ya da 'olasılıkla, rakipleri olduklarımıza benzeyen.'

23) [Tragedya yazarı Antiphon, Syrakusa tiranı Dionysios tarafından kırbaçla ölüm cezasına çarptırılmıştı.]

gerçekten sevecen, yardımcı kimselerdir, çünkü gereksinmemiz büyük, durum ise zorlayıcıdır; örneğin, Lykeion'da hasırını vermiş olan kişi gibi.[24] Bu nedenle yardım, tercihen tam bu türden bir gereksinimi, bu türden olmasa bile bunun kadar ya da bundan büyük başka türden bir gereksinimi karşılamaktadır. Şimdi kime, niçin ve hangi koşullar altında sevecenlik gösterildiğini görüyoruz; kanıtlarımızın temelini de bu gerçekler oluşturmalıdır. Yardım edilen kimselerin demin tanımlanan acılar ya da gereksinim içinde olduklarını, onlara yardım eden kimselerin, tanımlanan türden bir gereksinim durumunda, tanımlanan türden bir yardım etmiş ya da veriyor olduklarını göstermeliyiz. Sevecenlik fikrini nasıl ortaya kaldıracağımızı ve karşıtlarımızı nasıl zalim, sert kimseler olarak göstereceğimizi de görebiliriz: bunların sırf kendi çıkarlarını artırmak için yardımcı oluyor ya da olmuş olduklarını ileri sürebiliriz –daha önce belirtildiği gibi, sevecenlik değildir bu; ya da hareketlerinin rastlantı olduğunu veya kendilerine zorlandığını; ya da bir iyilik yapmadıklarını, sadece, bilsinler ya da bilmesinler, bir iyiliğe karşılık verdiklerini ileri sürebiliriz– her iki durumda da yapılan şey *yalnızca* bir geri vermedir, bu yüzden de, iyiliği yapan, durumun ne olduğunu *bilmiyor* olsa bile, bu durum bir sevecenlik değildir. Bu konu üzerinde dururken bütün 'kategoriler'e[25] bakmalıyız; bir eylem, bir sevecenlik eylemi olabilir, çünkü (1) belli, özel bir şeydir, (2) belli bir büyüklüğü ya da (3) niteliği olabilir, (4) belli bir zamanda, ya da (5) yerde yapılmıştır. Sevecenlik noksanlığının kanıtı olarak, gereksinim içinde olan bir insana ufacık bir hizmetin yapılmadığına; ya da aynı veya eşit ya da daha büyük bir hizmetin o insanın düşmanlarına yapılmış olduğuna işaret edebiliriz; bu gerçekler, söz konusu hizmetin yardım edilen kişinin iyiliği için yapılmamış olduğunu gösterir. Ya da istenen şeyin değersiz bir şey olduğuna ve yardım eden kişinin bunu bildiğine işaret edilebilir; hiç kimse, o insanın değersiz bir şeyin gereksiniminde olduğunu kabul etmeyecektir.

Sevecenlik ve Zalimlik için bu kadar yeter. Şimdi Acımayı ele alalım ve ne gibi şeylerin acıma uyandırdığını, kimlere karşı, hangi ruh hallerinde acıma hissettiğimizi soralım kendimize. Acıma, yıkıcı ve acı verici bir kötülüğün, bunu hak etmemiş bir kişinin başına

24) Kimden ve neden söz edildiği bilinmiyor... [Aristoteles'in okulunda geçmiş, bilinmeyen bir olaya gönderme yapılıyor olabilir.]
25) Bkz. *Kategoriler*, 5b 25 vd.

geldiğini gördüğümüzde, bizim ya da bir arkadaşımızın başına da gelebileceğini, dahası bunun çok yakında olabileceğini beklediğimizde duyduğumuz acı hissi olarak tanımlanabilir. Acıma hissi duymak için, bize ya da arkadaşlarımızdan birine bir kötülük olabileceğini, dahası, tanımlamamızda belirtilene benzer ya da aşağı yukarı aynı türden bir kötülükle karşı karşıya olduğumuzu açık bir biçimde varsayabilmemiz gerekir. Bu nedenle, acıma, en kötüsü zaten başlarına geldiği için daha başka bir kötülük beklemeyen, tamamen yıkılmış kişilerce duyulmaz; kendilerinin son derece şanslı kişiler olduklarını düşünenlerce de duyulmaz – bunların duydukları daha çok küstahlıktır, çünkü bunlar yaşamda en iyi şeylere sahip olduklarını düşünürlerken, başkalarına bir kötülük gelme olanaksızlığının da bunun içinde olacağı açıktır, söz konusu iyi şeylerden biridir çünkü bu. Başlarına bir kötülük *gelebileceğini* düşünenler, daha önce başlarına böyle bir kötülük gelmiş ve onu atlatmış olanlardır; sağduyuları ve deneyimleri yüzünden yaşlı kimseler; zayıf kimseler, özellikle de korkaklığa eğilimli olanlar; bir de uzağı düşünebilecekleri için eğitimli kimseler. Bir de, anababaları, çocukları ya da karıları yaşayan kimseler; çünkü bunlar bizden kimselerdir ve yukarda sözü edilen kötülükler bunların başına kolayca gelebilir. Ne öfke ve güven gibi yürekli bir coşkuyla (bu coşkular geleceği hiç dikkate almaz), ne aşağılık bir küstahlığa eğilimle (küstah insanlar da başlarına bir kötülük gelebileceğini düşünmezler), ne de büyük bir korkuyla (paniğe yakalanmış insanlar acıma duymazlar, çünkü başlarına gelen şeyin etkisi altındadırlar) etkilenen kişiler acıma hissi duymazlar; ancak bu uçların arasındaki kişiler acıma hissi duyabilir. Acıma hissi duyabilmek için, bir de en azından bazı kişilerin iyiliğine inanmamız gerekir. Hiç kimsenin iyi olmadığını düşünürseniz, herkesin kötü yazgıya layık olduğuna 1386a
inanırsınız. Genellikle de, benzeri talihsizliklerin bizim ya da bizden olan kişilerin de başına gelmiş olduğunu anımsama veya ilerde geleceğini bekleme durumunda olduğumuzda acıma hissi duyarız.

Hangi ruhsal durumlarda acıma hissi duyduğumuz konusunda bu kadar yeter. Nelere acıma duyduğumuz, tanımın içinde açıkça belirtilmiştir. Hoş olmayan ve acı veren bütün şeyler, yıkmaya, yok etmeye doğru gidiyorsa acıma hissi uyandırır; ve bütün bu türlü kötülükler, ciddi şeylerse, şansa bağlıdır. Acı verici ve yıkıcı kötülükler şunlardır: çeşitli biçimlerde ölüm, bedensel yaralanmalar ve dertler, yaşlılık, hastalıklar, aç kalma. Şansa bağlı olan kötülükler şunlardır: arkadaşsızlık, arkadaş azlığı (dostlardan ve arka-

daşlardan ayrılmış olmak acınası bir şey değildir), çirkinlik, zayıflık, sakatlık; iyiliğin gelmesi gereken bir kaynaktan kötülük gelmesi; ve bu tür talihsizliklerin sık sık tekrarlanması. Bir de, iyiliğin, en kötü şey başa geldiğinde ortaya çıkması: örneğin, ölümünden sonra Diopeithes'e[26] Büyük Kraldan[27] hediyelerin gelmesi gibi. Bir de, bir insanın başına iyi hiçbir şeyin gelmemiş olması ya da geldiğinde ondan yararlanamaması.

Acıma duyma nedenlerimiz işte bunlar ve benzeri şeylerdir. Acıma duyduğumuz kişiler: bize çok yakın olmama koşuluyla –bu durumda, onlara karşı duygularımız, sanki kendimiz tehlikedeymişiz gibi olacaktır– tanıdığımız kimselerdir. Söylendiğine göre, Amasis işte bu yüzden, oğlunun ölüme götürüldüğünü gördüğünde ağlamamış da, dostunu dilenirken görünce ağlamış:[28] ikinci görünüm acınasıydı, ilkiyse korkunç; korkunç olan acınası olandan farklıdır; acımayı geri itme eğilimindedir, çoğu kez de acımanın tersi bir duygunun ortaya çıkmasına yardım eder. Yine, tehlike yakınımıza gelmişken acıma hissi duyarız.[29] Bir de, yaş, karakter, huy, toplumsal konum ya da doğuş bakımından bizim gibi olan kimselere acıma duyarız; çünkü bütün bu durumlarda, aynı talihsizliğin bizim başımıza da gelebilmesi daha olasıdır. Burada da şu genel ilkeyi anımsamalıyız: kendimiz için korktuğumuz şey başkalarının başına gelince bizde acıma hissi uyandırır.[30] Dahası, başkalarının çektiği acılar bize yakın olduğunda bizde acıma hissi uyandırdığına göre (ne yüz asır önce olmuş felaketleri anımsayabiliriz, bu yüzden de bu gibi şeyler için duysak duysak çok küçük bir acıma hissi duyarız), bundan da şu sonuç çıkar: sözlerinin etkisini, uygun el kol hareketleriyle, sesinin titremiyle, giysileriyle ve genel olarak dramatik eylemle artıranlar, acıma hissi uyandırmada özellikle başarılıdırlar: böylelikle felaketleri gözümüzün önüne getirirler, hemen geliyor ya da hemen geçmişçesine yakın gösterirler bize. Hemen olmuş ya da yakında olacak bir şey, özellikle acıma uyandırır:
386b
dolayısıyla acı çekenlerin belirtileri ve eylemleri de –daha önce acı çekmiş olanların giysi ve benzeri şeyleri–; acı çekmekte olanların –örneğin, ölmekte olanların– sözleri ve benzeri şeyleri de acıma uyandırır. Hepsinden çok acı vereni, yargılama anlarında, kurbanların soylu karakterde kişiler olmalarıdır: böyle kimseleri ne zaman görsek, özellikle acıma hissi uyanır içimizde, çünkü talihsizlikleri-

26) [İ.Ö. 342-341'de Makedonyalı Philippos'a karşı Khersones'deki Atina birliklerinin komutanı.
27) [Pers Kralı, o sırada III. Artakserkses]
28) Bkz. Herodotos, iii. 14.
29) Ya da, ...'Çünkü tehlike yakınımızdayken duyduğumuz artık acıma değil [fakat korku]dur.'
30) Bkz. 1382b 26, 27.

nin gözlerimizin önüne serilmesi kadar onların suçsuzluğu da talihsizliklerinin bize yakın görünmesini sağlar.

9 Acımaya en doğrudan zıt bir duygu, Hiddettir. Hak edilmemiş iyi talihe duyulan kızgınlık, bir anlamda, hak edilmemiş kötü talihe duyulan kızgınlığın tersidir ve aynı moral niteliklere bağlıdır. Her iki duygu da iyi ahlaki karakterle birliktedir; hem hak edilmemiş üzüntüye yakınlık duymak ve acımak, hem de hak edilmemiş zenginliğe hiddetlenmek bizim görevimizdir; çünkü hak edilmemiş her şey adaletsizdir, bunun içindir ki tanrılara bile hiddet gösterebiliriz. Hiddete çok yakın, hatta aynı şey olması nedeniyle kıskançlığın da aynı şekilde acıma duygusunun tersi olduğu düşünülebilir. Ama aynı şey değil. Kıskançlığın da, başkalarının zenginliğinin uyandırdığı bir acı olduğu doğrudur. Ama kıskançlığı uyandıran şey, bunu hak etmemişlerin zenginliği, mutluluğu değil, bizim gibilerin ya da bizim eşitimiz olanların zenginliği ve mutluluğudur. İki duyguda ortak olan şey, onların, bizlerin başına gelebilecek ters bir şeyden değil, komşumuza olabilecek bir şeyden olmaları zorunluluğudur. Acı ve sıkıntı, bir başkasının talihsizliğinin sonucu olarak başımıza gelebilecek bir kötülük beklentisi yüzündense, duygu, bir durumda kıskançlık, öteki durumdaysa hiddet olmaktan çıkar ve korku halinde gelir. Acıma ve hiddet duygularına, bunların tersi olan doyum duygularının da eşlik edeceği açıktır. Başkalarının hak edilmemiş üzüntülerinden, sıkıntılarından acı duyuyorsanız, onların haklı sıkıntıları hoşunuza gidecek, en azından acı vermeyecektir size. Örneğin hiçbir iyi insan, anababa katillerinin ya da katillerinin cezalandırılmasından acı duyamaz. Bunlar, hak edilmiş mutluluklarda olduğu gibi sevinmemiz gereken şeylerdir; her ikisi de haklıdır, her dürüst insana zevk verir, çünkü o dürüst insan, kendisi gibi bir insanın başına gelen şeyin kendi başına da geleceğini umut etmekten kendini alamaz. Bütün bu duygular aynı tipten moral karakterle birliktedir. Bunların zıtlarıysa zıt tipten karakterle birliktedir; başkalarının talihsizliklerinden zevk alan insan, başkalarının mutluluğunu kıskanan insanla özdeştir. Çünkü belli bir şeyin oluşundan ya da varlığından acı duyan insanın, o şeyin olmayışına ya da yok oluşuna sevinmesi gerekir. İmdi bütün bu duyguların (yukarda gösterilen nedenlerden dolayı aralarında farklılıklar gösterseler de) acımayı önleme eğiliminde olduğunu görebiliriz, o derecede ki, acımaya çağrıyı etkisiz bırakmada hepsi aynı derecede yararlıdır.

Önce –öteki coşkuları daha sonraki tartışmalara bırakarak– Hiddeti ele alacağız ve kime karşı, neye dayanarak ve hangi ruh hallerinde hiddet duyacağımızı soracağız. Bu sorular aslında şu ana kadar söylediklerimizle yanıtlanmıştır. Hiddet, hak edilmemiş talihlilik karşısında duyduğumuz acıdır. Öyleyse, görünümü bu acıya neden olmayan bazı iyilik biçimleri olduğunu söylemekle başlayalım. Örneğin, bir insan doğru ya da cesur olabilir, veya moral iyilik kazanabilir: fakat bu nedenle ona hiddet duyamayız, tıpkı tersi bir nedenden dolayı ona acıyışımız gibi. Hiddeti, zenginlik, güç ve benzeri şeyler –kabaca söylersek, iyi insanların ve iyi şeylere doğuştan sahip olanların layık olduğu her türlü şey– soyluluk, güzellik... vb. doğurur. Ayrıca, uzun süreden beri var olan şey, doğuştan var olan şeye benzer; bu yüzden de, belli bir iyi şeye sahip olanlara, eğer bunu ve beraberinde getirdiği mutluluğu yeni elde etmişlerse, daha da çok hiddetleniriz. Yeni zenginler, zenginlikleri eskiden gelen ya da kalıtımsal olanlardan daha çok kızdırır insanı. Makam ya da güce, sayısız dosta, iyi bir aileye...vb. sahip olan kişiler için de aynı şey. Onların bu üstünlükleri onları başkalarına karşı koruduğunda da aynı hissi duyarız. Çünkü burada da, yeni zenginler zenginlikleri yoluyla makam elde ettiklerinde, zenginlikleri çok eskiden gelenlerden daha çok kızdırır bizi; bütün öteki durumlarda da aynı şey geçerlidir. Bunun nedeni, bu sonuncuların sahip oldukları şeyin gerçekten kendilerinin, ötekilerin sahip oldukları şeyinse kendilerinin olmadığının hissedilmesidir: her zaman şimdi olduğu şekliyle varmış gibi görünen şeylere sahici olarak bakılır, bunun için de yeni zenginlerin malları mülkleri[31] gerçekten kendilerinin gibi görünmez. Dahası, herhangi bir insan ya da herkes belli türden herhangi bir iyiliğe layıktır diye bir şey olamaz; bu gibi şeylerde belli bir uygunluk ya da yerindelik vardır; yani dürüst insanların değil de cesurların güzel silahlara sahip olması, sonradan görmelerin değil de soylu bir aileden gelenlerin seçkin evlilikler yapması yerindedir. Dolayısıyla, herhangi bir insan –yeterince iyi biri de olabilir bu– kendisine uygun düşmeyen bir şey elde ettiği zaman hiddet duyulur. Herhangi biri kendinden üstün olan, özellikle de belli bir konuda kendinden üstün olan birinin karşısına dikildiğinde de aynı his duyulur – aşağıdaki dizelerde anlatılan da budur:

31) [Anlam kesin değil.]

Ancak, Telamon oğlu Aias'la dövüşmekten çekiniyordu;
Kendinden daha güçlü biriyle dövüşseydi, Zeus'un öfkesini uyandırmış olurdu.(32)

ama aynı zamanda bundan ayrı olarak, herhangi bir anlamda aşağı 1387b düzeyde olan biri kendinden üstün birinin karşısına dikildiğinde hiddet duyulur; örneğin, bir müzisyen dürüst bir insanın karşısına dikildiğinde, çünkü adalet müzikten daha güzel bir şeydir.

Hangi nedenlere dayanılarak, hangi kişilere hiddet duyulacağını açıklamak için yeterince şey söyledik – bu kişiler yukarda adı geçenler ve onlar gibilerdir. Bu duyguyu hisseden kişilere gelince: eğer kendimiz, olası en büyük iyiliklere layıksak ve ayrıca bunlara sahipsek bu hissi duyarız, çünkü bizim dengimiz olmayan kişilerin bizim sahip olduğumuz kadar şeye sahip olmayı hak ettiklerinin kabul edilmesi bir adaletsizliktir. Ya da ikinci olarak, gerçekten iyi ve namuslu insanlarsak bu duyguyu hissederiz; o zaman yargımız sağlamdır ve herhangi türden bir adaletsizlikten nefret ederiz. Bir de, hırslıysak ve belli amaçlara ulaşmayı çok istiyorsak, özellikle de başkalarının hak etmediği halde sahip oldukları şeye karşı hırslıysak bu hissi duyarız. Ve genellikle, kendimizin bir şeye layık olduğunu, başkalarınınsa layık olmadığını düşünüyorsak, o başkalarına karşı, o şeyle ilgili olarak hiddet duymaya hazırızdır. Dolayısıyla, aşağılık, değersiz, hırssız kimseler Hiddete eğilimli değildir, çünkü kendilerinin layık olduklarına inanabilecekleri hiçbir şey yoktur.

Bütün bunlardan, talihsizliklerinden, sıkıntılarından ya da başarısızlıklarından hoşnutluk duymamız, en azından acı duymamamız gereken kimselerin ne türlü insanlar olduğu anlaşılacaktır: betimlenen durumları göz önüne alırsak, bunların zıtlarının neler olduğunu hemen görürüz. Bu nedenle, konuşmamız yargıçları belirtilen ruh haline sokarsa ve belli nedenlere dayanarak acıma isteyen kişilerin bu acımaya layık olduklarını değil de layık olmadıklarını gösterirse, yargıçların acıma hissi duymaları olanaksız olacaktır.

10 Şimdi Kıskançlığı ele alalım; neye dayanarak, hangi ruh hallerinde ve kimlere kıskançlık duyduğumuzu görebiliriz. Kıskançlık, yukarda sözü edilen iyi şeylerden oluşan talihlilik karşısında duyulan acıdır; dengimiz olan kişileri kıskanırız; kendimiz için bir şey elde etme düşüncesiyle değil, başkaları o şeye sahip olduğu için.

32) *İlyada*, xi. 542. İkinci dize *İlyada*'nın var olan elyazmasında yok. [A. Erhat ve A. Kadir çevirisinde bu son dize olmadığı gibi, 'Telamon oğlu Aias'la' değil 'Aias'la' deniliyor. Aristoteles'in metnine bağlı kalmak için olduğu gibi çevrilmiştir –Ç.N.]

Eşitlerimiz varsa ya da var olduğunu düşünüyorsak duyarız o hissi; 'eşitlerimiz' derken soyca, akrabalıkça, yaşça, huyca, üstünlükçe ya da zenginlikçe eşitlerimizi kastediyorum. Sahip olduğumuz şeylerde azıcık bir eksiklik olduğunda kıskançlık duyarız; yüksek bir mevki ya da zenginlik düzeyinde olanlar bunun için kıskançlık duyarlar – kendilerinin olan şeyi başkalarının aldığını düşünürler. Bir de, belli bir şeyde son derece üstünsek, özellikle de o şey akıl ya da talihse. Hırslı olanlar olmayanlardan daha kıskançtır. Akıllılık savında olanlar da – akıllı oldukları düşünülsün diye çırpınırlar. Gerçekten de, genellikle herhangi bir şeyde üne ulaşmayı amaçlayanlar, o noktada kıskançtırlar. Kıt akıllı kimseler de kıskançtırlar, çünkü her şey büyük görünür onlara. Kıskançlık uyandıran iyi şeyleri daha önce belirttik. Şan ve şöhret aşkı uyandıran edimler ya da
1388a iyelikler, tanınmışlık arzusu, talihe bağlı çeşitli üstünlükler hep kıskançlık uyandırır; özellikle de o şeyleri kendimiz için istiyorsak, ya da kendimizi ona hak kazanmış olarak düşünüyorsak, ya da ona sahip olmak bizi başkalarının biraz üstüne çıkarıyorsa, ya da sahip olmamak onların biraz altına indiriyorsa. Ne tür kimseleri kıskandığımız da açıktır; şimdiye kadar söylediklerimizin içinde var bunlar: zaman, yer, yaş ya da ünce bize yakın kimseleri kıskanırız. Şu dizede olduğu gibi:

Evet, hısım bile kıskanır hısmını(33)

Yarıştığımız kimseleri de kıskanırız –bunlar aslında yukarda sözünü ettiğimiz kişilerdir; yüz asır önce yaşamış kişilerle, ya da henüz doğmamış kişilerle, ya da Kaf Dağında oturan kimselerle,(34) ya da kendi görüşümüze veya başkalarının görüşüne göre çok aşağımızda veya çok yukarımızda kabul ettiğimiz kimselerle yarışmayız. Dolayısıyla, bizimle aynı erekleri izleyen kişilerle yarışırız: sporda ya da aşkta rakiplerimizle, ve genellikle aynı şeyin peşinde onlarla yarışırız; bu yüzden de herkesten çok kıskandığımız kişiler de bunlardır.

Çömlekçi çömlekçiyi kıskanır(35)

deyimi buradan gelir. Bir şeye sahip olmaları ya da bir şeyde başarıları bizim için bir ayıp ya da yüzkarası olan kişileri de kıskanırız:

33) [Aiskhylos'un bir oyunundan.]
34) Yani, Batı dünyasının en uç sınırında oturan kimselerle. [Metinde geçen 'Pillars of Hercules=Cebelitarık Boğazının iki yakasındaki yüksek kayalıklar'ı, insanın aşmasına olanak olmayan, ardında olup bitenlerin bilinmediği yer anlamında Türkçedeki Kaf Dağı deyimiyle karşılamak bana daha uygun geldi –Ç.N.]
35) Hesiodos, *İşler ve Günler*, 25. Bkz. yukarıda ii, b.4, 1381b 17.

bunlar komşularımız ya da eşitlerimizdir; çünkü söz konusu iyi şeyi bizim kaçırmış olmamızın kendi hatamız olduğu açıktır; bu da bizim canımızı sıkar ve bizde kıskançlık doğurur. Bizim sahip olmamız gereken ya da bir zamanlar sahip olduğumuz şeyi ele geçiren kişileri de kıskanırız. Bundan dolayı, yaşlılar gençleri kıskanır, aynı şeye çok harcayanlar az harcayanları kıskanır. Bir şeyi elde edememiş ya da henüz eline geçirememiş kimseler, o şeyi kolayca elde etmiş olanları kıskanır. Ne gibi şeylerin ve hangi kimselerin kıskanç insanlara zevk verdiğini ve hangi ruh hallerinde bu duyguyu duyduklarını da görebiliriz: acı duydukları ruh halleri, bunun zıttı şeylerden zevk duyacakları hallerdir. Bu nedenle, kararı verecek olan kişilerle kıskançlık durumuna sokulursak; acımamız ya da bir ödül vermemiz istenen kimseler yukarda tanımlanan kimselerdense, bizden acıma diye bir şey elde edemeyecekleri açıktır.

11 Bundan sonra Gıptayı ele alacak, nedenlerini ve ereklerini, hangi ruh hallerinde duyulduğunu göstereceğiz. Gıpta, yüksek değer biçilen ve elde etmemiz mümkün olan şeylerin, doğası, yapısı bizimkine benzer kişilerde olduğunu görmenin doğurduğu acıdır; fakat başkaları bu iyi şeylere sahip olduğu için değil, biz kendimiz o şeyleri elde edememiş olduğumuz için duyulur. Bu yüzden de iyi insanlarca duyulan iyi bir duygudur, kıskançlıksa kötü insanlarca duyulan kötü bir duygudur. Gıpta, söz konusu iyi şeyleri elde etmek için girişimde bulundurur bizi; kıskançlık, komşumuzun o şeylere sahip olmasını önlemek için girişimde bulundurur bizi. Dolayısıyla gıptanın, kendilerini henüz sahip olmadıkları bazı iyi şeylere layık olduklarına inanan kimselerce duyulması gerekir, hiç 1388b
kimsenin imkânsız görünen şeylere göz dikemeyeceği, anlaşılır bir şeydir çünkü.(36) Dolayısıyla gençler ve üstün yetenekli kimselerce hissedilir. Bir de, saygı gösterilen insanların layık olduğu şeylere sahip olanlarca – bunlar zenginlik, sayısız dost, kamu görevi ve buna benzer şeylerdir; kendilerinin iyi insanlar olmaları gerektiği varsayımına dayanarak bu gibi iyi şeyleri elde etmek için çaba gösterirler, çünkü inançlarına göre, ruh halleri iyi olan insanlar grubuna girmeleri gerekmektedir kendilerinin. Bir de başka herkesin, bunlara layık olduğunu düşündüğü kimselerce. Atalarımızın, yakınlarımızın, kişisel dostlarımızın, soyumuzun ya da ülkemizin

(36) ['Anlaşılır bir şeydir çünkü' cümleciği, bir anlam boşluğunu doldurmak amacıyla çeviren tarafından eklenmiştir.]

özellikle onurlandırıldığı şey için de gıpta duyarız, o şeye gerçekten bizimmiş gibi bakarız, dolayısıyla da ona sahip olmaya layık hissederiz kendimizi. Dahası, büyük saygınlığı olan bütün şeyler gıpta edilecek nesneler olduğuna göre, çeşitli biçimleriyle ahlaki iyiliğin de böyle bir şey olması gerekir; bir de başkalarına yararlı ve gerekli olan bütün şeyler: çünkü insanlar ahlakça iyi olanlara ve bir de kendilerine yardım edenlere saygı duyarlar. Sahip olmakla komşularımızı, yakınlarımızı hoşnut edebileceğimiz şeyler için de öyle – sağlıktansa zenginlik ve güzellik. Hangi kişilerin bu duyguların hedefi olduğunu da görebiliriz. Bu kişiler bunlara ve benzeri şeylere –daha önce saydığımız gibi, cesaret, akıl, kamu görevi...vb.– sahip olanlardır. Kamu görevlerini ellerinde tutanlar –generaller, hatipler,(37) ve bu gibi güçlere sahip olan herkes– birçok kimseye yardımda bulunabilir. Bir de, çoğu kimsenin benzemek istediği kimseler; birçok tanıdığı ya da dostu olan kimseler; birçok kimsenin hayran olduğu, ya da bizim hayran olduğumuz kimseler; şairlerin ve yazarların övdüğü, methettiği kimseler. Bunun zıttı kimselerse, horgörüye hedef olan kimselerdir: çünkü horgörü duygusu ve kavramı, gıpta duygusu ve kavramının tersidir. Başkalarına gıpta edecek ya da başkalarınca gıpta edilecek kimseler, hiç kuşkusuz, gıptanın hedefleri olan iyi şeylerin tersi kötü şeylere uğrayanlara horgörülü davranmaya, sırf bu nedenle onları küçümsemeye hazırdırlar. Bu nedenle de, saygın tutulan iyi şeylere sahip olmadığı halde başlarına talih kuşu konmuş şanslı kimseleri çoğu kez küçümseriz.

Böylece, çeşitli coşkuların üretilebilme ya da harcanma yolları üzerine, coşkularla ilişkili inandırıcı kanıtlarımızın dayandığı tartışmayı tamamlamış bulunuyoruz.

Şimdi de coşkularla ve ahlaki niteliklerle ilgili olarak insan karakterinin çeşitli tipleri üzerinde duralım ve bunların değişik yaş ve yazgılarımıza nasıl uyduğunu gösterelim. Coşkularla, öfkeyi, arzuyu ve benzerlerini kastediyorum; bunları daha önce tartışmıştık.(38) Ahlaki niteliklerle de, erdemleri ve kusurları kastediyorum; bunlar da daha önce tartışılmıştı,(39) bir de çeşitli tipten insanların istemek ve yapmak eğiliminde olduğu çeşitli şeyleri.(40) Yaş derken, gençliği, olgunluk çağını ve yaşlılığı kastediyorum. Yazgıyla, doğumu,

37) ... yani halk önünde konuşanlar, avukatlar, politikacılar, devlet adamları.
38) ii, bb. 1 vd.
39) i, b. 9.
40) [i.10, 11, 12'de geçerken açıklananlar olabilir.]

zenginliği, gücü ve bunların zıtlarını kastediyorum – aslında iyi 1389a yazgıyı ve kötü yazgıyı.

Genç tipi karakterle başlayalım. Genç insanların güçlü tutkuları vardır ve bunları hiç ayrım gözetmeksizin doyurmak isterler. Bedensel arzulardan en fazla meylettikleri ve özdenetim yoksunluğu gösterdikleri cinsel arzulardır. Arzularında değişken ve maymun iştahlıdırlar, bunlar devam ettiği sürece şiddetlidir, fakat kolayca geçer: dürtüleri canlı fakat köklü değildir, hastaların açlık ve susuzluk nöbetlerine benzer. Sert huyludurlar, öfkeleri burunlarındadır, öfkelerini dizginleyemezler; kötü huy onlara çoğu kez üstün gelir, çünkü onurlarına düşkünlükleri yüzünden küçümsenmeye dayanamazlar ve kendilerine haksız davranıldığını düşündüklerinde hiddetlenirler. Onura düşkün olmalarına karşın, utkuyu ondan da çok severler, çünkü gençlik, başkaları üzerine üstünlük kurmak ister, utku da bunun bir biçimidir. Bu ikisini parayı sevdiklerinden çok severler, aslında parasızlığın ne demek olduğunu henüz öğrenmemiş oldukları için parayı pek az severler – Pittakos'un Amphiaraus hakkında söylediklerinin özü de budur.(41) Birçok kötülüğe henüz tanık olmadıkları için her şeyin kötü yanından çok iyi yanına bakarlar. Henüz çok sık aldatılmadıkları için başkalarına kolayca güvenirler. İyimserdirler; doğa, fazla şarap içmiş gibi ısıtır kanlarını; bunun yanında, henüz pek az hayal kırıklığına uğramışlardır. Yaşamları anılarla değil, daha çok beklentilerle geçer; çünkü beklenti geleceği gösterir, anıysa geçmişi; gençliğinse önünde uzun bir gelecek, ardında krsa bir geçmiş vardır: yaşamının ilk gününde insanın anımsayacak bir şeyi yoktur, ancak ileri bakabilir. Biraz önce sözünü ettiğimiz iyimserliğe yatkınlıkları yüzünden kolayca aldatılırlar. Sert huyları ve umuda yatkınlıkları onları yaşlılardan daha yürekli yapar; sertlik korkuyu önler, umutluluksa güven yaratır; öfkeliyken korku hissedemeyiz, herhangi bir iyilik beklentisiyse bizi güvenli yapar. Mahçupturlar, içinde yetiştikleri toplumun kurallarını benimserler ve herhangi bir başka onur ölçüsüne henüz tanımamaktadırlar. Yaşamın tokadını henüz yemedikleri ve zorunlu sınırlamalarını henüz öğrenmedikleri için görkemli, yüce tasarıları vardır; bundan başka, umutlu mizaçları, kendilerini büyük şeylere layık diye düşünmelerini sağlar – bu da yüce tasarıları olmak demektir. Hep, faydalı şeylerden çok soylu şeyler yapmayı yeğlerler: yaşamları uslamlamadan çok moral duygusuyla düzenlenir; uslamlama, bizi faydalı olanı seçmeye götürürken, moral iyi-

(41) Ne kastedildiği bilinmiyor. [Mytilene'li Pittakos Yedi Bilgeler'den biriydi. Amphiaraus, Thebai'ye Karşı Yediler'den biri olabilir.]

lik soylu olanı seçmeye götürür. Arkadaşlarına, yakın dostlarına ve yoldaşlarına yaşlılardan daha düşkündürler, çünkü günlerini başkalarıyla birlikte geçirmekten hoşlanırlar, ne dostlarını ne de başka herhangi bir şeyi kendilerine yararlılığıyla ölçmektedirler henüz. 1389b Bütün hataları, her şeyi aşırı ve ateşli bir biçimde yapmalarındandır. Her şeyin fazlasını yaparak Khilon'un[42] buyruğuna[43] baş kaldırırlar; aşırı severler, aşırı nefret ederler, öteki şeylerde de aynı. Her şeyi bildiklerini sanırlar, bu konuda her zaman oldukça emindirler kendilerinden; aslında bu nedenle her şeyi gereğinden fazla yaparlar. Başkalarına kötü davranırlarsa, bu, onlara gerçekten zarar vermek için değil, onları küçük gördükleri içindir. Herkesi namuslu bir insan olarak ya da olduğundan daha iyi bir insan gibi düşündüklerinden, başkalarına acımaya hazırdırlar: komşularını, kendi zararsız doğallıklarıyla yargılarlar, bu yüzden de onun bu şekilde davranılmayı hak etmiş olduğunu düşünemezler. Eğlenceye düşkündürler, bu yüzden de hazırcevaptırlar, hazırcevaplık da terbiyeli küstahlıktır zaten.

Gençlerin karakteri işte böyledir. Yaşlıların –olgunluk dönemlerini geçirmiş olanların– karakterlerinin, büyük çoğunluğuyla, bütün bunların tersi ögelerden oluştuğu söylenebilir. Çok yıl yaşamışlardır; çok aldatılmışlardır, çok hata yapmışlardır; yaşamsa genellikle kötü bir iştir. Sonuç olarak hiçbir şeyden emin değildirler, her şeyi gereğinden *az yaparlar.* 'Sanırlar' ama hiçbir zaman 'bilmezler'; ikircimli oldukları için de her zaman bir 'olasılıkla' veya bir 'belki' eklerler [sözlerine], her şeyi bu şekilde koyarlar, hiçbir şeyi kesin olarak koymazlar. Kiniktirler;[44] yani her şeyi en kötü tarafından yorumlamak isterler. Ayrıca, yaşantıları onları başkalarına güvensiz ve dolayısıyla kötülük bekler yapmıştır. Sonuç olarak ne sıcak bir sevgi, ne de acı bir nefret duyarlar, ama Bias'ın[45] imasını izleyerek, bir gün nefret edecekmiş gibi severler, bir gün sevecekmiş gibi nefret ederler.[46] Yaşamın tokadını yedikleri için kıt düşüncelidirler: arzuları, kendilerini hayatta tutacak şeyin ötesinde daha yüce ya da sıradışı hiçbir şey üzerinde kurulu değildir. Eli açık değildirler, çünkü para, mutlaka sahip olmaları gereken şeylerden biridir

42) [Lakedaimon'lu Khilon, Yedi Bilgeler'den bir diğeri.]
43) ...'hiçbir şeyi fazla (yapma)' ya da 'bir şeyi gereğinden fazla yapma.'
44) 1389a 17'ye bakarak 'kinik değil, merhametlidirler' diye çevrilebilir.
45) [Priene'li Bias, Yedi Bilgeler'in sonuncusu.]
46) Ya da, 'dostlarına gelecekteki düşmanları, düşmanlarınaysa gelecekteki dostları gözüyle bakarlar': bkz. 1380b 34'teki not.

ve aynı zamanda yaşantıları onlara parayı kazanmanın ne kadar zor, yitirmeninse ne kadar kolay olduğunu öğretmiştir. Korkaktırlar, her zaman bir tehlike beklentisi içindedirler; sıcak kanlı gençlerin aksine soğuk mizaçlıdırlar; ileri yaş, korkaklığa giden yolu döşemiştir önlerine; aslında korku, bir ürpertidir. Yaşamı severler; son günleri gelip çattığında daha da çok severler, çünkü bütün arzuların amacı, sahip olmadığımız bir şeydir, ve yine çünkü bizler en gereksinim duyduğumuz şeyi en güçlü biçimde arzu ederiz. Kendilerine çok düşkündürler; kıt düşünceliliğin aldığı şekillerden biri de budur. Bu yüzden, yaşamlarına, daha çok neyin yararlı olduğu, pek az da neyin soylu olduğu düşünceleriyle yön verirler – çünkü yararlı, insanın kendisi için iyi olan şeydir, soylu ise saltık 1390a
olarak iyi olan şeydir. Mahcup değildirler, daha çok arsızdırlar; soylu olana yararlı olandan daha az değer verdikleri için insanların kendileri hakkında ne düşüneceği umurlarında değildir. Geleceğe güven duymazlar; kısmen yaşantılarından dolayı – çünkü her şey kötüye gider ya da her nasılsa beklenilenden daha kötü olur; kısmen de kendi korkaklıklarından dolayı. Umuttan çok anlarla yaşarlar; çünkü onlara yaşamdan geri kalan şey, uzun geçmişle karşılaştırıldığında, çok azdır; umut geleceğindir, anılarsa geçmişin. Bu da onların gevezeliğinin nedenidir; boyuna geçmişten konuşurlar, çünkü geçmişi anımsamak hoşlarına gider. Öfke nöbetleri ani fakat zayıftır. Kösnül tutkuları ya tamamen kaybolmuştur ya da şiddetini yitirmiştir: bunun sonucu olarak tutkularını fazla hissetmezler, hareketlerine esin veren şey, hissettiklerinden çok çıkar düşkünlükleridir. Bundan dolayı yaşamın bu dönemindeki insanların çoğu kez kendilerini denetleyebilecek bir karaktere sahip oldukları varsayılır; gerçek şu ki, tutkuları sönmüştür, çıkar düşkünlüğünün köleleri olmuşlardır artık. Yaşamlarını ahlaki duygulardan çok uslamlama ile yönlendirirler; uslamlama çıkara, ahlaki duygularsa ahlaki iyiliğe yöneliktir çünkü. Başkalarına kötü davranırlarsa, bunu onlara zarar vermek için yaparlar, onları aşağılamak için değil. Yaşlılar, gençler kadar acıma duygusu duyabilirler, ama aynı nedenle değil. Gençler bunu sevecenliklerinden duyarlar; yaşlılarsa zayıflıktan, herhangi bir insanın başına gelen şeyin kendilerinin başına da pekâlâ gelebileceğini düşünürler de ondan; bu da, gördüğümüz gibi,(47) acıma duygusunu uyandıran bir düşüncedir. Dolayısıyla huysuzdurlar, şakadan, gülmeden hoşlanmazlar – gülme sevgisi huysuzluğun tam tersidir çünkü.

Gençlerin ve Yaşlıların karakterleri böyledir işte. İnsanlar hep

(47) ii. b. 8 1386a 24 ve 20.

kendi karakterlerine uyan ya da onu yansıtan konuşmaları iyi karşılarlar; konuşmalarımızı, hem onları, hem de kendimizi dinleyicilerimize uyduracak şekilde nasıl hazırlayacağımızı görebiliriz artık.

Olgunluk çağındaki insanlara gelince, bunların gençlerinkiyle yaşlılarınki arasında, her ikisinin aşırı uçlarından uzak bir karaktere sahip olduğunu açıkça görebiliriz. Ne cürete varacak derecede aşırı güvenleri vardır, ne de fazla ürkektirler: her birinden yeteri kadar. Ne herkese güvenirler, ne herkesten kuşkulanırlar, insanları doğru
1390b olarak yargılarlar. Yaşamlarına yön veren düşünce, ne yalnızca soyluluk ne de çıkar düşüncesidir, her ikisi birden; ne cimrilik ne aşırı cömertlik, sadece yerinde ve yeteri kadar. Öfke ve arzularda da öyle; ılımlı oldukları kadar cesur, cesur oldukları kadar ılımlıdırlar; bu erdemler, gençlerle yaşlılar arasında bölünmüştür; gençler cesur fakat aşırı, yaşlılarsa ılımlı fakat korkaktırlar. Genel olarak söylersek, gençliğin ve yaşlılığın bütün değerli ortak nitelikleri, olgunluk çağında bir araya gelir, onların aşırılıklarının ya da noksanlıklarının yerini, ılımlılık ya da yerindelik alır. Vücut, otuz ile otuz beş arasında en olgun dönemindedir; akılsa yaklaşık kırk dokuz yaşında.

Gençliği, yaşlılığı ve olgunluk çağını birbirinden ayıran karakter tipleri hakkında söyleyeceklerimiz bu kadar. Şimdi de insan karakterini etkileyen Yazgı Vergisi şeylere bir bakalım. Önce iyi bir Soydan gelmeyi inceleyelim. Bunun karakter üzerine etkisi, ona sahip olanları daha hırslı yapmasıdır; başlayacak bir şeyleri olan bütün insanların, yığına biraz daha eklemek için tuttukları yoldur bu, soylu bir doğumsa atalardan gelen bir ayrılık, başkalık gösterir. Soylu bir aileden gelen biri, kendi ataları kadar iyi olan kimselere bile yukardan bakacaktır, çünkü uzak bir farklılık, bize yakın olan aynı şeyden daha büyüktür, onunla övünülmesi gerekir. İyi bir soydan gelmek demek olan soylu doğum, aile yapısına bağlı kalmak demek olan soyluluktan ayırt edilmelidir – çoğu zavallı yaratıklar olan iyi soydan gelenlerde bulunmayan bir niteliktir bu. Dünyanın nimetlerinde olduğu gibi insan kuşaklarında da üründe bir değişme vardır; ara sıra, kuşağın iyi olduğu bir sırada bir süre olağanüstü insanlar yetişir, daha sonra çöküş başlar.[48] Zeki bir ku-

48) ...'o zaman (bir kısırlık ara döneminden sonra) aileler yeniden böylelerini çıkarmaya başlar.' (Cope).

şak, Alkibiades'in ya da Dionysios'un torunları gibi deli tipten bir karaktere; sağlam bir kuşak, Kimon, Perikles ve Sokrates'in torunları gibi ahmak ve uyuşuk bir tipe doğru yozlaşır.

16 Zenginliğin yarattığı karakter tipi herkesin göreceği kadar yüzeydedir. Varlıklı kimseler küstah ve kibirlidirler; ellerindeki zenginlik onların anlayışlarını etkiler; var olan her iyi şeye sahipmiş gibi hissederler kendilerini; zenginlik, başka her şey için bir tür ölçü-değer olur, bu yüzden de paranın satın alamayacağı bir şey olmadığını düşünürler. Lükse ve gösterişe düşkündürler; içinde yaşadıkları lüks, göz önüne serdikleri refah yüzünden lükse düşkündürler; gösterişe düşkün ve bayağıdırlar, çünkü diğer insanlarınki gibi onların kafaları da, usule uygun olarak, sevgilerinin ve hayranlıklarının nesnesi ile meşguldür; bir de diğer insanların mutluluk fikirlerinin kendilerininkinin aynı olduğunu sanırlar. Aslında bu biçimde etkilenmeleri oldukça doğaldır; çünkü paranız varsa, her zaman sizden para istemeye gelen birçok insan olacaktır. Simonides'in,(49) zenginleşmenin mi, yoksa akıllı bir insan olmanın daha iyi olduğunu soran Hiero'nun(50) karısına yanıt olarak, akıllı insanlara zengin insanlar üzerine söyledikleri bunu anlatır bize: "Elbette zengin olmak" demişti, "çünkü bakıyorum da akıllı insanlar bütün günlerini zenginlerin kapılarında geçiriyor." Zenginler, ayrıca, kamu görevleri almaya layık insanlar olarak görürler kendilerini; çünkü böyle bir göreve hak ileri sürebilmek için gereken şeylere kendilerinin zaten sahip olduğunu düşünürler. Bir tek sözcükle, zenginliğin ortaya çıkardığı karakter tipi, refah içinde bir budala tipidir. Aslında yeni zenginlerle eskiden beri zengin olanlar arasında bir ayrım vardır: yeni zenginler, abartılı ve aslında daha kötü bir biçimde anlatılan kötü niteliklerin hepsine sahiptirler – yeni zengin olmak, deyim yerindeyse, *bolluk içinde cehalet* anlamına gelir. Başkalarına yaptıkları kötülükler, kurbanlarını yaralamak anlamına gelmeyip, küstahlıktan ya da canlarının istediğini şeyi yapmak istemelerindendir, saldırı ya da zina ile sonuçlanan kötülüklerde olduğu gibi.

17 Erke [*power*-iktidar –Ç.N.] gelince: burada da, erkin ortaya çıkardığı karakter tipinin çoğunlukla yeteri kadar açık olduğu söylenebi-

49) [Koral lirikler şairi.]
50) [Syrakusa tiranı, Simonides yaşamının son yıllarını onun sarayından geçirdi.]

lir. Bu tipin bazı ögeleri zengin tiple aynıdır, ötekilerse ondan daha iyi. İktidarda olanlar karakter olarak zenginlerden daha hırslı ve daha erkek tipindedirler, çünkü erklerinin kendilerine yapma iznini verdiği büyük işler yapma özlemindedirler. Sorumluluk onları daha ciddi yapar: kendi konumlarının içine giren görevlerden dikkatlerini ayırmamaları gerekir. Kibirli olmaktan çok ağırbaşlıdırlar, çünkü kendilerine gösterilen saygı, ağırbaşlılık, dolayısıyla ılımlılık ilham eder – ağırbaşlılık, kibirli olmanın ılımlı ve uygun bir biçimidir. Başkalarına kötülük ederlerse, küçük değil de büyük ölçüde bir kötülük olur bu.

İyi Yazgı [şanslılık – Ç.N.], bir kısmında, biraz önce tanımlanan koşullara[51] giren karakter tiplerini yaratır, çünkü bu koşullar aslında, aşağı yukarı, çok önemli olarak görülen şanslılık türleridir. Şu da eklenmelidir ki, şanslılık bizi aile mutluluğu ve bedensel üs-
1391b tünlükler yolunda mümkün olan her şeyi kazanmaya götürür.[52] Gerçekten de insanları daha mağrur, daha pervasız yapar; fakat buna giden olağanüstü bir nitelik vardır – kendilerini ilahi erke adama ve saygı; bu güce inanırlar, çünkü gerçekte şans sonucu meydana gelen olayları buna bağlarlar.

Yaş[53] ya da yazgı[54] farklılıklarına uygun düşen karakter tiplerinin anlatımını burada bitirebiliriz; çünkü bu tanımlananların tersi tiplere, yani yoksul, talihsiz ve güçsüz insanlara ulaşabilmek için yalnızca zıt niteliklerin neler olduğunu sormamız yetecektir.

İnandırıcı konuşmanın amacı, kararlara götürmektir. (Bir şeyi biliyorsak ve hakkında karar vermişsek, onun hakkında daha fazla konuşmanın yararı yoktur.) Bir insanı davranışları yüzünden paylarken ya da görüşlerini değiştirmeye çalışırken olduğu gibi bir tek kişiye hitap ediyor olsanız bile bu böyledir: o tek kişi, birçok yargıçtan biriymiş kadar sizin 'yargıç'ınızdır; sözü uzatmadan diyebiliriz ki, inandırmak zorunda olduğunuz kimse, sizin yargıcınızdır. Gerçek bir muhalife mi yoksa yalnızca bir öneriye mi karşı çıktığınız da önemli değildir; bu son durumda da konuşmayı kullanmak ve karşı kanıtları yıkmak zorundayızdır, ve bunlara gerçek bir muhalife saldırmamız gereken şekilde saldırırız. Bu ilkemiz tören konuşmaları için de geçerlidir; böyle bir konuşmanın yapıldığı 'seyirciler'e bu konuşmanın yargıçlarıymış gibi davranılır. Bununla birlik-

51) yani soy-sop, zenginlik ve güç.
52) Bkz. 1360b 19-23.
53) ii, bb. 12-14.
54) ii, bb. 15-17.

le, genel olarak söylersek, tam anlamıyla yargıç diye adlandırılabilecek tek kişi, bir kamusal anlaşmazlıkta sorun hakkında karar veren kişidir; yani, davalarda ve politik tartışmalarda; her ikisinin de, hakkında karar verilecek sorunlar vardır. Politik söylev üzerine olan bölümde, farklı yönetim yapılarını belirleyen karakter tiplerine ilişkin bir açıklama verilmişti.(55)

Konuşmalara nasıl ve hangi yoldan ahlaki bir özellik verilebileceği tam olarak ortaya konmuş sayılabilir artık.

Söylevin ana bölümlerinden her birinin, daha önce gördüğümüz gibi(56) ayrı ayrı amaçları vardır. Her bölümle ilgili olarak kanıtlarımızı dayandıracağımız, herkesçe kabul edilen görüşleri ve önerileri not etmiştik – politik konuşmalarda,(57) törensel konuşmalarda,(58) ve adli konuşmalarda.(59) Daha sonra gerekli ahlaki özelliğin konuşmalara hangi yollarla verileceğini bütünüyle saptamıştık.(60) Şimdi *bütün* söylevlerde ortak olarak bulunan kanıtları tartışmayı sürdüreceğiz. Bütün hatipler kendi özel kanıtlama yollarından başka, örneğin, Olanaklı ve Olanaksız konusunu kullanmak, bir şeyin meydana gelmiş olduğunu ya da ilerde meydana geleceğini göstermeye çalışmak zorundadır. Yine, Büyüklük konusu da bütün söylevlerce ortak bir konudur; hepimiz, ister politik, ister övgü ya da saldırı konuşmaları yapıyor olalım, isterse mahkemelerde birini suçluyor ya da savunuyor olalım, şeyler'in göründüklerinden daha büyük ya da daha küçük olduklarını tartışmak, kanıtlamak zorundayızdır. Bu konuları çözümledikten sonra, 'örtük tasım' ve 'örnek' yoluyla, çıkış noktamız olan tasarıyı bütünleyeceğini umduğumuz şeyi de eklemek yoluyla, tartışmanın genel ilkeleri üzerinde söyleyebileceklerimizi söyleyeceğiz. Yukarıda adı geçen genel kanıt yollarından, Yüceltme ile ilgili olanı –daha önce de söylendiği gibi(61)– tören konuşmalarına en uygun olanıdır; Geçmişle ilgili olanı, gerekli kararın daima geçmişe ait olduğu adli konuşmalara; Olanaklılık ve Gelecekle ilgili olanıysa politik konuşmalara en uygun olanıdır.

(19) Önce Olanaklı ve Olanaksızdan söz edelim. Şunlar tartışılabilir örneğin: Bir karşıtlar çiftinden birisi için olması mümkün olan şey

55) i, b. 8.
56) i, b. 3.
57) i, bb. 4-8.
58) i, b. 9.
59) i, bb. 10-14.
60) [ii, bb. 1-18.]
61) i, b .9. [1368a 10 vd.]

öteki için de mümkündür: örneğin, eğer bir insan sağaltılabiliyorsa hastalanabilir de; çünkü her iki karşıt da, karşıt oldukları sürece aynı derecede mümkündür. Benzer iki şeyden biri mümkünse, öteki de öyledir. İki şeyden zor olanı mümkünse, kolay olanı da öyledir. Eğer bir şey iyi ve güzel bir biçimde oluşabiliyorsa, genel olarak da oluşabilir; örneğin, bir ev, güzel bir evden daha kolaylıkla var olabilir. Eğer bir şeyin başlangıcı olabiliyorsa, sonu da olabilir, çünkü imkânsız olan hiçbir şey meydana gelmez, ya da meydana gelmeye başlayamaz; örneğin, bir karenin köşegeninin kenarıyla orantılılığı diye bir şey ne olabilir ne de olmaya başlayabilir. Eğer son mümkünse, başlangıç da mümkündür; çünkü olan bütün şeylerin bir başlangıcı vardır. Eğer bir şeyin öz ya da doğuş sırasına göre sonrası olabiliyorsa, öncesi de olabilir: yani bir adam var olabiliyorsa, bir çok da var olabilir, çünkü çocuk doğuş sırasında daha önce gelir; ve bir çocuk olabiliyorsa, bir adam da olabilir, çünkü adam da ilktir.[62] Sevilmesi ya da arzu edilmesi doğal olan şeyler mümkündür; çünkü kural olarak hiç kimse imkânsızlıkları sevmez, arzu etmez. Herhangi bir bilimin ya da sanatın nesnesi olan şeyler mümkündür ve vardır ya da var olabilir. Yaratılmasında ilk adımı insanlara, ya da gücümüzle, üzerlerindeki kontrolumuzla veya dostluğumuz yoluyla onu yaratmaya zorlayacağımız ya da ikna edeceğimiz şeylere bağlı olan her şey mümkündür. Parçaların mümkün olduğu yerde bütün de mümkündür; bütünün mümkün olduğu durumda parçalar zaten mümkündür. Çünkü eğer öndeki yarık, parmağın gireceği yer ve üst deri yapılabiliyorsa, ayakkabı da yapılabilir; eğer ayakkabı yapılabiliyorsa, öndeki yarık da, parmak girecek yer de yapılabilir. Bütün bir cins, olabilen bir şeyse, türler de olabilir: örneğin, bir yelkenli tekne yapılabiliyorsa, bir kadırga da yapılabilir; eğer bir kadırga yapılabiliyorsa, bir yelkenli tekne de yapılabilir. Varlıkları birbirine bağlı iki şeyden biri mümkünse, öteki de mümkündür; örneğin, 'çift' mümkünse, 'yarım' da; 'yarım' mümkünse 'çift' de mümkündür. Eğer bir şey sanatsız ya da hazırlıksız üretilebiliyorsa, sanatın titizlikle uygulanmasıyla daha da büyük bir kesinlikle üretilebilir. Agathon'un söylediği gibi:

Bazı şeylere sanatla ulaşmamız gerekir,
Diğerleri yazgı ya da şansla elde edilir.[63]

Eğer bir şey, daha aşağıdaki, daha zayıf ve daha ahmak insanlarca

62) Yani, öz bakımından...
63) [Tragedya yazarı Agathon'dan.]

mümkünse, bunların zıtları için haydi haydi mümkündür; örneğin, İsokrates, Euthynos'un bulmuş olduğu bir şeyi kendisinin keşfedememesinin garip bir şey olacağını söylemişti.(64) Olanaksızlığa gelince, yukarda belirtilen kanıtların zıtlarını almak yoluyla istediğimiz şeyi açıklıkla elde edebiliriz.

Geçmiş Olgu ile ilgili sorulara da şu biçimlerde bakılabilir: Önce, iki şeyden, olasılığı daha az olanı meydana gelmişse, daha çok olası olanın da meydana gelmiş olması gerekir. Genellikle bir başka şeyi izleyen bir şey meydana gelmişse, o zaman o başka şey de meydana gelmiştir; örneğin, bir insan bir şeyi unutmuşsa, onu öğrenmiş de demektir. Bir insanın bir şeyi yapma gücü ve arzusu var idiyse, onu yapmıştır; çünkü herkes yapmak istediği şeyi yapabilecek fırsatı bulduğunda onu gerçekten yapar, hiçbir şey onu durduramaz. Dahası, insan söz konusu şeyi yapmıştır, çünkü bunu ya istemiş ve hiçbir dış etken onu önleyememiştir; ya onu yapacak gücü vardır ve o sırada öfkelidir; ya da onu yapacak gücü vardır ve yapmaya azimlidir – çünkü insanlar kural gereği, ellerinden geldiği sürece, çok istedikleri şeyi yaparlar; kötü insanlar kendilerini kontrol edemediklerinden, iyi insanlarsa yürekleri iyi şeylere dönük olduğu için. Yine bir şey, 'olacak idiyse' olmuştur; bir insan bir şeyi 'yapacak idiyse' yapmıştır, çünkü niyetin yerine getirilmiş olması olasıdır. Bir şey, doğal olarak bir başka şeyden önce ya da o amaçla meydana gelmişse, öteki şey de meydana gelmiştir; örneğin, şimşek çakmışsa, gök de gürlemiştir; eğer bir işe girişilmişse, yapılmıştır. Bir şey doğal olarak bir başka şeyden sonra ya da onun olması amacıyla olmuşsa, o zaman öteki şey de (önce olan, ya da bu amaçla olan) olmuştur; örneğin, gök gürlemişse, şimşek de çakmıştır; bir iş yapıldıysa, ona girişilmiştir. Bütün bu ardıllıklardan bazıları kaçınılmazdır, bazılarıysa yalnızca sıradan. Herhangi bir şeyin *olmadığına* değgin kanıtlar, yukarda sıralananların zıtları düşünülmek yoluyla açıkça bulunabilir.

Gelecek Olgu ile ilgili soruların nasıl tartışılacağı aynı düşüncelerden çıkarılabilir: Bir şey, onu yapma gücü ve isteği varsa yapılacaktır; ya da onu yapma gücüyle birlikte sonucu karşı bir özlem ya da bir öfke, bir tahmin, bir girişim varsa. Bu durumlarda, insan gerçekten bir girişimde bulunmuşsa, hatta ilerde yapmayı düşünmüşse o şey yapılacak demektir – çünkü genellikle bizim yapmayı düşünmediğimiz şeyde çok yapmayı düşündüğümüz şey olur. Kendisinden önce olan doğal bir şey varsa, o şey de olacak demektir; örneğin, bulutlar toplanıyorsa, yağmur yağacak demektir. Bir

64) Bkz. İsokrates. xviii, 15.

sonuca giden yollar ortaya çıkmışsa o sonuç da oluşacak demektir; örneğin, eğer temel varsa, bir ev de olacaktır.

Şeylerin Büyüklüğü ve Küçüklüğü, daha büyük ve daha küçük şey, ve genellikle büyük ve küçük şeyler hakkındaki kanıtlar için izlenecek yolu şimdiye kadar söylediğimiz şeyler gösterecektir bize. Tartışma söylevi üzerinde dururken, çeşitli şeylerin göreceli büyüklüğünden, genellikle daha büyük ve daha küçükten söz etmiştik.[65] Dolayısıyla her söylev tipinde söz konusu amaç, bir tür iyi olduğuna göre –ister yarar, ister soyluluk, isterse adalet olsun bu– her hatibin yüceltme gereçlerini bu kanallardan elde edeceği açıktır. Bunun ötesine geçmek, büyüklük ve üstünlük üzerine soyut yasalar koymaya çalışmak, bir ereği olmadan tartışmak demektir; pratik yaşamda belli olgular genellemelerden daha önemlidir.

Olanaklılık ve tersi, geçmiş ya da gelecek olgu, şeylerin göreceli büyüklüğü üzerine yeteri kadar şey söyledik.

Hitabetle ilgili özel kanıt şekillerini tartıştığımıza göre, bunun ardından, bütün hitabet türlerince ortak biçimleri ele almamız gerekir. Bunlar 'Örnek' ve 'Örtük Tasım' olmak üzere iki türdür; çünkü 'Maksim' örtük tasımın bir parçasıdır.[66]

Önce Örneklerle kanıtlamayı ele alacağız, çünkü örnekte, uslamlamanın temeli olan tümevarım özelliği vardır. Kanıtın bu şeklinin iki türü var: biri, gerçek geçmiş olguların anılması, ötekiyse olguların konuşmacı tarafından icat edilmesi. Bu sonuncunun da iki türü vardır: betimleyici koşutluk ve hayvan masalları (örneğin, Aisopos'un masalları, ya da Libya masalları). Gerçek olguların anılmasına bir örnek olarak şunu alalım: Konuşmacı şöyle söyleyebilir: "Pers kralına karşı savaşa hazırlanmalı ve onun Mısır'ı dize getirmesine izin vermemeliyiz. Çünkü baba Dareisos Mısır'ı ele geçirinceye kadar Ege Denizini aşamadı; ama onu ele geçirir geçirmez denizi aştı. Yine Kserkses, Mısır'ı ele geçirinceye kadar bize saldıramadı, ama onu ele geçirir geçirmez denizi aştı. Dolayısıyla bugünkü kral Mısır'ı ele geçirirse, o da denizi aşacaktır, bu yüzden buna izin vermemeliyiz."

Betimleyici koşut, Sokrates'in kullandığı kanıt türüdür: örneğin, "Kamu görevlileri kura ile seçilmemelidir. Atletlerden yarışmaya uygun olanların seçilmesi yerine kura ile atlet seçilmesine benzer bu: ya da bir geminin tayfaları arasında bir dümenci seçmek

65) i, b. 7.

66) yani, (bazılarının sandığı gibi) üçüncü bir ana tür değil. Bkz. 1394a 27-9.

için kuraya başvurmak gibi, sanki, dümeni kullanmasını bilen adamı değil de kura kime düşerse onu almak zorundaymışız gibi."

Stesikhoros'un[67] Phalaris[68] üzerine masalı ile Aisopos'un sevilen önderin savunulması masalı, hayvan masallarına örneklerdir. Himera halkı Phalaris'i askeri diktatör yapıp da ona bir muhafız vermeye kalkınca, Stesikhoros uzun bir konuşmayla onlara, tamamı sırf kendine ait bir otlağı olan atın masalını anlatır. O sırada bir erkek domuz gelir ve onun otlağında yayılmaya başlar. Domuzdan hıncını almak isteyen at, adamın birine bu konuda kendisine yardım edip edemeyeceğini sorar. Adam der ki, "Sana gem vurmama ve elimde kargılarla sırtına binmeme izin verirsen, yardım ederim." At razı olur ve adam sırtına biner; ama at, domuzdan hıncını alacakken adamın kölesi olduğunu anlar. "Siz de," diye sürdürür masalını Stesikhoros, "düşmanlarınızdan öcünü almak isterken atın yazgısına düşmemeye dikkat edin. Phalaris'i askeri diktatör yapmakla daha şimdiden gemi ağzınıza taktırdınız. Ona bir muhafız vererek sırtınıza binmesine izin verirseniz, daha o an onun kölesi olursunuz."

Aisopos, Samos'taki meclis önünde, ölüm cezası ile yargılanmakta olan sevilen bir önderi savunurken şu öyküyü anlatır: Bir tilki bir nehri geçerken kayaların arasında bir deliğe sürüklenir; oradan kurtulamadığı için de, uzun süre, sırtına yapışmış olan pire sürüsünden çekmediği kalmaz. Oralarda başıboş dolaşmakta olan bir kirpi, tilkiyi farkeder; ona acıyarak pireleri sırtından kovup kovamayacağını sorar. Ama tilki bu yardım önerisini kabul etmez; kirpi nedenini sorduğunda şu yanıtı verir ona: "Bu pireler şu anda bana doymuş durumdalar, fazla da kan emmiyorlar; sen onları kovarsan, iştahı yerinde başkaları gelir ve kalan kanımı emer." "Öyleyse, Samoslular," der Aisopos, "müvekkilim bundan daha fazla zarar veremez size, zaten zengin biri. Ama onu öldürürseniz, henüz zengin olmayan başkaları gelir, çalar çırpar ve hazinenizi tam- 1394a
takır eder."

Hayvan masalları halk toplantılarında verilen söylevler için uygundur; bir üstünlükleri de vardır – yaratılmaları nispeten kolaydır, oysa gerçek geçmiş olaylar arasında koşutluklar bulmak zordur. Aslında tıpkı betimleyici koşutluklar kurar gibi kurarsınız onları: gereken tek şey, örneksemenizi [*analogy* –Ç.N.] düşünerek bulma gücüdür, entelektüel eğitimle geliştirilen bir güçtür bu da. Ama hayvan masalları düzerek koşutluklar sağlamak daha kolay

67) [İ.Ö. 640-55 yıllarında yaşamış, ilk koral lirik şairlerinden biri.]
68) 6. yüzyılda zalimliğiyle ünlü Akragas tiranı.

olmasına karşın, politik konuşmacının bunları gerçekten bir zamanlar olmuş olan şeyleri örnek vererek sağlaması daha da değerlidir, çünkü gelecek, birçok bakımdan, geçmiş ne ise o olacaktır.

Örtük tasımla kanıt ileri sürmenin mümkün olmadığı yerde, amacımızı bu Örnek yöntemiyle ortaya koymalı ve dinleyenleri bu yolla inandırmalıyız. Örtük tasımla *tartışabiliyorsak,* Örneklerimizi daha sonraki ek kanıtlar olarak kullanmalıyız. Örnekler Örtük tasımlardan önce gelmemelidir; bu, tartışmaya bir tümevarım havası verecektir, bu ise konuşma yapma koşullarına pek uygun değildir.(69) Örnekler örtük tasımlardan sonra gelirse olaya açıklık getiren tanık etkisine sahip olurlar, bu da her zaman işe yarar. Aynı nedenden dolayı, örneklerinizi başta veriyorsanız çok sayıda örnek vermelisiniz; sona koyarsanız, bir tek örnek yeterlidir; bir tek tanık bile olsa, eğer iyi biri ise, işe yarar. Örnekle tartışmanın kaç çeşit olduğunu, nasıl ve nerede kullanılacaklarını açıklamış bulunuyoruz.

Şimdi hangi konu ve durumlarda, hangi tür konuşmacı için, konuşmanın bir bölümünü uygun bir biçimde oluşturacağını görmek üzere Maksimlerin kullanımına geliyoruz. Maksimi tanımladığımızda bunlar da açık bir biçimde ortaya çıkacaktır. Maksim, İphikrates'in karakteri(70) gibi özel bir olgu hakkında değil de, genel türden bir ifadedir; rastgele her konu üzerine değil de –örneğin, 'doğru, eğrinin tersidir', bir Maksim değildir– ancak pratik davranış sorunları, seçilecek ya da kaçınılacak davranış yolları üzerine bir ifadedir. İmdi, bir Örtük tasım, bu tür pratik konularla ilgili bir tasımdır. Dolayısıyla Örtük tasımların, tartışmanın kalan kısmından ayrı olarak düşünülen öncüllerinin ya da sonuçlarının birer Maksim olduğu, yaklaşık olarak doğrudur. Örneğin:

Zekâsı yerinde bir insan hiçbir zaman
Arkadaşlarından daha akıllı yetiştirmemeli oğullarını.(71)

Burada bir Maksim var; buna bir neden ya da açıklama ekleyin, bir Örtük tasım çıkar ortaya; şöyle:

69) Belki de, 'küçük bir dinleyici kitlesi karşısında olmak dışında, usta söylevcilere uygun düşmez.'

70) [Bkz. 1365a 28.]

71) Euripides, *Medeia*, 295.

Onları tembelleştirir bu; bir de
Kin ve kıskançlık devşirirler şehirde.[72]

Yine, 1394b

Her şeyde işi yolunda insan yoktur[73]

ve

İçimizde bir tek insan yok ki özgür olsun

birer Maksimdir; ama bu sonuncuyu aşağıdaki ile birlikte alırsak bir Örtük tasımdır:

Çünkü herkes ya paranın ya da talihin kölesidir.[74]

Maksimin bu tanımlamasından, dört tür maksim olduğu sonucu çıkar. İlk olarak, maksimin, bir bütünleyicisi olabilir de, olmayabilir de. İfadenin paradoksal[75] ya da tartışılabilir olduğu yerde tanıt gerekir; ifadenin paradoksal bir şey içermediği yerde herhangi bir tamamlayıcı gerekmez, ya dile getirilen görüş zaten bilinen bir hakikat olduğu için, örneğin:

Bir insan için en büyük lutuf, bana göre, sağlıktır.[76]

cümlesinde dile getirilen şey genel bir kanıdır; ya da, görüş ifade edilir edilmez, anlamı apaçık ortadadır, örneğin:

Ebedi olanından başka gerçek aşk yoktur.[77]

Yanında bir ek de bulunan Maksimlerden bazıları Örtük tasımın parçalarıdır, örneğin:

Zekâsı yerinde bir insan hiçbir zaman... vb.[78]

72) Agy. 297.
73) Euripides'ten, 66i, N[2]
74) Euripides, *Hekuba*, 864 vd.
75) Şaşırtıcı, ürkütücü, ortodoks olmayan.
76) Epikharmos'tan olabilir.
77) Euripides, *Troades*, 1051.
78) Euripides, *Medeia*, 295.

Ötekiler, Örtük tasımların temel özelliğini taşır, fakat Örtük tasımların parçası olarak ifade edilmez; bu sonuncular en iyileri sayılır; dile getirilen görüşün nedeni yalnızca ima olarak verilir burada, örneğin:

Ey ölümlü insan, ölümsüz öfke emzirme göğsünde.(79)

'Göğsünde ölümlü öfke emzirmek doğru değildir' dersek bir Maksim olur: buna eklenen 'ey ölümlü insan' sözleri bize nedeni veriyordur. Aynı şey şu sözlerde de var:

Ölümlü yaratıklar ölümsüz değil ölümlü düşünceler taşımalıdır.(80)

Bütün bu söylediklerimiz, kaç tür Maksim olduğunu, bu çeşitli türlerin hangi konulara uygun düştüğünü gösteriyor bize. Tartışmalı ya da paradoksal görüşler dile getiriyorlarsa tamamlayıcı olmadan verilmemelidirler; bu durumda, ya önce tamamlayıcıyı koyup bu sonuçtan bir Maksim çıkarmamız gerekir: örneğin, 'Bana göre, hem halk tarafından sevilmemek hem de tembellik arzu edilir bir şey olmadığı için, eğitimli olmamak daha iyidir' diyebilirsiniz; ya da bunu daha önce söylersiniz, daha sonra da ilk cümleyi eklersiniz. Bir ifadenin, paradoksal olmadığı halde açık açık doğru olmadığı yerde, neden, olabildiğince kısa bir şekilde eklenmelidir. Bu gibi durumlarda hem özlü [*laconic* –Ç.N.] hem de bilmecemsi deyişler uygundur: örneğin, birisi, Stesikhoros'un Lokrislilere söyle-
1395a diklerini söyleyebilir: 'Ağustosböceklerinin yerde ötmesini istemiyorsan, küstahlıktan kaçın.'(81)

Maksimlerin yalnızca yaşlılar tarafından ve konuşmacının deneyimli olduğu konuları ele alırken kullanılması uygun olur. Çünkü genç bir insanın bunları kullanması –öykü anlatır gibi– yakışık almaz; insanın hiçbir deneyimi olmadığı şeylerde kullanılmasıysa budalalık ve terbiyesizliktir: Köy delikanlılarının Maksimler paralamaya, sonra da onları açıklamaya özel düşkünlüklerinin yeterince kanıtladığı bir gerçektir bu.

Dinleyicilerimizde dehşet ve öfke duyguları uyandırmaya çalışırken, bir şeyin, öyle olmadığı halde, evrensel gerçek olduğunu söylemek en uygunudur; özellikle de söze başlarken ya da olgular kanıtlandıktan sonra. İnsanın amacına uyuyorsa, harcıâlem, sıra-

79) [Hangi tragedyadan olduğu saptanamadı.]
80) Epikharmos?
81) [Bkz. 1393b 9] ... Düşman ağaçları keserse ağustosböcekleri yerde cıvıldamak zorunda kalır.

dan Maksimler bile kullanılabilir; sırf sıradan oldukları için herkese uygun düşer, dolayısıyla da gerçek olarak kabul edilirler. Örneğin, adamlarını, bilicilerden uygun kehanetler almadan, tehlikeli bir işe atılmaya çağıran biri şu sözleri tekrarlayabilir:

Bir tektir en doğru belirti,
o da der yurdunu savun.[82]

Ya da onları kendilerinden daha büyük bir güce saldırmaya çağırıyorsa:

Savaş tanrısı herkes için bir.[83]

Ya da insanları, düşmanlarının suçsuz çocuklarını yok etmeye kışkırtıyorsa:

Kim ki babayı öldürür de intikam alması için oğullarını
sağ bırakır, delinin biridir.[84]

Bazı atasözleri de Maksimdir, örneğin 'Attikalı bir komşu' atasözü.[85] Eğer dinleyicilerinizin sizin karakteriniz hakkındaki düşüncesini yükseltecek ya da güçlü bir coşku aşılayacaksa, kamunun malı olmuş deyişlere ters düşen ('kendini bil' ya da 'aşırıya kaçma' gibi deyişleri kastediyorum) Maksimler söylemekten kaçınmayacaksınız – örneğin öfkeli bir konuşmacı pekâlâ şunu diyebilir: 'Kendimizi bilmemiz gerektiği doğru değildir: bu insan kendini bilmiş olsaydı, kendisinin bir ordu komutanı olmaya uygun olduğunu hiçbir zaman düşünemezdi.' Örneğin, 'Bize dostlarınıza gelecekteki düşmanlarınız, düşmanlarınızaysa gelecekteki dostlarınız gibi davranın[86] diyen deyişin ardından gitmek zorunda değiliz' demek, insanların sizin karakteriniz hakkındaki düşüncesini yükseltecektir. Ahlak dersi, maksimimizin kendi biçemiyle kısmen ima edilmiş olmalıdır. Bu olamıyorsa, kendi nedenimizi eklemeliyiz: örneğin, 'Dostlarımıza, deyişinin bize önerdiği gibi değil, her zaman bizim dostlarımız olarak kalacakmış gibi davranmalıyız' dedikten sonra şu eklemeniz gerekir: 'çünkü bunun dışında bir tavır, haince bir tavır olur'; ya da şunu: 'Bu deyişi kabul etmiyorum ben. Gerçek bir

82) *İlyada*, xii, 243.
83) Agy. xviii. 309.
84) Bkz. i, b. 15, 1376a 7.
85) ['Attikalı bir komşu' vesveseli bir komşudur.]
86) Bkz. ii, b. 13, 1389b 23-5.

dost, dostuna sonsuza kadar dostu olarak kalacakmış gibi davranmalıdır'; yine ' "aşırıya kaçma" deyişini de uygun bulmuyorum ben: kötü insanlara aşırı bir nefret duymaya mecburuz" diye de konuşacaksınız.

1395b Maksimlerin konuşmacıya bir başka büyük yararı da, kendilerinin özel durumlarda savundukları düşünceleri, onun, evrensel bir hakikat olarak başarıyla dile getirdiğini işitmekten hoşlanan dinleyicilerin zekâ noksanlığına bağlıdır. Bununla ne demek istediğimi, aynı zamanda, gerekli maksimleri nasıl arayıp bulacağımızı da göstererek açıklayacağım. Daha önce de söylediğimiz gibi, maksim genel bir ifadedir, ve insanlar herhangi bir özel bağlamda inandıkları şeyin genel terimlerle söylendiğini işitmekten hoşlanırlar; örneğin, eğer bir adamın kötü komşuları ya da kötü çocukları varsa, kendisine, 'Komşudan daha can sıkıcı birşey olamaz' ya da 'çocuk sahibi olmaktan daha büyük bir delilik olur mu' diyen birisiyle aynı düşüncede olacaktır. Dolayısıyla hatip, dinleyicilerinin, üzerinde gerçekten görüş sahibi oldukları konuları, bu görüşlerin neler olduğunu tahmin etmeli, daha sonra da aynı konular üzerindeki aynı düşünceleri genel hakikatler gibi dile getirmelidir. Maksim kullanmanın yararlarından biri budur. Daha önemli bir başka yararı da var: maksim, bir konuşmaya ahlaki bir özellik verir. Ahlaki amacın apaçık olduğu her konuşmada ahlaki bir özellik vardır: maksimler de daima bu etkiyi yaratır, çünkü onların söylenmesi, ahlak ilkelerinin genel bir ilanıyla eşdeğerdir; öyle ki, maksimler kusursuzsa, konuşmacıyı, ahlaki karakteri sağlam bir insan olarak gösterir. Maksimler üzerine, onun yapısı, çeşitleri, uygun kullanımı ve yararları hakkında söyleyeceğimiz bu kadar.

Şimdi Örtük tasımlara geliyoruz; konuya, onların en uygun bir yolla nasıl aranacağı üzerine genel bir düşünceyle başlayacak ve farklı bir soruya, onların içinde somutlaşacak olan kanıtlama yollarına geçeceğiz. Örtük tasımın bir tasım olduğu ve hangi anlamda böyle olduğu daha önce belirtilmişti.(87) Örtük tasımla diyalektiğin tasımı arasındaki farklara da değinmiştik. Bunun için, onun uslamlamasını fazla gerilere götürmememiz gerekiyor, yoksa tartışmamız uzar ve belirsizlik doğurur: sonucumuza götüren basamaklara da girmemeliyiz, yoksa göz önünde olan şeyleri yineleyerek sözlerimizi boşuna harcamış oluruz. Halktan dinleyicilere seslenirken, eğitimsiz olanları eğitim görmüşlerden daha etkili yapan da bu basitliktir

87) i, b. 2, 1356b 3, 1357a 16.

şairlerin[88] de dediği gibi, 'kalabalığın kulağına daha bir çekici gelir söylenenler'. Eğitimli insanlar kapsamlı genel ilkeler sergilerler; eğitimsiz insanlar tartışmayı herkesin bildiği şeylerden başlatırlar ve açıkça belli olan sonuçlar çıkarırlar. Bunun için, herkesçe kabul edilen rastgele her fikirden değil, sadece *tanımlamış olduklarımızdan* yola çıkmalıyız – yani, yargıçlarımızın ya da onların yeteneklerini 1396a kabul ettiği kimselerin kabul ettiklerinden; ayrıca, yargıçlarımızın hepsinin değilse bile çoğunun kafasında, ileri sürülen fikirlerin gerçekten de bu türden olduğu üzerinde herhangi bir kuşku olmamalıdır. Aynı zamanda, kanıtlarımızı kesinlikler üzerine olduğu kadar olasılıklar üzerine de dayamalıyız.

İlk anımsamamız gereken budur. Tartışmamız ister kamu işleriyle, isterse başka herhangi bir konuyla ilgili olsun, üzerinde konuşacağımız ya da tartışacağımız konuya değgin olguların hepsini değilse bile bazılarını bilmeliyiz. Yoksa elimizde kanıtlar çıkaracağımız gereçlerimiz olmaz. Demek istiyorum ki, örneğin, Atinalıların gücünü, bu gücün deniz gücü mü, kara gücü mü, yoksa her ikisi mi olduğunu; dostlarının, düşmanlarının kimler olduğunu; gelirlerinin ne kadar olduğunu; bugüne kadar hangi savaşları yaptıkları, başarılarının neler olduğunu ve benzeri şeyleri bilmezsek, Atinalılara savaşa gitmelerini ya da gitmemelerini nasıl öğütleriz? Salamis'teki deniz savaşı, ya da Maraton'daki dövüş hakkında, ya da Herakleidai[89] [Herakles Oğulları –Ç.N.] için neler yaptıkları veya buna benzer olgular hakkında bir şey bilmezsek, onları nasıl övebiliriz? Her türlü övgü, övülenlerin saygınlığına uygun düşen soylu işler –gerçek ya da hayali– üzerine kurulur. Aynı ilkeye dayanarak, aşağılamalar da karşıt türden olgular üzerine kurulur: hatip, saldırmakta olduğu kimselerin saygınsızlığına uygun aşağılık işleri –gerçek ya da hayali– bulmaya çalışır: Helen özgürlüğü davasına ihanet, barbarlar (Aegina,[90] Potidaea,[91] vb.) karşısında yiğit bağdaşıklarının köle edilmesi, ya da buna benzer aleyhte belgeleri olan kötü işler. Mahkeme salonunda da aynı şey: ister dava açıyor, ister savunuyor olalım, davayla ilgili var olan olgulara dikkat etmemiz gerekir. Konu ister Lakedaimonlular, ister Atinalılar, ister bir insan, ister bir tanrı olsun hiç fark etmez; aynı şeyi yapmak zorundayız. Diyelim ki, salık vereceğimiz, öveceğimiz ya da ayıplayacağımız, suçlayacağımız ya da savunacağımız kişi Akhilleus olsun; burada

88) Bkz. Euripides, *Hippolytos*, 989.
89) [Bunlar Atinalıların kentleriyle ve atalarıyla övündüklerinde adı geçen tarihsel ve söylencesel savlardan bazılarıdır.]
90) Bkz. Thukid. ii. 27; iv. 57.
91) Bkz. Thukid. ii. 70.

da, gerçek ya da hayali, olguları ele almalıyız; o kişiyi, yapmış olduğu soylu ya da aşağılık işlerden dolayı ister övecek, ister suçlayacak olalım, başkalarına karşı haklı ya da haksız davranışlarından dolayı suçlayacak ya da savunacak olalım, gereçlerimiz bunlar olmalıdır. Aklınıza gelen bütün konular için geçerlidir bu. Örneğin, adaletin iyi bir şey olup olmadığı sorusunu ele alırken, önce adalet ve iyilikle ilgili gerçek olgularla başlamamız gerekir. O zaman görürüz ki, herhangi bir kimsenin, kanıtları kesinlikle inandırıcı olsun ya da olmasın, herhangi bir şeyi tanıtlamasının tek yolunun bu olduğunu görürüz: bütün olgular değil, ancak eldeki konuyla ilgili olanlar onun için bir temel oluşturabilir; zaten tanıt da, konuşma'dan başka bir yolla ortaya çıkarılamaz. Sonuç olarak, *Topika*'da da görüldüğü gibi,[92] her şeyden önce, elimizde, ortaya çıkabilecek ve ele alınması uygun sorulara ait bir seri seçme kanıtlar olması gerekir; bundan sonra da ortaya çıktıkça özel gereksinmeler için aynı tipten kanıtlar düşünüp çıkarmamız gerekir; el yordamıyla ve belli belirsiz değil, ama gözlerimizi üzerinde konuşmak zorunda olduğumuz konuya ilişkin güncel olgulardan ayırmaksızın ve o konuyla yakından ilgili, olabildiğince çok kanıt toplamaya çalışarak: çünkü elimizde ne kadar çok güncel kanıt olursa, davamızı o kadar kolay tanıtlarız; ve bunlar konuyla ne kadar yakından ilgili olursa, o kadar, sıradan kanıtlar değil de yalnızca o konuşmaya ait kanıtlar oldukları görülür. 'Sıradan' derken, örneğin Akhilleus övgülerini kastediyorum: çünkü o bir insan ya da yarı-tanrıdır, ya da çünkü Troya seferine katılmıştır: bu gibi şeyler başka birçok kimse için de doğrudur, o derecede ki, bu tür övgüler Akhilleus'a olduğu kadar Diomede'ye de yapılabilir. Burada gerekli olan özel olgular yalnızca Akhilleus için geçerli olanlardır: Troyalıların en cesuru olan Hektor'u, Yunanlıların karaya çıkmasını önlemiş olan yaralanmaz Kyknos'u öldürmesi, sefere katılan en genç insan olması ve sefere katılmaya yeminle bağlı olmaması... vb.

Burada da, seçilen kanıtlama yollarıyla ilgili olan Örtük tasımlardan seçme yapmak gibi bir ilk ilkemiz var. Şimdi örtük tasımların değişik temel sınıfları üzerinde duracağız. ('Temel örtük tasım sınıfı' derken, 'kanıtlama yolu' ile aynı şeyi kastediyorum.) İki tür örtük tasım olduğunu ileri sürerek başlayacağız, başlamak zorundayız. Bir türü olumlu ya da olumsuz önermeyi tanıtlar; öteki türü, birini çürütür, yanlış olduğunu gösterir. İki tür arasındaki fark, tasımsal tanıt [*syllogistic proof*–Ç.N.] ile diyalektikteki çürütme arasındaki farkın aynıdır. Tanıtlayıcı örtük tasım, birbirine uygun

92) Bkz. Top. i, b. 14.

önermelerin birleşmesiyle oluşur; çürütücü örtük tasımsa birbirine uygun olamayan önermelerin birleşmesiyle.

Şimdi çeşitli durumlara uygun önermeleri seçmiş olduğumuza göre, ele alınması yararlı ya da zorunlu olan çeşitli *özel* konular için kanıtlama yollarına sahip olduğumuz söylenebilir. Aslında, iyi ile kötü, soylu ile aşağı, adalet ile adaletsizlik üzerine örtük tasımlara; bir de, karakter tipleri, coşkular ve ahlaki nitelikler üzerine olan örtük tasımlara uygulanabilecek kanıtlama yollarını daha önce araştırmıştık.(93) Şimdi de, farklı ve daha genel bir görüş açısından tüm 1397a konuyla ilgili bazı olguları yakalamaya çalışalım. Tartışmamız sırasında kanıtlama yollarıyla çürütme yolları arasındaki ayrımı fark edeceğiz:(94) bir de, örtük tasım gibi görünen fakat geçerli tasımları temsil etmedikleri için böyle olmayan şeylerde kullanılan kanıtlama yollarını göreceğiz.(95) Bütün bunları açıkça koyduktan sonra, örtük tasımlarla nasıl ilişkilendirilebileceklerini göstererek, İtirazları ve Çürütmeleri sınıflandırmaya doğru gideceğiz.(96)

1. Bir olumlu tanıt yolu, söz konusu şeyin zıttını düşünmeye dayandırılır. Bu zıttın zıt niteliği taşıyıp taşımadığına bakın. Eğer taşımıyorsa, ilk önermeyi çürütürsünüz; taşıyorsa, onu kurarsanız. Örneğin, 'ölçülülük yararlıdır; çünkü ahlâksızlık zararlıdır.' Ya da, Messenia konuşmasındaki gibi,(97) 'Eğer bugünkü sıkıntılarımızın nedeni savaş ise, barış, işleri tekrar yoluna koymak için bize gerekli olan şeydir.' Ya da:

Çünkü kötülük yapanlar bile kızdıramayacaksa bizi,
Kasten yapmamışlarsa yaptıklarını,
O zaman şükran borcumuz olamaz iyilik yapanlara
Zorla yapmışlarsa bu iyiliği.(98)

Ya da:

Bu dünyada yalancılara güvenilebileceğine göre
Tersinden de emin olun, aynı şekilde – bu dünya
Nice doğru söz duyar da, inanmaz hiçbirine.(99)

93) i, bb. 4-14; ii, bb. 1-18.
94) ii, b. 23.
95) ii, b. 24.
96) ii, b. 25.
97) Bkz. 1373b 18. [Beşinci yüzyılda yaşamış bir sofist ve hatip olan Alkidamas'a atfedilen bir konuşma.]
98) [Bilinmeyen bir tragedyadan.]
99) Euripides, *Thyestes*'ten.

2. Bir başka tanıt yolu, anahtar sözcüğün biraz değişiğini düşünerek ve biri hakkında söylenebilecek ya da söylenemeyecek bir şeyin, öteki hakkında söylenip söylenemeyeceğini tartışarak elde edilir; örneğin, 'adil' her zaman 'yararlı' anlamına gelmez, ya da 'adil bir biçimde' her zaman 'yararlı' anlamına gelir de, adil bir biçimde ölüm cezası almak arzu edilir bir şey *değildir.*[100]

3. Bir başka tanıt yolu, karşılıklı fikirler üzerine kurulur. Bir insanın bir başkasına soylu ya da doğru bir biçimde *davrandığı* doğruysa, o bir başkasının da doğru davranış *görmüş olması* gerektiğini ileri sürersiniz; ya da itaat istemenin doğru olduğu yerde emre itaatin de doğru olması gerekir. Örneğin vergi mültezimi Diomedon vergiler hakkında şunları söylemiştir: 'Eğer bunları[101] satmak sizin için ayıp değilse, bizim satın almamız da ayıp değildir.' Dahası 'iyi' ya da 'haklı', kendisine bir şey yapılan bir adam için doğru ise, o şeyi yapan kimse için de doğru olacağını ileri sürersiniz. Ama burada yanlış bir sonuç çıkarmak da olasıdır. A'ya belli bir şekilde davranılması haklı olabilir, ama onun B tarafından böyle bir davranış görmesi haklı *değildir.* Dolayısıyla iki ayrı soru sormanız gerekir
1397b kendisine: (1) A'ya böyle davranılması doğru mudur? (2) B'nin ona böyle davranması doğru mudur? Ve yanıtlarınızın Evet ya da Hayır oluşuna göre sonuçlarınızı uygun biçimde uygulamanız gerekir. Bazan böyle bir durumda iki yanıt farklıdır: Theodektes'in *Alkmaion*'unda benzer bir durumu çok kolaylıkla bulabilirsiniz:

Ananın işlediği suçtan tiksinen olmadı mı?[102]

Bu soruya verdiği yanıtta Alkmaion şunları söyler:

Neden, burada araştırılması gereken iki şey var.

Alphesiboea ne demek istediğini sorunca da şu yanıtı verir:

Onun *ölmesini uygun buldular,* benim *onu öldürmemiyse, hayır.*

Demosthenes[103] ile, Nikanor'u öldürenler hakkındaki bir dava da var; adamların onu haklı olarak öldürdükleri kanısına varılınca, onun da haklı olarak öldürüldüğü düşünülmüştür. Thebai'de öldü-

100) Bkz. i, b. 9, 1366b33.
101) Yani, vergi toplama hakkını.
102) Yani, öldürmenin doğru bir davranış olduğunu düşünen hiç kimse yok muydu? [Theodektes'in *Alkmaion*'undan. Tragedya yazarı ve hatip, Aristoteles'in dostuydu.]
103) [Olasılıkla, ünlü hatip değil bu. Nikanor ise bilinmiyor.]

rülen adam davasında da[104] yargıçlara, adamın öldürülmesinin haksız olup olmadığına karar vermeleri istendi, çünkü haksız değildiyse, onu öldürmenin haksızlık olamayacağı ileri sürülecektir.

4. Bir başka tanıt yolu, *a fortiori'*dir. [Daha güçlü bir nedene dayanarak, haydi haydi –Ç.N.] Örneğin, Tanrılar bile her şeyi bilen kişiler değillerse, insanlar haydi haydi öyledir. Burada ilke şu: eğer bir nitelik, aslında bulunması *daha olası* olan bir yerde yoksa, bulunması *daha az olası* olan yerde hiç yoktur. Yine, babasına vuran bir insanın komşularına da vuracağı kanıtı, daha az olası bir şey doğruysa, daha çok olası olan bir şeyin de doğru olacağı ilkesinden ortaya çıkar; çünkü bir insanın babasına vurması, komşularına vurmasından daha az olası bir durumdur. O zaman, kanıt bu şekilde yürür. Ya da bir şeyin daha çok olası olduğu bir yerde doğru değilse, daha az olası olduğu yerde de doğru olmayacağı ileri sürülebilir; ya da daha az olası olduğu yerde doğru ise, daha çok olası olduğu yerde de doğru olacağı: tıpkı, bir şeyin doğru *olduğunu* ya da *olmadığını* göstermek zorunda olduğumuz gibi.[105] Bu kanıt, bir eşitlik, tam benzerlik durumunda da kullanılabilir, aşağıdaki dizelerde olduğu gibi:

Oğullarını yitirmiş olan efendine *acıyorsun da:*
Bir yiğit oğul yitirmiş olan Oineus'a hiç acımıyor musun?[106]

Şunlarda olduğu gibi: 'Eğer Theseus yanlış bir şey yapmadıysa, Paris de yapmamıştır'; ya da 'Tyndareos'un oğulları yanlış bir şey yapmadıysa, Paris de yapmamıştır'; ya da 'Eğer Hektor Patroklos'u öldürmekle iyi yaptıysa, Paris de Akhilleus'u öldürmekle iyi yapmıştır.'[107] Yine, 'eğer bir sanatın öteki izleyicileri kötü insanlar değillerse, filozoflar da değildir.' 'Bir rastlantı eseri ölüme mahkûm edildikleri için halktan kimseler kötü insanlar değillerse, sofistler de değildir.' Ve de şu sözler: 'eğer her birinizin kendi kentinizin saygınlığını düşünmesi gerekiyorsa, hepinizin bir bütün olarak Yunanistan'ın saygınlığını da düşünmeniz gerekir.'

5. Bir başka kanıtlama yolu, zaman düşüncesine dayanır. Örneğin, İphikrates, Harmodios'a karşı açılan davada şunları söyler:

104) [Ksenophon, *Hellenler*, vii. 3.]
105) Metindeki uslamlama karışıklık gösteriyor, metin de belirsiz. Daha çok şöyle bir düşünce bağlantısı beklenirdi: 'Böylece tartışma şöyle sürebilir: daha az olası olan doğruysa, daha çok olası olan da doğrudur; ya da önceki gibi – daha olası olan doğru değilse, daha az olası olan da doğru değildir: tıpkı göstermek zorunda olduğumuz gibi...
106) [Meleagros üzerine bir oyundan parça olabilir.]
107) [Hatip Polykrates'in bir konuşmasından.]

'Bu işi yapmadan önce, yaparsam bir heykelim olacağı konusunda anlaşma yapmış olsaydım, onu bana verecektiniz. Bu işi *yaptığıma* göre şimdi bana bir heykel vermeyecek misiniz? Sizin için bir şey yapılmasını beklerken sözler vermemeli ve o şey yapıldığında bu sözleri yerine getirmeyi reddetmemelisiniz.'(108) Ve yine, Thebailileri, Philippos'un Attika'ya kendi toprakları üzerinden geçmesi için
1398a izin vermeye inandırmak üzere şu ileri sürülmüştü: 'Phokaialılar [Foçalılar –Ç.N.] karşısında kendilerine yardım etmeden önce bu isteğinde ısrar etmiş olsaydı, bunu yapmasına izin verirlerdi. Dolayısıyla, o zamanlar kendi çıkarlarını hiç düşünmediği ve onların onuruna bel bağladığı için, şimdi ona geçiş izni vermemeleri çok çirkin ve korkunç bir şey.'(109)

6. Bir başka yol, size karşı söylenmiş bir şeyi onu söyleyen kişi*ye uygulamaktır. Teukros'ta*(110) görüleceği gibi, bir tartışmaya yön değiştirtmek için eşsiz bir yoldur bu. İphikrates, Aristophon'a verdiği yanıtta bunu kullanmıştır. Aristophon'a, 'Donanmaya ihanet etmek için rüşvet alır mıydın *sen?'* diye sorar. 'Hayır,' diye yanıt verir Aristophon, o zaman İphikrates şöyle der: 'Çok güzel, eğer sen, Aristophon, donanmaya ihanet etmiyorsan, ben İphikrates ihanet eder miyim?(111) Ancak bu durumda, öteki insanın söz konusu suçu işlemesinin sizin işlemenizden daha olası olduğunun önceden bilinmesi gerekir. Yoksa kendinizi gülünç duruma düşürürsünüz; dava ettiğiniz kişi Aristeides(112) ise böyle bir şey söyleyemezsiniz ona. Amaç, kural olarak, karakterinin savunmacının karakte*rinden daha iyi olduğunu (sarsılmak istenen bir savdır bu) göster*mek isteyen davacıya saygınlığını yitirtmek, onu gözden düşürmektir. Fakat böyle bir kanıtın kullanılması, yaptığınız ya da yapabileceğiniz bir şey için başkalarına saldırıyorsanız, ya da başkalarını ne yaptığınız ne de yapacağınız bir şeyi yapmaya kışkırtıyorsanız, her durumda gülünçtür.

7. Bir başka tanıt yolu, kullandığınız sözleri tanımlamakla sağlanır. Örneğin, 'Doğaüstü nedir? Hiç kuşkusuz, ya bir tanrıdır, ya

108) [General İphikrates İ.Ö. 392'de Lakedaimonluları yendiği için kendisine bir heykel bağışlanmıştı. Heykelini ancak 371'de emekliliğinden sonra istiyordu. Muhalif bir politikacı olan Harmodios ise bu onura karşı çıkıyordu.]

109) [İ.Ö. 339'da Makedonyalı Philippos, Thebaililere, kendi topraklarından Attika'ya geçiş izni istemek üzere bir elçi gönderdi. Atina'dan gönderilen bir başka elçi ise Thebaileri bu isteği kabul etmemeye ikna etti. Burada alıntılanan sözler, Philippos'un değil Makedonya elçilerinin sözleridir.]

110) Sophokles'in oyunu; bkz. iii, b. 15, 1416b 1.

111) [Yüzyılın ünlü bir hatibi olan Aristophon, geçmiş bir savaşta başarısızlığı yüzünden İ.Ö. 335'te İphikrates hakkında dava açmıştır.]

112) [5. yüzyılda, adaleti ve dürüstlüğü ile ünlü Atinalı politik önder.]

da bir tanrının yaptığı iştir. Öyleyse, tanrının yaptığı bir işin var olduğuna inanan bir kimse, tanrıların da var olduğuna inanmamazlık edemez'[113] Ya da İphikrates'in kanıtını alalım: 'İyilik, erdem, gerçek soyluluktur; ne Harmodios, ne de Aristogeiton'un soylu bir iş yapmadan önce soylulukları yoktu.' Aynı zamanda, kendisinin Harmodios'a ve Aristogeiton'a, rakibinden daha yakın olduğunu ileri sürüyordu. 'Her halde, benim yaptıklarım, Harmodios'un ve Aristogeiton'un yaptıklarına sizin yaptıklarınızdan daha yakındır.'[114] Bir başka örnek, *Aleksandros*'ta[115] bulunabilir. 'Nefsine egemen olamayan kimseler derken, bir tek aşkın verdiği zevkle yetinmeyen kimseleri kastettiğimizi herkes bilir.' Bir başka örnek de, Sokrates'in Arkhelaos'un sarayına gitmeyişi konusunda ileri sürdüğü nedende bulunabilir. Diyordu ki, 'Bir insan kendisine verilen zararın karşılığını vermemekle olduğu kadar kendisine sağlanan yararın karşılığını vermemekle de aşağılanmış olur.'[116] Adı geçen bütün bu kişiler kullandıkları sözleri tanımlar ve onların temel anlamlarına varırlar, bundan sonra da söz konusu noktada uslamlama yaparken bu sonucu kullanırlar.

8. Bir başka kanıtlama yolu, bir sözcüğün çeşitli anlamlarına dayanılarak kurulur. *Topika*'da açıklandığı gibi, 'haklı olarak' sözcüğü bunlardandır.[117]

9. Bir başka yol, mantıksal bölünmeye dayandırılır. Örneğin, 'Bütün insanlar A, B ya da C gibi üç güdüden dolayı yanlış yapar: benim durumumda A ve B söz konusu değildir, suçlayanlarsa C'yi hiç ileri sürmüyorlar.'

10. Bir başka yol, tümevarıma dayandırılır. Örneğin, Peparethus'lu bir kadının davasından, bütün dünyadaki kadınların kendi çocuklarına ilişkin olguları doğru bir biçimde değerlendirebilecekleri ileri sürülebilir. Bunun bir başka örneği, Atina'da hatip Mantias[118] ile oğlu arasındaki davada, oğlanın anası gerçek olayları 1398b
açıkladığında görüldü; yine bir başkası, Thebai'de, İsmenias ile Stilbon arasındaki davada, Dodonis, oğlu Thettaliskos'un babası-

113) Bkz. Platon, *Apol.* 27 c-e.

114) [İphikrates'in, tiran katili Harmodios'un Bkz. 1397b 28 vd.) soyundan geldiğini savlayan Harmodios'a karşı konuşmasından bir başka örnek. Kanıt, gerçek soyluluğun, aile ilişkisi yoluyla değil, kişisel değer yoluyla devralındığı, gibi görünüyor. Benim liyakatim göz önüne alındığında, tiran katilliğine, onların soyundan gelen sizden daha yakınım ben.]

115) Olasılıkla Polykrates'in Aleksandros (Paris) üzerine yazdığı bir retorik denemesinden. [Bkz. 1393b 23.]...

116) Bkz. Ksenophon, *Apol. Sokr.* 17: Dio. Laert., *Vit. Socr.* ii. 5, 25.

117) ... [Ya da] '*Topika*'da sözcüklerin doğru kullanımı tartışılmıştır.' Krş. *Topika*, i, b. 15 ve ii, b. 3.

118) [Demosthenes'in *Orestes*'inde xviii, 7 ve 10'da adı geçen kişi olabilir.]

nın İsmenias olduğunu tanıtladığında görüldü.[119] Tümevarımın bir başka örneği, Theodektes'in[120] *Yasa*'sından alınabilir: 'Atlarımızı, nasıl, başkalarının atlarına kötü bakmış olan insanların bakımına teslim etmiyorsak, ya da gemilerimizi nasıl, başkalarının gemilerini batırmış olanlara teslim etmiyorsak, buna benzer şeyler için geçerliyse bu, o zaman, başkalarının güvenliğini sağlayamayan insanlar bizim güvenliğimizi sağlamada da kullanılamaz demektir.' Bir başka örnek, Alkidamas'ın[121] kanıtıdır. 'Akıllılara herkes saygı gösterir.' Örneğin, Paroslular, sivri diline karşın Arkhilokhas'a saygı duymuşlardır; Khioslular, kendi yurttaşları olmamasına karşın Homeros'a; Mytileneliler, bir kadın olmasına karşın Sappho'ya saygı duyarlardı; Lakedaimonlular, kendileri edebiyata en az değer veren insanlar oldukları halde, Khilon'u senatolarına üye yaptılar; İtalya'daki Yunanlılar Pythagoras'a saygı duyarlardı; Lampsakos sakinleri, bir yabancı olmasına karşın Anaksagoras' devlet töreniyle gömdüler, hâlâ da saygı duyarlar ona. Atinalıların Solon'un yasaları altında, Lakedaimonluların Lykurgos'un yasaları altında refah içinde yaşadıkları, Thebai'deyse yöneticiler filozoflardan olmaya başlar başlamaz ülkenin gelişmeye başladığı ileri sürülerek <ülkelerinin yönetimini filozoflara bırakacak halkların daima refah içinde yaşayacakları ileri sürülebilir.>

11. Bir başka kanıtlama yolu, ister aynı konu, ister benzeri ya da tersi bir konu üzerine halihazırda açıklanmış bir karara dayandırılabilir. Eğer herkes, herkes değilse bile çoğu kimse hep böyle bir karar vermişse; ya da söz konusu sorunun o andaki yargıçları ya da yetkelerini kabul ettikleri kimseler, ya da üzerlerinde tam bir kontrole sahip olduğu için kararına karşı çıkamayacakları bir kimse, ya da tanrılar, insanın babası veya öğretmenleri gibi karşı çıkılması uygun olmayan kimseler böyle bir karar vermişlerse, böyle bir tanıt çok etkili olabilir. Örneğin, Autokles[122] Miksidemides'e saldırırken, Korku Tanrıçaları, saygınlıklarından bir şey yitirmeksizin Areopagos'un yargısına razı olurlarken, Miksidemides'in razı olmamasının garip bir şey olduğunu söylemiştir. Ya da Sappho'nun dediği gibi, 'Ölüm kötü bir şey; tanrılar böyle karar vermiş, yoksa kendileri de ölürlerdi.'[123] Ya da yine Aristippos'un[124] dü-

119) [Dava ve sözü edilen insanlar hakkında hiçbir şey bilinmiyor.]
120) [Aristoteles'in dostu, tragedya yazarı ve retorikçi.]
121) [Sofist ve hatip.]
122) [Autokles, Aristoteles'in çağdaşı Atinalı bir politikacı ve usta bir hatip. Ne dava ne de Miksidemides hakkında bir şey biliniyor. Aiskhylos'un *Hayırlı Tanrıçalar* oyununda, Aeropagos'un yargısına boyun eğen Erinys'lere gönderme yapılıyor.]
123) [Sappho'dan.]
124) [Kyrene'li Aristippos, Sokrates'in izleyicilerinden, Kyrene felsefe okulunun kurucusu ve dolayısıyla Platon'un rakibi.]

güncesine göre, biraz fazla dogmatikçe konuştuğunda Platon'a verdiği yanıtta söylediği gibi: 'Ama ne olursa olsun, *dostumuz'*, Sokrates'i kastediyor, 'hiçbir zaman bu şekilde konuşmamıştır.' Hegesippos ise daha önce Olimpos'ta Zeus'a danıştıktan sonra Delphoi'de Apollon'a 'babasıyla aynı kanıda olup olmadığını' sormuştu, babasına karşı olmasının utanılacak bir şey olduğunu ima ederek. İsokrates de, Helena'nın iyi bir kadın olması gerektiğini, çünkü These- 1399b us'un onun böyle olduğunu söylediğini, Paris'in iyi bir insan olması gerektiğini, çünkü tanrıçanın bütün ötekiler önünde onu seçtiğini ileri sürmüştür; İsokrates, Evagoras da iyiydi, diyor, çünkü Konon, başına o felaket geldiğinde, yolu üzerindeki başka hiç kimseye gitmeksizin Evagoras'a başvurmuştur.(125)

12. Bir başka kanıtlama yolu da, bir konunun bölümlerini ayrı ayrı ele almaktır. *Topika'*da verilen böyle bir şeydir:(126) 'Ne tür bir harekettir ruh? Çünkü şu ya da bu olmak zorundadır.' Theodektes'in *Sokrates'*i bir örnek sağlar bize: 'Hangi tapınağa saygısızlık etmiştir o? Devletin tanıdığı hangi tanrılara saygı göstermemiştir?'(127)

13. Belli bir şeyin genellikle hem iyi hem de kötü sonuçları olabileceğine göre, bir başka kanıtlama yolu, bu sonuçları bir şeyin yapılmasını ya da yapılmamasını zorlamak için, herhangi bir kimseyi dava etmek ya da savunmak için, övmek ya da suçlamak için bir neden olarak kullanmaktır. Örneğin, eğitim hem kötü olan gözden düşmeye, hem de iyi olan akıllılığa götürür. Bundan dolayı ya 'Gözden düşmek iyi bir şey olmadığına göre, eğitilmek de bu yüzden iyi bir şey değildir' diye ileri sürersiniz; ya da 'Hayır, eğitilmek iyi bir şeydir, çünkü akıllı olmak iyidir' diye bir yanıt verirsiniz. Kalippos'un(128) *Retorik Sanatı*, Olanaklılık kanıtları ve daha önce anlattığımız başka kanıtlarla(129) birlikte, temelde bu kanıt yolundan oluşur.

14. Bir başka kanıtlama yolu, iki zıt yoldan birinde yapılabilecek olan bir eylemin gidişini hızlandırmak ya da ağırlaştırmak, ve demin sözünü ettiğimiz yöntemi her ikisine de uygulamak zorunda olduğumuzda kullanılır. Bununla en sonuncu arasındaki fark, sonuncusunda herhangi iki şey karşılaştırıldığı halde, burada karşılaştırılan şeylerin birbirinin zıttı olmasıdır. Örneğin rahibe, herkesin önünde konuşmamasını tembih eder oğluna: 'Çünkü' der,

125) İsokrates, *Helena*, 18-38; Agy. 41-8...; İsokrates, *Evagoras*, vd.
126) Bkz. *Top.* ii. 4; iv. 1.
127) [Theodektes'in *Sokrates'in Savunması*'ndan.]
128) [Kalippos, 1400 a 4'te yine geçiyor. Kendisi ya da yapıtı hakkında hiçbir şey bilinmiyor. İsokrates'in ilk öğrencilerinden biri olabilir.]
129) ii, b.19.

'doğru olanı söylersen, insanlar senden nefret eder; yanlış söylersen, tanrılar senden nefret eder.' Yanıt şöyle olabilir: 'Tersine, halk önünde konuşmaya alış*malısın;* çünkü doğru olanı söylersen, tanrılar seni sever; yanlış olanı söylersen insanlar seni sever.' 'Batakliğı tuzuyla birlikte satın almak' atasözüne varır bu. Durum tam da böyledir; yani, zıtlardan her biri, sırasıyla birbirinin zıttı olan hem iyi hem de kötü bir sonuca sahipse, buna *çatallanma* denir.

15. Bir başka kanıtlama yolu da şudur: İnsanların açıkça onayladıkları şeyler, gizlice onayladıkları şeyler değildir: açıktan, adaleti ve soyluluğu överler, ama içten içe kendi çıkarlarını yeğlerler. Bu durumda, karşınızdaki kimsenin benimsemediği bakış açısını saptamaya çalışın. Genel düşünceyle çelişen kanıt biçimlerinin en etkilisi bu.

16. Bir başka yol da mantıksal benzerlik yoludur. Örneğin, İphikrates, kurallarla saptanan yaşın altında bir genç olan oğlunu, uzun boylu olduğu için, bir devlet görevini yerine getirmesi için zorlamaya çalışanlara şunları söyler: 'Eğer uzun boylu çocukları erkek sayarsanız, kısa boylu erkeklerin de çocuk olduğunu söylersi-
399b niz bir gün.'[130] Theodektes ise *Yasa*[131] adlı kitabında şunları söyler: 'Strabaks ve Kharidemos gibi paralı askerleri[132] liyakatlarının karşılığı olarak yurttaşlığa alıyorsunuz; paralı askerler arasında onarılmaz zararlara neden olmuş yurttaşları da sürgüne mi göndereceksiniz?'

17. Bir başka yol da, eğer iki sonuç da aynı ise, onların öncelleri de aynıdır, kanıtıdır. Örneğin, Ksenophanes'in bir sözü vardı: 'Tanrıların bir doğumları olduğunu ileri sürmek, onların öldüklerini de söylemek kadar inançsızlıktır; her iki ifadeden çıkacak sonuç, tanrıların olmadığı bir zamanın varlığıdır.'[133] Bu tanıt yolu genellikle, belli bir şeyin sonucunun her zaman aynı olduğunu varsayar: örneğin, 'İsokrates hakkında değil de tüm felsefe uğraşının değeri hakkında karar vereceksiniz.'[134] Ya da 'toprak ve su vermek' kölelik anlamına gelir; ya da 'Ortak Barıştan payını almak' emirlere boyun eğmek anlamına gelir. Bu varsayımlardan ya da zıtlarından her birini kendimize en uygun duruma getiririz.

130) [İphikrates konusunda bkz. 1397b ve 1398a 19.]

131) Bkz. 1398b 6.

132) [Paralı askerler 4. yüzyıl başlangıcından beri Yunan kentleri için bir sorun olmuştu. Yüzyılın ortasındaki ünlü önderleri Kharidemos Atinalılara hizmet etmiş ve yurttaşlığa kabul edilerek ödüllendirilmişti. Strabaks ondan daha az tanınan biridir, ama o da Atina yurttaşlığına kabul edilmiştir.]

133) [Elea okulu filozoflarından Ksenophanes'ten alma bir parça. Bkz. 1377a 20.]

134) [Elyazmalarında 'Sokrates' okunuyor ama bu cümlenin İsokrates'in Antidosis konuşmasında (173) olduğu saptanmıştır.]

18. Bir başka kanıtlama yolu, insanların bir durumda, her zaman, daha önceki durumdakiyle aynı seçimi yapmadıkları, önceki seçimlerini değiştirdikleri gerçeğine dayanır. Örneğin, şu örtük tasımı alalım: 'Sürgündeyken, geri dönelim diye döğüşürdük; şimdi döndük, döğüşmek zorunda kalmamak için sürgünü seçmek garip olurdu.'[135] Bu demek, bir durumda döğüşme pahasına memleketlerine bağlı olmayı seçiyor insanlar, öteki durumda memleketlerinde ayrılma pahasına döğüşmekten kaçınmayı.

19. Bir başka kanıtlama yolu, bir olay ya da durum için *olası* bir güdünün *gerçek* güdü olduğunun varsayılmasıdır: örneğin, bir hediyenin, insanın elinden alındığında acı yaratmak üzere verildiğinin varsayılması. Aşağıdaki dizelerin altında bu düşünce yatıyor:

Tanrı çok büyük mutluluklar verir,
İnsanlara karşı iyi niyetinden mi, hayır,
Ellerinden alınınca nasıl mutsuz olacaklarını göstermek için.[136]

Ya da Antiphon'un *Meleagros*'undan şu parçayı alın:

Domuz öldürmek için değil, Yunanistan'a
Meleagros'un yiğitliğinin tanıkları olmak için.[137]

Ya da Theodektes'in *Aias*'ındaki kanıt: Diomedes, onurlandırmak için değil, yanında kendinden daha küçük bir adam olsun diye seçer Odysseus'u[138] – bunu yapmak için böyle bir güdü gerçekten olasıdır.

20. Bir başka kanıtlama yolu, adli ve tartışma söylevlerinde, yani insanların söz konusu eylemleri yapmak ya da bunlardan kaçınmak için gösterdikleri nedenler, engeller ve güdülere bakışta yaygın olarak kullanılır. Bunlar, lehimizdeyse bizi eyleme zorunlu kılan, aleyhimizdeyse eylemden sakındıran durumlardır: yani, eğer eylem mümkünse, kolaysa ve kendimize ya da dostlarımıza yararlı, düşmanlarımıza zararlıysa ona zorunluyuzdur; eylemin sonunda bir şeyler yitirilse bile, somut yararın, yitirdiğimiz şeye ağır basması koşuluyla, geçerlidir bu. Konuşmacı bu gibi koşullara işaret ederek eylemi teşvik edecek, tersine işaret ederek ondan vazgeçirecektir. Aynı kanıtlar suçlama ya da savunma için gerekli ge-

135) [Lysias'ın bir konuşmasından.]
136) [Bilinmeyen bir tragedyadan.]
137) [Antiphon'un *Meleagros*'undan.
138) Bkz. *İlyada*, x. 218-250.

reçleri oluşturur – engelleri savunma tarafı, nedenleriyse davacı taraf işaret eder. Savunmaya gelince... Bu konu hem Pamphilos'un hem de Kallippos'un *Retorik Sanatı*'nın bütününü oluşturur.[139]

21. Bir başka kanıtlama yolu, olacağı düşünülen ama henüz inanılmaz görünen şeylerle ilgilidir. Gerçek ya da yaklaşık olarak gerçek olmasalardı, halkın onlara inanmayacağını ileri sürebiliriz: hatta inanılmaz oldukları için daha da gerçek olabileceklerini. Çünkü insanların inandığı şeyler ya olgular, ya da olasılıklardır: bu yüzden, inanılan bir şey olasılık dışı, hatta inanılmaz bile olsa, gerçek olması gerekir, çünkü olası ya da inanılır olduğu için inanılmamaktadır ona. Pitthos nahiyesinden Androkles'in yasaları suçlarken söylediği ünlü sözleri buna bir örnektir. Yasaları düzeltmek için de bir yasa gerektiğini söylediğinde dinleyiciler bağırarak susturmaya çalışırlar onu. O ise sürdürür konuşmasını: 'Neden olmasın' der, 'tuzlu suda büyüyen yaratıklar için ne kadar olasılık dışı ve inanılmaz görünürse görünsün, balığın tuza ihtiyacı vardır; yağ çıkarılan şeyin yağa ihtiyacı olması ne kadar inanılmaz görünürse görünsün, zeytin küspesinin yağa ihtiyacı vardır.'

22. Bir başka kanıtlama yolu, karşımızdaki kişinin davasını, tarihler, eylemler ya da sözler konusunda zıtlıklar, çelişkiler içerdiğini göstererek çürütmektir; aşağıdaki üç bağlantıdan biriyle yapılabilir bu. (1) Karşımızdakinin davranışıyla ilgili olarak. Örneğin, 'Kendini size adadığını söylüyor, ama Otuzlar'la fesat hazırlığı içinde.' (2) Kendi davranışımızla ilgili. Örneğin, 'Benim kavgacı biri olduğumu söylüyor, ama bugüne dek bir tek davaya bile karıştığımı kanıtlayamaz.' (3) Her ikimizle ilgili olarak. Örneğin, '*O hiç kimseye bir metelik borç vermemiştir, bense* sizlerden birçoğunun *fidyesini ödemişimdir.'*

23. Gerçekten ya da sözde iftiraya uğramış kimseler ve durumlar için yararlı bir başka yol, varılan yanlış izlenimin bir nedeni olduğunu göstererek, olguların niçin sanıldığı gibi olmadığını göstermektedir. Örneğin, oğlunu bir başka kadına sokuşturmuş olan bir kadının, delikanlının sevgilisi olduğu sanılıyordu, çünkü onu kucaklarken görülmüştü; fakat onun bu hareketi açıklanınca, suçlamının yersiz olduğu anlaşıldı. Bir başka örnek, Theodektes'in *Aias*'ından: Odysseus, gerçekte Aias'tan daha cesur olduğu halde, neden öyle düşünülmediğini anlatır ona.

24. Bir başka kanıtlama yolu, eğer *neden* varsa *sonuc*un da olacağını, yoksa olmayacağını göstermektir. Çünkü nedeni kanıtlar kanıtlamaz sonucu da kanıtlamış olursunuz; tersine, nedeni olma-

139) [Her ikisi de 5.yüzyıl retorikçileri, haklarında hiçbir şey bilinmiyor.]

dan hiçbir şey var olamaz. Örneğin, Thrasybulos, Leodamas'ı Akropolis'teki tahtaya adını suçlu olarak kaydettirmiş olmak ve Otuz Tiranlar zamanında kaydı silmekle suçlar; Leodamas buna şu yanıtı verir: 'Olamaz: çünkü benim halktan kimselerle kavgalarım tah*taya yazılmış* olsaydı, Otuzlar daha çok güvenirdi bana.'(140)

25. Bir başka yol, suçlanan kimsenin, öğütlediği, girdiği ya da girmiş olduğundan daha iyi(141) bir yola girip girmeyeceğini ya da girmiş olup olmayacağını düşünmektir. Eğer bu daha iyi yola 1400b *girmemişse,* suçlu olmadığı açıktır, çünkü hiç kimse kötü olan şeyi bile isteye, bilinçle seçmez. *Bununla birlikte bu kanıt yanıltıcıdır,* çünkü çoğu kez eylemin nasıl daha iyi olabileceği, olaydan önce açıkça görülemediği halde, olaydan sonra açıklığa kavuşur.

26. Bir başka yol, önceden tasarlanmış bir eylem, geçmiş herhangi bir eyleme uymuyorsa, her ikisini de birlikte incelemektir. Örneğin, Elea halkı Ksenophanes'e, Leukothea'yı kurban edip yasını tutmaları gerekip gerekmediğini sorduklarında, Ksenophanes(142) onlara, *onu bir tanrıça olarak* düşünüyorlarsa yasını tutmamalarını, ölümlü bir kadın olarak düşünüyorlarsa kurban etmemelerini öğütlemiştir.

27. Bir başka yol, daha önceki hataları, suçlamanın ya da savunmanın temeli yapmaktır. Örneğin, Karkinos'un(143) *Medeia*'sında, suçlayıcılar Medeia'nın çocuklarını öldürmüş olduğunu ileri sürer; 'ne olursa olsun' derler, 'görülmeyecekler.' – Medea çocuklarını oradan uzaklaştırma hatasını işlemiştir çünkü. Kendisini savunurken öldürmek istediği kimsenin kendi çocukları değil, İason olduğunu söyler; çünkü eğer ötekini yapmış olsaydı, bunu yapmamak kendi yönünden bir hata olurdu. Örtük tasım için bu özel kanıtlama yolu, Theodoros'tan önce kullanılmakta olan *Retorik Sanatı*'nın *bütününü oluşturur.*(144)

28. Bir başka yol, isimlerden anlamlar çıkarmaktır. Örneğin, Sophokles şunları söyler:

Ah yürekteki çelik, sanki addaki çeliksin.(145)

Bu kanıtlama yolu tanrıları övmede çok kullanılır. Örneğin, Ko-

140) [Thrasybulos, İ.Ö. 403'te Atınalıları Otuz Tiranlar'ın yönetiminden kurtarmıştı. Leodamas ünlü bir hatip olmalı.]
141) Yani, suçlandığı kötü amaca daha uygun.
142) [Bkz. 1399b 6.]
143) [Aristoteles'in çağdaşı bir tragedya yazarı.]
144) [Byzantionlu Theodoros, 5. yüzyıldan, ünlü retorik hocası.]
145) [Sophokles'in *Tyro*'sundan.]

non[146] da Thrasybulos'a[147] *danışmada aceleci* derdi. Herodikos[148] ise Thrasymakhos[149] için *'Savaşta hep atılgansınız'*, Polos için 'siz her zaman *toysunuz'*, meclis üyesi Drakon[150] içinse, 'Onun yasaları öylesine vahşidir ki, sanki insan eliyle değil de bir *ejderha* [*dragon* –Ç.N.] tarafından yapılmış' derdi. Euripides'te Hekuba, Aphrodite için şunları söyler:

Onun adıyla Deliliğinki (αφροσυνης) nasıl da benziyor birbirine[151]

Khairemon şunları yazar:

Pentheus – gelecek üzüntüleri (πενθος) önceden gösteren bir ad.[152]

Çürütücü Örtük tasım, Tanıtlayıcı olandan daha ünlüdür, çünkü küçücük bir alan içinde birbirine zıt iki kanıtı çözer, yanyana getirilmiş olan kanıtlar da dinleyici için daha açıktır. İster çürütücü, ister tanıtlayıcı olsun, bütün tasımlar içinde, ilk bakışta apaçık olmadıkları sürece daha başlangıçtan bize sonuçları gösterenler en beğenilenlerdir – çünkü aldığımız zevkin bir kısmı bizim zekâmızın katılımından gelir; ya da son söz söylenir söylenmez, onların altında yatan maksadı görebilecek kadar dikkatle izlediklerimizdir.

Gerçek tasımların yanında, gerçek gibi görünen ama olmayan tasımlar da olabilir; örtük tasım ise özel türden bir tasımdan başka bir şey olmadığı için, gerçek örtük tasımların yanında gerçek gibi görünen ama olmayan tasımlar da olabilir sonucu çıkar bundan.

1. Sahte örtük tasımı oluşturan kanıtlama yolları arasında ilki,
1401a kullanılan belli sözcüklerden ortaya çıkar.

(*a*) Bunun bir türü – diyalektikte olduğu gibi, herhangi bir uslamlama sürecinden geçmeksizin, sanki böyle bir sürecin sonucuymuş gibi son ifadeyi oluşturduğumuzda görülür: 'Dolayısıyla falan filan doğru değildir', 'Dolayısıyla falan filanın doğru olması gerekir' – bunun için de retorikte de kısa, özlü ve tezatlı bir ifade örtük

146) [Knidos fatihi. İ.Ö. 394.]

147) [İ.Ö. 403'te Atinalıların kurtarıcısı.]

148) [Hekim, (bkz. 1361b 5)]

149) [Sofist ve retorikçi Thrasymakhos ve Polos, Platon tarafından *Devlet* I'de ve *Gorgias*'ta tanıtılıyor.]

150) [7. yüzyıldan, nerdeyse söylenceleşmiş bir yasa koyucu.]

151) Euripides, *Troades*, 990.

152) [4. yüzyıldan bir tragedya yazarı olan Khairemon'dan.]

tasım yerine geçer, böyle bir dil örtük tasımın kendi alanıdır; o kadar ki, burada, sözü edilen yanılsamaya neden olan, görünüşte, ifadenin şeklidir. Bizim ifade şeklimizle gerçek uslamlama etkisi yaratmak için, daha önceki birtakım uslamlamaların sonuçlarını özetlemek yararlıdır: 'Kurtardığı Yunanlılardan bazılarını korudu – bazılarından öç aldı'daki gibi.(153) Bu cümlelerden her biri daha önceden başka olgularla kanıtlanmıştır; ama yalnızca sıralanmaları yeni bir sonuç ortaya çıkarıyormuş izlenimi verir.

(b) Bir başka türü, farklı şeyler için benzer sözcükler kullanmaya dayanır; örneğin, adını bütün ayinlerin en azizine –Mysterialar öyledir çünkü– verdiğine göre, farenin soylu bir yaratık olması gerektiği kanıtı.(154) Ya da köpeğe yapılan bir övgüye köpek-yıldızı sokulabilir; ya da Pan, çünkü Pindaros şöyle demiştir:

Ey sen kutsal olan!
Sen ki Olimposların
Çok biçimli, dediği tazı
Ki izler Göklerin Anasını.(155)

Ya da oralarda bir köpek *olmamak* fazla ayıp olduğu için, bir köpek *olmanın* onur verici bir şey olduğunu ileri sürebilirsiniz.(156) Ya da Hermes'in paylaşmaya, herhangi bir başka tanrıdan daha hazır olduğunu, çünkü onun dışında hiç kimse için 'her şeyi herkesle paylaşır' demediğimizi ileri sürebilirsiniz.(157) Ya da iyi insanların paraya değer değil de saygıya değer(158) olduğu söylendiğine göre, konuşmanın çok olağanüstü bir şey olduğunu ileri sürebilirsiniz – 'saygıyla ölçülür' sözleri 'konuşmayla ölçülür' anlamını da taşır.

2. Bir başka yol, parçalar için doğru olan şeyin bütün için, bütün için doğru olan şeyin parçalar için de doğru olduğunu ileri sürmektir. Çoğu kez böyle olmamasına karşın, bir bütünün ve parçalarının birbirinin aynı olduğu varsayılır. Dolayısıyla bu iki yoldan hangisi sizin amacınıza uygun düşüyorsa onu benimsemelisiniz. Euthydemos'un tartışma yöntemidir bu:(159) Örneğin, Peiraios'ta bir kadırga olduğunu herkes bilir, bu ifadeyi oluşturan tek tek ayrıntıları bilir de ondan. Bir de, harfleri bilen birinin tüm sözcüğü

153) İsokrates, *Evagoras*, 65.-9.
154) [Yunanca, *mys* ve *mysterion* sözcüklerinin benzerliği üzerine kurulu bir sözcük oyunu.]
155) [Pindaros'tan.]
156) Yani bir köpek-filozof, bir kinik (kelbi –Ç.N.)
157) [Bir atasözüne gönderme yapılıyor.]
158) Burada 'konuşma' ve 'saygı' için Yunanca aynı sözcük (λογος) kullanılıyor.
159) [Eleştirici tartışmalarıyla ünlü bir sofist. Bkz. Platon'un *Euthydemos* diyalogu. Euthydemos'un tartışması bir tür aldatmacaydı.]

de bildiğine ilişkin bir kanıt var; ya da belli bir şeyin iki parçası sağlığa zararlıysa, bir tek parçasının sağlığa zararlı olduğu söylenemez, çünkü iki iyi şeyin bir kötü şey yapmasının saçma olduğu ileri sürülür. Bu şekilde konursa, örtük tasım çürütücüdür; şu şekilde konursa, tanıtlayıcıdır: 'Çünkü bir iyi şey, iki kötü şeyden yapılmış olamaz.' Kanıt yolunun tamamı yanıltıcıdır. Yine Polykrates'in, Thrasybulos'un otuz tiranı devirdiğini söyleyen bir sözü var, burada konuşmacı bunları birer birer sayar. Theodektes'in *Orestes*'indeki kanıtta parçadan bütüne doğru bir gidiş vardır:

Efendisini öldüren kadının ölmesi doğrudur.

'Erkek çocuğun babasının intikamını alması da doğrudur. Çok iyi: Orestes'in yaptığı da bu iki şeydir zaten.' Yine de iki şey yan yana getirilir getirilmez doğru bir eylem oluşturmayabilir. Aldatıcılığın, aldatma yüzünden olduğu da söylenebilir, çünkü konuşmacı, kocasını öldüren bir kadının kimin eliyle öldürülmesi gerektiğini söylemez.

3. Bir başka yol, ister kendi davanızı desteklemek için, isterse karşınızdakinin davasını yıkmak için olsun, öfkeli bir dil kullanmaktır. Duruma ilişkin olguları tanıtlamaksızın durumun çok renkli bir tablosunu çizerken yaparız bunu: savunan taraf yaparsa bunu, suçsuz olduğu izlenimini yaratır; eğer davacı taraf öfkeye kapılırsa, savunan tarafın suçlu olduğu izlenimini yaratır. Burada gerçek bir örtük tasım yoktur: dinleyen, suçluluk ya da suçsuzlukla ilgili bir çıkarsama yapar, ama hiçbir tanıt verilmez, çıkarsama da bu yüzden yanıltıcıdır.

4. Bir başka yol, tanıt olarak bir Gösterge ya da tek örnek kullanmaktır; bu da geçerli bir tanıt sağlayamaz. Örneğin, Harmodios ile Aristogeiton'un aşkı, tiran Hipparkhos'un devrilmesine neden olduğu için âşıkların ülkelerine yararlı oldukları söylenebilir.[160] Ya da Dionysios'un kötü bir insan olduğu için bir hırsız olduğu söylenebilir – burada da geçerli tanıt yoktur kuşkusuz; her hırsız kötü bir insansa da, her kötü insan hırsız değildir.

5. Bir başka yol, rastlantısal olanı temel olarak gösterir. Polykrates'in fareler için söyledikleri bunun bir örneğidir: Yay kirişini kemirdikleri için 'kurtarmaya gelmişler'miş.[161] Ya da bir yemek çağrısının büyük bir onur olduğu ileri sürülebilir, çünkü Akhilleus'un Tenedos'ta Yunanlılara 'kızmış' olmasının nedeni yemeğe

160) Bkz. Platon, *Symposion*, 182 B,C.

161) [Sofist Polykrates'ten farelere övgü.]

çağrılmamış olmasıydı.[162] Aslında onu kızdıran şey, işin içindeki *aşağılama*ydı; bunun, aşağılamanın aldığı belli bir biçim olması rastlantıdan başka bir şey değildi.

6. Bir başkası da sonuçtan kanıt çıkarmaktır. *Aleksandros*'ta[163] Paris'in, toplumu hor gördüğü ve İda dağında tek başına yaşadığı için mağrur yaradılışlı biri olması gerektiği ileri sürülür: çünkü gururlu kimseler buna benzer şeyler yapar, dolayısıyla Paris'in de kibirli bir ruha sahip olduğunu varsaymamız gerekir. Ya da, bir insan modaya uygun giysiler giyiyor ve geceleri başıboş dolaşıp duruyorsa, ahlaksızın biridir, çünkü ahlaksız kimselerin davranış tarzı budur. Buna benzer bir başka kanıt: dilenciler tapınaklarda şarkı söyleyip dansederler, sürgünlerse canları nereyi çekerse orada yaşarlar, bu tür ayrıcalıklar da bizim mutlu saydığımız kimselerin yapabileceği şeylerdir; dolayısıyla bu ayrıcalıklara sahip olan herkese, sırf bu yüzden mutlu diye bakılabilir. Bununla birlikte, önemli olan, bu ayrıcalıklardan yararlanma *koşulları*dır. Dolayısıyla bu yol da, atlamanın meydana getirdiği aldatıcı görünüşler başlığı altına girer.

7. Bir başka yol, neden olmayan şeyleri, söz konusu olayla birlikte ya da ondan önce meydana geldiği için neden olarak göstermektir. B, A'dan *sonra* meydana geldiği için A *yüzünden* meydana geldiği varsayılır. Politikacılar özellikle bu yolu pek sever. Örneğin, Demades, Demosthenes'in politikasının bütün kötülüklerin nedeni olduğunu söylüyordu, 'çünkü bundan sonra savaş patlamıştı.'[164]

8. Bir başka yol, herhangi bir zaman ya da koşuldan söz etmemektir. Örneğin, babası Helen'i seçmede özgür bıraktığı için, Paris'in Helen'i almasının haklı olduğu kanıtı: burada özgürlüğün sürekli olmadığı varsayılabilirdi; onun ilk seçimiyle ilgili olabilirdi
ancak, bundan öte babasının yetkesi işleyemezdi;[165] Ya da yine, 1402a
özgür bir insana vurmanın kötü niyetli bir aşağılama eylemi olduğu söylenebilir; fakat her durumda böyle değildir bu – ancak kışkırtılmadığı zaman doğrudur.

9. Yine sahte bir tasım, 'didişimli' [eristik –Ç.N.] tartışmalarda olduğu gibi, saltık olanın saltık olmayıp tikel olanla karıştırılmasına dayandırılabilir. Örneğin, diyalektikte olduğu gibi, değil'in de-

162) [Sophokles'in kayıp bir oyunundan.]

163) [Sofist Polykrates'in bir söylevi olmalı. Bkz. 1397a 21, 1398a 22, 1399a 3, 1401b 34.]

164) [Hatip Demades, Atınalıların Khaironia'daki yenilgisinden sonra Makedonyalı Philippos ile Atina arasında barışı düzenledi ve daha sonra Makedonya partisinin Atina temsilcisi oldu, büyük hatip Demosthenes'in rakibiydi.]

165) [Yine Polykrates'in *Aleksandros*'undan alınmış olabilir. Bkz. 1401b 20.]

ğil'liğine dayanılarak değil *olduğu* ileri sürülebilir; ya da bilinmeyenin bilinmediği bilinebileceğine göre, bilinebilir *olduğu* ileri sürülebilir: bunun için de retorikte sahte bir örtük tasım tikel bir olasılığın saltık olasılıkla karıştırılmasına dayandırılabilir. Artık hiçbir tikel olasılık evrensel olarak olası değildir: Agathon'un dediği gibi:

Ola ki, biri kalkıp olası olmayan şeylerin,
Çoğu kez insanların başına gelmesi olasıdır, diyebilir.(166)

Çünkü olası olmayan şeyler meydana gelir, bu yüzden de olası olmayan şeylerin *olması* olasıdır. Eğer bu doğruysa, 'olası olmayan şeyin olası olduğu' ileri sürülebilir. Ama bu saltık olarak doğru değildir. Didişimde olduğu gibi, buradaki aldatmaca, ilişkiyi, göndermeyi ya da tarzı özgülleştiren bir cümle eklememekten gelir; burada da, söz konusu olasılığın genel değil özel olmasından ortaya çıkar. Koraks'ın(167) *Retorik Sanatı* bu kanıtlama yolundan oluşur. Suçlanan kişi yapılan suçlamaya uygun değilse –örneğin–, cılız biri şiddet yoluyla saldırıdan suçlanmaya çalışılıyorsa – yapılacak savunma onun böyle bir şeyi yapamayacağı olacaktır. Ama yapılan suçlamaya *açıksa* –yani, *güçlü* bir insansa– yapılacak savunma, yine onun böyle bir şeyi yapmayacağı şeklinde olacaktır, çünkü o, insanların, kendisinin bu işi *yapabileceğini* düşüneceğini iyi bilir. Başka türden bir suçlama için de aynı şey: suçlanan, suça ya uygun olmalı ya da olmamalıdır: her iki durumda da olası bir suçsuzluk görünümü vardır, ama ikinci durumda olasılık gerçek olduğu halde, birinci durumda ancak sözü edilen özel anlamda ileri sürülebilir.(168) Bu tür kanıt, kötü kanıtı iyi göstermekle ne kastedildiğini anlatır. Bundan dolayı insanlar Protagoras'ın(169) kendilerine vermeyi üzerine aldığı eğitime karşı çıkmakta haklıydı. Bir sahtekârlıktı bu; ele aldığı olasılık gerçek değil sahteydi, Retorik(170) ve Didişim dışında hiçbir sanatta yeri yoktu.

Örtük tasımlar –sahici ya da sözde– anlatılmış bulunuyor; bundan sonraki konu bunların Çürütülmesi.

Bir kanıt, ya bir karşı-tasımla ya da bir itiraz ileri sürmekle çürütülebilir. Karşı-tasımlarm ilk tasımlarla aynı kanıtlama yolların-

166) [Agathon'un bir tragedyasından.]
167) [Sicilyalı ilk retorik hocalarından biri.]
168) [Ya da 'birincisinde yalnızca öyle değil.']
169) [Ünlü sofist. Bkz. Platon'un *Protagoras* diyalogu.]
170) [Bu noktada Aristoteles'in herhangi bir onayı yok.]

dan kurulabileceği açıktır: çünkü tasımların gereçleri insanların sıradan kanılarıdır, bu tür kanılar da çoğu kez birbiriyle çelişir. *Topika*'da[171] görüldüğü gibi, itirazlar dört yoldan ileri sürülebilir – ya karşıtınızın ifadesine doğrudan saldırarak, ya ona benzer bir ifade ortaya atarak, ya onun tersine bir ifade ortaya atarak, ya da daha önceki kararlardan söz ederek.

1. 'Karşıtınızın ifadesine doğrudan saldırarak' derken şunu söylemek istiyorum: örneğin, eğer onun örtük tasımı, aşkın her zaman iyi bir şey olduğunu ileri sürüyorsa, iki yoldan itiraz edilebilir 1402b
buna: ya 'her türlü arzu bir kötülüktür' gibi genel bir ifadeyle, ya da iyi aşklar kadar kötü aşklar da olmasaydı, Kaunos'çu[172] aşktan söz edilemeyeceği gibi özel bir ifadeyle.

2. 'Ters bir ifadeden' ileri sürülecek itiraza örnek: karşıtınızın örtük tasımı, 'iyi bir insan bütün dostlarına iyilik yapar' gibi bir sonuca varmışsa, siz buna 'Bu hiçbir şey tanıtlamaz, çünkü kötü bir adam bütün dostlarına kötülük yapmaz' diyerek itiraz edersiniz.

3. 'Benzeri bir ifadeden' itiraza örnek: örtük tasım, kendilerine kötü davranılan insanların kendilerine kötü davrananlardan daima nefret ettiğini gösteriyorsa, şu yanıt verilebilir buna: 'Bu hiçbir şey tanıtlamaz, çünkü kendilerine iyi davranılan insanlar kendilerine iyi davrananları daima sevmez.'

4. Sözü edilen 'kararlar' tanınmış kimselerin kararlarıdır; örneğin, kullanılan örtük tasım şöyle bir sonuca varmışsa: 'Sarhoşken suç işleyenlere hoşgörülü davranılmalıdır, çünkü ne yaptıklarını bilmezler'; o zaman itiraz, 'Öyleyse Pittakos'u[173] da onaylamamamız gerekir, yoksa onun sarhoşlukla işlenen suçlara özellikle ciddi cezalar getirmemesi gerekirdi.'

Örtük tasımlar, ileri sürülen dört durumdan birine ya da öbürüne dayandırılır: (1) Olasılıklar, (2) Örnekler, (3) Şaşmaz Belirtiler, (4) Sıradan Belirtiler.[174] (1) Olasılıklara dayandırılan Örtük tasımlar, genellikle gerçek olan ya da olması gereken şeyden yola çıkanlardır. (2) Örneğe dayandırılan Örtük tasımlar bir ya da birbirine benzer daha çok sayıda tümevarımla ilerleyen ve genel bir önermeye ulaşan, daha sonra bir tümdengelimle özel bir çıkarıma giderek tartışanlardır. (3) Şaşmaz belirtilere dayandırılan Örtük tasımlar kaçınılmaz ve değişmezlerden çıkarak tartışanlardır. (4) Sıradan belirtilere dayandırılan Örtük tasımlar, gerçek ya da sahte herhangi bir evrensel ya da tikel önermeden yola çıkanlardır.

171) Bkz. *Topika*, viii. 10....
172) Byblis'in erkek kardeşi Kaunos'a karşı duyduğu ensest aşk.
173) [Yedi Bilgeler'den biri.]
174) Yanılabilir belirtiler.

Şimdi, (1) bir Olasılık olarak, her zaman değil ama genellikle meydana gelendir. Açıktır ki, Olasılıklara dayandırılan Örtük tasımlar bir itiraz ileri sürülerek her zaman çürütülebilir. Çürütme her zaman gerçek değildir: sahte olabilir: çünkü karşıtınızın öncülünün olası olmadığını değil de, ancak kaçınılmaz biçimde doğru olmadığını göstererek yapılır. Dolayısıyla, bu yanıltmacayı kullanarak bir üstünlük kazanmak, her zaman, suçlamadan çok savunmada mümkündür. Çünkü suçlayan, davasını kanıtlamak için olasılıklar kullanır: bir sonucu olasılık dışı diye çürütmekse, onu kaçınılmaz diye çürütmekle aynı şey değildir. Genellikle olan şeye dayalı bir kanıt her zaman itiraza açıktır: yoksa bir olasılık değil de değişmez ve zorunlu bir hakikat olurdu. Ama yargıçlar, eğer çürütme bu şekli alıyorsa, ya suçlayanın sorununun olası olmadığını, ya da buna karar vermemeleri gerektiğini düşünürler; ki bu da, söylediğimiz gibi uslamlamanın yanlış bir kısmıdır. Çünkü yalnızca gerçek olması gereken şeyi değil, fakat aynı zamanda olasılıkla gerçek olan şeyi düşünerek karar vermek zorundadırlar: aslında, 'kendi dürüst kanısına uygun bir karar verme'nin anlamı da budur. Bu yüzden savunmacının, suçlamanın *mutlaka* doğru olması gerekmediğini tanıtlayarak suçlamayı çürütmesi yeterli değildir; onun *olasılıkla* doğru olmadığını göstererek yapması gerekir bunu. Bu amaçla itirazı, karşı çıkılan ifadeden daha genel olarak doğru olan şeyi de belirtmelidir. Bunu iki yoldan biriyle yapabilir: ya sıklığa göre, ya da doğruluğa göre. Her iki bakımdan da yaparsak daha inandırıcı olur; çünkü söz konusu olan şey *hem* bizim anlattığımız gibi *daha sık* oluyor, *hem de* daha çok bizim anlattığımız *gibi* olmuyorsa, olasılık özellikle büyüktür.

(2) Yanıltıcı olabilen Göstergeler ve bunlara dayandırılan Örtük tasımlar, başlarda söylediğimiz gibi[175] olgular doğru olsa bile çürütülebilir. Çünkü Yanıltıcı olabilen hiçbir Göstergenin, geçerli bir mantıksal tanıtın bir parçasını oluşturamayacağını *Analitikler*'de göstermiştik.[176]

(3) Örneklere dayanan Örtük tasımlar, olasılıklarla aynı yoldan çürütülebilir. Örneğimiz olumsuzsa, olumlu örnekler daha benzer ve daha sık olsa bile kaçınılmaz olmadığı kanıtlanmadığı ölçüde, kanıt çürütülebilir. Ve olumlu örnekler daha çok sayıda ve daha sıksa, önümüzdeki durumun farklı olduğunu, ya da koşullarının farklı olduğunu, ya da şu veya bu yoldan başka olduğunu ileri sürmeliyiz.

175) i, b. 2, 1357^b 13, 14.
176) *Ön. An.* ii. 27.

(4) Şaşmaz Göstergeleri ve bunlara dayalı Örtük tasımları, herhangi bir şekilde geçerli bir mantıksal tanıt oluşturmadıklarını göstererek çürütmek olanaksızdır: *Analitikler*'den[177] de görebiliriz bunu. Yapabileceğimiz tek şey, ileri sürülen olgunun var olmadığını göstermektir. Onun varlığına ve Şaşmaz bir Gösterge olduğuna değgin hiçbir kuşku yoksa, çürütme olanaksız hale gelir: çünkü bu her bakımdan açık bir tanıtlamaya eşdeğerdir.

26 Yüceltme ve Küçültme, bir örtük tasım ögesi değildir. 'Bir örtük tasım ögesi' derken, 'örtük tasımsal bir kanıtlama yolu'yla aynı şeyi kastediyorum:[178] Çok sayıda tikel örtük tasım türlerini kucaklayan bir genel sınıf. Yüceltme ve Çürütme, bir tür örtük tasımdır, yani, bir şeyin büyük ya da küçük olduğunu göstermek için: tıpkı bir şeyin iyi ya da kötü, adil ya da değil, ve bu türden herhangi bir şey olduğunu göstermek için kullanılan bir tür. Bütün bunlar tasım ve örtük tasımların *konusudur;* hiçbiri, bir örtük tasımın kanıtlama yolu değildir; dolayısıyla, Yüceltme ve Çürütme de değildir.

Çürütücü Örtük tasımlar, Yapıcı olanlardan farklı bir tür de değildir. Çünkü çürütmenin ya olumlu tanıt sunmaktan ya da bir itiraz ileri sürmekten ibaret olduğu açıktır. Birinci durumda, karşıtımızın ifadesinin tersini kanıtlarız. Örneğin, eğer o, bir şeyin olmuş olduğunu gösteriyorsa, biz olmamış olduğunu gösteririz; olmamış olduğunu gösteriyorsa, biz olmuş olduğunu gösteririz. O zaman –bir fark olsa bile– bu olamazdı, çünkü her iki taraf da aynı yolları kullanıyordur, örtük tasımlar, olgunun şöyle ya da böyle olduğunu ya da olmadığını göstermek için kanıt olarak ileri sürülüyordur. Öte yandan, bir itiraz, hiçbir zaman bir örtük tasım değildir, tersine, *Topika*'da da söylediğimiz gibi[179] karşıtımızın doğru uslamlama yapmadığını ya da sahte varsayım yapmış olduğunu açıkça gösterecek, herkesçe kabul edilen bir kanıyı ifade etmekten ibarettir.

Bir konuşma yapılırken üç nokta üzerinde durmak gerekir; şu anda, –kanıtlar bulma ve çürütme yolu olan– (1) Örnekler, Maksimler, Örtük tasımlar ve genelde *düşünce*-ögesinin açıklamasını tamamlamış olduğumuza göre, bundan sonra (2) Biçem'i ve (3) Dü- 1403b
zenleme'yi tartışabiliriz.

177) *Ön. An.* ii. 27.
178) [ii. 23'te ele alındığı gibi.]
179) Bkz. *Topika*, viii. 10.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

I Bir konuşma yaparken üç nokta göz önünde tutulmalıdır: birincisi, inandırma yolları; ikincisi, kullanılacak biçem ya da dil; üçüncüsü, konuşmanın çeşitli bölümlerinin uygun düzenlenişi. İnandırma kaynaklarını belirlemiş bulunuyoruz. Bunların üç tane olduklarını,[1] ne olduklarını, neden yalnızca üç tane olduklarını göstermiştik; çünkü inandırmanın, her durumda ya (1) yargıçların coşkuları üzerinde işlenerek, ya (2) onlara konuşmacının karakteri hakkında doğru izlenim vererek, ya da (3) söylenen şeylerin doğruluğunu kanıtlayarak etkilenebileceğini göstermiştik.

Örtük tasımlar, bunların çıkarılması gereken kaynakların neler olduğu, örtük tasımlar için hem özel hem de genel kanıtlama yolları bulunduğu da anlatılmıştı.

Bundan sonraki konumuz anlatım biçemi olacak. Çünkü *ne* söylememiz gerektiğini bilmemiz yeterli değildir; onu gerektiği *gibi* söylemek zorundayız; böylece doğru izlenim yaratma işi kolaylaşmış olacaktır. Dikkat edilecek ilk sorun, kuşkusuz, doğallıkla başta gelen sorun idi: inandırma, olguların kendilerinden nasıl sağlanabilir. İkincisi, bu olguların dil içinde nasıl düzenleneceklerididir. Bir üçüncüsü, uygun konuşma yöntemi olacaktır; bir konuşmanın başarısını büyük ölçüde etkileyen bir şeydir bu; fakat şimdiye kadar bu konu ihmal edilmiştir. Aslında, bunun tragedya [*tragic drama* –Ç.N.] ve epik anlatım sanatlarına girişi çok daha öncedir: başlangıçta şairler kendi tragedyalarını kendileri oynarlardı.[2] Konuşmanın şiirle olduğu kadar hitabetle de ilgili olduğu açıktır. (Şiirle ilgili olarak, başkalarıyla birlikte Teos'lu Glaukon[3] da bunun üzerinde durmuştur.) Temelde, çeşitli coşkuları dile getirmek için sesin doğru kullanımı konusudur bu – yüksek, alçak ya da ikisinin arası bir sesle konuşma; tiz, pes ya da orta yükseklikte konuşma; çeşitli konulara uyan çeşitli ritimlerde konuşma gibi. Bunlar bir konuşmacının akılda tutması gereken üç şeydir – sesin volümü, yüksekliğin

1) i, b. 2.
2) Ya da, 'anlatırlardı.'
3) [Platon'un *Ion* adlı diyalogunda (530 D) adı geçen konuşmacı [*rhapsode* –Ç.N.] olabilir.]

değiştirilmesi ve ritim. Drama yarışmalarında genellikle ödül kazananlar, bunları akılda *tutan* kişilerdir; tıpkı bugün dramalarda oyuncuların şairlerden daha değerli oluşu gibi, politik kurumlarımızdaki kusurlar nedeniyle kamusal yaşamdaki yarışmalarda da bu böyledir. Konuşma tarzının kuralları üzerine dizgeli hiçbir araştırma henüz yapılmamıştır;(4) aslında, dilin incelenmesinde bile son zamanlara kadar herhangi bir ilerleme görülmemiştir. Bundan başka, konuşma tarzına –çok haklı olarak– üst düzeyde bir araştırma
404a konusu olarak bakılmamaktadır.(5) Yine de, tüm retorik sorunu dış görünümlerle ilişkili olduğuna göre, değersiz bile olsa, konuşma tarzı konusuna dikkat etmemiz gerekiyor, çünkü onsuz yapamayız. Gerçekten de konuşmada doğru şey, bizi dinleyenleri, hoşnut etmeye çalışmaksızın, sıkmamış olmakla yetinmeliyiz: çıplak olguların dışında bir yardım olmaksızın davamızı doğrulamakla savunmak zorundayız: dolayısıyla, bu olguların tanıtları dışında hiçbir şeyin önemi yoktur. Yine de, daha önceden de söylendiği gibi, dinleyicilerimizin kusurları yüzünden sonucu önemli derecede etkileyen başka şeyler vardır. Başkalarına açıklamamız gereken şey ne olursa olsun, dil sanatlarının da mutlaka az fakat gerçek bir önemi vardır, bir şeyin söyleniş tarzı, onun anlaşılabilmesini hiç kuşkusuz etkilemektedir. Bununla birlikte, insanların sandığı kadar değil. Bütün bu sanatlar hayal ürünüdür ve dinleyeni büyüleme amacına yöneliktir. Hiç kimse geometri öğretirken güzel dil kullanmaz.

Konuşma tarzı ilkeleri uygulandığında, aynen sahnedeki etkiyi yapacaktır.(6) Fakat bu ilkelerle ilgili çok az sayıda kişi, çok az bir girişimde bulunmuştur: Thrasymakhos'un(7) 'Merhamete Çağrılar'ında olduğu gibi. Dramatik yetenek bir doğa vergisidir, dizgeli olarak öğretilemez. İyi söyleyim [*diction* –Ç.N.] ilkeleri bu şekilde öğretilebilir; bunun içindir ki, konuşma tarzlarıyla sivrilmiş konuşmacılar kadar, ödüller kazanan, bu yönde yetenekli kişiler de var aramızda – yazılı ya da edebi türden konuşmalar, etkilerinin çoğunu konuşmacıların düşüncelerinden çok söyleyimlerine borçludur.

Doğallıkla, hareketi ilk başlatanlar şairlerdi; çünkü sözcükler şeyleri gösterir; bir de, diğer şeyleri, bütün organlarımızın içinde en iyi gösterebilen insan sesi de vardı ellerinde. Böylece başkalarıyla birlikte, ezberden okuma ve oynama sanatları oluştu. İmdi, düz-

4) [Bir konuşma kuramı hazırlayan ilk kişi Aristoteles'in öğrencisi Theophrastos'tu.]
5) Ya da, 'yüce bir noktadan bakıldığında' 'herhangi bir soylu görüşün yanında bayağı olduğu düşünülüyor.'
6) [Bugün yeğlenen bir çevirisi şöyle: 'biçem ilkeleri ortaya konduğunda konuşma tarzıyla aynı etkiyi yapacaktır.'
7) [Khalkedon'lu Thrasymakhos, Platon tarafından acımasız eleştirilen sofist ve retorik hocası.]

yazı hitabet dilinin başlangıçta şiirsel bir renk almış olması, örneğin Gorgias'ınki[8] gibi, şairlerin, düşünceleri yeterince basit olduğunda, dillerinin güzelliğiyle ün kazanır gibi görünmelerindendir. Bugün bile çoğu eğitimsiz kişi en güzel söylevlerin şiirsel dille yapıldığını sanır. Doğru değildir bu: düzyazı dili, şiir dilinden ayrıdır. Tragedya dilinin bile kendi karakterini değiştirdiği bugün, bazı şeylerin durumu bunu gösteriyor. Tıpkı, bütün ölçüler içinde düzyazıya en çok benzeyeni olduğu için tetrametre'nin yerini iambik'in alışı gibi, tragedya da, gündelik konuşmada kullanılmayan, ilk dramaları süsleyen ve heksametre ölçüsünde şiir yazanların hâlâ kullandığı bütün o düzyazı sözcüklerinden vazgeçmiştir. Bu yüzden de, şairlerin kendilerinin terkettiği bir şiir tarzını taklit etmek, gülünç bir şeydir; artık biçem sorununu bütünüyle ayrıntılı olarak gözden geçirmek zorunda olmadığımız, bunun yerine, kendimizi, şimdiki konumuz olan retoriği ilgilendiren kısmıyla sınırlayabileceğimiz açıktır. Öteki kısmı ise –şiire ait olan kısım– *Şiir Sanatı*[9] üzerine kitapçıkta tartışılmıştır.

Bu durumda, biçemin tanımlanması da içinde olmak üzere, orada 1404b
yapılmış olan gözlemlerden başlayabiliriz. Açık bir anlam taşımayan konuşmanın, kendisinden beklenen şeyi yapamayacağının da kanıtladığı gibi, biçemin iyi olabilmesi için açık olması gerekir. Ayrıca, ne sıradan, ne de gereksiz derece yüksek değil, ama uygun olması gerekir; şiirsel dil hiç kuşkusuz sıradanlıktan uzaktır, ama düzyazıya uygun değildir.[10] Açıklık, geçerli ve alışılmış sözcükleri (adları ve fiilleri) kullanarak sağlanır. Sıradanlıktan uzaklık ve gerçek süs de *Şiir Sanatı*'nda sözü edilen diğer sözcükleri kullanarak sağlanır.[11] Normal dilde yapılacak böyle bir değiştirme dili daha görkemli gösterir. İnsanlar yabancıların karşısında, kendi yurttaşları karşısındaki hisleri duymazlar, aynı şey dil konusundaki duyguları için de geçerlidir. Dolayısıyla gündelik konuşmaya, alışılmışın dışında bir hava vermek iyidir; insanlar çarpıcı şeylerden hoşlanır, alışılmışın dışındaki şeyler çarpar onları. Şiirde bu tür etkiler sıktır, ve şiire uygun düşer; şiirde sözü edilen kişiler ve şeyler, sıradan yaşamdan nispeten uzaktır. Düzyazı parçalarda, konu daha az yüceltilmiş olduğu için, çok daha seyrek olarak uygun düşer bu. Şiirde bile, bir kölenin ya da çok genç bir insanın üstün bir dille konuş-

8) [5. yüzyılın önde gelen bir başka retorik hocası.]
9) *Poetika*, bb. 20-2.
10) [Bkz. *Poetika* 22'nin başlangıcı.]
11) *Poetika*, bb. 21, 22.

ması, veya çok önemsiz konulardan söz ederken üstün bir dil kullanılması pek uygun düşmez; şiirde bile, biçemin uygun olabilmesi için, tonun, diğer zamanlarda yüceltilmesine karşın, bazan düşürülmesi gerekir. Bir yazarın sanatını gizlemesi ve yapmacıklı olarak değil de doğal olarak konuştuğu izlenimini vermesi gerektiğini şimdi görebiliriz. Doğallık inandırıcıdır, yapmacıklık ise tersi; çünkü bizi dinleyenler önyargılıdırlar, kendilerine bir düzen hazırladığımızı düşünürler, sanki şaraplarını kendileri yerine biz sulandırıyormuşuz gibi. Theodoros'un[12] sesiyle bütün öteki oyuncuların seslerinin niteliği arasındaki fark gibidir bu: onunki, gerçekten de konuşan karakterin sesi, ötekilerinkiyse değilmiş gibi görünür. Yazımızın tek tek sözcüklerini günlük yaşamdaki konuşmalardan alarak amacımızı başarılı bir biçimde gizleyebiliriz. Ardıllarına yolu ilk gösteren kişi olan Euripides şiirde bunu yapmıştır.

Dil, adlardan ve fiillerden oluşur. Adların, Şiir üzerine incelemede gözden geçirilen çeşitli türleri vardır.[13] Yabancı sözcükler, bileşik sözcükler ve uydurulan sözcükler, idareli bir biçimde ve seyrek durumlarda kullanılmalıdır: *hangi* durumlarda olduğunu ilerde göreceğiz.[14] Bu kısıtlamanın nedenini daha önce belirtmiştik: uygun olmaktan çıkıp aşırılığa doğru giderler. Düzyazı dilinde, şeyler için kurallı ve uygun terimlerin yanında eğretilemeli (metaforik) terimler, ancak yarar getiriyorsa kullanılabilir. Bunu, iki tür terimin: uygun ya da kurallı ve eğretilemeli –başkalarının değil de bunların– konuşmalarda herkes tarafından kullanılıyor olmasından çıkarıyoruz. İyi bir yazarın, iticiliğe düşmeksizin seçkin olan, aynı zamanda açık olan, yani iyi söylev dili tanımımıza uygun düşen bir biçem ortaya koyabileceğini görebiliriz artık. Anlamları belirsiz sözcükler, sofistlerin kendilerini dinleyenleri yanlış yola sürükleyebilmeleri için özellikle yararlıdır. Anlamdaş sözcükler şairlere yararlıdır, bununla, sıradan anlamları aynı olan sözcükleri kas-
1405a tediyorum, örneğin *πορευεσθαι* (*ilerleyen*) ve *βαδιξειν* (*ileri giden*) gibi; her ikisi de sıradan sözcüklerdir ve anlamları da aynıdır.

Bu tür sözcüklerin tanımları; Eğretilemelerin bir sınıflaması; eğretilemenin hem şiirde hem de düzyazıda büyük önemi olduğu, daha önce söylediğimiz gibi, *Şiir Sanatı*'nda[15] bulunabilir. Bununla birlikte düzyazı yazarları, diğer kaynakları şairlerinkinden daha kıt olduğu için, eğretilemeye özellikle dikat etmek zorundadırlar. Eğretileme, bunun dışında, biçeme, başka hiçbir şeyin yapamaya-

12) [Zamanın ünlü bir oyuncusu.]
13) *Poetika*, b. 21.
14) iii. bb. 3, 7.
15) Bkz. *Poetika*, bb. 21, 22.

cağı kadar açıklık, çekicilik ve farklılık verir: ve kullanımını bir insanın bir başkasına öğretebileceği bir şey değildir. Eğretilemeler, belgeçler gibi, uyumlu olmalıdır, bu da belirtilen şeyi oldukça iyi bir biçimde karşılamaları demektir: bunu yapamazlarsa, uygunlukları hemen göze çarpar: *iki şey arasındaki uyum gerekliliği,* yan yana konulmalarıyla belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Yaşlı bir insana hangi giysinin uyacağını kendi kendimize sormamız gibi bir şeydir bu; bir delikanlıya uygun düşen koyu kırmızı bir giysi değil, tabii. Birisine övücü sözler söylemek istediğinizde, eğretilemenizi aynı çizgi üzerinde daha iyi bir şeyden almanız gerekir; küçük görmek istediğinizde de daha kötü bir şeyden. Ne demek istediğimi açayım: zıtlar aynı sınıftan oldukları için, dilenen bir insanın 'yalvardığını', yalvaran bir insanınsa 'dilendiğini' söylerseniz benim önerdiğim şeyi yapmış olursunuz; çünkü yalvarmak da, dilenmek de istemenin çeşitleridir. İphikrates[16] de bu yüzden Kallias'ı, 'meşale taşıyıcı' yerine 'dilenci rahip' adıyla çağırmıştı; Kallias ise İphikrates'in erginlenmemiş olması gerektiğini, yoksa kendisini 'dilenci rahip' diye değil de 'meşale taşıyıcı' diye çağıracağı yanıtını vermişti. Bunların her ikisi de dini unvanlardır, ama birisi onur vericidir, ötekiyse değil. Yine birisi oyunculara 'Dionysos'un çanak yalayıcıları' der, fakat onlar kendilerini 'sanatçı' diye adlandırır; bu terimlerden her biri birer eğretilemedir, birisi oyuncuya çamur atmak amacını, ötekiyse onu yüceltmek amacını taşır. Korsanlar da kendilerine 'tedarikçi' adını takmışlar artık. Böylece bir suça hata, bir hataya da suç diyebiliriz. Bir hırsızın bir şeyi 'aldığını' da söyleyebilirsiniz, kurbanını 'soyduğunu' da. Euripides'in Telephos'undaki,[17]

Küreğin kralı, Mysia sahiline çıktı

gibi bir ifade uygun değildir; 'kral' sözcüğü tebanın onurunu aşar, bu yüzden de buradaki sanat gizlenmiş *değildir.* Bir eğretileme, onu ileten sözcüklerin heceleri sesli ifadenin tatlılığını gösteremediği için kusurlu olabilir. Örneğin, Yüzsüz Dionysios,[18] ağıtlarında şiire 'Kallipo'nun çığlığı' der. Şiir ve çığlık, her ikisi de kesinlikle sesel ifadelerdir. Ama eğretileme kötüdür, çünkü 'çığlık'taki sedalar, şiirinkilerin tersine, uyumsuz ve anlamsızdır. Bundan başka, adsız

16) [İphikrates, Atinalı general (bkz. 1365a 28). Kallias, kendini beğenmiş, kafasız bir Atinalı aristokrat: 'meşale taşıyıcılık' görevi ailesinde soydan gelme bir şeydi. 'Meşale taşıyıcı', Büyük Eleusinia töreninin beşinci gününde Atina'dan Eleusis'e yürüyen alaya önderlik ederdi.]

17) [Kayıp bir oyun.]

18) [5. yüzyıl şair ve retorisyeni.]

şeylere ad vermek için eğretilemeleri kullanırken, onları uzak şeylerden değil birbirine yakın, benzer şeylerden almamız gerekir ki, sözcükler söylenir söylenmez yakınlık açıkça kavranabilsin. O ünlü bilmecede olduğu gibi:

Bir adamın, tuncu, bir başka adamın bedenine ateşle nasıl yapıştırdı-
1405b *ğını gösterdim,*

işlemin adı verilmiyor burada; ama hem işlem hem de yapıştırma bir tür uygulamadır, işte bunun içindir ki hacamat şişesinin uygulanması burada 'yapıştırma' olarak adlandırılmaktadır. İyi bilmeceler, gerçekten de, genellikle, doyurucu eğretilemeler sağlar bize: çünkü eğretilemeler bilmeceleri ima eder, bu yüzden de iyi bir bilmeceden iyi bir eğretileme çıkarılabilir. Ayrıca, eğretilemelerin gereçleri güzel olmalıdır; bütün sözcüklerin çirkinliği gibi güzelliği de, Likymnius'un dediği gibi, sedalarında ve anlamlarında yatar.(19) Bundan başka, sofist Bryson'un yanıltıcı kanıtını –bozuk dil diye bir şey yoktur, çünkü belli bir şeyi hangi sözcüklere koyarsanız koyun, anlam aynıdır– boşa çıkaran bir üçüncü düşünce var. Yanlıştır bu. Bir terim bir şeyi başkasından daha doğru olarak tanımlayabilir, ona daha çok benzeyebilir ve onu gözlerinizin önüne daha yakından koyabilir. Bunun yanında, farklı iki sözcük herhangi bir şeyi iki farklı ışık altında gösterebilir; bu yüzden de bir terim bir başkasından daha güzel ya da daha çirkin olarak kabul edilmelidir. Çünkü iki terimin her ikisi de, yalnızca onların güzelliğini ya da çirkinliğini değil de –böyle olsa bile eşit olmayan bir oranda– güzel olanı ya da çirkin olanı gösterecektir. Eğretilemenin gereçleri kulağa, anlayışa, göze ya da herhangi bir başka fiziksel duyguya güzel gelmelidir. Örneğin, 'gül rengi parmaklı sabah' demek, 'kızıl parmaklı' ya da daha kötüsü 'kırmızı parmaklı' demekten daha iyidir. Uyguladığımız belgeçler de kötü ve çirkin bir görünüme sahip olabilir, örneğin Orestes'e 'ana katili', ya da daha iyi bir örnekle, 'babanın öcünü alan' dendiğinde olduğu gibi. Simonides,(20) katır yarışında zafer kazanan biri ona küçük bir para önerdiğinde onun için bir şiir yazmayı kabul etmez, çünkü yarı-eşeklere şiirler yazmanın hoş olmadığını söyler: ama yeterli bir ücret alınca:

Selam size, fırtına ayaklı küheylanların kızları,

19) [Bir retorik hocası ve ditiramp şairi.]
20) [Lirik şair.]

diye yazar; oysa onlar da eşeklerin kızlarıydı tabii. Aynı etkiye, kötü bir şeyi daha az kötü, iyi bir şeyi daha az iyi yapan küçültme eklerinin kullanımıyla da ulaşabilir. Örneğin, Aristophanes'in *Babilliler*'indeki[21] takılmayı alalım: 'altın' için 'altıncık'ı, 'manto' için 'mantocuk'u, 'alay' için 'alaycık'ı, ve 'belacık'ı kullanır orada. Ama belgeçleri kullanırken olduğu gibi küçültme eklerini kullanırken de dikkatli olmak ve anlamı gözetmek zorundayızdır.

Dildeki kötü tat, şu dört biçimden birini alabilir:

(1) Bileşik sözcüklerin yanlış kullanımı. Örneğin, Lykophron[22] *'dev-zirveli* toprak'ın üzerindeki *'çok-yüzlü* cennet'ten, *'düz-patikalı* sahil'den söz eder; Gorgias ise *'fakir-şair* yağcısı'ndan, 'yemin-bozan'dan ve *'aşırı-yemin-tutucu'*dan söz eder. Alkidamas, 'öfkeyle kabaran ruh ve *al al* olan yüz' gibi deyimler kullanır; 'coşkularının *sonuçla-yüklü* olduğunu düşünüyordu', *'sonuçla-yüklü*, sözcüklerine inandırıcılık sağlıyordu', *'kasvet-renkli*dir denizin dibi' gibi şeyler söyler. Bütün bu sözcüklerin birleştirilme tarzının, onları yalnızca şiire uygun düşürdüğünü hissederiz. Bu durumda, kötü tadın gösterilişinin bir biçimidir bu.

(2) Bir başka yol, yabancı sözcükler kullanmaktır. Örneğin, Lykophron, *'olağanüstü* Kserkses'ten, *'çapulcu* Skiron'dan; Alkidamas 'şiir için bir oyuncak'tan ve 'doğanın *kafasızlığı'*ndan söz eder, 'ruhunun *dinmeyen* öfkesiyle *bilenmiş'* der.

(3) Üçüncü bir şekil, uzun, yersiz ya da sık sık belgeçler kullanmaktır. Bir şairin 'ak süt'ten söz etmesi uygundur, ama düzyazıda böylesi belgeçler bazan uygun düşmez, ya da çok sık kullanıldığında, açıkçası, şairin düzyazıyı şiire döndürdüğünü gösterir. Birtakım belgeçleri elbette kullanmamız gerekir, çünkü bunlar biçemimizi her zamanki düzeyin üzerine yükseltir ve ona bir farklılık havası verir. Ama uygun ortalamayı amaçlamalıyız, yoksa sonuç, bu uğurda hiç zahmete katlanmasak da daha kötü olmazdı; düpedüz iyi olmayan bir şey elde edeceğimiz yerde gerçekten kötü bir şey elde ederiz. Alkidamas'ın belgeçleri bunun için öyle tatsız görünür; eti terbiye eder gibi kullanmaz onları, etin kendisi gibi kullanır, öyle bol, öyle cafcaflı ve öyle saldırgandırlar. Örneğin, 'ter' demez de *'ıslak* ter' der; 'İsthmian oyunlarına' demez de 'İsthmian oyunlarının *dünya konkuruna'* der; 'yasalar' demez de *'devletlerin monarkları olan* yasalar' der; 'bir koşuda' demez de *'yüreği onu ayaklarını hızlan-*

21) [Kayıp bir oyun.]
22) [Lykophron, Gorgias, Alkidamas, 5. ve 4. yüzyıllarda yetkili retorik hocaları.]

dırmaya zorluyor' der; 'Musalar okulu' demez de 'Kalıtımını *Doğa'*nın Musalarının okulundan almış' der; bunun gibi, *'hiddetli* yürek endişesi'nden, 'tanınmış olduğu için' değil de *'evrensel* olarak tanınmış olduğu için' 'başarılı' olandan, 'dinleyicisine zevk *dağıtan'*dan söz eder; 'onu dallarla gizledi' yerine *'orman ağaçlarının* dallarıyla gizlendi' der; 'bedenini örtmez' de *'bedeninin çıplaklığını'* örter; 'ruhunun istediği *taklit karşıtıydı'* der, (bu hem bir bileşik ad, hem de bir belgeçdir, bu yüzden de bir şair çabası gibi görünür), 'günahkârlığının fazlalığı öyle *aşırıdır'*. Böylece, böyle şiirsel bir dildeki uygunsuzluğun konuşmalara, bütün bu laf kalabalığından gelen belirsizlik kadar nasıl bir saçmalık ve yavanlık taşıdığını görüyoruz – çünkü anlam açık olduğu halde, siz sözcükleri üst üste yığarak onu bulandırmaktan ve onun açıklığını bozmaktan başka bir şey yapmıyorsunuzdur.

Bileşik sözcükler, genellikle, bir şey için herhangi bir terimin olmadığı ve bir bileşiğin kolayca oluşturulabileceği yerlerde kullanılır: 'oyalanacak şey' (*χρονοτριβειν*) gibi; ama çok yapılırsa bu,
1406b düzyazının karakteri bütünüyle kaybolur. Onurlu ve görkemli bir iş olan epik şiir yazarları için yabancı sözcükler neyse, bugün yaygın bir şekilde kullanılan (daha önce değinmiştik buna[23]) ölçü olan iambik koşuk için eğretileme neyse; bileşik sözcüklerden oluşan dilin de titreşimli görüntüleri seven ditiramp yazarları için o olduğunu görebiliriz şimdi.

(4) Geriye, kötü tadın gösterilebileceği yer olan dördüncü bölge, eğretileme kalıyor. Bazıları, gülünç oldukları için böyledir; gerçekten de, tragedya şairleri kadar komedi yazarları tarafından da kullanılır. Diğerleri çok fazla büyük ve teatraldir; bunlar zorlamaysalar, karanlık da olabilirler. Örneğin, Gorgias 'yemyeşil ve özsu dolu olaylar'dan söz ediyor; 'çirkinlik ektiniz, kötü hasat kaldırdınız' diyor. Fazla şiirsel bir şey bu. Yine Alkidamas, felsefeyi 'yasanın erkini tehdit eden bir kale' diye, *Odysseia'*yı ise 'insan yaşamının hoş görünüşlü bir aynası' diye adlandırıyor; 'şiire böylesi bir oyuncak sunulmadığından' söz ediyordu: bütün bu deyişler, yukarda verilen nedenlerden dolayı duyanların kulağına hoş gelmiyor. Gorgias'ın, başının üzerinde uçarken kakasını bırakan kırlangıca seslenişi, kusursuz bir trajik tarz örneğidir. 'Hayır, utanmalısın, ey Philomela' diyor. Onun bir kuş olduğunu düşünürseniz, yaptığı hareketi utanılacak bir iş olarak adlandıramazsanız; bir kız olsaydı, olabilirdi; böylece ona bir zamanlar olduğu, şimdiyse olmadığı gibi seslenmek iyi bir alay olurdu.

23) [iii, b. 1, 1404a 30.]

Benzetme de bir eğretilemedir; tek fark zayıf olmasıdır. Şair, Akhilleus'tan,

Atıldı düşmanın üzerine bir arslan gibi,[24]

diye söz ederse bu bir benzetmedir; 'aslan atladı' diye söz ederse, bir eğretilemedir– burada, her ikisi de cesur olduklarına göre, 'aslan' adını Akhilleus'a aktarmış oluyor. Benzetmeler koşukta olduğu kadar düzyazıda da yararlıdır; ama şiirin doğasına özgü oldukları için düzyazı fazla sık kullanılmamalıdır. Tıpkı eğretilemeler nasıl kullanıyorsa öyle kullanılmalıdır, çünkü yukarda söylenilen fark dışında tamamen aynı şeydirler.

Aşağıda benzetme örnekleri verilmektedir. Androtion,[25] İdrieos'tan söz ederken, onun zincirinden boşanmış bir teriyere benzediğini, üzerinize sıçrayıp sizi ısırdığını söyler – bu durumda, İdrieos da zincirlerinden boşanmış olduğuna göre yabanıl bir hayvandı. Theodamas, Arkhidamos'u geometri yapmayan Euksenos'a[26] benzetir– Euksenos'un geometri *yapabilen* bir Arkhidamos olduğunu ima eden orantılı[27] bir benzetmedir bu. Platon'un *Devlet*'inde, ölüleri soyanlar, kendilerine taş atanları bırakıp atılan taşlara saldıran köpeklere benzetilir;[28] bir de Atina halkı üzerine bir benzetme vardır, Atinalılar, güçlü ama hafifçe sağır bir gemi kaptanına benzetilir;[29] ve de şairin şiiriyle ilgili bir benzetme: şiirler, güzellikten yoksun ama gençliğin tazeliğine sahip kişilere benzetilir – tazelik gittiğinde büyü bozulur, şiirler de düzyazıya çevrildiklerinde öyle 1407a
olur.[30] Perikles, Samosluları, mamalarını yedikleri halde ağlamayı sürdüren bebeklere benzetir; Boiotialılarıysa pırnal meşesine, çünkü tıpkı bir başka meşenin devrilmesine neden olan bir meşe gibi, onlar da iç savaşlarla birbirini kırmaktadır. Demosthenes[31] Atina halkının bir gemi güvertesinde deniz tutmuş insanlara benzediğini söyler. Yine Demokrates[32] politik söylevcileri, lokmayı kendileri yutan, daha sonra da çocukların dudaklarına tükrüğü sıvayan da-

24) Bkz. *İlyada*, xx.164.

25) [4. yüzyılda yaşamış Atinalı bir söylevci olan Androtion, Karia prensi Mausolus'a elçi olarak gönderildi. İdrieos, Mausolos'un kardeşi ve ardılı (İ.Ö. 351) idi.]

26) [Bu üç kişi hakkında hiçbir şey bilinmiyor.]

27) 'Üçlü kuralı' bir benzetme, 'örneksemeli' bir benzetme.

28) Platon, *Devlet*, v. 469 E.

29) agy. vı. 488 A.

30) agy. x. 601 B.

31) [Genel kanıya göre, büyük söylevci değil bu. Daha büyük bir olasılıkla Peloponez savaşından bir general.]

32) [4. yüzyıl Atina'sının politik yaşamında etkin olabilir.]

dılara benzetir. Antisthenes[33] zayıf Kephisodotos'u,[34] tütsüye benzetir, çünkü insanlara zevk veren şey tütsünün yanması, tükenmesidir. Bütün bu düşünceler ya benzetme ya da eğretileme olarak ifade edilebilir; eğretileme olarak başarılı olanlar, besbelli ki benzetme olarak da işe yarar; benzetmelerse açıklamaları kaldırıldığında eğretileme olarak görülecektir. Fakat orantılı eğretilemenin kendi ortak terimlerinden her birine karşılıklı olarak uygulanması gerekir. Örneğin, bir içki-kadehi Dionysos'un kalkanı ise, bir kalkan da buna uygun olarak Ares'in içki-kadehi olarak adlandırılabilir.[35]

İşte, konuşmayı oluşturan parçalar bunlardır. İyi biçemin temeli dilin doğruluğudur, buysa beş başlık altında toplanabilir. (1) Önce, bağlayıcı sözcüklerin yerinde kullanımı ve bunların, bazılarının gerektirdiği doğal ardışıklık içinde düzenlenmesi. Örneğin, bağlayıcı *μέν* sözcüğü (örneğin, *εγω μέν*), karşılığı [*correlative*-mütekabil –Ç.N.] olan *δέ* (örneğin *ο δέ*) sözcüğünü gerektirir. Yanıtlayıcı sözcük birincisi unutulmadan önce getirilmeli ve ondan fazla ayrık olmamalıdır; ve uygun düştüğü pek az durum dışında, gerekli olanın önüne bir başka bağlayıcı sokulmamalıdır. 'Fakat ben, o bana söyler söylemez (çünkü Kleon yalvararak, dua ederek gelmişti), onları yanıma aldım ve yola koyuldum' cümlesini alın.[36] Bu cümlede, anlamı tamamlamak için, gerekli olanın önüne birçok bağlayıcı sözcük sokulmuştur; ve 'yola koyuldum'dan önce uzun bir ara varsa, sonuçta bir belirsizlik çıkar ortaya. Öyleyse, iyi biçemin bir değeri, bağlayıcı sözcüklerin doğru kullanımında yatmaktadır. (2) İkincisiyse, şeyleri belirsiz genel adlarla değil kendi özel adlarıyla çağırmada yatmaktadır. (3) Üçüncüsü, anlam belirsizliğinden sakınmaktır; tabii, söyleyecek bir şeyi olmayan ama bir şey kasteder gibi görünenlerin yaptığı gibi, siz kendiniz belirsiz olmak istemiyorsanız. Bu tür kimseler böyle şeyleri dizelere sokma eğilimindedir. Örneğin Empedokles[37] dolambaçlı söz ve deyimleriyle dinleyicilerini etki altına alır; anlaşılmaz ifadeleri kabul anlamında baş

33) [Büyük olasılıkla Kinik filozof.]

34) [Zamanın en iyi konuşmacılarından biri.]

35) [Ditiramp şairi Timotheos'tan.] [İngilizce metinde *'drinking-bowl'* ve *'brinking-bowl'* gibi iki bileşik sözcük geçiyor. *'Brink'*, 'kenar, kıyı, uçurum' anlamına gelen bir ad, fiil değil. Dolayısıyla *'brinking'* gibi bir isim-fiil türetemez kendisiden. Bu, İngilizce metinde bir dizgi hatasını akla getiriyor. Ayrıca Tunalı'nın *Poetika* çevirisinde (bkz. s. 60.) ve Michel Magnien'in 1990'da yaptığı son Fransızca çeviride de böyle bir ayrım yok (bkz. *Poetique,* Le Livre de Poche, p. 140,) –Ç.N.]

36) [Daha önceki iki cümlenin metni oldukça kuşkuludur.]

37) [Hekim, filozof.]

sallamalarla dinlenen kâhinleri dinleyen insanlar nasıl etkileniyorsa öyle etkilenirler.

'Kroisos, Kızılırmak'ı geçerken güçlü bir krallığı yerle bir edecektir.'(38)

Kâhinler, kehanetleri böylece, genellikle daha az yalan çıkacağı 1407b
için, önlerindeki konuda bu biçimde belirsiz genellemeler kullanırlar. 'Tek mi çift mi' oyununda, yalnızca 'çift'i ya da 'tek'i tahmin edersek, gerçek sayıyı keşfetmemizden daha büyük olasılıkla doğru çıkacağızdır; kehanette bulunan kişi, yalnızca bir şeyin olacağını söylediğinde, o şeyin *ne zaman* olacağını söylediğinden daha doğru olacaktır, bu yüzden de kesin bir tarih vermez. Bütün bu belirsizlikler aynı türden etkiye sahiptir,(39) ve daha önce söylediğimiz gibi böyle bir amacımız yoksa bunlardan sakınılmalıdır. (4) Dördüncü bir kural, adları erkek, dişi ve cansız diye ayıran Protagoras sınıflamasını uygulamaktır; çünkü bu ayrımlar da doğru şekilde verilmek zorundadır. 'Oraya varır varmaz söyleyeceğini söyledi ve ayrıldı (*η δ ελθουσα και διαλεχθεισα ωχετο*).' [Burada özne, dişil kişi adılıdır –Ç.N.] (5) Beşinci bir kural, çoğulluğu, azlığı ve birliği doğru bir biçimde ifade etmektir. Örneğin, 'Gelince bana vurdular (*οι δ ελθόντες ετυπτόν με*).'

Yazılı bir kompozisyonun okunmasının ve dolayısıyla başkaları önünde söylenmesinin kolay olması genel bir kuraldır.(40) Birçok bağlayıcı sözcüğün ya da cümleciğin olduğu, ya da Herakleitos'un yazılarında olduğu gibi noktalamanın zor olduğu yerlerde yapılamaz bu.(41) Herakleitos'un cümlelerini ayırmak kolay bir iş değildir, çünkü çoğu kez belli bir sözcüğün daha önceye mi, yoksa daha sonraya mı ait olduğunu söyleyemeyiz. Örneğin, yazısının girişinde şöyle söyler: 'Ama bu hakikat daima insanların anladığı olmamasına karşın,' burada 'daima' sözcüğünün iki cümlecikten hangisine bağlanması gerektiği açık değildir. Ayrıca, şimdi söyleyeceğimiz gerçek dilbilgisi kurallarının dışına çıkmaya götürür, yani, iki terime, bunların her ikisine de uymayan bir üçüncü terim eklerseniz cümle çözülmez.(42) Örneğin ya 'ses' ya da 'renk', bazı fiillere uygun düşmeyecektir: 'algılama' her ikisine de uygulanabilir,

38) Bkz. Herodotos, i. 53, 91.
39) Yani, her ikisi de açıklığı bozar.
40) Ya da, 'anlaşılmasının kolay olması...'
41) [Sokrates öncesi, Ephesos'lu Herakleitos. Yazılarındaki anlaşılmazlıktan eski çağlarda çok sık söz edilir ve eleştirilirdi.]
42) [W. D. Ross'un yeniden düzenlediği Yunanca metne göre.]

ama 'görme' uygulanamaz. Metne birtakım ayrıntılar sokmak istediğinizde, önce ne anlatmak istediğinizi açıkça ortaya koymazsanız, yine anlaşılmazlığa neden olursunuz; örneğin, 'Ona bunu, şunu ve öteki şeyi söyledikten sonra yola çıkmak istiyordum' gibi bir şey söyleyeceğiniz yerde, 'Ona söyledikten sonra yola çıkmak istiyordum; sonra bu, şu ve öteki şey oldu' türünden bir cümle kurarsınız.

Aşağıdaki öneriler dilinize etkililik kazandırmanıza yardımcı olacaktır.[43] (1) Bir şeyi adlandırma yerine tanımlayın: 'çember' demeyin, 'ortasından her yöne eşit olarak uzanan yüzey' deyin. Kısa olsun istiyorsanız, tersini yapın – tanımlama yerine adlandırın. Çirkin ya da uygunsuz bir şeyi söylerken, tanımlama çirkinse, adını kullanın, çirkin olan ad ise, tanımlayın. (2) Şeyleri, eğretilemeler ve belgeçler yardımıyla gösterin, şiirsel etkiler yaratmamaya dikkat edin. (3) Şiirde olduğu gibi tekil yerine çoğul kullanın. Bir tek gök olmasına karşın:

Göklere Akhalı[44]

dizesinde olduğu gibi; ya da

İşte bunlar benim mektubumun çok-yapraklı katları.[45]

dizesindeki gibi. (4) İki sözcüğü bir madde altında toplamayıp her biri için birer madde koyun; örneğin, *της γυναικος της ημετέρας*.[46] Kısalığı sağlamak içinse tersini yapın; örneğin, *της ημετέρας γυναικος*.[46](5) Çok sayıda bağlayıcı sözcük kullanın; buna karşılık, kısalığı sağlamak için bağlantıyı tutmakla birlikte bağlayıcı sözcüklerden vazgeçin; örn. sırasıyla, "Giderek ve konuşarak" ya 1408a da "Gitmişken, konuştum". (6) Antimakhos'un uygulaması da yararlıdır: Bir şeyi sahip olmadığı nitelikleri söyleyerek tanımlamak – Theomessos'tan söz ederken yaptığı gibi:

Rüzgârın süpürdüğü küçücük bir tepe var...[47]

43) [Yunanca sözcük bazan 'değer'den çok, 'şişirilmiş söyleyim', 'abartılı konuşma', 'tantana', 'tumturaklı söz' anlamına geliyor.

44) [Bilinmeyen bir tragedyadan.]

45) Euripides, *Iph. Taur.* 727: daha doğrusu, 'İşte kitabenin çok kapılı katları.'

46) [Bunlar 'karımız' sözcüğünün iki şekilde dile getirilmesidir.]

47) [Platon'un çağdaşı Kolophon'lu Antimakhos'un uzun destanı *Thebais*'ten. Thebai'ye Karşı

Bu dizeler boyunca bir konu sonsuza kadar geliştirilebilir. Bu olumsuzlamayla yaklaşım yöntemini, konunuzun gereğine göre ister iyi ister kötü niteliklere uygulayabilirsiniz. İşte şairler 'sazsız' ya da 'lirsiz' ezgi gibi deyimleri bu kaynaktan çıkarır ve böylece olumsuzlamadan belgeçler oluştururlar. Bu yol, oranlı eğretilemelerde çok kullanılır, örneğin boru sesine 'lirsiz bir ezgi' denişinde olduğu gibi.[48]

7 Diliniz, coşkuyu ve karakteri dile getiriyorsa, ve konusuna denk düşüyorsa, *uygun* olacaktır. 'Konusuna denk düşme', önemli, ağır sorunlardan söz ederken dikkatsiz, önemli sorunlardan söz ederken de ciddi ve ağırbaşlı olmamamız anlamına geliyor; sıradan adlara süslü belgeçler de eklemememiz gerekir, yoksa elde edilecek etki komik olacaktır: 'Ey kraliçelere yaraşır incir-ağacı' gibi saçma deyimler kullanabilen Kleophon'un[49] yapıtlarındaki gibi. Coşkuyu dile getirmek için, zulümden söz ederken öfke dilini kullanacaksınız; tanrıya saygısızlık ya da günahtan söz ederken nefret ve apaçık gönülsüzlük, razı olmayış ifade edecek bir dil kullanacaksınız; bir zafer öyküsü için sevinçli bir dil, bir acıma öyküsündeyse alçak sesli bir dil kullanacaksınız; bütün diğer durumlarda da aynı şey.

Bu dil uygunluğu, insanları öykünüzün doğruluğuna inandıran bir şeydir: insanların kafaları, olaylar sizin anlattığınız gibi olduğunda başkaları da sizin gibi davrandığı için, sizin güvenilecek bir kişi olduğunuz gibi yanlış bir sonuç çıkarır; bu yüzden de sizin öykünüzü, öyle olsun ya da olmasın doğru olarak alır. Bunun yanında, coşkulu bir konuşmacı dinleyicilerinin her zaman kendisi gibi hissetmesini sağlar, kanıtlarında hiçbir şey olmadığı zamanlarda bile; birçok konuşmacının, dinleyicilerini yalnızca şamatayla etkilemeye çalışmaları bundandır.

Bundan başka, öykünüzü, onun gerçekliğine değgin bu belirtileri sergileyerek kanıtlama yolu, sizin kişisel karakterinizi gösterir. Her sınıf insanın, her tip mizacın, hakikatin ortaya çıkması için göstereceği kendine uygun bir tarz vardır. 'Sınıf' sözcüğü altına, yaş) erkek çocuk, adam ve yaşlı adam); cinsellik (erkek ya da kadın); ve ulus (Spartalı ya da Tesalyalı) farklılıklarını sokuyorum.

Yediler seferini anlatırken, Thebai ovasındaki bir Boeotia köyünden, Theomessos'tan söz eder; köy aynı adı taşıyan alçak bir kayalık tepenin üzerindedir: bu tanım dizeler boyu sürer.]

48) Yunanca 'ezgi' sözcüğü, lir için kullanılır, boru için değil.

49) [Atinalı tragedya yazarı. Bkz. *Poetika* ii. 5]

'Mizaçlar'dan, burada, yalnızca bir insanın yaşamının niteliğini belirleyen eğilimleri anlıyorum, çünkü her mizaç aynı şeyi yapmaz. O zaman, bir konuşmacı belirli bir mizaca uygun sözcükleri kullanıyorsa, buna uyan karakteri gösterecektir: çünkü bir köylüyle eğitimli bir insan ne aynı şeyleri söyler, ne de aynı şekilde konuşur. Yine, konuşma-yazarları insanı tiksindirecek kadar çok kullandıkları bir oyunla dinleyici üzerinde bir izlenim bırakırlar, örneğin 'Bunu kim bilmez?' derler, ya da 'Herkesçe bilindiği gibi' derler. Dinleyen cehaletinden utanç duyar ve herkesin sahip olduğu bir bilgiden nasibini almış olmak için konuşmacıya katılır.

1408^{b} Söylev biçeminin bütün bu çeşitlemeleri her zaman kullanılabilir. Bir abartmaya karşı çıkmanın en iyi yolu, konuşmacının araya kendisiyle ilgili bir eleştiri sokması gibi çok kullanılan bir yola baş vurmaktır; çünkü o zaman insanlar onun böyle konuşmasının doğru olduğunu hisseder, ne yaptığını biliyordur çünkü o. Ayrıca, her şeyin her zaman başka şeylere tıpatıp uygun olmaması daha iyidir– sizi dinleyenler bu yolla içinizden geçenleri daha az kolaylıkla görecektir. Şunu demek istiyorum: örneğin, sözcükleriniz sertse, bu sertliği sesinize ve çehrenize kadar götürmemeli ve her şeyi o kadar tutarlı göstermemelisiniz. Böyle yaparsanız, her ayrıntının yapay karakteri apaçık duruma gelir; oysa bir yolu benimseyip bir başkasını kabul etmezseniz, ustalığı yine de kullanmış olursunuz ama kimse farkına varmaz bunun. (Elbette, yumuşak duygular sert tonlarla, sert duygular yumuşak tonlarla dile getirilirse, o oranda inandırıcı olmaktan çıkarsınız.) Bileşik sözcükler, oldukça bol sayıda belgeç ve yabancı sözcük, coşkulu bir konuşmaya en uygun şeylerdir. Yanlış ve kötü bir şeyden 'göklere çıkarırcasına' ya da 'dev' bir şey gibi söz eden kızgın bir insanı bağışlarız; ve böyle bir dili, dinleyiciler konuşmacının zaten avucunun içindeyse ve onları ister överek, ister suçlayarak, ister ayıplayarak, isterse sevgiyle derinden sarmışsa, hoş görürüz; örneğin, *Panegyrikos*'unun sonunda İsokrates'in 'adıyla ve namıyla' ve 'dayandıkları sürece' yaptıkları gibi. İnsanlar derinden sarsıldıkları zaman bu şekilde konuşurlar, bunun için de, dinleyici de benzeri bir duygu içine girer girmez, bunun arkasından elbette onaylama gelir. Esinli bir şey olan şiirde bu tür bir dil, işte bunun için yerindedir. Öyleyse bu dil, ya duygu baskısı altında ya da ironik olarak kullanılmalıdır, Gorgias'ın biçeminde ve *Phaidros*'daki pasajlar biçeminde olduğu gibi.(50)

50) Bkz. Platon, *Phaidros*, 238 D, 241 E. *Alay* [ironi] *Politika*'da bir örnekle (iii. 2, 1275^{b} 27) Gorgias'a atfediliyor.

8 Düzyazı bir metnin biçimi ne ölçülü, ne de ritimden yoksun olmalıdır. Ölçülü biçim, yapay görünümüyle dinleyicinin güvenini yok eder, aynı zamanda, onu ölçünün ne zaman yineleneceğini gözlemeye çekerek dikkatini saptırır, tıpkı habercinin 'Serbest bırakılan köle avukat olarak kimi seçer?' sorusunu, 'Kleon!' yanıtıyla birlikte bekleyen çocuklar gibi. Öte yandan, ritmik olmayan dil fazla sınırsızdır; vezin sınırlamaları istemiyoruz, ama belli bir sınırlamanın olması gerekir, yoksa etki belirsiz ve yetersiz olacaktır. İmdi, bütün şeyleri sınırlayan, sayıdır; ritmi oluşturan şey de bir kompozisyonun biçiminin sayısal sınırıdır, ölçülerse bunun kesin bölümleridir.

Öyleyse düzyazı ritmik olmalı, ama ölçülü (vezinli) olmamalıdır, yoksa düzyazı değil koşuk olur. Hatta çok kesin bir düzyazı ritmine de sahip olmamalı, dolayısıyla belli bir derecede ritmik olmalıdır.

Çeşitli ritimlerden, destansı olanı değerlidir, ama o da konuşma dilinin tonlarından yoksundur.(51) İambik ritim, sıradan insanların dilidir, öyle ki, günlük konuşmada iambik dizeler ötekilerden daha sık görülür: ama bir konuşmada ağırbaşlılığa ve dinleyiciyi kendi sıradan kimliğinden çekip çıkaracak bir güce gereksinimimiz vardır. Biri uzun biri kısa iki heceli ölçü [*trochee* –Ç.N.] yabanıl dansına çok benzer: trokaik [*trochaic* –Ç.N.] ritimlerden biri olan(52) 1409a
tetrametre koşukta görebiliriz bunu.

Geriye, konuşmacıların o zamanlar ona verecek bir isim bulamamalarına karşın Thrasymakhos zamanında kullanmaya başladıkları şükran veya zafer şarkısı [*paean* –Ç.N.] ritmi kalıyor.(53) Paean, daha önce adı geçen iki ritme yakından benzeyen üçüncü sınıf bir ritimdir; içinde ikiye üç oranını taşır, oysa öteki iki tür, sırasıyla, bire bir ve bire iki oranını taşır. Paean'ın oranı olan bire bir buçuk, son iki oranın arasına girer.

İmdi öteki iki ritim türünün, kısmen verdiğimiz nedenlerden dolayı, kısmen de fazla şiir ölçülü [*metrical* –Ç.N.] oldukları için reddedilmeleri; ve paean'ın benimsenmesi gerekir, çünkü adı geçen ritimlerden yalnızca bundan herhangi bir kesin ölçü çıkmaz, bu yüzden de onların en az sıkıcı olanıdır. Bugünlerde, cümlelerin başında da, sonunda da aynı paean biçimi kullanılıyor, oysa sonun başlangıçtan farklı olması gerekir. İki zıt paean türü vardır: biri, bugün gerçekten kullanıldığı yere: cümlenin başlangıcına uygun

51) [Yunanca metnin doğruluğu kuşkusuz değildir.]
52) Ya da, 'kıvrak bir ritim olan'
53) [Khalkedon'lu Thrasymakhos, sofist ve retorikçi, Bkz. 1404a 14.]

düşenidir; bir uzun heceyle başlayan ve üç kısa heceyle biten türdür bu; şöyle:

–U U U –U U U

Δαλογενες | ειτε Λυκί|αν[54]

ve şöyle:

– U U U – U U U

Χρυσεοκόμ|α Εκατε | παι Διός[55]

Buna karşılık öteki paean üç kısa heceyle başlar ve bir uzun heceyle biter. Şöyle:

U U U – U U U – UUU – UUU –

μετα δε γαν | υδατά τ ωκ|εανονη |φάνισε νύξ.[56]

Bu tür bir paean gerçek bir kapanış yapar: bir kısa hece, bir son etkisi veremez; bu yüzden de ritmi güdük gösterir. Bir cümle uzun heceyle kesilmelidir: cümlenin bitmiş olduğu yazıcı tarafından ya da onun koyacağı nokta işaretiyle değil, ritmin kendisi tarafından belirtilmelidir.

Dilimizin ritmik olması, ritimden yoksun olmaması gerektiğini, hangi ritimlerin, nasıl belli bir şekilde bunu yaptığını görmüş bulunuyoruz.

Düzyazının dili ya özgür-akışlı olmalı, parçaları birbirine diti- 9
ramplardaki prelüdler gibi, bağlayıcı sözcüklerden başka şeylerle bağlanmış olmamalı; ya da eski şairlerin kıtaları [*strophe* –Ç.N.] gibi yoğun ve karşılaştırmalı olmalıdır. Özgür-akışlı biçem eskil olanıdır. Örneğin 'Bu, Thruia'lı Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır.' gibi.[57] Önceleri herkes bu yöntemi kullanırdı; şimdi bunu yapan pek yok. 'Özgür-akışlı' biçemle, doğal durak yerleri olmayan ve sırf o konu hakkında söyleyecek başka şey olmadığı için bir sona ulaşan türü kastediyorum. Bu biçem, yalnızca sonsuz ola-

54) 'Ey Delos'lu, belki de Likya'lı (sen söyle doğum yerini).'

55) 'Altın-saçlı Okçu, Zeus'un Oğlu.'

56) 'Yeryüzünden ve onun sularından sonra, gece Okyanusu da gözlerden gizledi.' Bu dize ve bundan önceki iki dize [bazılarına göre] Simonides'in *Paeanlar*'ındandır...

57) Herodotos, i, 1, açış cümlesi. Aristoteles ilk tam cümleyi, ya da bundan daha öte bir şeyi göstermek istiyor. [Bizdeki Herodotos elyazmalarında 'Halikarnassos'lu Herodotos' yazıyor.]

rak uzayıp gittiği için, doyurucu değildir– insan daima önünde durulacak bir yer olsun ister: bir yarışa katılan insanlar ancak hedefte bayılır ve yere yıkılır; yarışın sonunu önlerinde gördükleri sürece koşmayı sürdürebilirler. Öyleyse, özgür-akışlı biçem türü böyledir; yoğun olan, cümleler halinde olandır. Cümleyle, kendi içindeki bir başlangıcı ve bir sonu olan, ve aynı zamanda bir bakışta anlaşılamayacak kadar uzun olmayan bir konuşma parçasını kastediyorum. Bu tür dil doyurucu ve izlenmesi kolaydır. Doyurucudur, 1409b
çünkü sonsuz olanın tam tersidir; ayrıca, dinleyen her zaman bir şeyler yakaladığını ve bazı kesin sonuçlara ulaştığını hisseder; oysa, önünüzde hiçbir şeyin olmadığını ve hiçbir yere ulaşmadığınızı görmek doyurucu bir şey değildir. İzlenmesi kolaydır, çünkü kolayca akılda tutulabilir; ve bunun için dil cümleli biçimde olduğunda sayılandırılabilir,[58] sayı ise akılda tutulması en kolay şeydir. İşte bunun içindir ki, ölçülü olan koşuk, olmayan düzyazıdan daha kolaylıkla anımsanır hep: koşuğun ölçüleri sayılandırılabilir. Cümle, ayrıca, anlam tamamlanıncaya kadar bitirilmemelidir: Sophokles'in aşağıdaki iambik dizelerinde görülebildiği gibi aniden kesinti yapmamalıdır:

Kalydon toprağıdır bu; Pelop'ların ülkesinden
<Gülen ovalar geçidin karşısından bize bakıyor>.[59]

Sözcükleri yanlış bir şekilde bölersek,[60] dinleyen, anlamı olduğunun tersi bir biçimde alabilir: örneğin, yukardaki parçada, insan Kalydon'un Peloponez'de olduğunu düşünebilir.

Bir Cümle ya birkaç ögeye[61] bölünmüş ya da basit olabilir. Birkaç ögeden oluşan bir cümle, konuşmanın (1) kendi içinde bütün, (2) kısımlara bölünmüş, ve (3) tek solukta kolayca –yani bir bütün olarak, bir bölme noktasında yeni bir soluk alınmadan– çıkarılabilen kısmıdır.[62] Bir öge, böyle bir cümlenin iki parçasından biridir. 'Basit' cümleyle bir tek ögesi olan cümleyi anlıyorum. Ögeler, ve bütün cümleler ne kısa ne de uzun olmalıdır. Çok kısa olan bir öge çoğu kez dinleyeni tökezletebilir; ritmin, kafasının sabitleştiği uca kadar devam etmesini hâlâ bekliyordu; ve bu arada konuşanın duruşuyla geriye çekilirse, alacağı darbe, deyim yerindeyse,

58) Yani, sayılabilir kısımlar ve bölümlerden oluştuğu görülür.
59) [Açıklamacılara bakılırsa, dize, Euripides'in *Meleagros*'undan.]
60) Yani, birinci dizenin sonunda aniden bir duruşa gelerek ve ortada bir durma yapmadan.
61) [Yunanca 'kol ve bacaklar' anlamında.]
62) [Metin oldukça belirsiz. Aristoteles'in kastettiği, 'kolik' cümlenin yalnızca tek solukta kolayca çıkarılabilen kısımlardan oluşmaması gerektiği olabilir.]

onu tökezletecektir. Öte yandan, çok uzun sürdürürseniz, gerid kalmış hissettirebilirsiniz ona kendini, tıpkı yürürken geriye dönmeden sınırın ötesine geçen kişinin arkadaşlarını geride bırakışı gibi. Aynı şekilde, bir cümle çok uzunsa, bir konuşmaya ya da ditiramp prelüdüne benzer bir şeye döndürürsünüz onu. Sonuç, Khioslu Demokritos'un,[63] antistrofik kıtalar yerine yazdığı prelüdlerden dolayı Melanippides'le alay edişine çok benzer:

Başkası içine düşsün diye tuzaklar kuran biri
Önce kendi düşer kazdığı çukura;
Sonu-gelmez prelüdler bıktırır hepimizi,
Ama önce yazan kalır soluk soluğa.[64]

Aynı şey uzun ögeli[65] söylevcilere de pekâlâ uygulanabilir. Bütün ögeleri fazla kısa olan cümleler aslında cümle bile değildir; sonuçta dinleyeni yere çarpar.

Ögelere bölünen cümleci biçem [*periodic style* –Ç.N.] iki türdür. Ya 'Ulusal toplantıları açanlara ve atletik yarışmaların kurucularına her zaman şaşmışımdır'da olduğu gibi basitçe bölünmüştür;[66] ya da karşıtlamalıdır: iki ögeden her birinde, bir çift zıttan bir tanesi öteki zıttın bir tanesiyle birlikte konur, ya da aynı sözcük iki zıttı
1410a ayırmak için kullanılır: 'Her iki tarafa da yardım ettiler; yalnızca geride kalmış olanlara değil, onlara eşlik edenlere de: bu sonuncular için yurtlarındakinden daha geniş topraklar kazandılar, öncekilereyse yurtlarındaki yeterince geniş toprakları bıraktılar' cümlesinde olduğu gibi. Burada zıtlaştırılan sözcükler, 'geride kalma' ve 'eşlik etme', 'yeterince' ve 'daha geniş' sözcükleridir. Şu örnekte olduğu gibi: 'Hem mal mülk sahibi olmak isteyenlere, hem de ondan yararlanmak isteyenlere': burada 'yararlanmak' ile 'elde etmek' zıtlaştırılıyor. Yine, 'Böyle girişimlerde çoğu kez böyle olur: akıllılar başarısız olur, aptallarsa başarılı; 'Derhal cesaret madalyasıyla ödüllendirildiler, ve aradan çok geçmeden denize egemen oldular'; 'Çanakkale boğazına köprü kurarak ve Athos'a yol açarak, karada yelken açmak ve denizin içinden yürümek'; 'doğa onlara ülkelerini verdi, yasaysa onu geri aldı ellerinden'; 'bazıları acı içinde öldüler, ötekilerse yüz karası içinde kurtuldular'; 'Atinalı yurttaşlar yabancıları evlerinde köle olarak tutarlar, oysa Atina kenti, binlerce dos-

63) [Khioslu Demokritos, 5. yüzyıl sonunda bir müzisyen; Meloslu Melanippides, aynı dönemden bir ditiramp şairi.]
64) [Bir Hesiodos parodisi, *İşler ve Günler* 263.]
65) Yani, uzun-ögeli cümlelerin sonu-gelmez çatıcıları...
66) [Bu ve bundan sonraki bütün örnekler İsokrates'in *Panegyrikos*'undan alınmıştır.]

tunun yabancıların kölesi olarak yaşamasına izin verir'; ve 'yaşarken sahip olmak ya da ölürken miras bırakmak' cümlelerinde olduğu gibi. Bir de, Peitholaos ile Lykophron[67] hakkında bir mahkemede söylenenler var: 'Bu adamlar yurttayken sizi satarlardı, şimdi buraya size geldiler ve sizi satın aldılar.' Bütün bu pasajlarda yukarda tanımlanan yapı var. Böyle bir konuşma biçimi doyurucudur, çünkü zıtlaştırılan düşüncelerin anlamı, özellikle bunun gibi yan yana getirildiğinde kolayca kavranır, ve yine çünkü mantıksal bir kanıtın etkisine sahiptir; birbirine zıt iki sonucu yan yana koymakla onlardan birinin yanlış olduğunu kanıtlamış olursunuz.

Karşıtlam'ın [*antithesis* –Ç.N.] yapısı budur işte. *Parisosis,* bir cümlenin iki ögesini aynı uzunluğa getirmektir. *Paromoeosis,* her iki ögenin uç sözcüklerini birbirine benzer kılmaktır. Bu, her ögenin ya başında ya da sonunda yapılmalıdır. Başında olursa benzerlik daima sözcüklerin bütünü arasında olmalıdır; sonda olursa, aynı sözcüğün ya da yinelenen aynı sözcüğün son heceleri ya da bükünleri [*inflexion* –Ç.N.] arasında olmalıdır. Başlangıçta olursa şöyle:

αγρον γαρ ελαβεν αγρον παρ αυτου[68]

ve

δωπητοί τ επελοντο πορορρητοί τ επέσσιν[69]

Sonda olursa şöyle:

ουκ ωήθησαν αυτον παιδίον τετοκέναι, αλλ αυτου αιτιον γεγονέαι,[70]

ve

εν πλείσταις δε φροντισι και εν ελαχισταις ελπισιν.[71]

67) [Peitholaos ile Lykophron, Pherae yöneticileri kayınbiraderlerini öldürdükten sonra Makedonyalı Philippos tarafından yenildiler (İ.Ö. 353-352) ve bunun üzerine paralı askerlerin başına geçtiler. Alıntının yeri, durumu ve konuşmacısı bilinmiyor.]

68) Aristophanes'ten. (Kock, *Comicorum Atticorum Fragmenta,* i. p. 553) 'Bir tarla aldı ondan, açık sarı bir tarla.'

69) *İlyada,* ix. 526, 'Armağanlarla, tatlı sözlerle yumuşarlarmış'.

70) *Auct. Inc. ουκ* ile, anlam 'Onun çocuğu *doğurmuş* olduğunu değil de, çocuğun *doğmuş olmasına* neden olduğunu düşündüler' şekline gelir. Olasılıkla, bir babalık olayında gülünç bir belirtme.

71) *Inc.* 'Bol kaygı ve kıt umut ortasında.'

Aynı sözcüğün bükünlerine bir örnekse şöyle:

αξιος δε σταθηναι χαλκους, ουκ αξιος ων χαλκου;[72]

Aynı sözcüğün yinelenmesiyle yapılan bir örnekse şöyle:

συ δ αυτον και ζωνατ ελεγες κακως και νυν γράφεις κακως.[73]

Bir tek heceli örnek:

τί δ αν επαθες δεινόν, ει ανδρ ειδες αργόν;[74]

Aynı cümlenin bütün bu özellikleri birlikte taşıması da mümkündür – *karşıtlam,* [*antithesis* –Ç.N.] *parison* ve *homoeoteleuton.* (Cümle-
1410b lerin olası başlangıçları, *Theodektea*'da oldukça eksiksiz bir biçimde sıralanmıştır.)[75] Bir de, Ephikharmos'unki gibi sahte karşıtlamlar vardır:

Bir zaman ben dostları olarak kaldım orda,
Bir başka gün ev sahibim oldular.[76]

Yukardaki noktalarda anlaşmaya vardığımızı kabul edebiliriz artık; şimdi canlı ve çekici deyişler bulma yöntemi üzerine bir şeyler söyleyelim. Bunlar gerçekten de doğal bir yetenekle ya da uzun çalışmalardan sonra ortaya çıkabilir; fakat bu inceleme onların yapılış tarzını gösterebilir size. Çeşitli türlerini saymakla başlayabiliriz. Önce yeni düşünceleri kolayca kavramanın hepimizin hoşuna gittiğini söyleyelim: sözcükler düşünceleri dile getirir, dolayısıyla yeni düşünceleri kavramamızı mümkün kılan sözcükler en hoşumuza gidenler olacaktır. Yabancı sözcüklerse şaşırtır bizi; sıradan sözcükler zaten bildiğimiz şeyleri iletir bize; yeni bir şeyiyse en iyi, bir eğretilemeden elde edebiliriz. Şair yaşlılığa 'kuru sap' dediğinde,[77] 'yitmiş tazelik' gibi genel bir kavram yoluyla bize yeni bir düşünce, yeni bir olgu iletir, her iki şeyce de ortaktır bu. Şairlerin benzetmeleri de aynı şeyi yapar, dolayısıyla iyi benzetme iseler, yanıp sönerler gözlerimizin önünde. Daha önce de söylendiği gi-

72) *Inc.* 'Bir mangıra değmezken, bakırdan bir heykelini yapmaya değer mi?'
73) *Inc.* 'Yaşıyorken kötü konuşurdunuz hakkında, şimdiyse kötü yazıyorsunuz hakkında.'
74) *Inc.* 'Haytalık eden bir adam görmek çok mu şaşırtırdı sizi?'
75) [Aristoteles'in dostu Theodektes'in retorik sistemi gibi görünüyor.]
76) [Sicilyalı komedi yazarı Epikharmos'tan.]
77) *Odysseia,* xiv. 213, 'anız'.

bi,[78] benzetme bir eğretilemedir, ondan tek farkı, veriliş tarzıdır; ve sırf uzun olduğu için daha az çekicidir. Bunun yanında, 'bu'nun 'şu' olduğunu açık açık söylemez, bu yüzden de dinleyen o düşünceye daha az ilgi duyar. O zaman, anlıyoruz ki, hem konuşma hem de uslamlama, yeni bir düşünceyi bize anında kavrattıkları oranda parlak oluyor. Bu nedenle insanlar apaçık kanıtlara ('apaçık' sözcüğünü herkesçe bilinen, araştırmaya gerek olmayan şey için kullanıyorum), ya da duyduğumuz anda bizi şaşırtan kanıtlara değil de, taşıdıkları bilgiyi, bizim zaten bildiğimiz bir şey olmamak koşuluyla, bize duyar duymaz ileten, ya da aklın eremediği kanıtlara fazla ilgi duyar. Bu iki tür, bize gerçekten de bir çeşit bilgi iletirler: fakat apaçık ve karanlık türler hiçbir şey iletmez, ne o anda, ne de daha sonra. Öyleyse, söylenen şeyin anlamı düşünüldüğünde, bir kanıtı kabul edilebilir yapan şey, bu niteliklerdir. Biçem düşünüldüğünde, bizi çeken, karşıtlamalı biçimdir, örneğin 'bütün geriye kalanlarca paylaşılan bir barışın, onların özel çıkarlarına uygun bir savaş olduğu yargısına vararak,'[79] cümlesindeki gibi; burada savaş ve barış arasında bir karşıtlama bulunuyor. Eğretilemeli sözcükler kullanmak da iyidir; ama eğretilemeler zorlama olmamalıdır, yoksa kavranılmaları güç olur; apaçık da olmamalıdır, yoksa hiçbir etkileri olmaz. Sözcükler de sahneyi gözlerimizin önünde canlandırmalıdır; çünkü olaylar olasılık şeklinde değil ilerleme halinde görülmelidir. Bunun için de bu üç noktayı amaçlamamız gerekir: Karşıtlama, Eğretileme ve Gerçeklik.

Dört tür eğretilemeden en etkilisi orantılı olanıdır. Örneğin Pe- 1411a
rikles, savaşta ölmüş olan gençlerin ülkelerinden kaybolmalarının 'mevsimlerin içinden baharın çıkarılması gibi bir şey' olduğunu söylemiştir.[80] Leptines,[81] Lakedaimonlulardan söz ederken, Atinalıların, Yunanistan'ın 'iki gözünden birini yitirmesine' izin vermemesi gerektiğini söylemiştir. Khares[82] Olynthia savaşındaki payının soruşturulması konusunda izin verilmesi için sıkıştırırken, Kephisodotos[83] öfkeliydi, 'parmakları halkın gırtlağı üzerindeyken'[84] araştırmanın yapılmasını istediğini söylüyordu onun. Aynı konuşmacı bir zamanlar Atinalıları 'tedarik olarak yanlarına Milti-

78) *iii, b. 4 başları.*
79) İsokrates, *Philippos,* 73.
80) *Bkz. i, b. 7. 1365a 32,33.*
81) [Demosthenes'in rakibi olabilir. Eğretileme, Lakedaimonluların Leuctra'da yenilmelerinden sonra Atina'daki Lakedaimon elçiliği zamanına ait olabilir.]
82) [Khares paralı askerleriyle birlikte Olynthian savaşında komutayı ele geçirmişti, İ.Ö. 349.]
83) *[Hatip, bkz. 1407a 9.]*
84) Yani, paralı askerlerinin henüz komutanı olduğu, böylece halkı baskı altında tutabildiği bir zamanda.

ades kararnamesini' alarak(85) Euboia'ya yürümeye kışkırtmıştı. Atinalıların Epidauros ve komşu kıyıyla yaptığı ateşkese kızan İphikrates,(86) onların savaş yolculuğuna çıkmak için seyahat-paralarından olduklarını söylemişti. Peitholaos,(87) devlet-kadırgasına 'halkın büyük sopası', Sestos'a ise 'Peiarios'un mısır ambarı' demiştir. Perikles, yurttaşlarına, Aegina'yı: bu 'Peiraios gudubetini' defetmelerini emretmiştir. Moerokles(88) ise, 'alçaklığı, kendisininki gibi yalnızca yüzde on yerine, senelik yüzde otuz beşin üzerinde' olan herhangi bir saygıdeğer yurttaştan daha alçak olmadığını söylemiştir. Bir de, Anaksandrides'in, kızlarının evliliklerini geriye bırakış tarzı üzerine söylediği iambik dize var:

Kızlarımın evlilik bağlarının vadesi geçmiştir.(89)

Polyekteus,(90) Speusippus adlı kötürüm bir adamdan söz ederken, 'talihin, hastalık teşhir levhasına bağlamış olmasına karşın' rahat duramadığını söylemiştir onun. Kephisodotos,(91) savaş gemilerine 'boyalı değirmen taşı' derdi. Köpek Diogenes(92) tavernalara 'Attika'nın aşevleri' derdi. Aesion,(93) Atinalıların kendi kentlerini Sicilya'ya 'boşaltmış' olduklarını söylerdi: grafik bir eğretilemedir bu. 'Bütün Hellas yüksek sesle bağırıncaya kadar' cümlesine de bir eğretileme, yine grafik bir eğretileme olarak bakılabilir. Kephisodotos Atinalılara çok fazla 'geçit töreni' yapmamaya dikkat etmelerini söylemiştir. İsokrates de ulusal şenliklerde 'törenlerde geçenler' için aynı sözcüğü kullanmıştır.(94) Bunun bir başka örneği de Ölüm Töreni(95) Konuşması'nda görülür: 'Yunanistan'ın saçlarını Salamis'te can vermiş olanların mezarı başında kesmesi uygun düşer, çünkü kendi özgürlüğü ve onların yiğitliği aynı mezarda yatmaktadır.' Konuşmacı burada, yalnızca, yiğitler mezarlarında yattığı için ağlamalarının doğru olduğunu söylemiş olsaydı bile,
1411b bu bir eğretileme, hem de grafik bir eğretileme olurdu; fakat 'onla-

85) [Miltiades'in ilk Pers istilası sırasında önerdiği gibi, 'vakit geçirmeksizin', 'hazırlanmaksızın, uzun uzun düşünmeksizin'.
86) [Atinalı general.]
87) [1410^a 17'deki aynı kişı.]
88) [Çağdaş bir Makedonya karşıtı hatip.]
89) [Orta Komedya yazarı Anaksandrides'ten.]
90) [Çağdaş bir Makedonya karşıtı hatip.]
91) [Bkz. 1411^a 7.]
92) [Sinoplu Diogenes, Kinik Felsefe Okulunun kurucusu.]
93) [Çağdaş bir hatip olabilir.]
94) İsokrates, *Philippos,* 12.
95) [Hangi ölüm töreni konuşması olduğu, elyazmalarının 'Salamis'li bölümünün doğru olup olmadığı belirsiz.]

rın yiğitliği' ve 'onun özgürlüğü' bağlantısı (ikilisi) bir tür karşıtlamayı da gösteriyor. İphikrates[96] 'Benim sözlerimin akışı, Chares'in yaptıklarının tam ortasından uzanıyor' *demiştir: oranlı bir eğretilemedir* bu, 'tam ortasından' ifadesi onu grafik yapıyor. 'Bizi bir tehlikeden kurtarması için bir başka tehlikeyi çağırmak' deyimi bir grafik eğretilemedir. Lykoleon[97] söylemiştir bunu Khabrias'ı savunurken. 'Az ötede, onun namına merhamet dileyen bronz heykeline bile saygı duymadılar.' O an için bir eğretilemeydi bu, ama her zaman uygun düşmez; yine de canlı bir eğretileme; Khabrias tehlikededir, ve kendi heykeli kendisi için merhamet dilemektedir - ülkesine yaptığı hizmetleri belgeleyen şu cansız ama yine de yaşayan şey.[98] 'Aklın bir küçüklüğünü her biçimde göstermek'[99] eğretilemeli bir deyiştir, çünkü bir niteliğin yinelenmesi, onun arttığını ima eder. 'Tanrı, ruhlarımız içinde bir lamba olsun diye aklımızı tutuşturdu'[100] da öyle, çünkü hem akıl hem de ışık nesneleri ortaya çıkarır. 'Savaşlarımıza son vermiyoruz, yalnızca erteliyoruz onları'[101] da öyle, çünkü hem söz olarak ertelemek, hem de böyle *bir barış yapmak gelecek bir eylemi* gösteriyor. 'Bu antlaşma, savaş alanlarında diktiklerimizden çok daha soylu bir andaçtır; *onlar* küçük kazanımları ve tek tek başarıları kutlar; *bu* ise, savaştaki zaferimizi bir bütün olarak kutlar'[102] sözleri de öyle; çünkü hem andaç hem antlaşma zafer belirtisidir. 'Bir ülke, insanlığın yargısıyla mahkûm edilmekle ağır bir borç öder'[103] sözleri de öyle, çünkü bir borç haklı olarak uğranılan bir zarardır.

11 Canlılığın, oranlı tipten eğretileme kullanmak ve grafik olmakla (yani, dinleyicilerinize şeyleri göstermekle) sağlandığını söyledik. Yine de 'şeyleri göstermek'le neyi kastettiğimizi ve bunu gerçekleştirmek için ne yapılması gerektiğini açıklamak zorundayız. 'Onlara şeyleri göstermek'le, onları hareketli bir durumda gösteren deyimler kullanmayı kastediyorum. Örneğin, *iyi bir adamın* 'dört dörtlük'[104] olduğunu söylemek hiç kuşkusuz bir eğretilemedir; fakat

96) [*Khares için bkz. 1411ª;* İphikrates ve söz edilen durum için bkz. 1398ª 5.]
97) [Lykoleon üzerine hiçbir şey bilinmiyor; ama bu pasajdan, general Khabrias'ı mahkemesinde savunduğunu çıkarabiliriz, (İ.Ö. 366) Bkz. 1364ª 22.]
98) Ya da, 'ülkesinin yaptığı büyük işler' (Khares'in şerefine Atina'nın şerefi olarak bakılırsa)..
99) İsokrates, *Paneg.* 151
100) *Auct. Inc.*
101) İsokrates, *Paneg.*, 172.
102) Agy. 180.
103) *Auct. Inc.;* bkz. İsokrates, *Peri eirenes*, 120.
104) [Simonides'ten.]

eğretileme eylem akla getirmez. Öte yandan, 'gücünün doruğunda'[105] deyiminde bir hareket kavramı vardır; 'Ama kutsal bir kurban kadar özgür dolaşmalısın'[106] deyiminde, ve

İşte orada Hellenler ayağa kalktılar,[107]

dizesinde 'ayağa kalktılar' sözleri bize bir eğretileme kadar bir hareket de verir. Homeros'un cansız şeylere eğretilemeli canlılık verdiği herkesin bildiği bir şey: bütün buna benzer pasajlar, ilettikleri hareket etkisiyle diğerlerinden ayrılır. Örneğin,

aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden başbelası *kaya;*[108]

ve

acı ok şişkin zırha çarptı, uçtu *gitti*[109]

ve

uçtu kalabalığa doğru vınlaya vınlaya[110]

ve

çoğu kalır yarı yolda, toprağa saplanır,
1412a *bir türlü delemezler Aias'ın etini*[111]

ve

kargı istekle *öne atıldı, deldi göğsü*[112]

dizelerindeki gibi. Bütün bu örneklerde, nesneler canlı varlıklar haline sokuldukları için etkin, hareketli olma etkisine sahiptir; utanmazca davranış, hiddet ve buna benzer şeylerin hepsi canlılık, hareket şekilleridir. Şairse bu fikirleri nesnelere orantılı eğretilemeler

105) İsokrates, *Philippos*, 10.
106) Agy. 127.
107) Euripides. *Iph. Aul.*, 80...
108) Odisseia, xi. 598
109) İlyada, xiii, 587
110) İlyada, iv, 126. Burada da bir oktan söz ediliyor.
111) İlyada, xi., 574. Kargılar hedeflerini bulamayıp yere düşüyor.
112) İlyada, xv., 542.

yoluyla bağlamaktadır: Sisyphos için kaya neyse, kurbanı için utanmaz adam da odur. O ünlü benzetmesinde de cansız şeylere aynı şekilde davranır:

dalgalar ak köpüklerle kabarıp şişer,
sonra biri öbürünün ardına düşer, kovalar.(113)

Şair burada her şeyi hareketli ve canlı olarak betimliyor; eylem ise harekettir.

Eğretilemeler, daha önce de söylemiş olduğumuz gib(114) asıl nesneyle ilgili, ama yine de o kadar açık bir biçimde ilgili olmayan şeylerden çıkarılır – tıpkı felsefede, keskin bir zekânın birbirinden çok uzak şeylerdeki benzerliği kavrayışı gibi. Örneğin Arkhytas(115) bir hakemle bir altarın aynı şey olduğunu, çünkü haksızlığa uğrayanların sığınmak için bunlara koştuğunu söylemiştir. Ya da diyebilirsiniz ki, bir gemi demiriyle bir tavan halkası aynı şeydir, çünkü her ikisi de bir şekilde birbirinin aynıdır, ancak biri nesneleri aşağıdan tutar, ötekiyse yukardan. 'Düzeylenmiş'(116) bir durumdan söz etmekse, fiziksel yüzeyin eşitliği ve politik güçlerin eşitliği gibi birbirinden çok farklı iki şeyi bir tutmak demektir.

Canlılık özel olarak eğretilemeyle ve dinleyiciyi şaşırtmak gibi ek bir güçle iletilir; çünkü dinleyici farklı bir şey bekliyor olsa da, yeni bir fikrin kazanılması yine de etki altında bırakır onu. Aklı şöyle söylüyor gibidir: 'Evet, elbette; hiç düşünmemiştim bunu'. Özlü sözlerdeki canlılık, anlamın, sözcüklerin söylediği şeyin tıpkısı olmamasındandır: Stesikhoros'un 'Ağustosböcekleri yerde öteceklerdir'(117) deyişinde olduğu gibi. İyi kurulmuş bilmeceler de aynı nedenle çekicidir; yeni bir fikir iletilir, ve eğretilemeli bir deyim içerir. Theodoros'un(118) 'yenilikler'i için de aynı şey. Bunlarda düşünce irkilticidir, ve Theodoros'un deyişine göre, halihazırda sahip olduğunuz düşüncelere uymaz. İnsanın komedi yazarlarında bulabileceği gülünç sözcükler gibidir bunlar. Bir sözcüğün harflerinin değiştirilmesine dayanan esprilerle bile elde edilir bu etki;(119) bu da şaşırtıcı bir şeydir. Bunu düzyazıda olduğu kadar şiirde de gö-

113) *İlyada*, xii., 799. Sahile doğru yuvarlanan okyanusun dalgaları. (*İlyada*'dan ve *Odysseia*'dan yapılan alıntılar için A. Erhat-A. Kadir çevirisi esas alınmıştır. –Ç.N.)
114) iii. b.10, 1410b 32.
115) [Pythagorasçı filozof ve matematikçi, Platon'un dostu.]
116) Bkz. İsokrates, *Philippos*, 40.
117) [Bkz. 1395a 1.]
118) [Bkz. 1400b 16.]
119) Burada ve sekiz satır aşağıda sözcük oyunlarından söz ediliyor.

rürsünüz. Arkadan gelen sözcük, dinleyenin düşündüğü sözcük değildir: şöyle,

İleri doğru çıktı, ayaklarında – mayasılları vardı,(120)

İnsan, ayaklarında'dan sonra 'sandalları'nı beklerken 'mayasıl' sözcüğü çıkagelir. Fakat amaç, sözcükler söylenir söylenmez açığa çıkmalıdır. Bir sözcüğün harflerinin değiştirilmesiyle yapılan espriler anlamın içindedir, yalnızca söylediğiniz şeyde değil, fakat kullanılan sözde bir değişiklik yapan şeydedir; örneğin, Theodoros'un arpçı Nikon hakkındaki sözleri: *Θρατт ει σύ* ('sen Trakyalı orta hizmetçisi'), burada *Θραττεις σύ* (sen arp çalıcı) dermiş gibi yapıyor, başka bir şey kastettiğini anladığımızdaysa şaşırtıyor bi-
1412b zi.(121) Siz Nikon'un Trakyalı olduğunu bilmedikçe söylenmek istenen şey boşa çıkacaksa da, imayı anlayınca hoşunuza gider. Bir başkası: *βούλει αυτον πέρσαι.*(122) Her ikisinde de deyiş, olgulara uymalıdır.(123) Denizlere egemenlikleri (*αρχή*) Atinalılar için dertlerinin başlangıcı (*αρχή*) değildi, çünkü ondan kazançlı çıkıyorlardı, anlamındakine benzer parlak düşünceler için de geçerlidir bu. Ya da İsokrates'in bunun tam tersi anlamına gelen düşüncesi: 'Hâkimiyetleri (*αρχή*) dertlerinin başlangıcı (*αρχή*) idi.(124) Her iki yoldan da, konuşmacı, doğruluğu hemen anlaşılan beklenmeyen bir şey söylüyor. 'Egemenlik egemenliktir' demenin zekice bir tarafı yok. İsokrates bunun ötesinde bir şey kastediyor, ve sözcüğü yeni bir anlamda kullanıyor. Daha önceki deyiş için de aynı şey: bir anlamda *αρχή* 'nin bir başka anlamda *αρχή* olduğu yadsınıyor. Bütün bu esprilerde, bir sözcük, ister ikinci bir anlamda, isterse eğretilemeli olarak kullanılmış olsun, eğer olgulara uyuyorsa espri iyidir. Örneğin, *Ανάσχετος* (özel ad) *ουκ ανασχετός.*(125) burada, bir anlamda falan filanın bir başka anlamda falan filan olmadığını söylüyorsunuz; o zaman, adam hoş biri değilse, espri yerine oturur. Yine şunu alalım:

120) *Auct. Inc.* Gülünçlü bir heksametre şiirden alıntı olabilir.
121) Yukardaki, zor bir pasajın çekici bir tahmini açıklamasıdır.]
122) 'Ona işkence yapmak istiyorsunuz (ya da istiyor musunuz). ['Persler' üzerine bir sözcük oyunu olabilir.]
123) Ya da, 'uygun bir telaffuz olması gerekir,' yani anlamı belirsiz sözcük üzerinde belli bir biçimde vurgu yapılmalıdır... bkz. 1412b 11 ve 13.
124) Bkz. İsokrates, *Philippos*, 61; *Paneg.* 119; *Peri eirenes*, 101.
125) 'Soymak geçmiş tavırdır.'

Olmaman gerekenden
Daha garip bir yabancı olmamalısın.[126]

'Olmamalısın' vb. sözleri, yabancı her zaman garip olmak zorunda değildir anlamına geliyor mu? Burada da bir sözcüğün farklı anlamlarda kullanıldığını görüyoruz. Anaksandrides'in o çok ünlü şiirinde de aynı şey var:

Ölüm en uygunudur insan için
Ölümü hak ettirecek işler yapmadan.[127]

'Ölmeye uygun değilken ölmek uygun bir şeydir' ya da 'ölüm size uygun değilken ölmek uygun bir şeydir' anlamına gelir bu, yani yapmakta olduğunuz şeyin karşılığı ölüm değilken. Kullanılan dilin tipi bütün bu örneklerde aynıdır; fakat bu türlü deyişler ne kadar kısa ve karşıtlamalı dile getirilirse, o kadar çekici olurlar, çünkü karşıtlama, yeni fikri daha sağlam, kısalık ise daha çabuk sokar akla. Eğer sıradan olmaksızın doğru olacaklarsa, ya kişisel bir uygulayıma ya da bir deyim[128] değerine sahip olmaları gerekir daima – bu iki gereklilik her zaman birlikte bulunmayabilir. Örneğin, 'bir insan kötü bir şey yapmadan ölmeli' demek, doğru fakat parlak olmayan bir şeydir: 'doğru erkek doğru kadınla evlenmelidir'[129] de doğru, fakat sönük bir deyiştir. Hayır, her ikisinin de aynı nitelikler olması gerekir, 'ölüme uygun olmadan ölmek uygundur'da olduğu gibi. Bir deyiş ne kadar çok bu niteliklere sahipse o kadar parlak görünür: örneğin, biçemi eğretilemeliyse, doğru şekilde eğretilemeliyse, karşıtlamalı ve dengeli ise, aynı zamanda bir hareket fikri veriyorsa.

Başarılı benzetmeler de, yukarda söylediğimiz gibi,[130] bir anlamda eğretilemedir, çünkü daima oranlı eğretileme gibi iki ilişki içerirler. Örneğin, bir kalkanın 'Ares'in içki kadehi' [131] olduğunu, bir yayınsa 'telsiz bir lir'[132] olduğunu söylüyoruz. 1413a Bir eğretilemeyi bu şekilde koymak 'basit' değildir; ama yay'a bir lir, kalkana bir içki kadehi deseydik, basit olurdu. 'Basit' benzetmeler de vardır: bir flütçünün bir maymuna benzediğini, ya da miyop bir insanın göz-

126) [Bir komediden. Alıntıda ve onu yorumlayan cümlede ciddi metinsel güçlükler var.]
127) [Anaksandrides'ten.]
128) ...*Mot juste* [doğru sözcük –Ç.N] kullanmayı ima ediyor.
129) [Bilinemeyen bir komediden.]
130) iii, bb.4 ve 10.
131) [Bkz. 1407a 15.]
132) [Aristophanes'in çağdaşı, küçümseyerek söz ettiği tragedya yazarı Theognis'in bir deyişi olabilir.]

lerinin, üzerine su damlayan bir lamba alevine benzediğini söyleyebiliriz, çünkü hem gözler hem de alev devamlı kırpılır.(133) Bir benzetme, devrik bir eğretileme olduğunda en başarılı olur, çünkü bir kalkanın Ares'in içki kadehi *gibi* olduğunu, ya da bir örenin eski püskü bir ev *gibi* olduğunu söylemek; Nikeratus'un(134) Pratys tarafından sokulmuş bir Philoktetes *gibi* olduğunu söylemek mümkündür – benzetmeyi, bir anlatı yarışmasında Pratys tarafından yenildiği halde saçı başı darmadağın, pislik içinde anlatmaya devam eden Nikeratus'u gördüğünde Thrasymakhos(135) yapmıştı. Bu bakımlardan, şairler başarısız olduklarında tam başarısız, başarılı olduklarındaysa tam başarılıdırlar,

Perçeminin bacakları tıpkı maydanoz yaprakları(136)

ve

Tıpkı yumruk torbasıyla dövüşen Philammon gibi(137)

örneklerde olduğu gibi. Bütün bunlar benzetmedir; bu benzetmelerinse eğretileme olduğuna daha önce değinmiştik.

Atasözleri de bir türden diğerine eğretilemedir. Örneğin, bir adamın kazanma umuduyla bir girişimde bulunduğunu, daha sonra da kayba uğradığını varsayalım. 'İşte bir kez daha Karpathoslu adam ve tavşanı,'(138) der. Çünkü her ikisi de sözü edilen deneyimden geçmiştir.

Çarpıcılığın nasıl sağlandığı ve niçin bu etkiye sahip olduğu oldukça eksiksiz bir biçimde açıklanmış bulunuyor. Başarılı abartmalar da eğretilemedir, örneğin kara gözleri olan bir adamla ilgili olanı: 'Sanırdın ki, adam bir sepet karadut'; Burada 'kara gözler', renginden dolayı karadutla karşılaştırılıyor, abartma karadutların niceliğinde. 'Falan-filan gibi' ifadesi bir benzetme şekli altında bir eğretileme sunabilir. Örneğin,

Tıpkı *yumruk torbasıyla dövüşen Philammon gibi*

133) Ya da 'miyop bir insan pır-pır eden bir lamba gibidir, çünkü her ikisi de göz kırpar.'...

134) [Peloponez savaşlarının ünlü bir generalinin oğlu olabilir, profesyonel rapsodi yazarı Pratys'le yarışa girmeyi göze almış ve yenilmişti. Yarışmanın teması Philoktetes'in öyküsü olabilir: Troya'ya doğru yelken açmış kahramanlardan biridir Philoktetes, bir yılan sokmuştur kendisini. Bkz. Sophokles'in *Philoktetes* tragedyası.]

135) [Sofist.]

136) [Bilinemeyen bir komediden.]

137) [Bilinemeyen bir komediden.]

138) Adaya iyi niyetle sokulmuş olan adatavşanları çoğaldıkça başa bela olur.

cümlesi *'Sanırdın ki* yumruk torbasıyla dövüşen bir Philammon'du o' cümlesinin eşdeğeridir; yine,

Perçeminin bacakları tıpkı *maydanoz yaprakları*

cümlesi, 'bacakları o denli kıvrıktı ki, onların bacak değil de maydanoz yaprakları olduğunu *sanırdın'* cümlesinin eşdeğeridir. Abartmalar gençler tarafından kullanılır; ateşli yaradılıştadır onlar; bunun içindir ki öfkeli insanlar onları başkalarından daha çok kullanır.

armağanlar verse kum taneleri gibi çok...[139]

Atreusoğlu Agamemnon'un kızını almam.
Güzellikte altın Aphrodite'yi geçse,
elişlerinde gök gözlü Athene'ye denk olsa...'[140]

(Attikalı söylevciler bu konuşma yöntemine özellikle düşkün- 1413b
dürler.) Sonuç olarak yaşlı bir konuşmacıya uymaz.

Her retorik türünün kendine uygun biçemi olduğu görülecektir. Yazılı nesrin biçemi sözlü söylevinkinin aynı değildir,[141] aynı şekilde politikadaki ve mahkemelerdeki konuşmalar da öyle. Hem yazılı hem de sözlü olanlar bilinmelidir. İkincisini bilmek iyi Yunanca konuşmayı bilmek demektir. Birincisini bilmek, başka zamanlarda olduğu gibi, kamuya bir şey bildirmek istediğiniz zaman dilinizi tutmak zorunda olmadığınız anlamına gelir.

Yazılı biçem daha eksiksiz olanıdır; sözlü olan, dramatik konuşmayı daha iyi kabul eder – karakteri yansıtan söylev türü ve coşkuyu yansıtan tür gibi. Dolayısıyla oyuncular ikinci biçemde yazılmış oyunlar ararlar, şairlerse bu tür oyunlarda oynamada usta olan oyuncuları. Ama oyunları okunmak için yazılmış olan şairler okunur ve dilden dile dolaşırlar.[142] Örneğin, meslekten bir konuşma-yazarı kadar yetkin olan Khairemon; ve ditiramp şairlerinden olan Likymnios. Meslekten yazarların konuşmaları, ötekilerinkiyle karşılaştırıldığında, gerçek yarışmalarda cansız görünürler. Öte

139) *İlyada*, ix. 385.
140) *İlyada*, ix. 388-90.
141) ... Daha açıklıkla söylersek, tartışma söylevi – mahkemelerdeki ve meclisteki gerçek 'mücadeleler'inki; 'kavgacı', 'hırçın' biçem.
142) [Belki de] 'cep-arkadaşı gibi ordan oraya taşınırlar'.

yandan, söylevcilerinki yüksek sesle okunduğunda kulağa hoş gelir, ama bir okurun eline geçtiğinde oldukça amatörce görünür. Bunun nedeni, onların güncel bir mücadeleye çok uygun olmalarından ve dolayısıyla birçok dramatik izler içermelerindendir, bunlar dramatik icradan çıkarılırsa, gerçek görevlerini yapamaz ve sonuçta budalaca görünürler. Yani birbirine bağlı olmayan sözcükler dizisi, sözcüklerin ve ifadelerin sürekli tekrarlanışı, yazılı konuşmalarda çok yerinde olarak kınanır: fakat sözlü konuşmalarda bu böyle değildir – konuşmacılar özgürce kullanır bunları, çünkü dramatik bir etkileri vardır bunların. Bu tekrarda sanki dramatik etkiye yolu açan bir ton çeşitliliği olması gerekir: örneğin, 'İşte sizi aldatmış olan, sizi dolandırmış olan, size ihanet etmek istemiş olan hain, bu.' Oyuncu Philemon'n Anaksandrides'in *Yaşlı Erkeklerin Çılgınlığı*(143) adlı oyununda bir zamanlar, 'Rhadamantos ve Palamedes' sözlerini her söylediğinde, bir de *Azizler*'in(143) prologunda 'ben' adılını her söyleyişinde yaptığı türden bir şeydir bu. Bu türlü şeyler zekice yapılmazsa, 'kazık yutmuş adam'a döner.(144) Birbiriyle bağlantısız sözcükler için de aynı şey. Örneğin, 'Ona geldim, onunla buluştum; ona yalvardım.' Bu türlü parçaların, içlerinde sanki bir tek fikir varmış gibi aynı nitelik ve yükseklikteki sesle söylenmeyip *oynanmaları* gerekir. Ayrıca bir özellikleri daha vardır: genellikle birinin işgal ettiği zaman içinde birbirinden ayrı birçok şey ifade edildiğini telkin ederler. Tıpkı bağlaçların kullanılışının birçok ifadeyi bir tek ifade haline getirişi gibi, bağlaçların kaldırılması da tersine işler ve bir ifadeyi birden çok ifadeye dönüştürür. Böylece her şeyi daha önemli hale getirir. Örneğin, 'Ona gel-
1414a dim; onunla konuştum; ondan rica ettim' –ne çok olay! diye düşünür dinleyici– 'söylediklerime aldırış etmedi.'(145) Homeros'un şunları yazarken aradığı etkidir bu:

Üç sağlam gemi getirmiş Syme'den Nireus,
kral Kharopus'la Aglaia'nın oğlu,
Kusursuz Peleusoğlundan sonra, İlyon'a gelen Danaoların
en güzeli, en yakışıklısıdır o,(146)

143) [Anaksandrides'in şimdi kayıp komedyaları.]
144) 'Kazığı taşıyan adam.'
145) ... 'Dinleyen konuşmacının söylemiş olduğu o kadar çok şeyi dikkatle inceliyor gibidir.' [Metin belirsiz.]
146) *İlyada*, ii. 671-3. [Türkçe metinde, Aristoteles'in sözünü ettiği söz sanatına uyulmadığı görülüyor. İngilizce metinde her dizenin başında Nireus adı tekrarlanıyor: Syme'den Nireus... Aglaia'nın oğlu Nireus... en güzeli Nireus... gibi –Ç.N.]

Eğer bir insan hakkında birçok şey söyleniyorsa, adının birçok defa geçmesi gerekir; dolayısıyla insanlar onun adı birçok kez geçtiğine göre hakkında birçok şey söylendiğini düşünür: öyle ki, birinde ya da diğerinde, ayrıntılarda fazla derine inmek gereksizdir ve bundan uzaklaşmak daha iyi görünür. Adli biçem çok daha kusursuzdur; yanında, retorik oyunlara pek yer olmayan bir tek yargıcın karşısında yapılacak konuşmaların biçemi daha da çok böyledir, çünkü her şeyi daha iyi anlayabilir ve neyin yerinde, neyin yerinde olmadığına karar verebilir, mücadele daha az şiddetlidir, bu yüzden yargı da daha az rahatsız edilmiş olur. Aynı konuşmacıların bütün bu dallarda birden seçkinleşememelerinin nedeni budur: dramatik konuşmanın en çok istendiği yerde ayrıntılı konuşma en az gereklidir; burada konuşmacının iyi bir sese, her şeyden önce de güçlü bir sese gereksinimi vardır. En kitabi olanı da tören konuşmasıdır, çünkü okunmak üzere hazırlanır; bundan sonra da adli konuşma gelir.

Biçemi daha ileri derecede çözümlemek ve onun hoşa gider ya da görkemli olması gerekliliğini eklemek yararsızdır; çünkü neden 'sınırlılık', 'özgür düşüncelilik' ya da herhangi bir başka ahlaki yücelikten daha çok bu özelliklere sahip olsun ki? Bizim biçem üstünlüğü tanımımız[147] doğruysa, daha önce sayılan nitelikler elbette hoşa giderliği oluşturacaktır. Çünkü biçem başka hangi nedenle 'açık' olacaktır, 'sıradan değil' de 'uygun' olacaktır? Ayrıntılı, sıkıcı ise, açık değildir; kısa ise de öyle. Kısacası orta yol en uygun olanıdır. Yine, daha önce adı geçen ögelerle hoşa gider duruma getirilecektir biçem, yani sıradan ve alışılmamış sözcüklerin iyi harmanlanmasıyla, ritimle, ve yerindelikten çıkacak olan inandırıcılıkla.

Biçemin hem genel görünümü, hem de retoriğin çeşitli dallarına uygulanışı yönlerinden tartışılması burada bitmiş oluyor. Şimdi Düzenleme üzerinde durmaya geldi sıra.

13 Bir konuşmada iki bölüm vardır. Davanızı belirtmeli ve kanıtlamalısınız. Ne davanızı belirtip kanıtlamayı atlayabilirsiniz, ne de önce onu belirtmeden kanıtlayabilirsiniz; çünkü herhangi bir tanıt her şeyin tanıtı olmak zorundadır, ve hazırlayıcı bir ifadenin yalnızca kullanımı, bunu izleyen şeyin tanıtıdır. Bu iki bölümden ilki davanın İfade'si, ikinci bölüm ise Kanıt[148] diye adlandırılır, tıpkı Bildirim ve Sergileme arasında ayrım yapışımız gibi.[149] Bugün geçerli

147) Bkz. iii, b. 2 başlangıcı.
148) Retorikte.
149) Diyalektikte.

olan bölümleme anlamsızdır. Çünkü 'anlatı' elbette adli konuşmanın ancak bir bölümüdür: bir politik konuşmada ya da bir gösteri konuşmasında teknik anlamda 'anlatı' nasıl olabilir? ya da adli kar- 414b şıta bir yanıt? ya da sıkı bir uslamlama ile kurulmuş konuşmalarda bir sonsöz[150] nasıl olabilir? Yine, giriş, çelişen kanıtların karşılaştırılması ve özetleme, yalnızca iki politika arasında bir savaşımın olması halinde politik konuşmalarda bulunur. O zaman ortaya çıka*bilir;* çoğu kez, suçlama ve savunma da öyle, fakat bunlar politik bir konuşmanın ana bölümünü oluşturamazlar. Adli konuşmalar bile her zaman sondeyiş [*epilogue* –Ç.N.] istemez; sondeyiş daima belirgin uzunlukta bir azaltma anlamına geldiği için, örneğin kısa bir konuşmada, ya da olguların kolayca anımsandığı bir konuşmada da gerekli değildir. Buradan, bir konuşmanın gerekli olan bölümlerinin yalnızca ifade ve Kanıt olduğu çıkar ortaya. Bunlar bir konuşmanın temel öğeleridir; ve hangi durumda olursa olsun, bir konuşma yalnızca İfade ve Kanıt ve Sondeyiş'ten başka şey içeremez.[151] 'Rakibin Çürütülmesi' kanıtların bir bölümüdür: rakibin davasının sizinkiyle 'Karşılaştırılması' da, çünkü bu işlem sizin kendi davanızın ve dolayısıyla kanıtların bir bölümünün yüceltilmesi, büyütülmesi demektir, çünkü bunu yapan kişi bir şey *tanıtlıyor* demektir. Giriş'in böyle bir görevi yoktur; Sondeyiş'in de – yalnızca o ana kadar ne söylendiğini anımsatır bize. Bu türlü ayrımlar yaparsak, Theodoros ve izleyicileri gibi, 'anlatı'nın kendisini' 'anlatı sonrası'ndan ve 'anlatı öncesi'nden, 'çürütme'yi 'nihai çürütmeden' ayırarak bitirmiş olacağız.[152] Fakat ayrı özgül nitelikleri olan gerçek bir türü gösteriyorsa yeni bir ad ortaya atmak zorunda kalacağız; yoksa yaptığımız amaçsız ve budalaca olur, tıpkı Likymnios'un[153] *Retorik Sanatı* adlı yapıtında yeni adlar –'Secundation',[154] 'Saptırma', 'Dallandırma'– icat edişi gibi.

Giriş, bir konuşmanın, şiirde prologu, flüt müziğindeyse prelüdü 1 karşılayan başlangıcıdır; bunların hepsi, sanki arkadan gelen şeylere yolu açan başlangıçlardır. Müzikte prelüd, gösteri konuşmalarında girişe benzer; flütçüler önce iyi bildikleri bir parlak pasaj ça-

150) Ya da bir 'kapanış', *επίλογος*'un, yani bir konuşmanın sonucunun genellikle bugün bizim 'kapanış'tan anladığımızdan daha uzun bir iş olması dışında.

151) ['İfade'yi belki de 'anlatım' olarak okumamız gerekecek. Aristoteles 1414a 30'da söylediklerini burada düzeltiyor.]

152) [Retorik hakkında eski kuramların fazlalıklarının buna benzer bir eleştirisi için bkz. Platon *Phaidros*, 266, 267.]

153) [Bir retorik hocası ve ditiramp şairi.]

154) [Anlamı belirsiz bir teknik terim.]

larlar, sonra da bunu asıl parçanın açış notalarına bağlarlar; gösteri konuşmalarında da yazar aynı şekilde ilerlemek zorundadır; en sevdiği şeyle başlamalı, daha sonra da kendi temasını çalmaya ve ona doğru götürmeye başlamalıdır; her zaman yapılan şey de budur. (İsokrates'in *Helen*'ine girişi örnek olarak alalım – didişimcilerle Helen arasında ortak hiçbir şey yoktur.) Burada da, konunuzdan fazla uzaklaşmış olsanız bile, konuşmanın tümünde tekdüzelik olmaktansa bu daha uygundur.

Gösteri konuşmalarına girişler için sık kullanılan konu bir övgü ya da eleştiri cümleciğidir. Örneğin Gorgias *Olimpiyat Konuşması*'nda, 'Siz Yunanlılar, herkes size hayran olmalı' diye yazar ve böylece şenlik toplantılarına başlamış olanları över. Öte yandan, İsokrates iyi atletleri aralarındaki farklılıklardan dolayı ödüllendirip, entelektüel yeteneğe hiçbir ödül vermedikleri için eleştirir.(155) Ya da bir öğütle başlanabilir, şöyle: 'İyi insanları onurlandırmalıyız, işte ben de Aristeides'i övüyorum'; ya da 'Tanınmayan ama kötü insanlar da olmayanları, Priamos'un oğlu Aleksandros gibi, iyi niyetleri hiç farkedilmemiş olanları onurlandırmalıyız.' Burada söylevci *öğüt* veriyor. Ya da mahkemelerde konuşmacıların yaptığını yapabiliriz, yani, konuşmamız mantığa aykırı, güç ya da basmakalıp bir şey üzerine ise dinleyiciden bizi bağışlamasını isteyerek başlayabiliriz; şu dizelerde Khoerilos'un yaptığı gibi,

Ama şimdi herkes payına düşeni aldığında..(156)

Öyleyse, gösteri konuşmalarına girişler bir övgü ya da eleştiri, bir şeyi yapma ya da yapmama öğüdü, ya da dinleyiciye çağrılar olabilir; bu ön pasajların konuşmanın kendisiyle bağlantılı ya da bağlantısız olması arasında bir seçim yapmanız gerekir.

Adli konuşmalara girişler, unutulmamalı ki, dramaların prologları ve epik şiirlerin girişleriyle aynı değeri taşır; ditiramp prelüdü bir gösteri konuşmasının girişine benzer:

Çünkü sen, ve senin yeteneklerin, ve senin savaş ganimetlerin...(157)

Prologlarda(158) ve epik şiirde, dinleyicilerin aklını devamlı askıda tutmak yerine onları temadan biraz haberdar kılmak için önce

155) İsokrates, *Paneg.*, 1,2.
156) Samos'lu Khoerilos'un Pers Savaşı üzerine epik şiirinden (*Perseis*)... Pers Savaşı gibi kalıplaşmış bir temadan dolayı özür diliyor.
157) [Bilinmeyen bir lirik şairden.]
158) Drama prologları (bkz. 1414b 20 ve 1415a 9)... [Pek açık okunmuyor.]

temadan bir tadımlık bir şey verilir. Belirsiz şeyler onları şaşırtır: bunun için başlangıçtan bir parçacık bir şey verin ki, ona sımsıkı sarılabilsin ve tartışmayı izleyebilsinler. Şunlardaki gibi:

Söyle tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle.[159]

Anlat bana, tanrıça, binbir düzenli yaman adamı,[160]

Yeni bir öykü anlatayım size, Avrupa'ya nasıl geldi
o büyük savaş Asya toprağından...[161]

Tragedya şairleri de, oyunlarının eksenini bilmemize izin verirler; Euripides gibi açılışta değilse bile, Sophokles gibi en azından bir konuşma[162] başlarken bir yerde,

Polybus babamdı benim...[163]

Komedyada da aynı şey. O halde bu, konuşmanın neyi hedeflediğini göstermek için girişin en temel işlevi ve en belirgin özelliğidir; bu yüzden de konunun uzun ya da karmaşık olmadığı hallerde bir giriş kullanma gereği yoktur.

Kullanılan başka giriş türleri amaç yönünden yardımcıdır ve herhangi bir türden konuşmada kullanılabilir. Bunlar konuşanla, dinleyenle, konuyla ya da konuşanın rakibiyle ilgilidir. Konuşmacının kendisiyle ya da onun rakibiyle ilgili olanlar önyargıyı uzaklaştırmaya ya da kışkırtmaya yöneliktir. Fakat savunan taraf bu tür şeyle söze başlarken, suçlayan taraf oldukça başka bir çizgi izleyecek ve konuşmasının kapanış bölümündeki şeylere değinecektir. Bunun nedeni çok açıktır. Savunmacı, sahneye çıkmadan önce bütün engelleri ortadan kaldırmalıdır, bu yüzden de kendisine karşı duyulan herhangi bir önyargıyı ortadan kaldırmakla başlamalıdır işe. Fakat önyargıyı *kışkırtmak* istiyorsanız, bunu kapanışta yapmalısınız ki, yargıçlar sizin ne söylediğinizi daha kolaylıkla anımsayabilsin.

Dinleyiciye yapılan çağrı onun iyi niyetini sağlamayı ya da onda öfke uyandırmayı, ya da bazan davaya dikkatle bakmasını, hatta bazan dikkatini ondan uzaklaştırmayı amaçlar – çünkü onun

159) *İlyada*, i. 1.
160) *Odysseia*, i. 1.
161) Khoerilos?...
162) [Metin ve anlam çok belirsiz.]
163) Sophokles, *Kral Oidipus*, 774.

dikkatini kazanmak her zaman yararlı bir şey değildir, ve konuşmacılar çoğu kez bu nedenle onu güldürmeye çalışırlar.

Dinleyicinizi alıcı duruma sokmak için seçeceğiniz herhangi bir yolu kullanabilirsiniz; diyelim, karakteriniz hakkında ona güzel bir izlenim verebilirsiniz, onun dikkatini sağlamaya her zaman yardımcı olur bu. Kendisine dokunan her şeye, önemli, şaşırtıcı ya 1415b
da hoşa gidecek her şeye kulak vermeye hazırdır; buna göre, sizin söylemek zorunda olduğunuz şeyin bunun gibi bir şey olduğu izlenimini ona iletmeniz gerekir. Onun dikkatini uzaklaştırmak istiyorsanız, konunun ona dokunmayan, ya da önemsiz hoşa gitmeyen bir şey olduğunu hissettirmeniz gerekir. Fakat bütün bunların konuşmayla hiç ilgisi olmadığını da bilin. Yalnızca, dinleyicinin asıl amaca yakın şeyi dinleyecek derecede zayıf akıllı olmasıyla ilgilidir. Bu eğilim yoksa, konunuzu özetleyen cümlenin ayrı olarak, konuşmanızın ana gövdesine bir tür baş koyacak bir girişte gereksinim yoktur. Ayrıca, gerektiğinde dikkate çağırmalar bir konuşmanın herhangi bir yerine de gelebilir; aslında, konuşmanın başlangıcı, ilgi gevşekliğinin en az olduğu yerdir; bu yüzden de böyle bir şeyi, herkesin büyük bir dikkatle dinlediği başlangıcı koymak gülünç bir şeydir. Dolayısıyla konuşmada böyle bir şeyin gerekli olduğu her hangi bir noktayı seçin ve şöyle söyleyin: 'Şimdi şu noktaya dikkat etmenizi rica ediyorum sizden – benim kadar sizi de ilgilendiriyor'; ya da

Diyorum ki size böylesini asla işitmemişsinizdir [164]

dehşetin ve şaşkınlığın. Prodikos'un,[165] dinleyiciler için 'ne zaman baş sallamaya başlasalar elli drahmilik gösteri dersine kayıyorlar' dediği şeydir bu. Bu türlü girişlerin ideal dinleyiciler için değil de rastgele karşımızda bulduğumuz dinleyiciler için olduğu açıktır. Önyargılar uyandırmak ya da kuşkuları dağıtmak için girişlerin kullanımı evrenseldir,

Efendim, söylemekte acele etmeyeceğim...[166]

ya da

Neden bütün bu başlangıç?[167]

164) [Belirsiz.]
165) Keos'lu Prodikos, Sokrates'in çağdaşı ünlü sofist. Onun 'elli drahmilik gösteri-dersi' için bkz. Platon, *Kratylos* 384 B.]
166) Sophokles, *Antigone*, 223.
167) Bkz. Euripides, *İph. Taur.*, 1162.

Davaları zayıf olan ya da zayıf görünen kimseler girişlerden hoşlanırlar; onlara işin gerçek olgularından çok başka şeyler üzerinde durma fırsatını verir. Bunun içindir ki köleler, kendilerine sorulmuş olan soruları yanıtlamak yerine sözü uzatır da uzatırlar, dolaylı yanıtlar verirler. Dinleyicilerinizde iyi niyet ve aynı türden duygular uyandırma yollarından daha önce söz edilmişti.[168] Şair sonunda şöyle der:

Şimdi Phaiak'lar beni dostça karşılasınlar, ko,
ko, şimdi acısınlar bana;[169]

işte amaçlamamız gereken iki şey budur. Gösteri konuşmalarında dinleyiciye, methiyenin ya kendisini, ya ailesini, ya kendi hayat tarzını, ya da bu türden şu ya da bu şeyi içerdiğini hissettirmelisiniz. Çünkü, Sokrates'in de *Ölüm Töreni Konuşması*'nda dediği gibi,[170] 'zor olan, Atinalıları Atina'da değil Sparta'da övmektir.'

Politik söylevin girişleri adli söylevlerinkiyle aynı gereçlerden yapılır, ama politik söylevin yapısı bunları pek ender hale getirir. Konu önceden bilinmektedir, bu yüzden de duruma ilişkin *olgular* önsöz gerektirmez; ama kendiniz ya da karşıtlarınız için bir şeyler söylemek zorunda kalabilirsiniz; ya da oradakiler konuyu sizin istediğinizden ya daha çok, ya da daha az ciddiyetle ele alma eğiliminde olabilir. Buna göre önyargı uyandırmak ya da önyargıyı dağıtmak, ya da tartışılan konuyu öncekinden daha çok ya da daha az önemli göstermek zorunda kalabilirsiniz: bu amaçlardan her biri için bir girişe gereksiniminiz olacaktır. Söylediklerinize, rastgele bir havaları olmasın diye biraz incelik katmak da isteyebilirsiniz, tıpkı Gorgias'ın Elealılara, lafı döndürüp dolaştırmaksızın doğrudan 'Mutlu Elis kenti!' diye başladığı övgüsünde olduğu gibi.

Önyargıyla ilgili olarak, bir grup kanıtla, kendiniz hakkında yersiz *15*
varsayımları ortadan kaldırabilirsiniz. Böyle varsayımın sözlerle ifade edilmiş olması ya da olmaması pratik yönden farketmez, öyle ki bu ayrım ihmal edilebilir. Bir başka yol da sorunlardan herhangi birini doğrudan karşılamaktır: ileri sürülen gerçeği yadsımak; ona hiçbir zararınız dokunmadığını, ya da söylediğiniz kadar dokunmadığını; *ona* hiç ya da o kadar haksızlıkta bulunmadığınızı; uta-

168) ii, bb. 1 vd.
169) *Odysseia*, vi. 327.
170) Bkz. Platon, *Meneksenos*, 235 D.

nılacak bir şey yapmadığınızı ya da sözü edilecek derecede ayıp bir şey yapmadığınızı söylemek gibi: bunlar tartışmanın üzerine dayandığı tür sorulardır. Örneğin İphikrates[171] Nausikrates'e[172] karşılık verirken ileri sürülen işleri yapmış olduğunu, Nausikrates'e zarar verdiğini kabul etmiş, fakat ona kötülük yapmış olduğunu kabul etmemişti. Ya da kötülüğü kabul edebilirsiniz ama başka gerçeklerle dengeleyebilirsiniz, diyelim, sözü edilen iş ona zarar verdiyse her halde bunun onur verici olduğunu söyleyebilirsiniz; ya da ona acı verdiyse en azından ona iyilik ettiğini, ya da buna benzer bir şey. Bir başka yol da, hareketinizin bir yanlışlık, talihsizlik, ya da zorunluluk yüzünden olduğunu ileri sürmektir– Sophokles'in,[173] iftiracısının iddia ettiği gibi, insanlar onun yaşlı bir kişi olduğunu düşünsün diye titremediğini, fakat titremeyi önleyemediğini söyleyişi gibi; seksen yaşında olmayı kim isterdi ki! Gerçek eyleminizin karşısına nedenlerinizi koyabilirsiniz; örneğin, onu incitmek kastı taşımadığınızı, fakat şunu şunu yapmak istediğinizi; yanlış olarak suçlandığınız şeyi yapmadığınızı –verilen zararın rastlantı olduğunu söyleyerek– 'Bu sonucu bilerek tasarlamışsam gerçekten iğrenç bir insan olmalıyım.' Size iftira eden kişi ya da onun ortaklarından birinden aynı nedenlere dayanılarak kuşkulanılıyorsa ya da kuşkulanılmışsa bir başka yol daha açılır önünüze. Başkaları da aynı nedenlerden dolayı kuşku altındaysa, ama gerçekte suçsuz oldukları kabul edilmişse: örneğin, 'Giyinişimle göze çarpıyorsam, ahlaksız mı olmam gerekiyor? O zaman falancanın da öyle olması gerekir.' Başka insanlar da aynı adam ya da bir başkası tarafından iftiraya uğramışsa; ya da iftiraya uğramadığı halde şimdi sizin olduğunuz gibi kendisinden kuşkulanılmış, ama suçsuz olduğu kanıtlanmışsa. Bir başka yol da iftiraya iftirayla karşılık vermektir: 'Bir adamın kendisine güvenemezken söylediklerine güvenmek korkunç bir şey.' Sorun daha önce çözülmüşse, yine bir yol vardır önünüzde. Bir mal değiş tokuşu işinde kendisini, yalan yere yemine teşvik eden bir dize yazdığı için günah işlemiş olmakla suçlayan Hygiainon'a Euripides'in verdiği karşılıkta da aynı şeyi görüyoruz:

Ağzımdan duydunuz yemini: hiçbir yemin altında değil ruhum.[174]

Euripides, rakibinin kendisinin, kararı Dionizyak yarışmalara ait

171) [Aristoteles'in *Retorik*'te sık sık sözünü ettiği ünlü general.]
172) [Bir retorikçi.]
173) [Tragedya yazarı Sophokles değil, Peloponez savaşı sırasında Atinalı bir devlet adamı ve hatip. Otuz Tiran'dan biriydi. 1374b 36'da ve 1419a 27'de de adı geçiyor.]
174) Euripides, *Hippolytos*, 612.

olan davaları mahkemelere getirmekten suçlu olduğunu söyler. 'Oradaki sözlerimin hesabını halen vermemişsem, beni orada yargılamaya karar verirseniz bunu yapmaya hazırım.'[175] Bir başka yöntem, iftiranın ne kadar alçakça bir şey olduğunu, ve özellikle de nasıl sonuçlar ortaya çıkardığını,[176] davasının esasına güvensizlik anlamına geldiğini göstererek, iftirayı suçlamaktır. İpucu olabilecek durumlardan kanıt çıkarmak, her iki taraf için de mümkündür:
1416b örneğin *Teukros*'ta[177] Odysseus, Teukros'un Priamos'a sıkı sıkıya bağlı olduğunu, çünkü anası Hesione'nin Priamos'un kızkardeşi olduğunu söyler. Teukros babası Telamon'un Priamos'un düşmanı olduğunu, kendisinin de casusları Priamos'a ihbar etmediğini söyler. İftira eden kişiye uygun bir başka yöntem, önemsiz bir hüneri göklere çıkarmak, daha sonra da önemli bir kusura kısaca saldırmaktır; ya da birçok iyi niteliği sıraladıktan sonra sorunla gerçekten ilgili bir kusura saldırmaktır. Çok usta ve vicdansız davacıların yöntemidir bu. İnsanın iyi niteliklerini kötüsüyle karıştırarak bunları ona zarar vermek için en iyi biçimde kullanırlar.

Hem iftiracının hem de savunmadaki kişinin kullanabileceği bir yöntem daha vardır. Belli bir hareket birçok nedenden dolayı yapılabileceği için, ilki [yani iftiracı] en kötü nedeni seçerek hareketi kötülemeye, ikincisi [savunan taraf] ise hareketi daha iyi yorumlamaya çalışmalıdır. Örneğin birisi Diomedes'in Odysseus'u arkadaş olarak seçtiğini,[178] çünkü Odysseus'un amaca en uygun kişi olduğunu ileri sürer; sizse buna, tersine, Diomedes'in onu rekabetinden korkulamayacak kadar değersiz tek kahraman olduğu için seçtiği yanıtını verebilirsiniz.

İftira konusundan Anlatı konusuna geçebiliriz artık. 1

Törensel söylevde Anlatı, devamlı değil, kesintilidir. Elbette, konuşmanın konusunu oluşturan eylemlerin bir araştırması yapılmalıdır. Konuşma iki bölümden oluşan bir kompozisyondur. Bunlardan birini hatibin sanatı, yani hatibin hiçbir biçimde yaratıcısı olmadığı eylemlerin kendileri sağlamaz. Öteki bölümü onun sanatı sağlar, yani (tanıtın gerektiği yerde) eylemlerin yapıldığına değgin tanıt, bunların niteliklerinin ya da derecelerinin tanımlanması, hatta hep beraber bu üç şey. İmdi anlatının tümünü kesintisiz yapma-

175) [Tragedya yazarı. Aristoteles, Euripides'in 1384b 16'daki bir başka konuşmasına gönderme yapıyor.

176) Ya da, 'bir davadan bir başka davaya (duruşma) sürüklediğini.'

177) Sophokles, *Teukros*...

178) Bkz. *İlyada*, x. 242-7.

nın bazan istenmeyişinin nedeni, bu biçimde yorumlanan, açıklanan davanın akılda tutulmasının zor olmasıdır. Dolayısıyla, bir grup olgudan kahramanınızın, diyelim, cesur olduğunu, öteki grup olgulardan da güçlü, doğru, haklı vb. olduğunu gösterin. Bu biçimde düzenlenmiş bir konuşma, karmaşık ve ayrıntılı olacağı yerde nispeten basittir. Diğerleri arasında çok iyi bilinen işleri anımsatmalısınız: *bunlar çok iyi bilinen şeyler olduğu* için, dinleyici genellikle bunların anlatısına gereksinim duymaz; örneğin, amacınız Akhilleus'u övmek ise hiç gerek duymaz buna; onun yaşamının olgularını hepimiz biliriz – sizin yapmanız gereken şey, bu olguları kullanmaktır. Ama amacınız Kritias'ı övmek ise, onun, pek fazla kimsenin bilmediği işlerini anlatmanız *gerekir...*[179]

Bugünlerde, anlatının hızlı olması gerektiği söyleniyor, saçmadır bu. Pastayı sert mi yumuşak mı yapacağını soran fırıncıya adamın verdiği yanıtı anımsayın: 'Neden o, *gerektiği gibi* yapmasını bilmiyor musun?' Burada da aynı şey. Uzun girişler yapmadığımız ya da uzun kanıtlar getirmediğimiz gibi uzun anlatılar yapmak zorunda da değiliz. Burada yine doğru olan, ne hızlı, ne de kısa, fakat en uygunu: ortalama olmasıdır; yani, olguları, ya da karşıt kanıtları kurmak için karşıt olguları açık hale getirecek, ya da dinleyeni o şeyin olduğuna, ya da insanın birisine zarar verdiğine veya kötü- 1417a
lük yaptığına, ya da olguların, düşünmelerini istediğiniz gibi gerçekten önemli olduğuna inandıracak kadar şeyin söylenmesidir.

Konuşma sırasında kendinize değer kazandıracak herhangi bir şey söyleyebilirsiniz, örneğin, 'Görevlerini yapmasını, çocuklarını terketmemesini söyleyip duruyorum ona' gibi; ya da rakibinizi gözden düşürecek bir şey, örneğin, 'Ama o bana, ben ben olduktan sonra nerede olsa başka çocuklar bulurum karşılığını verdi': Herodotos'un[180] Mısırlı isyancılardan kaydettiği yanıttır bu. Yargıçların hoşuna gidecek bir şeyler sokuşturun araya.

Savunan taraf anlatıdan daha az yararlanır. Bir şeyin olmadığını, ya da bir zarar vermediğini, ya da haksız olmadığını, ya da ileri sürüldüğü kadar kötü olmadığını savlamalıdır. Dolayısıyla, kendi savıyla ilgili olmadıkça, herkesin bildiği, kabul ettiği olgular üzerinde vakit yitirmemelidir; yani o şeyin yapıldığı, fakat yanlış olmadığı gibi. Ayrıca, bugün olmuş gibi gösterilmekle acıma ya da öfke uyandıracak durumların dışında, olaylardan olmuş-bitmiş, geçmişte kalmış gibi söz etmeliyiz. Alkinoos'a[181] anlatılan Öykü,

179) [Otuz Tiran'dan biri olan Kritias olabilir, zamanında ünlü biriydi.]
180) Bkz. Herodotos, ii. 30.
181) *Odysseia*, ix-xii.

altmış dizede Penelope'ye tekrarlandığında[182] kısa hikâyeye iyi bir örnektir. Bunun bir başka örneği Phayllos'un konu ettiği gibi Epik Çevrim'dir,[183] ve *Oineus*'un prologudur.[184]

Anlatı, karakteri ortaya koymalıdır; bu sonuca ulaşmak için, anlatının bunu nasıl yapacağını bilmelisiniz. Böyle bir şey törel amacın belirtisidir; belirlenen amacın niteliği, ortaya konan karakterin niteliğini belirler, kendisi de izlenen sonuç tarafından belirlenir. Örneğin, matematiksel söylemler hiçbir karakter ortaya koymaz; bunların törel amaçla hiçbir ilgisi yoktur, çünkü herhangi bir sonuç peşindeki bir kimseyi temsil etmezler. Öte yandan, Sokrat'ın diyalogları, törel sorunlarla ilgili olduğundan karakter ortaya koyarlar. Bu sonuca da çeşitli karakter tiplerinin görünümlerini tanımlamakla ulaşılır, örneğin 'Konuştuğu sürece yürür dururdu': adamın pervasızlığını ve kaba tavırlarını gösterir bu. Sözcüklerinizin, bugünlerde geçerli olduğu gibi, törel amaçtan çok zekâ tarafından fazlaca esinlendiği izlenimi vermeyin: örneğin, 'Ben buna karar verdim; evet, törel amacımdı bu benim; doğru, bundan bir şey kazanmadım, ama yine de böylesi daha iyi.' Çünkü öbür yol sağduyu gösterir, buysa karakterin iyiliğini gösterir; sağduyu bizi yararlının peşinden koştururken, iyi karakter soylu olanın peşinden koşturur. Herhangi bir ayrıntının inanılmaz görünebildiği yerde, bunun nedenini de ekleyin; Sokrates bunu *Antigone*'de bir örnek olarak kullanır: Antigone, kardeşini kocasından ve çocuklarından daha çok sevdiğini, çünkü çocuklar ölseler onların yerine yenilerini koyabileceğini söylediği yerde:

Ama babam ve anam mezarlarında
Yatarken, nerden bulurum bir kardeş daha[185]

der. Öne sürülecek böyle bir nedeniniz yoksa, hiç kimsenin sözlerinize inanmayacağının farkında olduğunuzu, ama sizin yapınızın bu olduğunu, bunun bir gerçek olarak durduğunu, bununla birlikte dünya bunu ne denli inanılmaz bulursa bulsun, bir insanın karşılığını almadan da bazı şeyler yapacağını söyleyin, yeter.

Yine, coşkuları da kullanmalısınız. Bunların bilinen belirtilerini, bir de sizi ve rakibinizi birbirinden ayıran şeyleri anlatın; örne-

182) *Odysseia*, xxiii. 264-84 ve 310-43.
183) [Tamamen bilinmeyen bir şey, yalnızca burada sözü geçiyor.]
184) Euripides, *Oeneus*.
185) Sophokles, *Antigone*, 911, 912.

ğin, 'Bana tehdit eder gibi bakarak uzaklaştı'. Aeskhines'in[186] Kratylos'u 'hiddetle tıslayarak ve yumruklarını sallayarak' cümlesiyle betimleyişi gibi. Bu ayrıntılar inancı getirir beraberinde: dinleyiciler, hakkında o kadar çok şey bildikleri hakikati, bilmedikleri bir şey sanırlar. Homeros'ta buna benzer birçok ayrıntı bulunabilir: 1417b

Böyle konuştu, kocakarı da elleriyle kapadı yüzünü[187]

gerçek bir biçem – ağlamaya başlayan insanlar gerçekten de elleriyle gözlerini kapatır.

Daha başlangıçtan doğru karakterde koyun kendinizi sahneye, ki insanlar size o ışık altında bakabilsin; rakibiniz için de aynı şey; ama onların sizin nereye varmak istediğinizi görmelerine izin vermeyin. Bu izlenimlerin ne kadar kolaylıkla iletilebileceğini, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz şeyleri, onlar hakkında haber getiren ulağın bir tek bakışından sezişimizden anlayabiliriz. Konuşmanızın değişik yerlerinde hikâyeler anlatın; bazan da başlangıcına hiçbir şey koymayın.

Politik söylevde anlatıya pek fazla yer yoktur; hiç kimse henüz olmamış bir şeyi 'anlatamaz'. Anlatı olsa bile, bu anımsatılması, dinleyenlerin gelecek için daha iyi planlar yapmasına yardım edecek geçmiş olayların anlatısı olacaktır. Ya da birinin karakterine saldırmak ya da onu övmek için kullanılabilir – ancak o zaman politikacı hatibin yapması gereken şeyi yapıyor olmazsınız.

Eğer söylediğiniz şey inanılması zor bir şey ise, onun doğruluğuna güven vermelisiniz ve hemen bir açıklama sunmalı ve ondan sonra beklenen özel noktalarla desteklemelisiniz bunu.[188] Örneğin Karkinos'un[189] *Oidipus*'unda İokaste, oğlunu arayan adamın sorularına verdiği yanıtların doğru olduğuna güven verir hep; Sophokles'te Haimon da aynı şeyi yapar.[190]

17 Kanıtların görevi, gösterici tanıtlar sağlamaya çalışmaktır. Bu tanıtlar, tartışılan soruyla doğrudan ilişkili olmalıdır, bunlarsa dört başlıktan birine girmelidir. (1) İşin *yapılmadığını* ileri sürüyorsanız, mahkemedeki ana göreviniz bunu kanıtlamaktır. (2) İşin *bir zarar*

186) [Aeskhines, Sokrates'in ve (Herakleitos felsefesinde Platon'un hocası olan) Kratylos'un dostu olabilir, ama bu kesin değil.]
187) *Odysseia*, xix. 361.
188) Ya da belki, 'isteyenler için nedenlerinizi sistematik olarak düzenlemelisiniz'...
189) [5. yüzyıldan bir tragedya şairi.]
190) Bkz. Sophokles, *Antigone*, 635-38, 701-4.

vermediğini ileri sürüyorsanız, bunu kanıtlayın. (3) İşin söylendiğinden *daha az* [önemli] olduğunu, ya da (4) *temize çıktığını* ileri sürüyorsanız, bu gerçekleri kanıtlayın, tıpkı öyle olduğunu ileri sürüyorsanız, eylemin işlenmemiş olduğunu kanıtlayacağınız gibi.

Tartışılan sorun bu başlıklardan birincisine girdiğinde, ancak bu durumda, iki taraftan birinin mutlaka sahtekâr olabileceği de not edilmelidir. Burada, tartışma işin temize çıkıp çıkmadığı üzerinde olduğu zaman yapılabileceği gibi, bilmemek özür olarak gösterilemez. Dolayısıyla bu kanıt yalnızca bu durumda kullanılmalıdır,(191) başkalarında değil.

Tören konuşmalarında kendi davanızı, aslında, yapılmış olan şeyin, örneğin soylu ve yararlı olduğunu tartışarak kendiniz ortaya koyacaksınız. Olguların kendileri güvenle ele alınacaktır; onların tanıtı, ancak kolayca inanılır olmadıkları ya da başka birine isnat edildikleri o ender durumlarda söylenir.

Politik konuşmalarda bir önerinin uygulanamaz olduğu, ya da uygulanabilir olsa bile haksız olduğu veya işe yaramayacağı, ya da onu ortaya atan kişinin düşündüğü kadar önemli olmadığı ileri sürülebilir. Konu dışı şeyler hakkındaki yanlışlıklara dikkat edin – bunlar, öneri sahibinin söylediği öteki şeylerin de yanlış olduğu-
1418a nun tanıtı gibi görüneceklerdir. 'Örnek'le kanıtlama politik hatiplik için son derece uygundur, 'örtük tasım'la kanıtlama ise adli konuşmalara daha uygun düşer. Politik söylev gelecek olaylarla ilgilenir, geçmiş olaylar, örnekler vermekten başka bir işe yaramaz. Adli söylev, doğru olan ya da artık doğru olmayanla ilgilenir, bu da koşullara bağlı olmadığı için daha iyi gösterilebilir – şimdi zaten olmuş olan şeyde olasılık, beklenmediklik yoktur. Örtük tasımları devamlı olarak ard arda kullanmayın: aralarına başka şeyler serpiştirin, yoksa birbirlerinin etkilerini yok ederler. Bunların sayıları konusunda sınırlar vardır –

Aklı başında bir adamın konuşacağı kadar konuştun, dostum.(192)

Homeros 'kadar' diyor, onun kadar *'iyi'* değil. Her noktada örtük tasımlar yapmaya da çalışmamalısınız; eğer yaparsanız, sonuçları, bunları çıkardığı öncüllerden daha tanıdık ve inanılır olan bazı felsefe öğrencileri gibi davranmış olursunuz. Duygu uyandırmaya çalıştığınız zaman örtük tasım biçiminden de sakının; çünkü bu ya duyguyu öldürür ya da kendi sırtı yere gelir: eşzamanlı bütün

191) [Değişik bir okuma şöyledir: 'üzerinde durmalıdır', 'buna zaman verilmelidir.'
192) *Odysseia*, iv. 204.

hareketler birbirlerini ya tamamen ya da kısmen ortadan kaldırma eğilimindedir. Karakter çizdiğiniz bir pasajda da örtük tasım biçiminin peşinden gitmemelisiniz – gösterme süreci, ne törel karakteri ne de törel amacı ifade edebilir. Maksimler Kanıtlarda kullanılmalıdır –ve bir de Anlatı'da– çünkü bunlar karakter ifade eder: 'İnsanın "kimseye inanmaması" gerektiğini çok iyi bildiğim halde bunu ona verdim' Ya da duygulara başvuruyorsanız: 'Yanılmış olsam da üzünç duymuyorum bundan; o kendi yönünden kazançlı çıktıysa, ben de kendi yönümden adil davrandım.'

Politik söylev adli söylevden daha zordur, doğallıkla öyledir, çünkü gelecekle ilgilidir; oysa suçlayan taraf, Giritli Epimenides'in[193] söylediği gibi, bilicilerin bile zaten bildiği geçmişle uğraşır. (Epimenides gelecek hakkında kehanette bulunmazdı; yalnızca geçmişin karanlık noktalarını aydınlatırdı.) Bunun yanında, adli söylevde yasada bir temeliniz vardır, bir başlama noktanız olunca da herhangi bir şeyi nispeten daha kolaylıkla kanıtlarsınız. O zaman da politik söylev, rakibinize saldıracağınız, kendiniz hakkında konuşacağınız, ya da dinleyicilerinizin coşkularıyla özgürce oynayacağınız konu dışı sözlere pek fırsat tanımaz; amacınız, dinleyicilerinizin dikkatlerini dağıtmak olarak saptanmadıkça,[194] başka herhangi bir söylevin sağlayacağından daha da az fırsat tanır. Buna uygun olarak, kendinizi güç durumda buluyorsanız, Atinalı konuşmacıların; ya da bir politik konuşma sırasında halka, örneğin *Panegyrikos*'ta[195] olduğu gibi Lakedaimonlulara, ya da bağlaşıklar üzerine konuşmasında[196] Khares'e düzenli saldırılarda bulunan İsokrates'in izinden gidin. Tören söylevinde, konuşmanızın arasına, İsokrates'in yaptığı gibi ufak ufak övgü öyküleri serpiştirin, o bu amaçla hep birini öne çıkarırdı.[197] Gorgias'ın da, konuşacak her zaman bir şey bulduğunu söylerken kastettiği de budur. Çünkü Akhilleus'tan söz ediyorsa, Peleus'u över, sonra Aiakos'u, daha sonra da Zeus'u över; aynı şekilde, yiğitliğin erdemini över, iyi sonuçlarını anlatır, nasıl bir şey olduğunu söyler.[198]

İmdi ileri sürecek tanıtlarınız varsa, törel söyleminizle birlikte ortaya sürün onları; örtük tasımlarınız yoksa, törel söyleme başvu-

193) [Çeşitli dinsel uygulamalarıyla tanınan aziz gibi bir figür.]
194) ... Ya da 'kendi yerinizi terketmeksizin.'...
195) İsokrates, *Paneg.*, 110-14.
196) Bkz. İsokrates, *Peri eirenes*, 27.
197) Isokrates'in Theseus üzerine (*Helena*, 23-28), Paris üzerine (*Helena*, 41-8), Pythagoras ve Mısırlı rahipler üzerine (*Busiris*, 21-9), şairler üzerine (*Busiris*, 38-40) ve Agamemnon üzerine (*Panathenaikos*, 72-84) duraklama pasajları vardır.
198) Daha kısacası: 've aynı şekilde o büyük erdem olan Cesaret'in değerini ve iyiliğini.'

1418b run o zaman: ne de olsa, kendini kurnaz bir uslamlamacı olarak sergilemektense, namuslu bir insan olarak sergilemek iyi bir insana daha uygun düşer. Çürütücü örtük tasımlar, gösterici olanlardan daha çok tanınır: bunların mantıksal inandırıcılığı daha çarpıcıdır; iki zıt hakkındaki olgular, yan yana konulduğunda, daima açıkça göze çarpar.

'Hasım tarafa verilecek Karşılık' konuşmanın ayrı bir bölümü değildir; ister itirazla, isterse karşı-tasımla hasmın savını yıkacak Kanıtların bir parçasıdır. Hem politik konuşmada, hem de mahkemede suçlarken, ilk konuşmacı siz iseniz, kendi kanıtlarınızı önce siz ortaya koymalı, ondan sonra da karşı tarafın kanıtlarını, çürüterek, peşin peşin parçalayarak, karşılamalısınız. Bununla birlikte, öteki tarafın durumu çok çeşitli kanıtlar içeriyorsa, bunlarla başlayın, Messenia meclisinde, kendi kanıtlarını öne sürmeden önce kendisine karşı kullanılacak gibi olan kanıtları yıkan Kallistratos'un[199] yaptığı gibi. İkinci olarak konuşuyorsanız, önce çürütme ve karşı-tasım yoluyla hasmınızın konuşmasına yanıt vermeye çalışmalısınız, özellikle de kanıtları iyi kabul edilmişse. Çünkü aklımız, hakkında önyargılı olduğumuz bir *kişiyi* iyi karşılamayı nasıl reddederse, karşı tarafın konuşmasında olumlu biçimde etkilendiğinde, onun konuşmasını da öyle iyi karşılamaz. Dolayısıyla, dinleyicilerin aklında biraz sonra yapacağınız konuşma için bir yer açmanız gerekir; bu da hasmınızın konuşmasını boşa çıkarmakla yapılır. Bunun için önce saldırın o konuşmaya –ya bütününe ya da en önemli, en başarılı noktalarına veya boşluklarına, böylece sizin söyleyeceğiniz şeye ilgi uyandırın–

Önce, Tanrıçaların savunucusu mu olacağım...
Asla, zannım bu ki, Hera da...[200]

Burada konuşmacı önce en aptalca kanıta saldırmakta. Kanıtlar hakkında bu kadar yeter.

Törel karakter ögesine gelince: kendiniz hakkında yapılırsa, hoşnutsuzluk uyandırabilecek, bıktırıcı görünebilecek, ya da sizi çelişki tehlikesine sokabilecek savlar vardır; bir de, hasmınız hakkında, ağzı bozuk ve terbiyesiz görünmeksizin, söyleyemeyeceğiniz şeyler vardır. Bu yüzden de, bu türlü şeyleri üçüncü bir kişiye

199) [Atinalı seçkin bir hatip ve politikacı, bkz. 1364a 19. İ.Ö. 362'de Peloponez'e elçi olarak gönderilmiştir.]

200) Euripides, *Troades*, 969 ve 971.

söyletin. İsokrates'in *Philippos*[201] ve *Antidosis*'de,[202] Arkhilokhos'un ise yergilerinde yaptığı şey budur. Bu sonuncusu, aşağıdaki karalamasında, babayı kızına saldırır durumda gösterir:

Hiçbir şeye imkânsız deme,
Ne de yemin et olmayacak diye...[203]

aşağıdaki karalayıcı sözleriyse marangoz Kharon'a söyletir:

Gyges'in serveti için değil...[204]

Sophokles de konuşanlar başkalarıymış gibi, Haimon'u Antigone adına babasına başvurdurtur.[204]

Bazan da örtük tasımlarımızı maksimler şeklinde yeniden belirtmemiz gerekir; örneğin, 'Akıllı insanlar başarı anında uzlaşır, çünkü böyle yapınca çok şey kazanırlar.'[205] Bunu bir örtük tasım şeklinde ifade edersek şu biçimi alır: '*Eğer* uzlaşıyorsak ve bu bize büyük yarar sağlıyorsa, o halde başarı anında da uzlaşmamız gerekir.'

18 Sorgulamaya geldi sıra. Bunu kullanmanın en uygun anı, hasmınız bir soruyu yanıtlarken, bir soru daha sorsanız saçmalığa düşeceği andır. Örneğin, Perikles, Kurtarıcı Tanrıça[206] ayinlerini kutlama şekli hakkında Lampon'u sorgularken böyle yapmıştır. Lampon, erginlenmemiş kişilere bu törenler hakkında hiçbir şey söylenemeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Perikles şunu sorar: 'Siz bu ayinleri biliyor musunuz?' 'Evet' diye yanıt verir Lampon. 'Ya,' der Perikles, 'nasıl olur bu, siz erginlenmemiş bir kişi olduğunuz halde?'

Bir başka uygun an, kanıtın bir öncülünün apaçık doğru olduğu, ötekinin de doğru olup olmadığını sorduğumuzda hasmımızın 'evet' demesi gerekeceğini anladığımız andır. Öteki öncüle ait yanıtı aldığımızda, apaçık doğru olan hakkında soru sormaya devam etmeyin, yalnızca sonucu siz kendiniz belirtin. Örneğin, Meletus, Sokrates'in tanrıların varlığına inandığını reddedip de doğaüstü bir güçten söz ettiğini kabul edince[207] Sokrates, 'doğaüstü varlıkların

201) İsokrates, *Philippos*, 4-7.
202) Agy., *Antidosis*, 132-9, 141-9.
203) [Arkhilokhos'tan iki parça.]
204) [Sophokles, *Antigone*, 688-700.
205) Bkz. İsokrates, *Arkhidamos*, 50.
206) Yani, Demeter.
207) [Çeviri burada varsayıma dayanmaktadır.]

tanrıların çocukları, bir anlamda kutsal olup olmadıklarını' sorarak devam eder sorguya. 'Evet' diye yanıtlar Meletus. 'Öyleyse' diye karşılık verir Sokrates, 'Tanrıların çocuklarının varlığına inanıp da, tanrıların kendilerinin varlığına inanmayan biri olur mu?'(208) Bir başka uygun durum da, hasmımızın ya kendi sözlerine ya da herkesin inandığı şeye ters düştüğünü gösterebileceğimizi umduğumuz andır. Bir dördüncüsü, sizin sorunuzu ancak kaçamaklı olarak yanıtlayabileceği andır. 'Doğru, ama yine de doğru değil,' ya da 'Kısmen doğru, kısmen değil,' ya da 'Bir anlamda doğru, bir anlamda değil' yanıtını verirse, dinleyiciler onun zor durumda olduğunu düşünür ve yenilgisini onaylar. Başka durumlarda sorgulamaya girişmeyin; çünkü hasmınız itiraza kalkarsa daha kötü duruma düşmüş hissedebilirsiniz kendinizi. Dinleyiciniz izleme gücünden yoksun olabileceği için bir dizi soru soramazsınız; bu nedenle örtük tasımlarınızı da olabildiğince yoğunlaştırmanız gerekir.

Yanıt verirken anlamı belirsiz soruları kısa yanıtlarla değil, akla uygun farklılıkları göstererek karşılamalısınız. Sizi bir çelişkiye sokacak gibi görünen soruları karşılarken, yanıtınızın başlangıcında, hasmınız ikinci soruyu sormadan ya da kendi sonucunu çıkarmadan önce bir açıklama yapın. Çünkü onun kanıtının nereye varacağını görmek zor değildir. Bununla birlikte, çeşitli çürütme yolları gibi bu noktaya da, *Topika*'dan biliyoruz gözüyle bakılabilir.(209)

Hasmınız kendi sonucunu çıkarırken bunu bir soru şekline sokuyorsa, yanıtınızı doğrulamanız gerekir. Örneğin, Peisandros, Sophokles'e (210) Güvenlik Kurulunun öbür üyeleri gibi, Dört Yüzler'in kurulması için oy verip vermediğini sorduğunda, 'Evet,' diye yanıtlar. 'Niçin? Bunun kötü bir şey olduğunu düşünmediniz mi?' – 'Evet.' – 'Öyleyse bu kötülüğü işlediniz *siz?*' – 'Evet,' der Sophokles, 'çünkü yapacak daha iyi bir şey yoktu.' Yine, Lakedaimonlu, hükümet üyesi olarak davranışı yönünden sorguya çekilirken, öteki üyelerin haklı olarak ölüme mahkûm edildiklerini düşünüp düşünmediğini sorduğunda, 'Evet,' der. O zaman hasmı 'O halde,' diye sorar, 'onlar gibi *sen* de aynı önlemleri önermedin mi?' – 'Evet' – 'O halde *sen* de haklı olarak ölüme mahkûm edilmeyecek misin?' – 'Hiç de öyle değil' der o, '*onlar* bunu rüşvet karşılığı yaptılar, bense inancımdan ötürü.' Bu nedenle, sonucu çıkardıktan sonra daha
1419b başka sorular sormalısınız, ya da hakikat dengesi büyük ölçüde

208) Bkz. Platon, *Savunma,* 27 C.
209) *Topika,* vii.
210) [Devlet adamı ve hatip olanı, bkz. 1416a 14.]

sizden yana olmadıkça, sonucu bir başka soru şeklinde sormalısınız.

Alaylara gelince. Bunların tartışmada bir yararı olduğu varsayılır. Gorgias, hasımlarınızın ciddiyetini alayla, alaylarını ise ciddiyetle boşa çıkarmanız gerektiğini söylemişti, haklıydı da bunda. Alaylar, *Poetika*'da sınıflandırılmıştır.[211] Bazıları kibar insanlara uygundur, bazılarıysa değil; *size* uygun olanı seçmeye çalışın. İroni kibar bir insana maskaralıktan daha uygundur; ironiyi kullanan bir insan eğlenmek için şaka yapar, maskara ise başkalarını eğlendirmek için.

19 Epilog dört kısımdan oluşur. (1) Dinleyiciyi size karşı iyi, hasmınıza karşı kötü niyetli olma durumuna getirmelisiniz, (2) önde gelen olguları büyütmeli ya da küçültmelisiniz, (3) dinleyicilerinizde gerekli coşku durumunu uyandırmalısınız, ve (4) onların belleklerini tazelemelisiniz.

(1) Kendi inanılırlığınızı ve hasmınızın inanılmazlığını göstermek için, doğal olan, kendinizi övmek, onu eleştirmek ve temel düşüncelerinizi sağlamlaştırmaktır. İki amaçtan birine yönelmelisiniz – kendinizi iyi, onu ise kendiniz ya da dinleyicilerinizle ilgili olarak kötü bir insan gibi göstermelisiniz. Bunun nasıl yapılacağı –hangi kanıt yollarıyla iyi ya da kötü göstereceğiniz– daha önce açıklanmıştı.[212]

(2) Olgular kanıtlandıktan sonra yapılacak en doğal şey, onların önemini büyültmek ya da küçültmektir. Olgular, siz onların ne denli önemli olduğunu tartışmadan önce kabul edilmiş olmalıdır; tıpkı bedenin, daha önce var olan bir şey olmadıkça gelişemeyeceği gibi. Bu yüceltme ve küçültme amacı için kullanılacak kanıt yolları daha önce bildirilmişti.[213]

(3) Bundan sonra, olgular ve önemleri açıkça anlaşıldıktan sonra, dinleyicilerinizin hislerini uyandırmalısınız. Bu hisler, acıma, hiddet, öfke, nefret, kıskançlık, yarışma, kavgacılıktır. Bu amaçla kullanılacak uygun kanıt yolları da daha önce söylenmişti.[214]

(4) Son olarak, daha önce neler söylemiş olduğunuzu gözden geçirmelisiniz. Burada, bazılarının yanlış olarak girişte yapmayı salık verdiği şeyi yapmanız uygun düşebilir – temel noktalarınızı,

211) [Bu sınıflandırma, komediyle ilgili kaybolmuş ikinci kitapta olmalı.]
212) i, b. 9.
213) ii, b. 19.
214) ii, bb. 1-11.

kolayca anlaşılabilmeleri için, sık sık tekrarlayın. Girişte yapmanız gereken şey, yargılanacak nokta apaçık hale gelebilsin diye, konunuzu belirtmektir; epilogda, davanızın kanıtlanmasında kullandığınız kanıtları özetlemelisiniz. Bu gözden geçirme işleminde ilk adım, yapmayı üzerinize aldığınız şeyi yapmış olduğunuzu belirtmektir. Bunu yaparken, ne söylemiş olduğunuzu ve bunu niçin söylediğinizi belirtmelisiniz. Yönteminiz, kendi davanızla hasmınızınkinin bir karşılaştırılması olabilir; ya aynı noktayı her ikinizin ele alış tarzlarınızı karşılaştırabilirsiniz ya da karşılaştırmanızı daha dolaysız yapabilirsiniz: 'Hasmım bu nokta üzerinde şunları
1420a şunları söyledi; ben şunları şunları söyledim, ve bunları şunun için söyledim.' Ya da ılımlı bir ironiyle, örneğin, 'Tabii o şöyle şöyle söyledi, ama ben şöyle şöyle söyledim' diyebilirsiniz. Ya da 'Şunu kanıtlayacağı yerde bütün bunları kanıtlamışsa, boşuna yorulmuş!' Ya da bir soru şekline koyabilirsiniz bunu, 'Neyi kanıtlamadım ben?' veya 'Hasmım neyi kanıtladı?' gibi. Bundan sonra, ya bu şekilde temel noktaları birbirinin karşısına koyarak, ya da dile getiri-
1420b len kanıtların doğal sırasını izleyerek –önce kendinizinkileri, daha sonra da, isterseniz hasmınızınkileri ayrı ayrı vererek– devam edebilirsiniz.

Sonuç için, bağıntısız dil biçemi uygundur, ve söylevle bitiş bölümü arasındaki farkı belirler. 'Söyleyeceklerim bu kadar. Beni dinlediniz. Olgular önünüzde. Yargınızı bekliyorum.'[215]

215) Bkz. Lysias, *Eratosthenes*, sonu.

Küçük Sözlük

abstract: soyut.
abstraction: soyutlama.
action: eylem.
activity: eylem, etkinlik.
analogy: örnekseme, benzeşim.
analogical: örneksemeli
antistrophe: eski Yunan tiyatrosunda koronun "strophe"tan sonra dönüş hareketinde okuduğu satırlar.
antithesis: karşıtlam: Karşıt düşünceleri bir arada kullanma sanatı.
antithetical: karşıtlamalı.
argument: kanıt.
argumentation: kanıtlama.
attitude: tutum.

Cynic: (Osm. Kelbî) Kinik.
Cynsim: (Osm. Kelbîyye) Kinizm: Antisthenes'le Diogenes'in kurduğu Sokratesçi öğreti.
coincidence: örtüşme.
conception: kavram.
conclusion: sonuç.
contingency: olumsallık.
contingent: olumsal.

deduction: tümdengelim.
deductive: tümdengelimli.
definition: tanım.
description: betimleme.
determination: belirlenim.
determinism: belirlenimcilik.

diction: söyleyiş.
discourse: söylev, söylem, sözce.
dithyramb: ditiramp: eski Yunan'da, Tanrı Dionysos adına okunan tören şarkısı.
doctrine: öğreti.

elegy: eleji: bir dizesi altı, ikincisi beş ölçülü beyitlerden oluşan koşuk. Genellikle içli ve acıklı deyiş.
emotion: coşku, heyecan.
encomium: methiye.
enthymeme: örtük tasım: öncüllerden birinin açıkça dile getirilmeyip düşüncede tamamlandığı tasıma verilen ad.
epilogue, epilog: sondeyiş.
epithet: belgeç, sanlık.
equity: adalet, insaf, hakseverlik.
eristic: didişim; mantık oyunlarıyla sürdürülen çekişmeli tartışma; Megara okulunun tartışma yöntemi.
eulogy: methiye, sitayiş, kaside.
evidence: delil, apaçıklık.
experience: deney, yaşantı.
experiment: deney, deneyim.
expression: anlatım.

fable: öykünce: bir ahlak dersi vermek amacıyla, koşuk biçiminde söylenmiş eğretilemeli öykü.
fact: olgu.
factor: etken.
faculty: yeti.
faith: inan.
forensic: adli.

hexameter: altı ayaklı (altı tef'ileli) dize.

iambic: birincisi kısa, ikincisi uzun iki heceli vezne göre yazılmış şiir ya da dize.
identical: özdeş.
identity: özdeşlik.
impulse: itki, tepi.
induction: tümevarım.
inference: çıkarım, çıkarsama.
inflexion: (gram.) bükün: bir sözcüğün kökenine sonekler getirerek ve/ya da köken değişmeleriyle durum ve cins (adlarda, sıfatlarda, adıllarda), kişi, zaman, kip, görünüş ve çatı (eylemlerde), sayı belirten biçimbilimsel yöntem.

justice: adalet, doğruluk.

logic: mantık.
logical: mantıksal.

maxim: (fels.) maksim: ahlak ilkesi; (ed. ve k. dili) özdeyiş, sağsöz, ulular sözü.
metaphor: (Osm. istiare): eğretileme: bir sözcüğün alışılmış anlamı dışında kalan bir anlamda kullanılması.
metaphorical: eğretilemeli.
method: yöntem.
mimetic: yansılamalı.
moral: ahlaklı, ahlaksal.
motivation: güdülenim.
motive: güdü.

narration: anlatı.
narrator: anlatıcı.

paean: şükran ya da zafer şarkısı.
passion: tutku.
perception: algı.
period: (gram.) cümle: bir noktadan (.) diğerine olan sözler topluluğu.
pleasure: haz, zevk.
postulate: koyut: kuramsal olarak kanıtlanamayan, ama düşünce gidişinde varsayım olarak zorunlukla geçerli sayılan önerme.
praise: övgü.
prelude: başlangıç, giriş; (müz.) peşrev.
premiss: öncüller; tasımda kendilerinden sonucun çıkarıldığı önermeler.
prologue, prolog: öndeyiş.
proof: tanıt.
proposition: önerme: yargının sözlerle dile gelişi; doğru ya da yanlış olabilen bir anlatım.

reasoning: usavurma.
relation: bağıntı, ilişki.
rhetoric: sözbilim: sözün üstün değere erişme yollarını gösteren ya da söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı.

sign: gösterge, işaret, belirti.
simile: (Osm. teşbih) benzetme.
simulation: taklit.
syllogism: tasım: iki öncüllü çıkarım (dolaylı çıkarım): ortak bir orta

terimle birbirine bağlanabilen iki önermeden (iki önermede ortak bir terimin bulunması ile) yapılan çıkarım. Verilmiş iki önermeden, bu önermelerin içerdiğini içinde bulunduran bir üçüncü önermeyi çıkarma işlemi.

tetrameter: birer hecesi vurgulu olan dört hece grubundan oluşan dize.
theory: kuram.
trochaic: biri uzun, biri kısa ya da biri vurgulu, biri vurgusuz iki heceli şiir ölçüsü türüyle ilgili.
truth: hakikat.

Dizin

Göndermeler metnin dış kenarlarında gösterilmiş olan sayfa ve satır numaralarına göredir.

Cem Akaş (haz.)
Kavramlar ve Bağlamlar Arasında-
20. Yüzyıl Düşünürleriyle Söyleşiler
Theodor W. Adorno
Walter Benjamin Üzerine
Taylan Altuğ
Dile Gelen Felsefe
Aristoteles
Retorik
Fizik
Marcus Aurelius
Düşünceler
Gaston Bachelard
Yok Felsefesi
Enis Batur (haz.)
Modernizmin Serüveni
Jean Baudrillard
Tam Ekran
Niyazi Berkes
Türkiye'de Çağdaşlaşma
Isaiah Berlin
Romantikliğin Kökleri - Güzel Sanatlar
üzerine A.W. Mellon Konferansları, 1965
The National Gallery of Art, Washington, DC
Éric Blondel
Aşk
Kenan Bulutoğlu
Kamu Ekonomisine Giriş - Demokraside
Devletin Ekonomik Bir Kuramı
Tepeden Dibe Borsalar
Tülin Bumin
Tartışılan Modernlik
Hegel
Özden Cankaya
Bir Kilte İletişim Kurumunun
Tarihi: TRT 1927-2000
J.-C.Carrière vd.
Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler
Ernst Cassirer
İnsan Üstüne Bir Deneme
R.G. Collingwood
Bir Özyaşamöyküsü
Steven Connor
Postmodernist Kültür
G. Deleuze-F. Guattari
Felsefe Nedir?
Diderot-D'Alembert
Ansiklopedi
Sencer Divitçioğlu
Ortaçağ Türk Toplumları Hakkında
Oğuzdan Selçuklu'ya
Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu
Kök Türkler
Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu-
Marksist Üretim Tarzı Kavramı
David Edmonds - John Eidinow
Wittgenstein'ın Maşası - İki Büyük Filozof
Arasındaki On Dakikalık Tartışmanın
Hikayesi
Luc Ferry
Ekolojik Yeni Düzen
Michel Foucault
Ders Özetleri (1970-1983)
Toplumu Savunmak Gerekir
José Ortega y Gasset
Sevgi Üstüne
Avcılık Üstüne
Üniversitenin Misyonu
Macit Gökberk
Değişen Dünya Değişen Dil
Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları
Bozkurt Güvenç
Kültürün ABC'si
Jürgen Habermas
"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak
"İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim
Selahattin Hilav
Edebiyat Yazıları
Felsefe Yazıları
Edmund Husserl
Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe
Turhan Ilgaz
Tencere Kapak
Fredric Jameson
Marksizm ve Biçim
Dil Hapisanesi - Yapısalcılığın ve
Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü
Seyfi Karabaş
Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru
W. Kaufmann
Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk
Alexandre Kojève
Hegel Felsefesine Giriş
Timur Kuran
Yalanla Yaşamak

Béatrice Lenoir
Sanat Yapıtı
Claude Lévi-Strauss
Hüzünlü Dönenceler
Yaban Düşünce
Abraham S. Moles
Belirsizin Bilimleri
Predrag Matvejevic
Akdeniz'in Kitabı
Ahmet Oktay
Türkiye'de Popüler Kültür
Robert Owen
Yeni Toplum Görüşü
Karl R. Popper
Daha İyi Bir Dünya Arayışı
Abbé Pierre-Albert Jacquard
Mutlak
Hubert Reeves
İlk Saniye
Samih Rifat
Herakleitos
Bertrand Russell
Din ile Bilim
İnsanlığın Yarını
Peter M. Senge
Beşinci Disiplin
Michel Serres
Doğayla Sözleşme
A. Celal Şengör
Zümrütnâme
Zümrüt Ayna - Bilimsel Düşünce Üzerine Denemeler
Bülent Tanör
Türkiye'de Kongre İktidarları
Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri
Bülent Tanör – Necmi Yüzbaşıoğlu
1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku
Alain Touraine
Birlikte Yaşayabilecek miyiz?
Modernliğin Eleştirisi
Demokrasi Nedir?
Frederic de Towarnicki
Martin Heidegger Anılar ve Günlükler
Aydın Uğur
Kültür Kıtası Atlası - Kültür, İletişim, Demokrasi
Nermi Uygur
Denemeli Denemesiz
Tadı Damağımda
Felsefenin Çağrısı
Kuram-Eylem Bağlamı
Kültür Kuramı
Başka-Sevgisi
Salkımlar
Dilin Gücü
Güneşle
Bunalımdan Yaşama Kültürü
Çağdaş Ortamda Teknik
Yaşama Felsefesi
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu
İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası
İnsan Açısından Edebiyat
Dipten Gelen
İçimin Sesi
Türk Felsefesinin Boyutlar
Eşekler, İkindiler, Yetişimler - Üç Kitap
Hilmi Ziya Ülken
Aşk Ahlakı
Türk Tefekkürü Tarihi
Artun Ünsal
Anadolu'da Kan Davası
Tahsin Yücel
Anlatı Yerlemleri
Ludwig Wittgenstein
Tractatus

Sartre Sartre'ı Anlatıyor
Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?
İnsan Hakları
11 Eylül/Bir Saldırının Yankıları
Binyıl İçin Tahminler - Salı Toplantıları 1998-1999
İnsanın Halleri - Salı Toplantıları 1998-1999
Sorun Soruda- Salı Toplantıları 1999-2000
Beyoğlu'nda Beyoğlu'nu Konuşmak- Salı Toplantıları 2000-2001
Dante'den McLuhan'a 24 Başyapıt Üzerine Konuşmalar - Salı Toplantıları 2001-2002
Yaşamöyküm- Salı Toplantıları 2001-2002

Büyük İskender'in öğretmeni, mantık biliminin öncüsü, gerçekçiliğin "baba"sı Aristoteles, tam bir "hezarfen"di: El attığı pek çok bilgi alanı yanında "Konuşma Sanatı" üzerine de bir kitap yazdı: *Retorik*.

Aristoteles'in bütün yapıtları gibi *Retorik* de hemen hemen bütün dillere çevrildi, hem Doğu'yu hem de Batı'yı etkiledi. Türkçe okunmak içinse, çevirmenini bekledi.

İki bin üç yüz yıldır taptaze duran bu başyapıt, gelecek yüzyıllara da kalacak...

ISBN 975-363-256-8

9 789753 632560